

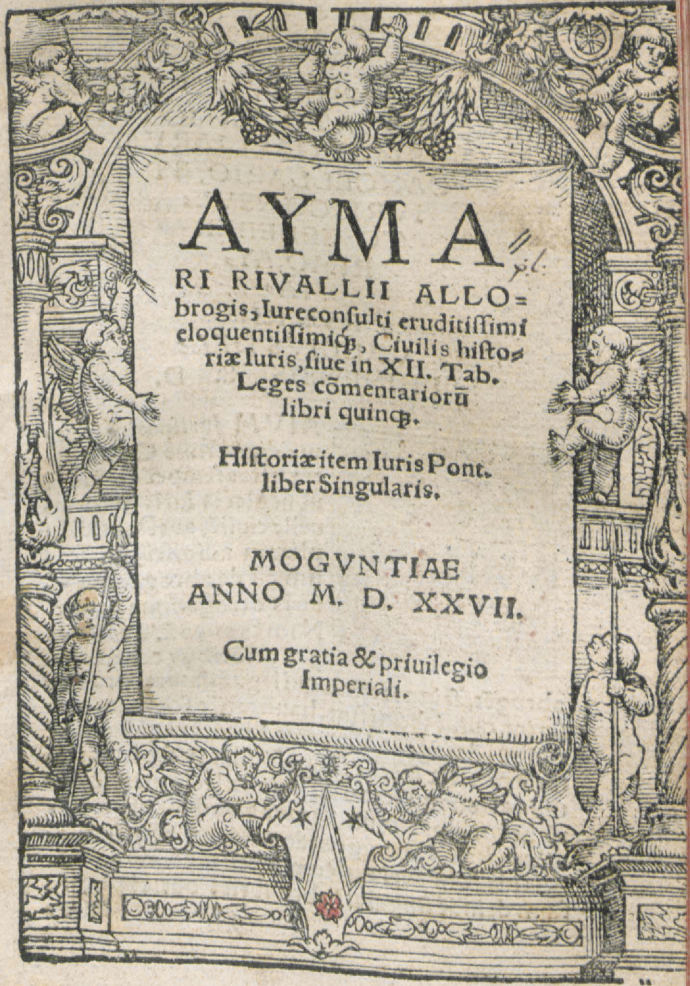
AYMA

RI RIVALLII ALLO-
brogis, Iureconsulti eruditissimi
eloquentissimiq; Civilis histo-
riae Iuris, siue in XII. Tab.
Leges cōmentariorū
libri quinque.

Historiae item Iuris Pont.
liber Singularis.

MOGVNTIAE
ANNO M. D. XXVII.

Cum gratia & priuilegio
Imperiali.

ILLVSTRI

AC MAGNIFICO VIRO ANTONIO A PRATO, PRAESTANTISSIMO GALLIARVM CANCELLARIO, ET IVRISCONSULTO CELEBRATISSIMO, AYMARIO MARCELLI VALLIVS DELPHINENSIS S. D.

CAIVM iuris peritū secutus dignissime Cancellarie, ne fas semper existimari uel neglecta Iuris historia, uelle ciuile, aut Pont. disciplinam adipisci, praesertim cum de abrogatione & iuris derogatione agitur. Nam cum posteriores leges prioribus contrarijs abrogent, si ignoremus qui legumlatores praecesserint, qui uel secuti sint, haud facile sciemus, quae quibus derogent. Praeterea historia euidentiore iuris praestat intellectum, & alias in sapientia ciuili ac Pont. utilitates affert, quae lecta utriusque iuris historia patebunt. Quare his adductis rationibus, Italiam peragrans coniungere quinq; libris ius & historiam Romanorum primo enixus sum, deinde singulari libro iuris Pont. explicare *histor*

historiam uolui. Quos ut praestantissimi hominis & omni uirtute praediti tutelam habeant, sub tuo nomine & dimus, & tibi qualecunque fuerint, legumlatorum ueterum exemplo dedicamus. Illi enim quo suae leges forent sanctiores, ad aliquod nomen eas refererent, ut Minos, Lycurgus, Solon, & Numma Pompilius qui ad Iouem, Apollinem, Mineruam & Aegeriam suas leges retulerunt. Ita quoque mei libri maiorem habeant auctoritatem, eos tuam ad dignitatem referimus. Es profecto ut ab insulyro Delphinatus praeside magnifico Iafredo Carolo milite strenuo saepius interloquendum accessi, omnium disciplinarum pater fautorque, ac in omni uirtute, & rerum experientia praestans. unde cum summa laude & iusticia omnes minores & medias Galliae dignitates iureconsulto aptas primo obtinuisses, & tui in illis periculum fecisses merito tandem ad summam cancellariatus dignitatem peruenisti. Nostrum igitur opus tanti uiri protectione munitum, apud omnes plus fidei, & auctoritatis habebit, & audacius in lucem ueniet. Scio certo quod non deerunt qui uaria de eo sentiant, cum neque commentarijs eloquentissimi Caesaris pepercerint. Ciceroni enim placuerunt. & Hirtius eos cum admiratione probauit, sed postea eos putauit. At saltem liuidi propter tuam auctoritatem tacebunt, & tui ingenij praestantia, quo perfectam omnium ferme disciplinarum cognitionem nactus es, confutabuntur.

Vale.

2 VOCA

VOCABVLORVM QVORVNDAM
EXPLICATIO, IDQVE VT RV-
DIVM TYROCINIO CONS-
SVLATVR.

Aristocratia, species quædam est Reipublicæ ubi optimates & delecti nobiliores dominantur qualis hodie Venetorum fertur Respublica.

Democratia, ubi populus imperium habet, qualis Genuensium est Respublica.

Oligarchia ubi pauci imperant, qualis tyrannorum Respublica fuit Atheniensium.

Timocratia, ubi multitudine regitur ciuitas & gubernatur.

Monarchia in unius modo imperio posita. Imperium autem simplex non est, sed in multas scinditur species. Ex duabus quidem primis una religioni præest uniuersæ Christianæ, hæcque summæ uere Pontificis, quippe ad religionem quæ attrahunt, summum Pont. iure omnia respiciunt. Sed quoniam cunctarum prouintiarum atque ciuitatum res sacræ summo Pont. innotescere non potuerunt, Archiepiscopi, & episcopi, ea qui procurarent iure à maioribus instituti sunt. Quæ autem populorum libertatē, facultatesque tueri debet, duplex est. Vna Regis nomine appellata, altera Imperatoris. Regem Satrapæ deligunt. Eorum cura debet esse præcipua, ut quibus imperent ab eis longe omnis absit iniuria. Iuste, ac modeste cuncta tractentur. uirtus ubique extollatur, uisum & omnis improbitas aut capitis diminutio deprimatur, aut morte puniatur, aut multa omnino alia quæ plectatur. suis de se optimum præbeat exemplum, ut quæ maxime fieri possit, ne qua mali possit oboriri suspicio. In primis uero, ut uis absit omnis, auaritiæque atque immanitas, & quæ in multis

cernit

cernitur crudelitas, quæ tyrannorum est peculiaris. ut enim Regis nomine dignatur quicumque subditorum suorum res æque ac suas charitate profequitur, ita contraria faciens, non iniuria tyrannus dici potest. cuius siquid est, ut Ifoocrates inquit, ex alienis laboribus, detrimētisque ac cruciatibus uoluptates aucupari, in eisque immergi atque stratus par fuit. ascitit is sibi alios duces appellando, alios Marchiones, quos reor Demarchos ueteres dixisse, Comites, quos græce comarchos crediturim esse nuncupatos, ita alij sub alijs. Diuina etenim providentia administrationes nullæ, aut ulli status hominū recte improbari possunt, sed homines tantum qui demandatum sibi à deo munus non obiter ut debent custodiant. Subditorum igitur est Principibus, & maioribus suis seruire ex diuino iussu.

Iusticia est uirtus seu æquitas unicuique sua secundum dignitatem distribuens. Iusticia suum est iustum administratorem, ac distributorem secundum singulorum dignitatem esse. patrios mores seruare atque constitutiones, scriptis obsequi legibus, in controuersijs uera proloqui, pacta & conuentus custodire. At prima ac præcipua erga deum iusticia est. secunda erga patriam & parentes tercia erga domesticos.

Ius unde iusticia primo tum diuinitus traditum citra medium ullum, tum natura media quæ conscientia nostra à deo profectum. deinde consuetudine quædam ex utilitatis ratione uenerunt. post eas res, & à natura profectas, & à consuetudine probatas ius ciuile & religio sanxit.

Ius diuinum quod à Moyse nobis relictum.

Ius naturale quod omnes nationes natura donauit, ut est maris, foeminaque copula, unde liberorum
procre

procreatio & educatio. ex quibus religio, pietas, charitas, gratia, fides, uindictio, obseruantia, ueritas.

Ius gentium, quod quidam consuetudinē dixere, omni humano generi cōmune est. unde introducta bella, discretæ gentes, regna condita, dominatus distincti. agristermini positi, ædificia collata, commertia, emptiones, uenditiones. In hoc etiam genere hominum esse genera cœperūt liberi, serui, libertini. hinc pactum, par, iudicatum manumissio.

Pactum quod inter aliquos conuenit.

Par quod in omnes æquabile est.

Iudicatum de quo alicuius, aut aliquorū iam sententijs constitutum est.

Manumissio libertatis datio, quæ uel testamento, uel ære, uel uindicta fieri solebat.

Ius Ciuile est quod legibus, senatuscōsultis, rebus iudicatis, iuris peritorū autoritate, plebiscitis, decretis, placitisq; principum, edictis magistratum more æquitatēq; consistit.

Lex est quam populus centuriatis comitijs asciuerit. Et sapientissimorum sententia fuit, legē nec hominum ingenijs excogitatum, nec scitum esse aliquod populorum, sed æternum quiddam, quod uniuersum mundū regeret imperandi prohibendiq; sapientia. Leges ad salutem ciuium, ciuitatumq; incolumitatem, uitamq; hominum & quietam & beatā conditæ sunt. Vnde Thrasibulus ille Atheniē. cui fide, cōstātia, magnitudine animi, & in patriā amore nemo facile præferendus, pro ciuium stabilienda pace, Obluionis legem iniuriarum, nō minus recte quàm sapienter tulit, ne quis ante actarum rerū accusaretur, ne ue mulctaretur, omnesq; in hanc, præteritarum iniuriarum mentionem fieri uetantem, iurare cō-

egit.

egit. Quo factō concussum ciuitatis statum, & clābentē pristinum in habitum reuocauit, omnemq; discordiarum memoriam obliuione sempiterna deleuit.

Senatus consulta sunt quæ senatus autoritate fuerunt decreta.

Iuris peritorum autoritas est eorum, qui ex XII. Tab. uel edictis magistratum ius ciuile interpretati sunt. deinde probatæ ciuū iudicij creatæq; sententiæ.

Plebiscita sunt plebis decreta, quæ reuocata plebe post secessionem per discordiam inter ciues factam, pro legibus habita, ut lege Hortensia inter plebiscita, & legem species constituendi interest. potestas autem eadem esset.

Decreta placitaq; principum à quibus prouocandi ius non est.

Edicta magistratum sunt quæ prætores urbanī, uel peregrini, uel ædiles curules iura dixerunt.

Responsa prudentum sententiæ sunt & opinionēs iurisconsultorum, quibus à principe permisum, & autoritas erat iura & leges condere.

LEGES XII. TAB. CICERO IN de Orat. I. his uerbis extulit.

Præpotēs & gloriosa, inquit, philosophia fontes habet omnium disputationum suarum, qui iure ciuili & legibus continentur, quarū auctoritate nutūq; docemur domitas habere libidines, concercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremāt omnes licet, dicā quod sentio, bibliothecas Mehercule oīm philosophorū unus mihi uideatur XII. Tab. libellus, si quis legū fontes & capita uiderit, & auctoritatis pōdere, & utilitatis ubertate superare.

VOCVM

ET RERVM HISCE IN LIBRIS CONTENTARVM INDEX.

A		cato nō sternit 140
Adrianus	234	Aristocratia 2. & 3
Adrianus Iuriscō.	283	Arrianus 274
Aedilium origo, potes		Aruspiciū disciplina 62
tas & genera	84.	Affidius 132
85. 86.		Atteius Capito 270
Aegrotō in ius uocato		Augurum ius. 54. 55
iumentū datur	140	Augustus 223
Aelius Pertinax	239	Aulus Vitellius 229
Aeris confessi triginta		Aurelianus 249
dies Iusti	144	Aurelius Probus 250
Aes, aurumq; signat.		Auri argētīq; signandi
publice	80	potestas tribunis 83
Aes signat. pecudis no		Aurum matronæ con
ta	10	tulerūt quo sacro ab
Africanus	281	stineretur 76
Alexander	244	Auspitia Patrū erāt 27
Allocutio	64	Auspitia bello gerendo
Alphenus iunior	283	obseruata 57
Anastasius Dioco.	263	Autoritas aduersus ho
Ancus Martius	8	stem æterna 156
Antonini, Cōmodus &		C
Bassian ^o	238. & 242	Caius Cæs. 225
Aqua pluuia	153	Caius Cass. Longinus
Archadij	259. & 278	273
Arbor prædio nocens		Caius Cass. 275
142		Caius 278
Arbores furtim cæsæ		Callistratus 282
153		Capitecensi 134
Arcera ægrotō in ius uo		Carus 250
		Calo

INDEX

Cassius alter Long.	273	Constantinus	255
Castrantis pueros pœ		& 254	
na	146	Curtius in specū	64
Cælius Sabinus	274	D	
Celsus	281	Decius	247
Censorum origo, potes		Democratia	3
tas	86. 87. 88	Decreta principū	219
Censoribus quid lex iu		Dictatoris inuentio, ius	
beat	125	& potestas	95. 96
Censura supremus ma		Didius Iulianus	240
gistratus	87	Dij domestici, peculia	
Christus qua lege in		res	35
ter deos Tiberij tem		Dij separati lege prohib	
poribus non recep		ti	32. 33
tus	33	Diui quo animo ad eun	
Christi numen Alexan		di	31. 32. & 36
der inter Max. deos		Diocletianus	251
habuit	34	Domitius Labeo & A	
Claudius Cæs.	226	risto	274
Claudius	249	Domitius Vlpian ^o	281
Cocceius Nerua	232	Dona capere præfidi	
Cohæredes	130	lex inhihet	120. 121
Comitia quando fiebāt		Duces religionis obser	
itē uaria	153. & 160	uantes feliciter res gef	
Comitijs agendis qui		fere	61
mos	117	Duplio	152
Connubia Patrū à ples		E	
beis separata.	97. 146	Edicta prætoris de ses	
Consules primi & cur		pulturis	77
sic dicti	14. & 15	Emendi uendendiq; o	
Consulatus quādo inis		rigo à permutat.	11
tus	14	Erciscundæ familiæ a	
Consulum origo, offi		ctio ē XII. tab. legis	
tia	90. 91	bus	131
Constantius	252	Excantantiū fruges pœ	
		na	

INDEX

na	146	Hæreditates iure testa	
Expiatio	64	mêto datæ rata.	153
F		Herennius Modestinus	282
Fabius Sabinus	281	Hermogenes	283
Feriarū festorumq; ge	39. usq; 45	Hermogenianus	280
nera	39. usq; 45	Hostes cōcitantis, eiscq;	
Filius arte carens	22	opem tradentis pœ	138
Filium uendere lex cons	114	na	138
cessit	114	Hostes, peregrini, per	
Flamines uarij	51	duelles	158
Florentinus	282	Hostia	49. 50
Fruges aratro quæ sitas		I	
secantis pœna	146	Iabolenus	276
Frugum appellatione		Imperia cuius iussu ur	
quæ ueniant	152	de egressa, aliâq; id	
Fulgurum genera	63	genus ibidem	97
Furta per lancem & li		Imperia & suffragiane	
cium concepta	25. 26	quiter à quibus cons	
Furta uarij generis q;		tra leges empta	123
modo punita	25	Incestus	67
Furtiuæ res non usuca.		Iniuriæ atrociores	21
G	(146	Iniuriam facientis pœ	
Galba	228	na	21
Gallus Trebo.	248	Intestatorum hæredi	
Genas ne mulieres ras		tas	126
dant lege cautū	132	Intestabilis	156. 159
136		Ioue tonante nil popu	
Glandē in alien. fund.		lo agebatur	153
procidentem collige		Iulius Cæs.	221
re fas	153	Iulianus	256
Gordianus	246	Iulius Iubentius Celsus	
H		filius	274
Hadrianus Christo tēs		Iulius Paulus	279
pla condere inchoas		Iulius Frontinus	283
uit	34	Iustus	

INDEX

Iustus Paulus poeta	134	leuere	15
Iudicis pœna ob rem di		Leges uariæ latae	15.
cendam munus uel		16. 17	
pecuniam accipientis		Leges Solonis è græcia	
138. 139		17. 18	
Iure consulti consequen		Leges sumptuariæ & Rhe	
ter quo tempore flo		tris Lycurgi	28
ruerint, quæ scripta		Leges Lycurgi	28
quisq; reliquerit	270	Lex Spartanor;	29
Iuris consulti historias		Lex quæ coli iubeat	36
pleriq; & carmina		37. 38. 39	
scribere	275	Legem iure non rogas	
Ius agendi cum populo		tam augur tollere po	
Patribusq;	113	tuit	55
Ius cuiusq; naturale, ge		Lex militum	82. 83
tium & ciuile	1	Leges Tabellariæ	108
Ius scriptum, non scrip		Lex de promulgatione,	
tum	2. & 27	rebus agendis	119.
Ius scriptum ab Athe		120	
niē. Ius nō scriptum		Lex Xuiralis	26
à Lacedæ.	27. & 28	Leges XII. tab. à X. uis	
Iusti dies triginta	144	ris translata, descrip	
Iustinus Trax	263	tæ & cōpletæ	162.
Iustinianus	264	& 163	
Iustus iure con.	280	Legū XII. tab. ius pop.	
Iusticia duplex & qd 1		Ro. angustauit ampli	
Iuuianus	256	auitq;	163
L		Lex Aelia Sentia	164
Labeo Antistius	271	Lex Valeria & Horatia	
& 136.		166	
Lex Iuris Ciuilis speci		Lex Aemylia	167
es prima	13	Lex Papyria	167
Legis definitio	13	Lex Manlia	168. & 203
Lege Tribunitia regum		Lex Sacrata militaris	
leges ferē ad unū exo		quæ & Valeria	168.
		Lex	

INDEX

Leges Publicæ	168	Lex Attilia	190
Lex Petilia	169	Lex Claudia	191
Lex Valeria & Portia	169	Lex Voconia	191
Lex Pompeia	170	Lex Oppia	192
Lex Fabia	170	Lex Plotia	192
Lex Annaria	170	Lex Orchia	192
Lex Aterina	171	Lex Horatia Tarratiã	
Lex Cincia	171	uestalem testabilem	
Lex Acilia	171	permittit, & alia id ges	
Lex Papia	171. & 172	nus ibidem	193
Lex Latoria	171	Lex Atinia	193
Lex Licinia & Mutia	172	Leges Gracchorum	195
Lex Licinia	178. & 189	Lex Helia & Fusia	197
Lex Hortensia	173	Lex Clodia	197
Lex Satyra	174	Leges triumphandi	197
Lex Scantinia	174	Lex Manilia	199
Lex Apuleia	176	Lex Othonia	199
Lex Calphurnia	176	Leges Apuleia	200
Lex Fannia	177	Lex Sulpitia	201
Lex Didia	177	Lex Oguinia	201
Leges Cornelia	180	Lex Manlia	203
Leges Cassia	180	Lex Falcidia	204
Lex Cornelia	181. 143	Lex Aquilia	204
Lex Pueritia	181	Legitimus infans	132
Lex Roscia	181	Leo	262
Leges Pompeia	182	Lessus	132. & 137
Lex Iulia, & maiestatis	183. 139	Libertus intestat ⁹	146
Lex Papia Põpeia	183	Libripedis crimine dã	156
Lex Icilia & Duillia	188	nati poena	156
Lex Canuleia	188	Licinius Vale.	248
Lex Genutia	190	M	
		Macer	278
		Macrinus	242
		Magistratum repetere	93
		non licuit	Ma

INDEX

Magistratum leges & officia	79. 80	Nummi quando percussi	11
Magistrat ⁹ uarij in exercitu	80. 81	O	
Magistratibus cunctis iudicia auspitiãq; concessa	101. 102	Oligarchia	3
Magistratus minores peritiuris sub maioribus in prælio militarunt	80. 81	Oliua	22
M. Antoninus	237	Oscina	62
M. An. Florianus	250	Ossis fracti poenarum maria	140
M. Iul. Philippus	246	Otho	229
Marcellus	276	P	
Martianus	261. & 277	Papinianus eiusq; epistaphium	277
Martis in ædem triumphorum insignia inferbantur	61	Papyrius Fronto	278
Massurius Sabin ⁹	272	Patrum tribunorumq; pro ferendis leg. contentio	17
Mauricianus	276	Patrij ritus opt. colendi	67
Maximinus	245	Patribus & in populo quæ aguntur modesta sint	114
Maximus	278	Plebiscita	185
Mendicare lege prohibitum	67. 68	Ploratus in funere	21
Mætianus	283	Pomponius	280
Menander	276	Portentorum interpretes sacerdotes	50
N		Potestas par, maioris uincit	79
Nero	227	Prætorum edicta	214
Nerua Iurecon.	272	Prætoris origo, potestas	89. 214. 215
Nerua filius	273	Proculus	273. 283
Neratius Priscus	274	Prodigia	62
Numa Pomp.	6	Prodigius	128
Numæ leges uariæ & utiles	7	Proletarius	132. 134
		Pubes	

INDEX

Puberum secantium fru	da	67
ges pœna	146	
P. Annius Tacitus	250	
P. Furius Anthianus pa	64	
ter	278	
Puteolanus	283	
Q		
Quadrupes pauperiem		
faciens	24	
Quæstorꝝ potestas	111	
Q. Saturninus	283	
R		
Regia respublica	2. & 3	
Religio quæ tenēda	67	
Rhetra Lycurgi	28	
Respōsa prudentiū	267	
Rogus	19. 21	
Ro. Reges primi ex or		
dine	4	
Ro. imperium in initio re-		
gum fuit	3	
Romulus & Remus	4	
Romulus iure pop. ages		
re docuit	5	
Romuli leges uariæ	5	
Romulus in deorum nu		
merum receptus	37	
Romani pugne in initio fu		
peros adorabant	58	
S		
Sacrificia nocturna mu		
lierum prohibita	64. 65	
Sacra Cereris	64. 65	
Sacrum furatus parici		
Sacerdotes sacris præ		
erāt, uatum effata in		
terpretabantur	64	
Saliorum collegij reues		
rentia	78	
Saluius Iulianus	275	
Senatusconsulta	205	
Senatuscon. tacita	213	
Senatus decretum uetus		
ad Rubiconē	208	
Senatusconsultū in por		
tu Arimini	208	
Senatoris tria iussa	114	
& 115		
Sepulchra uiolantium		
pœna	74	
Sepulturam in urbe lex		
fieri prohibet	19	
Septim ^{us} Severus	241	
Serbidius Scquola	276	
Seruius Tull. post V. C.		
æs primus signauit	9	
Sextus Cæcilius	278	
Sextus Pedius	283	
Sonticus morbus	153.	
& 155		
Soror filiæ in stupro		
deprehenſa uendi po		
tuit	24	
Species Reip. tres	2	
Status dies	156	
Statuliberos uendendi		
ius	160	
Suffragia quibus, & quos		
mod		

INDEX

modo in magistratus			neris officia	84. 83
um creatione data			Trib. pleb. potestas	101
105. 107			Triphonianus	282
Suphus	283		Tullus Hostilius	7
Supplicatio	64		Tutor, tutores, tutela	27. 128. 129
T				
Talionis pœna promē				
bro rupto	140		Valdensium superstitio	
Tarquinius Priscus	8		65	
Tarquinius Superbus			Valentinianus	256
leges aliquot tulit, ue			258. & 260	
teres multas sustulit			Valens Iuricon.	276
12			Varius Anto.	243
Tarrantius Paternus			Via latitudo	160
276			Venditæ res & traditæ	
Teli appellatio	25		post pret.	160
Tertullianus	275		Venuleius	282
Terentius Clemēs	276		Verus	276
Theodosius	258		Vespasianus	230
Theodosius iunior			Vestales	53
260			Victoriatas nūmus	16
Testimoniū falsum dis			Vindius	276
centis pœna	142		Viri fœminis semita	
Testator	156		cur cedebant	16
Testamentū per æs &			Volusius Mærtian ^{us}	275
libram, & triagene			Vota deuictis host. pers	
ra testamentorū	159		soluta	60
Tiberius	224		Vlpianus Traianus	233
Tignumfurtiuum	137		Vlpianus Iuricon.	276
Timocratia	2. & 3		Z	
Titus Vespa.	230		Zenon	262
Titus Aurel. Anto.	237			
Tribuni duo creati à ple				
be	16			
Tribunorum uarij ges				

FINIS
INDI
CIS.

FURTA QVAE PER LANCEM
ET LICIVM CONCEPTA. 25

20th 25

Furta per lancē & licium ueteres dixerūt, quod fures in alienas penetrantes aedes plerumq; ut est sagax furum solertia, licium ferebant quo furta al ligarēt, & lancem prae oculis ne innotescerent.

ERRATA QVAEDAM SIC
CASTIGATO.

Pag.	Verf.	
2	13	intellectum.
4	27	Tribubus.
9	9	Seruiō.
10	14	equo.
13	1	temporibus.
30	8	finiretur.
34	35	Lucos.
41	13	Lanificam.
51	16	CN. Flauius.
64	26	Cereri.
78	16	in mense.
79	22	ciuili.
151	12	deuouere.
156	11	testator.
177	22	numerum.
253	23	septuagenarium.
281	21	uerticem legum.
285	15	restringatq;

Mosco Hebraic. de celo lapsus. AYMA
Aegyptio Murrin
Atheno A. Colon affruij
Minoe Eustrupb.
Linguis lacteum
Egrijs Efarundab
Romanis Romanis

AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS H
STORIAE IVRIS CIVILIS
LIBER PRIMVS.

IUSTICIA.

IUSTICIA, Aristotelis testimonio, est uirtus, qua homines iusta uolunt ac operantur. Et est duplex, legitima & particularis. Legitima omnes complectitur uirtutes, & per eam aliquis leges in omni uirtute conditas decernit, & decretas cum conditis executioni mandat, studiumq; in beatam uitam, & commune bonum dirigit. Particularis autem iusticia ab alijs est uirtutibus distincta species, & ei reliquae uirtutes omnium philosophorum opinione cedunt, quae speciali nomine aliqui aequitatem quoq; appellant. per hanc enim mortalis homo ius suum unicuique tribuit, quo nihil est sanctius, nihil aequius, nihil quoq; utilius. Ius autem cuiusq; generis a naturali iure cognoscitur, gentium, aut ciuili. unde si secundum haec egerit, iusti fungetur officio. Sed omisso iure naturali, quod nec bruta quaedam ignorant, & gentium, quo omnes humanae gentes utuntur, ut scribit Vlpianus libro digest. primo, contentus ero iuris ciuilis originem nunc inquirere, quod populus Romanus sibi constituit. Claruit procul
A dubio

HISTORIAE IVRIS CIVILIS
dubio gens illa ante alias omnēs iusticia legitima, quā tam æquum ius civile sibi constituit, ut omnes ferme gentes id admiserint. cuius scientia ut dixi, ius intelligens homo cuiusq; æquitatem quoq; habere & servare, id est ius suum unicuiq; tribuere poterit. Constat autem hoc ius civile Romanorum ex scripto, & ex non scripto. Ius scriptum ut Papinianus tradit de legibus venit, plebiscitis, senatusconsultis, magistratuum edictis, decretis principum, & autoritate seu responsis prudentum. Quorum authores, & initium, originemq; nunc referre est animus, quod nō parvo fuerit ad iumentum ad civilis disciplinæ intellectum, si Cato nostro de origine iuris credimus.

TREIS REIPUBLICAE species.

Treis esse species reipublicæ Aristoteli. li. po. li. tertio visum est, quādo scilicet qui his præ sunt, iusticiam colunt legitimam, qua infectorum cōmodo & honestati student, leges pro ut civilis dirigit prudentia, circa materiam cuiuscunq; virtutis condendo, conditas decernendo, & decretas cum conditis executioni tradendo. Nam aut penes unum est civitatis gubernatio, & Regia dicitur reipublica. Aut apud paucos, & Aristocratia nominatur. Interdum autem multi civitatem gubernant, & tertia est reipublicæ species, quæ Timocratia appellatur. Quod si amissa iusticia, utpote nullas leges æquas condendo, aut indulgentia malos mores pullulare sinendo unus, pauci, aut multi imperio præsi deant, & propria utilitati studeant, totidem species præscriptis rebus publicis oppositas constituunt, quæ tyrannica.

LIBER PRIMVS.

rannis, Oligarchia & Democratia appellantur. Regia enim reipublica, ut particulatim & distinguamus & loquamur, est dominatio unius non proprio, sed regni intendentis bono communi, rexq; qui ei præest, appellatur. Sed Tyrannis regia opposita, est principatus unius suo quidem proprio & non regni subditorumq; bono intendentis, & qui ei præsi det tyrannus dicitur. Secunda reipublicæ species quam Aristocratiam nominamus, est quum per studiosos & optimos civitas regitur, huius moderatores magistratus, & optimates dicuntur. Sed in Oligarchia pauci, & quidem pravi non secundum dignitatem bona distribuentes, civitatem gubernant. Timocratiam vero multi mediocres reipublicæ curam habentes constituunt, quando omnium utilitati student & consulunt. Quod si plebeiorum duntaxat cōmodo uacent, Democratiam cōstituunt, timocratia aduersantem. Has autem treis reipublicas apud Romanos seriatim fuisse, hisq; præsidentes iura constituisse ostendemus. Constat enim gentis huius imperium reges primum tenuisse, & ante Romulum nemo id habuisse traditur, qui de Rheo Syria à Marte fuit cum Remo susceptus. quod quantum veritatis habeat, studioso huiusmodi rerum inquilitori relinquimus, dicere etenim de eo, & regibus cæteris tantum proposui de Livio, Dionysio, Eutropio, Plutarcho, Eusebio, & alijs historicis, quod ius Romanorum civile exigit. & in brevitate Cornelium sequar Nepotem de viris illustribus, nisi iuris civilis facienda declaratio melius quando prolixius scribere cœperit, huic enim magis intendam, quā historia contextui.

4 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
PRIMI ROMANORVM
reges septem.

Romulus & Remus fratres primum à lupa
mox ab Acca Larentia Faustuli pastoris
coniuge educati, Amulio interfecto regnū
Numitori auo restituerunt. Ipsi coactis pastoris
bus urbem condiderunt, quam Romulus uultu
rum augurio uictor, Romam uocauit, & ne quis
uallum illius transiliret edixit, quod Remus irris
dens transcendit, & ideo à Fabio Celere centurios
ne rastro fertur occisus. Romulus deinde coniu
gū gratia finitimorum uirgines. quæ prætextu lu
dorum quos simulauerat, Romam uenerant, iam
legatis negatas rapuit. Hinc primum bellum Ce
ninenfes mouerunt, quos Romulus subegit. mox
Antemnates, inde Crustumios bellum inferens
tes fudit. Nouissimum bellum est à Sabinis ortū,
inter quos & coniuges pacem raptæ cōsiliarunt,
& fœdere percusso eos in urbem Romulus rece
pit. Centum senatores, quorum cōsilio uteretur,
delegit, & ut Fenestella de magistratibus tradit
eos ab honore patres, ab ætate senatores appella
uit. Treis equitum centurias instituens, de suo no
mine Ramnenses, à Tito Tacio Ticienses, à Lu
cumone Luceres appellauit. Populum in tres tri
bus distribuit, & singulis præfectos duces, Tri
bunos nominauit. Tribus singulis in decem cu
rias partitis, totidem curiones eis præfecit. Pom
ponius curias Romulū i deo dixisse scribit, quod
reipublicæ curam per sententias earum partium
expediebat, & ita leges aliquot Curias ad po
pulum tulit. Fuerunt in decurias ab eo diuisæ etiā
curiæ, quas decuriones tuebantur, omnium pri
mus

Abby

LIBER PRIMVS.

mus cum certo iure populum agere docuit, his &
alijs latis legibus. Vt mulier quæ uiro per sacras
leges coniuncta esset, pecuniarum omnium, sac
rorumq; socia esset. uiroq; defuncto, ut filia pa
tri succederet. & ut filius toto uitæ tempore in pa
tris potestate foret, quem castigare, uerberare,
operiq; dare rustico, & occidere posset. Sed & uē
dere filium permisit. hanc uiri decem post reges
exactos in decem tabulis alijs cum legibus secun
dum Dionysium conscripserunt. Vxoriturum re
linquere alia lege Romulus, si Plutarcho credi
mus, prohibuit. Sed uiro uxorem repudiare per
misit, si in ueneficio natorū, aut in adulterio, aut
in clauium adulteratione deprehensa foret. quod
si aliter quis eam repudiasset, eius copiarum par
tem uxori dari, partem Cereri sacram esse iussit.
Sanxit etiam de mulieribus supplicium sumi que
uinū bibissent. proinde ex instituto cognatis os
culum ferebant, ut si uinum bibissent, odore de
prehendi posset, si cut è Gellio, Catone & alijs di
dici. & forte propterea Casari cum mane ad co
nitiā habendi pōtificatus gratia descenderet, ma
ter osculum dedit. Insuper quum populum in pa
tres & plebeios Romulus rursum diuisisset, & hi
illorum patrociniū uterentur, uicissim eos prodi
tionis lege quam sanxerat, teneri uoluit, si sese ac
cusassent, contra uē testimonium dixissent, uel suf
fragium tulissent aduersum, aut cum inimicis fœ
dus percussissent. Annum in decem menses diui
sit. primum quoq; Martium è patris nomine ap
pellauit. & ut annus trecentorū quatuor dierum
esset, constituit. Menses in Calendas, idus & no
nas post distributi sunt, quorum rationem Ouis
dus in fastis, & Macrobius diligenter in Satur
nalibus explicant. Mortem quinto & quinquage

6 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
fimo ætatis anno, regni septimo & trigesimo ob-
ijt. ac qualiter perierit, certe nihil dicere aufim,
Liuio, Dionysio, Halicarnaseo & alijs de hac re
disceptantibus. Sequenti anno nullus rex creatus
fuit.

NUMA POMPILIUS.

Numa Pompilius Pomponij filius, omnium
postea consensu Rex creatus, nullam belli
expeditionem suscepit, sed sacra plurima
instituit. Maximum enim pontificem, flamines
treis Dialem, Martialem, Quirinalem, & alios
Martis sacerdotes duodecim creauit. Confectis
Vestæ ædibus uirgines Vestales legit, quas in de-
lictijs minoribus à pontifice uerberibus affici, ob
incestum autem uiuas defodi imperauit, qui mos
etiam post reges exactos seruatus est. Nam & P.
Licinius pontifex maximus uirginem quandam
Vestalem, quæ nocte quadam æternum ignem in
curiose nimis seruauerat, longe post flagro admo-
uit. & incestus causa defodi Corneliam uirginem
maximam Domitianus imperator iussit. Diuini
cultus institutionem in octo partes Numa diuisit
quas totidem ministris partim à se, partim à Ro-
mulo creatis tradidit, curionibus scilicet triginta
flaminibus, celerum ducibus, auguribus, uirgini-
bus Vestalibus, salijs, sœcialibus & pontificibus
lanam belli pacisq; indicem fecit, ut apertus bel-
lum, clausus pacem esse significaret. Et cum Ianua-
rium & Februarium cōfecisset è diebus quinquaginta,
quos numero ueteri addiderat, & è sex diebus
quos illis sex mensibus detraxit, qui triginta
dies habebant, annum ad cursum lunæ in duode-
cim menses distribuit. & primos anni menses hos
esse uoluit, ut Macrobius libro Saturnalium pri-
mo

LIBER PRIMVS.

7

mo scriptum reliquit. Plutarchus tamen aliquos
refert, qui hosce menses sub Romulo fuisse existis-
mauerint, ut cunq; fuerit, annus deinde apud Ro-
manos calendis Ianuarijs incepit, sicut Plutarchus
us in Mario, & Numa docet. quod institutum ad
huc seruamus, & illa die strena boni ominis gra-
tia sicut olim dari solet. nam & Caligula imperas-
tor si Tranquillo credimus, strenas calendis Ian-
uarijs stans in vestibulo ædium à populo rece-
pit. Leges plurimas & quidem utiles tulit. Fundo-
rum enim finibus ut suo quisq; contentus esset, sa-
cros loui lapides apponi iussit, eosq; occultantes
aut transferentes occidi impune sacrilegorum in-
star uoluit. Et cum deficerent testes, dubios con-
tractus fide, & iure iurando terminari constituit,
unde sic magistratus disceptationes plurimas bre-
ui dirimere iure iurando dixit. Mulierem quoq;
infra decem menses post obitum mariti nubentem,
immolare prægnantem uaccam iussit. ne pellex
eadem lunonis tangeret, & si tangeret, ut lunoni
dimissis crinibus agnum foeminam cæderet, le-
ge, testimonio Gellij, sanxit. Eum qui hominem li-
berum sciens morti daret parricidam, ut Festus
ait, esse constituit. Filium cui pater uxorem duce-
re permiserat, distrahi prohibuit. Postremo cum
tribus & quadraginta annis regnasset morbo, an-
nos gerens super octoginta, excessit.

TULLVS HOSTILIUS.

Tullus Hostilius ab Romulo rex tertius, Al-
banos trigeminorum certatione superauit
Albam ob perfidiam Metij Suffetij ducis so-
lo æquauit. populum Albanum Romam traduxit,
motem Cœlium urbi addidit, Suffetium quia
A 4 in bel-

§ HISTORIAE IVRIS CIVILIS
in bello Veientium & Fidenatium, quos Tullus
fudit, proditor fuerat, equis distraxit. lectis in pa-
tres Albanorum principibus, ordinem senatori-
um suppleuit. ordini aucto curiam Hostiliam fe-
cit. Fulmine ictus cum regia anno regni altero &
trigesimo conflagrauit.

ANCVS MARTIVS.

Ancus Martius Numæ Pompilij filia ortus
patrum plebisq; uoto regnum accepit. La-
tinos bello subegit, Auentinū & Ianiculū
montem urbi addidit, uectigal Salinarum insti-
tuit, carcerē media urbe primus ædificauit. Cor-
nelius eum ab Equicolis feciale ius, quo legati
ad repetēdas res uterētur, transtulisse dicit. Hosti-
am coloniam in ostio Tyberis deduxit. quatuor
annis supra uiginti regnauit, alia facturus, si im-
matura morte præuentus non fuisset.

L. TARQUINIUS PRISCVS.

Tarquinius Priscus Demarathi Corinthi fi-
lius, ab Anco tutor liberis relictus, regnum
oratione habita intercepit, magnos ludos
instituit, urbem muro lapideo cinxit. Sabinos pri-
scosq; Latinos bello domuit. Cir cum maximum
ædificauit. Senatus maiestatem centum uiris am-
pliavit, qui deinde minorum gentium fuere appel-
lati. Centurias equitū duplicauit. filio annos tres
decim nato propterea quod in proelio hostem per-
cussisset, prætextam, bullamq; dedit. hinc exordi-
um habuit, quod bulla & prætexta puerorum in sa-
genuorum dicerentur esse insignia. Primum bel-
lum cum Latinis gessit, & eisui oppidum Apia-
la

LIBER PRIMVS.

2
Ias cepit, anno regni duodequadragesimo inter-
fectus dolo liberorum Anci principis fuit.

SERVIUS TVLLIVS.

Seruius Tullius Prisci Tarquinij gener, Tula-
lij Corniculani, & Ocretiæ captiuæ filius, re-
gnum opera Tanaquilis socrus adeptus est.
Illa enim occiso rege ex alto ad populum despiciens,
Priscum maritum ne letale quidem uulnus
accepisse dixit, sed interim dum cōualesceret, Ser-
uio uices suas demandare, hoc modo Seruius im-
perium nactus. Hetruscos domuit, censum, deinde
de classes centuriasq; instituit, populum in quatuor
tribus distribuit, leges Commerciales, deq;
iniurijs curijs, quæ erant quinquaginta numero,
confirmauit. collem Quirinalem & Viminalem,
& Aesquilinū urbi addidit. Aggere, fossis, & mu-
ro urbē circūdedit, duas filias Arunti, & Lucio
Tarquinio soceri liberis in matrimonium dedit.
Sed immitis Tullia nomine uiro, & Lucius uxori
bonæ superstites, morū similitudine adducti ma-
trimonium facile contraxerunt. mox Tarquini-
us à Tullia incitatus regnum conuocato senatu re-
petere uoluit. Seruius autem ueniens ut resisteret
à Tarquinio curiæ gradibus deiectus, & domum
refugiens, post quattuor & quadraginta annos
quàm regnum acceperat interfectus fuit. Primus
post urbem conditam æs signare cepit. Primus
us lib. xxxiij. naturalis historiæ tradit, repetita
ueteri signandi consuetudine ab Iano gemino re-
ge primo Italiæ introducta, qui una nummi pars
resui capitis effigiem, altera nauim qua aduectus
in Italiam Saturnus fuerat, exprimi uoluit. sic il-
lus memoriæ consulens, abs quo peritiam ruris
A s edos

edoctus fuerat eūq; regni societate muneravit, ut apud Macrobiū libro Satur. primo legimus. Si gnatum est etiam æs nota pecudis, unde pecunia dicta, nec non suis aut bouis signo, ut Plutarchus in uita Publicolæ scribit, eo quod cum nummorum usus apud Romanos frequens non esset, pecudibus & iumentis fontes plecterentur. Nota nummi ærei fuerunt deinde ex una parte cōsulum capita, tertio loco triumuirorum reipublicæ constituendæ effigies, & nouissime imperatorum imago ex parte altera uaria in numismatibus signa uideo. Modo est lupa Remū & Romulum lactans, aliquando triumphus, interdum ciuica cū his literis, OB. C. S. Sæpius fœcialis equo uectus, dea, deusue aliquis, alias præterea complures non id genus figuras euoluntate nummos percutientium in ipsiis numismatibus uidemus, quas callens historiā duntaxat cognoscere poterit. Nummus uero argenteus, ut Plinius eodem loco scriptum reliquit, percussus est anno urbis quingentesimo octogesimo quinto. Qu. Fabio C. O. S. quinq; annis ante primum bellum Punicum, cuius nota bigæ & quadrigæ fuerunt, inde bigati & quadrigati nummi appellati sunt, mox lege Papyriana semuntiales asses facti fuerunt. Victoriatus deinde nummus lege Clodia percussus est, & ita assis gno uictoriæ quo insculptus erat, dictus est. postea argenteus nummus easdem notas quas æneus habuit parte una cōsulum scilicet, aut triumuirorum capita, & postremo Augustorū effigiem ex altera multiplices formas sicut æneus habuit, unde Augustus (ut Suetonius scribit) nummum argenteū nota syderis capricorni quo natus fuerat, percussit. & Nero nummum cytharedico habitu quo se oblectabat fabricauit. Aureus nummus

mus sexagesimo altero anno post argenteum percussus est, cui consulum primo, triumuirorum secundo, deinde Imperatorum capita ex uno latere imprimi cœperunt, & ab his sicut alijs sæpe nomen accepit, quod & inscriptio demonstrabat. Vnde rationibus his unam ludæorum dubitationem subdolam Christus diremit, nam eis an liceret censum soluere Cæsari percunctantibus dixit, ut sibi numisma census ostenderet, postea cuius imago illa, & innummo posita super scriptio esset interrogauit, demum Iudæis has Cæsaris esse respondentibus, quæ erant Cæsaris reddere Cæsari, quæ dei erant, deo reddere iussit. In altera nummi aurei parte uarias & incertas notas reperio. Et aliquando Romæ magistratus fuit quàm tres uiri monetales auri, argentiq; flatores gerebant, quorum, teste Fenestella, diligentia erat, ut numisma ta auro probo, argentoq; fabricarentur. Nummi inuentione humanis necessitatibus subuentum est, & permutationi, introducta emptione, derogatum. Origo certe emendi, uendendiq; ut in libro digestorum duodeuigesimo apud Paulū scriptum habeo à permutationibus cœpit. olim enim non ita nummus erat, neq; aliud merx, aliud precium uocabatur, sed unusquisq; secundum necessitatem temporum, ac rerum utilibus inutilia permutabat, quoniam plerumq; euenit, ut quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut cum tu haberes quod ego desiderabam, inuicem haberem quod tu acciperes uelles, electa est materia cuius publica acciperetua estimatio difficultatibus permutationū equalitate quantitatis subueniret, eaq; materia publica forma percussa usum, dominiumq; nō tam è substantiā, quàm è quantitate præbet, nec ultra merx

12 HISTORIAE IURIS CIVILIS
utrunq; sed alterum precium uocatur.

LVCIVS TARQUINIUS
Superbus.

LVcius Tarquinius Prisci Tarquinij filius,
regni administrationem Seruio occiso oc-
cupauit. Gabios per Sextum filium simula-
to transfugio domuit. leges aliquot tulit, sed &
ueteres multas sustulit, superbi cognomen ob iu-
sticiae contemptum meruit, ut apud Halicarnase-
um lib. i. & iij. scriptum legimus. Princeps em-
iste non regiam rempublicam, sed tyrannidem ma-
gis constituit. proprio enim non subditorum con-
modo studuit, unde tyrannus non rex dici meru-
it. Cuncta libidine magis quam legibus regens tan-
tum a patrum consilio & opinione in rebus gerendis
absuit, ut ex eis parte clariorum morte & ex-
ilio perdidit. Volscis Sueffam & Pometiam eri-
puit. Cloacam grandem, & lacus in circo compo-
suit. primus ferias Latinas adinuenit, uincula ex-
cogitauit, taureas, fustes, latumias, compedes, ca-
thenas, exilia & metalla. Primus regum morem
de omnibus senatum consulendi soluit. rempub-
licam domesticis consilijs administrauit, bellum
pacem, foedera, societatesque per se cum quibus uo-
luit iniussu populi, & fecit & diremit. templum
Ioui in Capitolio aedificauit. & cum Ardeam obsi-
deret super alia ob uiolatam a Sexto filio Lucre-
tiam, anno regni quinto & quadagesimo (si Lis-
uio credimus) urbe exactus est. Sed Halicarnase-
us annos quinq; supra uiginti eum regnasse libro
primo & quarto asserit, regnum deinde per Por-
senam Hettruriae regem frustra recuperasse cona-
tus. Cum is cum summa ignominia reliquum uitae
tempus

LIBER PRIMVS.

13
tempus exegit. Huius temporibus Sextus Papy-
rius iureconsultus apprime peritus fuit, qui si Pos-
ponio credimus, leges sine ordine ab regibus las-
tas in unum composuit, liberque eius hac ratione
lus ciuile Papyrianum appellabatur. Lex ergo pri-
ma iuris ciuilibus species, primum ab Regibus origi-
nem habuit, quapropter eos non ab re comme-
morauimus. mox a populo, ut statim dicitur, pro-
cessit. nam sunt leges principis sicut liberi populi
ut Valla tradidit. Sed quae ab rege conduntur, al-
terius consensum nequaquam requirunt. quae au-
tem a populo sancuntur, consulis interrogatione
eunt. & propterea iure consulti legem esse dicunt, *l. c.*
quam populus Romanus senatorio magistratu
interrogante, ueluti consule, constituebat. qua dif-
finitione leges ab regibus conditas non compre-
hendunt, eo quod cum suis latoribus exoleue-
runt. Perempta prima reipublicae spes
cie, cui regia manus a condita Ur-
be ad suam eiectionem usque
ducentis annis, & qua-
draginta qua-
tuor om-
nis
um opis
nitione praes-
fuit.

LIBRI PRIMI HISTO-
riae iuris ciuilibus finis.

AYMA

AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS HISTORIAE IVRIS CIVILIS
LIBER SECVNDVS.

LEGES.

EXACTIS regibus fuit apud populum Roma. altera rei publicae species Tyrannocrazia nomine, quae est principatus multitudinis quae nullo discrimine habitato, omnium curat utilitatem & inquirat. Illo enim tempore P. Romanus rex

publicam cum omnium commodo gubernavit, & loco regum duos consules creavit, quos uno quoque anno, ne auderent aliquid, mutari placuit, ut Salustius in Cati. scribit. Et quia calendis Ianuariis apud Romanos annus incipiebat, tunc ipsi consules procreati magistratum inibant, ut ex Plutarcho in vita Marii colligitur, & Marcus de conditionibus & demonstrationibus ostendit. Consulatus tamen, teste Livio, interdum idibus Martiis initus est. Mos quoque erat ut designati consules gratias populo agerent, benigne alloquerentur, quod Paulus Aemilius in secundo consulatu facere noluit, affirmans non sui sed exigentis populi gratia se consulatum secundum petisse. Dicti sunt autem eo nomine consules secundum

cundum Fenestellam, quod publicae rei consules debebant. Et cum lege Tribunitia omnes ferè ab regibus constitutae leges exoleuissent, in earum locum ipsius populi leges ad consulum aut tribunorum interrogationem latae, subrogatae sunt, atque successerunt. Primum enim L. Iunio Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis consulibus creatis, ne ipsi & caeteri deinceps per omnia regiam potestatem sibi uendicarent, lege cautum est, teste Pomponio iureconsulto, ut ab consulibus ad populum prouocatio esset, ne sine iussu populi in caput ciuis Romani animaduerrere possent, solum eis relicta est coertio, & ut in uincula publica duci iuberent. Plutarchus tamen hanc legem à P. Valerio Publicola consule latam fuisse scribit. Postea Tarquinius Collatinus sorore Tarquinii superbi, & fratre patruelis genitus, uidentis nomen suum, eo quod de gente Tarquinia esset, ciuitati inuisum, se consulatu abdicauit, rebusque suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate excessit. Hinc Brutus alter consul ex senatus consulto ad populum tulit, ut omnes Tarquiniae gentis exules essent. Deinde P. Valerius in Collatini locum, suffectus legem comitijs centuriatis post Bruti exitum tulit, ne quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationem uerberare, aut necare uellet, & de sacrando cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Lege ciuim uectigalia etiam sustulit, si Plutarcho credimus, & ararium creatis duobus quaestoribus Verurio & Minutio. Saturni aedem constituit, & consulis non parentes bouum, & duarum pecudum precio quandoque multari disposuit. multas alias Solonis leges Publicola ad suum usum traduxit. Sextodecimo anno post reges exactos propter

tribus

uerraria

Ry: amy
rbat

Consulibus

16 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tributum & militiam quam plebs tolerabat, in
montem sacrum trans Anienem secessit, & duos
tribunos, C. Licinium & L. Albinum, qui plebes
essent magistratus, creavit. Leges quoque quibus
suum in patres ius ueretur, priusquam in urbem
reuerteretur, tribuno rogante, condidit. unde &
sacrae dicebantur, ad patrum plebisque concors
diam pertinentes. Et ut Menenius Agrippa patri
bus plebem reconciliaret, inter cetera ab eis con
cessum est, ut plebis magistratus essent sacrosan
cti, neue cui patrum capere eum magistratum li
ceret, & ita plebs in urbem reuerfa est. Postea cum
Martius Coriolanus ingentem Volscorum exer
citum portis urbis admouisset, ut patriam oppu
gnaret, nullisque civium legationibus flecteretur
tandem Veturiae matris, & Volumniae uxoris pre
cibus & lachrymis ab urbe castra mouit. Quare
Sp. Nautio & Sex. Furio consulibus a senatu des
cretum fuit, ut foeminis semita uiri cederent, ut
purpurea ueste, & aureis segmentis uterentur,
quod primum in hanc usque diem seruat, & Ro
muli temporibus auctore Plutarcho etiam in usu
fuit. Lex agraria paulo post a Sp. Cassio consule
primum promulgata fuit, qua dimidium agri ab
Hernicis adempti Latinis, & dimidium plebi dis
uidere uoluit, sed nunquam deinde sine maximis
motibus reru agitata est, sicut aliae id genus quae
post istam latae fuerunt. Volero deinde tribunus
plebis legem L. Pinario, & P. Furio consulibus
ad populum tulit, ut plebei magistratus tribuni
cuius comitibus fierent, quae cum patribus displice
ret, eo quod eis omnem potestatem auferret, cre
andi per clientium suffragia tribunos quos uel
lent, ad impediendam legem, Ap. Claudium Ap
pji filium plebi infestum, & Quintium COSS.
seces

Coriolanus

LIBER SECVNDVS 17
fecerunt, quod non profuit. nam post longas altera
tationes a Lectorio Voleronis collega perlata est.
tuncque primum tribunitijs comitibus numero etiam
addito, creati sunt tribuni Cn. Siccius, L. Numa
mitorium, M. Duellius, Sp. Illicius, L. Mecilius. Le
gem etiam absentibus, L. Tricipitino, & T. Ve
turio Gemino consulibus, C. Terentillus Arsa ple
bis tribunus promulgare uoluit, ut quinque uiri le
tur, ut iure a populo dato consulari scribendis crearen
autem libidinem ac licentiam suam pro lege ha
berent. & de hac lege Terentilla diu inter plebe
& patricios disceptatum est, tandem Sp. Tarpeio
& A. Aternio consulibus abiecta fuit. per haec fe
re tempora cautum est, ut decem tribuni plebis
deinceps crearentur, & de Auentino publicando
lex fuit etiam lata. Deinde quia inter patres & tri
bunos pro legibus ferendis magna saepe conten
tio erat, tribuni finem certaminum facere pollici
ti sunt, si legulatores & ex plebe, & ex patribus
crearentur, qui leges communes utrisque utiles fer
rent, quibus patres in legibus ferendis, non in las
tore assenserunt. quoniam daturum legem nemis
nem nisi ex patribus aiebant, unde nequis esset in
uidiae locus, leges extraneas habere placuit. Qua
re in gratiam Sp. Posthumius Albus, & P. Sul
pitius Camerinus, & A. Manlius publica auto
ritate profecti sunt, & optimas quasque graeciae le
ges & instituta, mores iuraque anno tertio quam re
cesserant, aduexerunt. & Solonis enim sanctionis
bus, quibus Athenienses utebantur, haec insignis
ora legum capita, & P. Furio consulibus, haec insignis
chra in urbe forent. ne ploratus & lamentationes
in alieno funere fierent. ne bos immolaretur. ut
tribus duntaxat uestibus quis uteretur, minuen
di sum.

Pro lo
ry

ll. G. l. v. s.

B di sum.

di sumptus gratia hæc fuisse introducta existimo. Ne ad aliena monumenta, nisi quo tempore funus efferretur, quispiam accederet. Ne quis sepulchra deleret, neue alienum inferret. poenæq; esset, si quis bustum, aut monumentum, aut columnam uiolaret, deijceret, & frangeret. ne in uita defunctos maledicta conijcerent. Has quoq; Solonis leges tres prædicti Romæ. legati attulerunt. Vt si quis in sacris locis, uel in iudicio, uel apud magistratus, aut cum certaminum instaret spectaculum, in ciuem maledictis esset inuectus, illi treis drachmas, ærario duas soluere cogeretur. Vt si quis aliquid in agro plantaret, quinq; pedibus. si ficum uel oleam nouem à uicina abesset. ut scrobis & fossas effoderi liceret, modo tantum ab alieno abesset, quantum fosse fastigium foret. ut quis cumq; apum aluearia cõderet, trecentis passibus ab alterius ante cõditis abiret. Vt mulier dote careret, treis duntaxat uestes & uasa quædam paruæ emptæ domo paterna efferret, quia societatem coniugij non precio, sed liberorum charitate iungi oportere Solon existimauit. Sequentia quoq; capita Posthumius Sulpitius, & Manlius à Solonis legibus delegerunt. Vt si quis liberos non haberet, puoluntate heredem cõstitueret, nisi morbo ingrauescente, aut medicamentis, coniugis uel suasionibus, ac blãditij heredem cõstituere ad duceretur, aut uinculis & cruciatu dicere heredem cogeretur. Vt necessaria uitæ subsidia filius patri ab quo nulla arte esset ad usum uitæ institutus, non deberet. Et ut meretricibus nati parietes alere non tenerentur. Sed legitime nati qui parentes non educarent, ignobiles & obscuri essent. Vt moechum in adulterio deprehensum necare liceret. Vt qui ingenuæ uirgini uim attulisset, X. drachmis

multaretur. quã si suasionem in suam traxisset sententiam, XX. drachmarum poenam lucret, nisi partem questum corporis faceret. Ne filia fororū nisi si in stupro deprehenderetur uendi possent. De offensione quadrupedum hæc Solonis legem adduxerunt. Vt canis qui aliquid morsu læsisset, capistro quatuor pedum alligatus dederetur. Et de furto hæc à Solone legem præscripti uiri habuerunt, Vt fures poena dupli multaretur. Has quoq; constitutiones à Solonis legibus decerpserunt. Ne parricidij affectatæq; tyrannidis damnati magistratum caperent. Et si ob discordiam, dissensionemq; seditio atque discessio populi in duas partes fieret, & ob eam causam irritatis animis utriusq; arma caperetur, pugnareturq; utis qui in eo tempore, in eoque casu ciuili discordie non alterutrius parti sese adiungeret, sed solitarius separatuseq; communi malo ciuitatis federet domo, patria, fortunisque omnibus careret, exul extorrisq; esset, & hæc legem Gellius ideo græcos recepisse dicit, ut boni homines seditionem timentes diuersas partes secuti, ciues reconciliarent. Prædictas autem Solonis leges aduectas paucis additis aut detractis ita Romani in suas tabulas. per X. uiros retulerunt, ut à Cicerone de legibus, & iure cõsultis, Gellioq; & alijs colligitur.

SEQVNTVR NVNC VERBA
LL. XII. TABVLARVM.

In urbe ne sepelito, ne ueurito, ne facito rogam, a scia ne polito.

Hanc legem Petronius & Flora eius uxor transgressi sunt, nam monumentum uiui sibi ponendum

20 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Valentiae curauerunt, & sub ascia deditauerunt,
quod adhuc in aede diui Felicis extat. Romanus
quoque apud Allobroges iuxta Lugdunum Eutich-
o filio monumentum sub ascia dedicauit, unde
asciae forma semper marmoribus polito insculpta
est, maxime ubi inscriptio huius instrumenti me-
minit. Alij etiam complures monumenta contra
hanc legem ascia poliuere, ut in multis Romano-
rum sepulchris regiones peragrans uidere poterit,
& hanc constitutionem sumptus minuendi gratia
Cicero inuentam fuisse dicit. Hinc sumendam conie-
cturam existimo, minimam quoniam Romanorum cu-
piditate gloriae sibi monumenta facere, & ascia po-
lire uoluisse, ut hac lege sumptus huiusmodi mi-
nuere necessarium fuerit. Sed Galli tanti sunt hu-
ius gloriae spretores, quod ne bellicosi quidem prin-
cipes apud eos sepulchra facere, uel perpolire cu-
rauerint, uel adhuc curent, unde e contraria lege po-
tius monumenta facere, & ascia polire astringi de-
buerunt. Ast uilissimus quisque gregarius Roma-
norum miles Galliam & Italiam, aliasque provin-
cias suis inscriptionibus & sepulchris repleuit &
foedauit, ut ille bonus Petronius, qui suo testimo-
nio ueteranus erat, & honesta missione missus,
& Romanus ille qui Euticho filio duodeuiginti
annos duntaxat agent tanta cura monumentum
fecit. tanta fuit huius gentis gloriae cupiditas. Hac
ratione quales his sepulchris conditi, aut marmo-
ribus inscripti fuerint, saepe uero ignoramus,
quia historici & scriptores eos commemorare ob-
uilitatem neglexerunt. Duae primae leges sequen-
tes timore incedij, & ad uitium sepulchrorum
factae sunt.

Rogum, bu-

LIBER SECVNDVS.

21

Rogum, bustum uel nouum in uito domi-
no ne propius aedes alienas sexaginta pe-
des adducito. Vestibulum sepulchri, bu-
stum uel ne usucapito, ploratus & lamen-
tationes in funere suo latae sunt.
Cicero referthanc legem in X. tab. à X. uiris fu-
isse coniectam.

Defuncti iniuria non afficiuntor. Si in-
iuriam alteri faxit, xxv. asses aris pœ-
nae sunt.

Hanc legem Labeo iurisconsul. in libris quos ad
xij. tabu. conscripsit non probauit, quonia ab ini-
uria facienda nemo etiam in ops xxxv. assibus
detereretur. Lucijque Neratij facto huius legis ini-
quitatem ostendit. qui os hominis liberi manus
suae palma uerberare pro delectamento habebat.
deinde seruo suo sequenti crumenam plenam assis
um portanti iubebat, ut iniuria affecto xxxv. as-
ses statim secundum XII. tabu. numeraret, unde
postea secundum eundem Lab. praetores hanc le-
gem abolescere & relinquere censuerunt, iniurijsque
estimandis recuperatores se daturos edixerunt.
Hanc legem tamen Caeilius iureconsultus, cum
à Phaurino iniqua diceretur apud Gell. tueri nis-
us est. alias leges prosequamur.

Re, persona, tempore, loco atrociores
iniuriae iudicator. Si quis sepem, uel ma-
ceriam iuxta alterius regionem effode-
rint, terminum ne excedimto. Si autem
murum, pedem unum. si domum, duos
B 3. pedes

22 HISTORIAE IURIS CIVILIS
pedes relinquunt. Si uero sepulchrum
aut foueam effoderint, quantum sit pro-
fundum, tantundem derelinquunt. Si
puteum, passum. Oliuam autem, aut ficū
nouē pedes ab extranea regione plantan-
to. In cæteris autem arboribus quinque pe-
des seruant.

Fortē oliuam, & ficum hæc lex ab alijs arbori-
bus distinxit, quia huiusmodi arborum radices
longius proserpunt, damnūq; ob id finitimis affe-
runt, an hoc tamen sit uerum, agricolæ consule.
Hanc legem Caius iureconsul. sicut relata est, in
finibus regundis citauit. & quod in finibus, XII
tabul. usucapionem inter quinque pedes esse uo-
luerint, Cicero eleganter in legibus dixit. Sed postea
ex constit. Valentiniāni, Theodosij & Arca-
dij imperatorum præscriptio quinque pedum sub-
lata est, ut finalis iurgij, uel locorum libera perage-
retur iuentio. Aliam Solonis legem de institutio-
ne hæredum X. uiri in XII. tab. sine exceptio-
ne aliqua hoc modo descriperunt.

Vti quisque legasset, suæ rei ita ius esto.
Postea tamē alij legumlatores, iureconsul. scilicet
& imperatores eis, qui aliquē testari quoquo mo-
do cogunt, aut prohibēt, pœnam imposuerunt.
deinde sic aliæ leges translatae sunt.

Filius arte carens patris incuria, eidem
necessaria uitæ subsidia ne præstato. alio-
quin parentes educare cogitor. Emeretri-
ce natus patrem nō alito. Mœchum in ad-
ulterio

ulterio deprehensum necato.

De muliere hac lege nō expressim cauetur, at Ro-
muli constitutione mulier in adulterio deprehen-
sa, repudiari poterat. Cæsar uero Pompeiā uxore
rem non in adulterio deprehensam, sed adulterij
suspitione non carentē, repudiavit. Nam cum ma-
gna suspitio esset Clodium Pompeiæ consuetudi-
nem habuisse, ex eo quod dum noctu sacra Bos-
næ deæ fierent, ueste muliebri Iulij pōti. ædes, ubi
tunc forte celebrabantur intrasset, & ibi interro-
gatus quid nā quæreret, & unde esset, se præsto-
lari Pompeiæ ancillam dixisset, ab Cæsare Pom-
peiæ ex hac adulterij suspitione repudiata est. Et
cum postea in Clodium ob eādem causam de pol-
lutis cerimonijs accusatū Cæsar testis citatus se
quiequam comperisse negasset, ab accusatore in-
terrogatus cur igitur uxorem repudiasset, quo-
niam meos inquit non delicto solum, sed & deli-
cti suspitioe oportere carere censeo. Si mariti hac
Cæsaris ratione mulieres nostri temporis repu-
diare possent, pro Iuppiter quotquot diuortia fi-
erent. ppaucæ sunt enim mulieres quæ hodiē sus-
spitione careant. nescio si mutua sceminarū inui-
dia, aut hominum iniquitate, qui omnia in dete-
riorem potius quàm in meliorem partem inter-
pretantur, ista suspitio proueniat. Sed & culpa
ipsæ mulieres non omnino carent, quod pro-
cos cupiditate nubendi libenter admittant, quod
comptos iuuenes attente audiant, & quod notis
ignotisque æque familiariter utantur. quinimo
mo à multis adamari uarium hoc animal sibi in
gloriam & honorē sepius ascribit. Lege post hac
lulia patri filiam in adulterio deprehensam cum
adultero occidere concessum est. dummodo fili-

24 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
am in potestate habeat, & ambos in ipsa turpitu-
dine, aut in ipsis rebus ueneris secundum Labeo.
& Pompo. opinionem deprehenderit, quod So-
lon & Draco, teste Vlpiano uoluerunt. Marito
quoque adulterum uxoris suae lenonem, aut arte
ludicram facientem, libertum, seruumque suum, iu-
dicio quoque publico damnatum, domi suae depre-
hensum leg. Iul. occidere permissum est, ut Mar-
tianus de adulterijs scribit, quod & Alexander
Imperator sanxit. Vxorem uero domi in adultero
deprehensam, maritus sine mora occidere de-
bet. haec omnia tamen iure pontificio facere non
licet. Dubitationes autem quae circa legem Iuliam,
& consequenter circa hanc XII. tab. legem occur-
rere possent, iure consulti in titulo ad leg. Iul. de
adul. decidunt & terminant. sed aliarum legum
translationem referamus.

Vim ingenuae uirgini inferre, aut eam
suasione in tuam sententiam trahere caue-
to. Sororem aut filiam in stupro deprehe-
sam uendito.

Posteriori iure ciuili qui uirginem rapit, ultimo
punit supplicio. & qui eam sine ui stuprat, leg. Iul.
de adult. condennatur. sed iure Ponti. stuprans uir-
ginem dote constituta, eam in uxorem ducit, &
si eam ducere nolit, dotem constituit. & castiga-
tur a patre nolente filiam dare, stuprans dotem
soluendo liberatur. Legem autem Solonis de offen-
sione quadrupedum X. uiri in hunc modum am-
pliarunt.

Si quadrupes pauperie fecerit, animal
quod

LIBER SECVNDVS. 25
quod comisit noxam dato, aut noxae aesti-
mationem ferto.

Sed ab eiusdem lege in fares lata recesserunt, quo-
niam ut Gell. lib. X. I. refert. ita de hac in XII.
tab. scripserunt.

Furem qui manifesto furto prehensus
erit, si furtum aut noctu faciat, aut interdium
comprehenderetur, se telo defendat, occi-
dito. E ceteris manifestis furibus liberos
uerberato, & ei cui factum luci furtum
erit, si se telo non defendat, addicto. Ser-
uos autem manifesto furto prehensos uer-
beribus afficito, & esaxo praecipitato. Pu-
eros impuberes pratoris arbitratu uerbe-
rato, noxamque ab his factam sarciri facito.
Furta quae per lancem liciumque concepta
erunt, sicut manifesta uindicato.

Caius in leg. Aquil. dicit ita demum hanc XII. tab.
legem, furem noctu aut interdium deprehensum,
occidere permisisse, si id ipsum cum clamore sig-
nificaretur, & si interdium se fur telo, cum pre-
henderetur, defenderet. Teli autem appellatioe,
ut ipse Caius alibi interpretatur & fustis, & fer-
rum, & lapis, & denique omne quod nocendi causam
sa manu mittitur, in hac lege significat, licet uul-
go, quod ab arcu in longinquum mittitur, telum
appelletur. In hac lege X. uiri sententiam Draco-
nis in aliquo secuti uidentur, qui primus omnium
B 5 leges

Dvato Inq. om. de leg. i. p. b. Inq. v. p. b. Solon
vivo 26

HISTORIAE IVRIS CIVILIS

leges Atheniensibus dedit, & inter alia furem cuius iurcuncq; furti supplicio capitis esse puniendum; censuit atq; sanxit. Postea ab illa lege Xuirali; ut Gellius ait, discessum est, & pro parte ad Solsionis legem peruertum. nam si quis super manifestofurto iure & ordine experiri uelit, actio in quadruplum datur. Pro furto autem concepto & oblato, poena tripli constituta est. alijs deinde furtis omnibus quae nec manifesta appellatur, poenam dupli, sicut Solon, legulatores imposuerunt. rursum actiones concepti & oblato furti in diffuetudinem secundum Iustinianum abierunt. Vtrum autem lex Solonis de seditione ciuium in XII. tab. relata fuerit, non satis constat, sicut neq; de alijs compluribus Solonis legibus, nisi ex coiectura qua magis, authore aliquo fretus, multas Atheniens. leges in XII. tab. fuisse translatas, & descriptas paulo ante affirmari. Nam cum teste L. i. uo P. Ro. legatis Athenas missis Solonis leges describere, & aliarum Graeciae ciuitatum instituta, mores, iurac; noscere iusserit, sitq; haec lex, utpote ciuium seditione coercens, una e dignioribus quas Atheniens. habuerint, necnon illae quas supra retulisse. Et Phauorinus apud Gell. oportere modum eius de seditione legis seruare inter fratres aut amicos dissidentes censebat, ut qui in medio sunt utriusq; partis beneuoli, si in concordia amittenda parum authoritatis quasi ambigui amici habuerint, in diuersas partes discedant, ac per hunc modum usam sibi ad utriusq; concordiam muniant. Inuehitur e diuerso Phauorinus idem in eos, qui duos litigantis amicos desituunt, eosq; dedunt ad uocatis maleuolis aut auariss, qui lites animalium eorum lucri aut odij studio inflammant. Si quis autem

notati
abxwoly

LIBER SECVNDVS. 27

autem inquirat sententiam & utilitatem legis quam Solon de seditione tulit, Gell. legat, & quam uti-
lis reipublicae fuerit, cognoscat. Praeter haec Laertius Diogenes Solonem constituisse scribit, Ne tutor cum pupillorum matre inhabitaret, neq; is ad quem post pupillorum obitum substantia spectaret, tutor fieret. quas leges Romani ita in suis tab. collocarunt & intellexerunt.

Tutor cum pupillorum matre ne habitato. Agnati aut substituti qui successione sperant, tutores sunt. & dari tutores possunt. Sed si aliqua sit insidiarum suspitio, apud alios pupillus educator.

Legitimae tutelae sicuti Vlpianus ait, agnatis qui ad legitimam hereditatem admitti possunt, summa prudentia lege XII. tab. delatae sunt, ut qui successione sperarent, bona tuerentur. unde & filio pater substitutum eidem tutorem dare potest, ut e uerbis Pauli iure consul. sub tit. de excu. tuto. interpretis iuris ciuilis colligunt. Si tamen aliqua sit suspitio, ne successuri pupillo insidiarentur, praeter uoluntatem patris constituet, ubi pupillus alatur uel moretur, ut iure consulti, & imperatores diligenter explicant. haec sunt leges quas ab Atheniens. Romani habuere. A Lacedaemonijs aut tres legati Posthumius, Camerinus, & Manlius nonius scriptum ut ab Atheniens. sed mores & consuetudines habuerunt, unde non immerito in duas species ius scriptum, & non scriptum ius ciuile Romanorum distributum est, ut Iustinianus affirmat. Nam eius

28 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Nam eius origo ab Athenienſi. & Lacedæ. fluxit.
& Athenienſes leges ſcriptas magis cuſtodiebāt,
Lacedæmones autem uſq; adeo ius ſcriptū ſpre-
uerunt, ut Lycurgus eorum legiſlator ſanctiōne
conſtituerit (ſi Plut. credimus) ne ſcriptis uterē-
tur legibus. Et inter alios mores quos apud Lace-
dæmonios legati delegerunt, ſumptuarias leges,
ut Marcellinus ſcribit, è Rhetris, id eſt axonibus
Lycurgi Romam tranſtulerunt, quibus Romani
diu uſi ſunt. Et ſi quiſpiam cognoſcere deſideret
quas leges circa ſumptus, & alias Lacedæmoni
habuerint, has apud Xenophont. Plutarchumq;
in Lycurgo, & alios inueniet. Vt domorū culmi-
na ſecuri, & ianux ſerra duntaxat, nō alio inſtru-
mēto fabrefacta eſſent. Vt adulta ætate uxor dux
ceretur. ut omēs poſteriore luxuria abſtinerēt. ut
p̄ exercitio & diſciplina rei bellicæ furari liceret.
ne iſdem hoſtes ſæpius bello peterēt, ne frequē-
ter reluſtando bellicoſi fierent. & ut ciues publi-
ce ſimul diſcumberent, diuites promiſcue, & ino-
pes uni adhiberentur conuiuio, iſdemq; tempe-
ratis tamen ueſcerentur epulis. Hinc originē ſum-
pſiſſe opinor, quod Romani in propatulo pran-
derent, & cœnarent, ut ſic oculis ciuium teſtibus
factis luxuriæ modus fieret, ſicut ſtatim poſt Ma-
crob. dicemus. Habuerunt quoq; Lacedæmo-
ni in eorum moribus, ut cadauera in urbe ſepeli-
ri, & ſecus templa monumenta fieri poſſent. ſed
Romani tantum ab uſu harum duarum conſtitu-
tionum abſuerunt, ut contrarium lege & de cre-
to Pontificum conſtituerint. Nam ut Marcus Ci-
cero dicit, cadauera lex Romanorū in urbe ſepeli-
ri uetuit. hanc legem paulo ante retuli, & ponti-
fices non poſſe ſepulchrum in loco ſacro publico
fieri decreuerunt. unde cum extra portam Collis
nam

urbis La-
minis
latov.:

LIBER SECVNDVS. 29
nam ædes & ara Honoris dedicanda eſſet, multa
ſepulchra quæ in eo loco erant, extracta fuerunt.
Hinc eſt qd̄ Syllæ monumentum in campo Mar-
tio, Auguſti Mauſoleū inter flamineā uia & Ty-
beris ripam, Domitiorumq; ſepulchrum in colle
Horrorum fuiſſe legimus, quod Domiti. cadauer
in ſuburbano, Philidis Latina uia, & cadauer Ca-
ligulæ in hortis Lamianis ſepulta fuiſſe tradunt.
Quod ſi aliquos, ut de Tuberone, Publicola, C.
Fabricio, & alijs quibuſdam legimus in urbe ſep-
ultos fuiſſe reperiemus, illis ante hanc legem, uel
poſt, ſed uirtutis cauſa, ut Cicero dicit, conſeſſum
eſt. Pariter ſi in ædibus ſacris lapides monumen-
torum antiquorum etiam inſcriptos uideamus, à
poſteris in earum ornatum, & ædificationem, ex-
tructionemq; aliunde aſportati ſunt, non quod
ibi aliqui ſepulti fuerint. Traianus tamen ſolus
omnium imperatorum intra urbem, ut Eutrop.
ſcribit, ſepultus eſt, oſſaq; eius in urnam auream
collocata, in foro quod ædificauit, ſub columna
poſita fuerunt. Aſt Chriſtiani in urbe, & extra ur-
bem, ſecus aut intra ædes ſacras ſemper monu-
menta faciunt, ut poſteriori iure Ponti. caueur,
habentq; pro nefando ſi quis in p̄phano loco hu-
meur, unde interdum in ignominia & poenam
aliqui propter ſuum delictum ab eis in loco pro-
phano ſepeliuntur. Inter Spartanorum quoq; le-
ges hanc fuiſſe comperimus, ut ſi eorū dux quod
cupiebat & uolebat, dolo aut perſuaſione confi-
ceret, bouem mactaret. ſi uero rem bello gereret,
gallum ex inſtituto immolaret. Hoc autem ideo
Spartanos introduxiſſe Plutar. in Marcello refert
quia licet bellicoſi eſſent, ampliora tamē magisq;
eſſe homine digna iudicabant quæ ratione, ac
prudētia, quàm quæ ui aut fortitudine conſecta
eſſent,

Flaminii

Latina

Traianus
mactatur

30 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
essent. At diuersum morem Romani habuerūt.
eorum enim dux qui praelio & cæde hostem supe-
perabat, ingētem triumphum agebat, & bouem
mactabat. sed qui leui aut nulla pugna, uerum co-
mitate, & beneuolentia orando rem bene geres-
bant, ouabant duntaxat, & ouem immolabant.
Sanxit etiam apud Lacedæ. Lycurgus quod Quis-
rites auxerunt, ut undecim diebus luctus fingres-
tur. & neq; uiri, neq; fœminæ nomen sepulchro
inscribere liceret, nisi præclare in bello perisset.
Quod Romani non seruarunt, nam etiam sepul-
chra eorū inscripta uidemus, qui ne in bello quia-
dem fuerunt. Alijs præterea moribus Respu. Læ-
cedæmonum constituta fuit, ut à Plut. & Xeno-
intelligi potest, quorum optimos in urbem com-
memorati Roma. legati attulerūt. Longæuo des-
inde usu, tacitoq; consensu complures alios mo-
res qui leges imitarentur, tollerent, aut interpre-
tarentur, ipsi Romani introduxerunt. Sed quod
ultra leges à græcis habitas Romani suis tabulis
alias addiderunt, cōiecturam ex eo sumimus, quæ
Diony. Hali. scribit, unam Romuli legem, qua
patri filium uendere permiserat, à Xuiris cū alijs
legibus fuisse in XII. tab. conscriptam. me etiam
mouet, quod cum grecorum leges X. tabulis ope-
ra Xuirorum exhibitæ non sufficerent, totidem
uiri duas tabulas prioribus adiecerunt. ut cūq;
fuerit, siue à græcis Romani omnes habuerint, si-
ue aliquas inuenerint, sequentes leges de religio-
ne, & magistratibus, deq; priuato iure, ultra præ-
dictas in XII. tab. fuisse secundum Ciceronem
& Plinium, iureconsultos & Gellium comperio.

Ad diuos caste adeunto, pietatem adhi-
bento

LIBER SECVNDVS. 31
bento, opes amouento, qui secus faxit, de-
us ipse uindex erit.

Caste iubet lex adire Deos, corpore uidelicet, Cicerō
utinquit Cicero, & animo multo fortius. nā cor-
poris macula uel aspersio aquæ, uel dierum nu-
mero tollitur. animi labes nec diuturnitate euane-
scere, nec ullis manibus elui potest. Nostri sacer-
dotes tantū ab obseruatione huius legis absunt,
ut complures ioci loco habeant, post habitam cū
muliere cōsuetudinem, Deo sacrificare. sed deus
ipse uindicta tarditatem supplicij grauitate com-
pensabit. Sicne cum dijs immortalibus iocatur e-
nonne legerunt Dionysij filium regno perditio lu-
di fuisse magistrum, & in triuio do cuisse litteras
propterea, quod pater sacrilegus fuerat, & sacri-
legia sua iocosis dictis prosequi uoluptatis loco
duxerat. Nonne etiam Tibullum legere, qui hoc
eleganti carmine seruare legē prædictā iubet. Vos
quoq; abesse pcul iubeo discedite ab aris, Quis
tulit externa gaudia nocte Venus. Caste pla-
cent superis, pura cum ueste uenite, Et manibus
puris sumite fontis aquam. Apud antiquos istud
quoq; obseruatum inuenimus, ut dijs superis sa-
cra facturus corporis ablutione purgaretur. dijs
uero inferis litaturo sola aquæ aspersio sufficeret.
Vnde Aeneas apud Virgilium de sacris superum
ait, Tu genitor cape sacra manu patriosq; penas
tes, Me bello è tanto disgressum, & cædere centi
Attrectare nefas, donec me flumine uiuo Ablues
ro. At Dido sacra dijs inferis instituentis dixit, An
nam chara mihi nutrix huc fuisse sororem, Dic cor-
pus properet fluuiali spargere lympha. Et cum
Misenum Aeneas sepulturæ mandaret, Idem ter
socios

32 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
socios pura circumtulit unda, Spargens rore leuis
&c. & hanc differentiam Macrobius. Iuculenter in
Marone reprehendit. Hæc lex in super pietatem
deo esse gratam, & sumptum esse remouedum si-
gnificat. Ex cognitione deorum, quod res huma-
nas curæt, pietas oritur, cui iusticia, reliquæq; uir-
tutes ex quibus uita beata existit coniunctæ sunt,
ut Balbus apud Cicero. de natura deorum dis-
serit. quapropter se dubitare Cicero ait, an pietas
te aduersus deos sublata fides, humaniq; generis
societas atq; iusticia uirtus excellentissima tollã-
tur. nam cum pietate tolli religionem, & sancti-
tatem constat. Sed licet sumptum hæc lex remoue-
at, Diuos tamen magnis muneribus Romani do-
nabãt, & maxime Romuli ex instituto uictores,
is enim exercitu Ceninensium fuso, obructoq;
in prælio rege, Ioui Feretrio templum in Capito-
lio, & opima spolia ducis hostium dedit, quæ res
id templum sedem esse opimis spolijs dixit, quæ res
gibus ducibusq; hostium celsis, se authorem sequen-
tes posteris ferrent. Itaq; duo post Romulum opima
spolia in hanc Iouis ædem detulerunt, Corneli-
us scilicet Cossus cum Tolumnium Tyrrhenum
obtruncasset, & C. Marcellus qui Viridomarum
Gallorum regem superauit. Sed & teste Festo deo-
rum quæq; ueteres dijs suis offerebãt, qd Pontii-
iure immortalis Deo hodie fieri debet. Sed qualis
ter hoc ius ponti. Christiani seruēt, ipsi uiderint.
Ultimo loco lex nõ iudices, sed deum uindicem
constituendo religionem confirmare metu præ-
sentis pœnæ uiderur. sed referamus alias religio-
nis leges.

Separatim nemo habessit deos, ne uicinos
uos, siue aduenas, nisi publice adscitos, pri-
uatis

de uia de

Cossus

LIBER SECVNDVS.

uatim colunt. Cõstructa à patribus delu-
bra habent. lucos in agris habent. & la-
rium sedes, ritus familiæ, patriæq; seruato.

Hac lege Christiani monentur ne diuos aliquot
colant, nisi prius autoritate Ro. ponti. approbati
publice, & recepti fuerint, quod & constitutioni-
bus Alexandri & Innocentij ponti. hodie cauetur,
ut in iure Pontii. scriptum est. ecce quanta Roma-
norum fuerit religio, ut etiam à nostra nõ abhor-
reret. Et propterea Cicero testimonio deorũ
quorumlibet cultum Romani prohibuerunt, ne
confusionem haberet religionum, & ceremoniarũ
rum ignorantiam sacerdotibus afferret. Propter
hanc legem Augustus Aegyptum peragrans ut
Apin uiseret, paulo deflectere noluit, & Caium
nepotem quod Iudæam præteruehens, apud Hie-
rosolymam non supplicasset, collaudauit. sed si-
cut has peregrinas ceremonias, utpote nouas, aut
non præceptas cõtemptui habuit, ita ueteres aut
præceptas, ut sacra Atticæ Cereris, & id genus
alia reuerendiss. coluit, ut autor est Suetonius. Pro-
pter hanc legem Christus inter deos Tiberij tem-
poribus à Romanis receptus nõ est. nam licet Ti-
berius intellecta per Pontium Pilatum Christi di-
uinitate, hoc ad senatum cum prærogatiua sui suf-
fragij deuissit, tamen quia à senatu ea res mini-
me probaretur, Christus neglectus est, cum ut
Tertul. refert, Romæ uetus decretũ esset, ne quis
deus ab imperatore consecrari posset, nisi à sena-
tu etiam probaretur. Et de hac lege XII. tabu. ut
quidam aiunt, Tertul. intelligere uoluit, nihilomi-
nis periculum, & pœnã Tiberius his qui temere
Christianos accusarēt, cõminatus est. Ast sub Ne-
rone

33
Apostolus
Robur: S
Nomonoy
in fi:

27

C
rone

34 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
rone cum alijs Christiani, tū Petrus & Paulus nos-
trae religionis capita, Suet. Eutropijq; ac Plati-
nae testimonio supplicij afflicti sunt. Sed & mox
Hadria. ne processum fidei nostrae ignoremus,
Christo templa cōdere inchoavit, sicuti Lampri-
testis est. sed praefecti sacrorum suasionē ab ince-
pto destitit, qui hoc medio omnes futuros aliquā-
do Christianos, & ideo caetera etiam templa dese-
renda praedicabat. Quare mutato animi propo-
sito acerrime tandem Hadria. Christianorum ue-
ritatem infectatus est. Alexander autem Christi
numen inter maximos & selectos deos recepit.
Philippus deinde Christiani nominis cultum sus-
cepit. sic apud Romanos nostra fuit agitata reli-
gio. Delubra & deorum lucos contra magorum
sententiā lex esse iubet. his enim autoribus, Xer-
xes inflāmasse templa graeciae dicitur, quod deos
quibus omnia esse patentia ac libera deberēt, quo-
rumq; omnis hic mundus templum esset, & do-
mus, parietibus includerent. At Romanorum ius
re delubra esse in urbibus, & lucos in fundi, uil-
laeq; cōspectu Tul. censet, ut rebus diuinis ubiq;
homines operā darent, atq; dei praesentia & aspe-
ctu castiores essent, & deorum speciem in oculis
non solum in mentibus haberent. Romani tamē
quibusdam dijs Vulcano praesertim, & Aesculapio
extra urbem templa fecerunt, ne pestis, uel in-
cendia urbē ingrederetur, eamq; male afficerent.
& Romulus sicut apud aliquos legimus, Vulca-
ni templum primo extra urbem constituit. Chris-
tiani hunc Romanorum morem secuti, complu-
ra dei & caelestium hominum templa in agris &
urbibus habent, in eorumq; Pontificio iure titu-
lus de aedificandis & reparandis aedibus sacris re-
peritur. Lucas insuper dijs olim ut haec lex consti-
tuit,

Quod

LIBER SECVNDVS. 35

uit, fuisse sacros Virgilius cum in alijs libris,
tum in VIII. Aeneid. sic ostendit, Est ingens gelis
dum lucus prope Ceretis amnem Religione pa-
trum &c. Et in his locis sacris propter religionē
cādere arbores fas nō erat, immo ut Seruius ait
cādentes sacrilegiū cōmittebant, poenasq; lues
bant. Et ideo cum lucum Aesculapij templo con-
secratum Turulius Antonij praefectus ad naues
ei faciendas magna ex parte succidisset, deuictio
Antonij, in eo luco quē uolauerat Turulius uo-
lūrate dei à Caesarianis militibus occisus est. Deo
tamē cōcedente in luco arbores cādere licebat,
nec sacrilegium committebatur, unde Dardania
nō Aeneae suo è luco arbores pro faciendis nauis
bus Cybele deorum mater teste Virgil. dedit, nas-
uesq; ipse sacris suis pinibus factas Iouem pres-
cata, ab incendio industria Turni postea Iouem pres-
seruauit. Et quia nullae in lucis cādebantur arbo-
res, & ita earum densitatem lucus opacus, & sine
luce erat. à luceo per antiphrasim, eo quod nō lu-
ceret, Seruius & Priscianus lucum fuisse appella-
tum crediderunt. Alij nō per contrarium, sed ob
crebra sacrificiorum lumina, quae ibi noctu fies-
bant, à luceo lucum deduxerunt. nam & Lucra-
ria etiam festa in luco qui permagnus intra mare
& Salariam, & Tyberim fuit, Romani secundum
Festum colebant, eo quod uicti à Gallis è praelio
fugientes se in ipso occultauerunt. Et quoniam an-
tiquitas proxime accedit ad deos, ritus familiaris,
patrumq; quasi à dijs tradita religionem lex ser-
uari mandat, ut Cicero tradit. Vnde nō inelegan-
ter cuidam adolefcenti Phauor. philo. dixit, ut mo-
ribus praeteritis uiueret, uerbis autem praesenti-
bus loqueretur. Deos quoq; peculiare & dome-
sticos, ut Lares, eorumq; sedes haec lex constituit.
C 2 erant

36 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
erāt enim Lares gemini ex Lara nympha & Mer-
curio nati, & multorum opinione lares genij erāt
omnibus dati, ut uitæ funeriq; duces essent. ecce
quantum Romani in religione Christianos atti-
gerunt, qui hominis custodiam malo angelo, &
bono deum tradidisse ferunt. Horum autem lar-
um sedes & locus lararium dicebatur, & in hoc
larario Alexāder Seue. matutinis horis rem diu-
nā ad effigies deorū fecisse dicitur, ut apud Lam-
pri. legitur. & inter deos primi lararij Habraam
& Christum, in secundo uero larario simus
lachrum Virgilij & Ciceronis habuit. Et qui in
re pecuniaria per lares, & genium principis iura-
bat, & peierabat, ex imperatoris Seueri & Anto-
nini constitutione fustibus castigatus dimitteba-
batur, sicuti Vlpi. de iureiu. refert. alterius legis
hæc uerba erant.

Diuos, & eos qui cælestes semper habiti
colunt. Illos quos in cælum merita uoca-
uerunt Herculem, Liberum, Aesculapi-
um, Castorem, Pollucem, Quirinum, &
illa propter quæ datur homini ascensus in
cælum mentem, uirtutem, pietatē, fidem,
earumq; laudum delubra sumto. nec ulla
uiciorum sacra solennia obeunto.

Tria rerum genera coli hæc lex mandauit. deos
primo, qui semper cælestes habiti sunt ut Iouem,
Martem, & reliquos antiquorum deos, quos enu-
merare esset difficile. Sed cū omnis, tum hos duo
decim Iunonem, Neptunum, Mineruam, Vene-
rem, Apollinem, Mercurium, Iouem, Cererem,
Vulcanū,

Vulcanum, Martem, Dianam, & Vestam Roma-
ni coluerunt, & eisdem aras in urbe construx-
erunt. & singulis quidem mensibus singulos de-
os assignarunt, in quorum tutelam referrentur.
Ianuarius enim in tutela Iunonis erat, & Februa-
rius in tutela Neptuni, & sic de reliquis prout des-
cripsimus, dicendum est. Deinde ex hominum ge-
nere consecratos sicut Herculem, & ceteros bene-
ficijs excellētes uiros lex colere iubet. Mos etiam
Romanis erat consecrare imperatores, qui super-
stitibus filijs, uel successoribus moriebant, quicq;
eo honore affecti erant, inter diuos & in deorum
numinibus colebātur. & idē cum cæteris
diuos fuisse acceptos, sed Cæsares à Romanis da-
tos affirmat. huius autem cōsecrationis modum
& formam præclare Herodianus in Seuero tradit.
Primus uero qui à Romanis cōsecratus, & in
numerus deorum receptus fuerit, Romulus tra-
ditur cōditor urbis. nam æde ei in colle Quirina-
li cōstituta, pro deo cultus est, & Quirinus est ap-
pellatus. Is Romulus mortuo fratre solus impe-
rio potitus, è sacris peregrinis ea quæ Herculis
erant suscepit, græcōq; ritu, ut ab Euandro insti-
tuta erant, sacra Herculi fecit. Cum enim Hercules
prope Tyberim ob boues sibi raptas Cacum
interfecisset, & Euander profugus è Peloponneso
ea forte loca tunc autoritate magis quā imperio
regeret, uisa Herculis forma augustiore humana,
nomineq; patre ac patria acceptis, è uaticinio ma-
tris deorum cœlestium Herculem aucturum esse
aliquando numerum Euander dixit, aramq; &
sacra ibidem Herculi constituit, quorum curam
Potitiorum familiæ, quæ tunc ea loca incolebat
tradidit. Hæc Herculis sacra Romulus, & post eū
C 3 reliqui

38 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
reliqui Romani ita susceperunt, ut Herculem deo-
rum more coli relata lege iusserint. Deinde cum
Posthumius dictator Latino bello ædem Casto-
ri & Polluci uouisset, à Romanis Aemelio, & Cef.
Fabio consulibus dicata est, hincq; dii Leda à Ioue
suscepti, sic à Romanis coli cœperunt, quia bonã
operam aduersus Latinos superantes nauarant.
Liber insup Semele natus, & Aesculapius Apol-
linis filius ex hominũ genere inter deos recepti,
& maxime Aesculapium ob medicinæ artis amo-
pliationem ab eo factam. Ro. Po. coluit, eidem
quoq; in insula Tyberis templũ dedicauit. hinc
legi congruit, quod Hora. in epist. ait. Romulus
& Liber pater, & cum castore Pollux post inge-
tia facta deorum in templa recepti. Cæsar quoq;
non tantum ore decernentium, sed & uulgi per-
suasione, cum per septem dies ludis in eius hono-
rem æditis stella fulsisset, in numerum deorum re-
latus est. Sed & Claudius Cæsar solenni principũ
postpa funeratus, ut Tranquillus ait, in numerũ
deorum relatus est. Titus etiam, Nerua, Traianus
nus, Antoninus Pius, Marcus, Seuerus, Claudia-
us, Aurelianus, Constantinus, Iouinianus & ceteri
plures alij imperatores consecrati, atq; inter deos
os relati, diuicq; appellati authore Eutrop. *hinc*
runt. Diocletiano autem idem Eutropius cõdigis-
se scribit, quod nulli post natos homines euenit.
ut cum priuatus obijisset, inter diuos tamen refer-
retur. Christiani similẽ huic religionem seruant,
nam deum immortalem colunt, & uirtute prædi-
tos, miraculisq; fulgentes magna p̄p̄a & in qui-
sitione primo in diuos referunt, deinde uenerantur
post templa eis construunt, ut de diuis Ioanne,
Petro, Catherina, Nicolao, Magdalena, & alijs
uidemus. Tertio loco uirtutes, p̄pter quas in cœle-
lum

LIBER SECVNDVS. 39
lum ascensus homini datur lex colere, & eis delu-
bra facere iubet, & harum omnium quæ hæc lege
referuntur, Romæ dedicata publice templa fue-
runt. ut Cicero refert. E quibus Numa Fidei tem-
plum condidit, & recte quidem, cum Ciceronis
testimonio fides sit iusticiæ fundamentum, & dis-
ctorum conuentorumq; constantia & ueritas. Et
Marcellus quintum consulatum gerens templa
Honori & Virtuti, Clastidio prius, deinde Syra-
cusis positus consecrauit. Spes quoq; Collatino,
& in capitolio Mens ab Aemilio Scauro cõse-
crata sunt. sed aræ Febris, & malę Fortuux, ac alia
uitorum templa, quæ aliquãdo Romæ extabãt,
utpote sacra uiciorum solennia repudianda fue-
runt. Valerius Febrem ut minus noceret Roma-
nos templis coluisse refert. quorum unum in pala-
tio, alterum in area Marianorum monumentos
rum, tertium in summa parte uici longierat, in eaq;
remedia, quæ corporibus ægrorum annexa fue-
rant, deferebantur. & quia apud Cice. de natura
deorum prolixior huiusce legis interpretatio de-
prehenditur, huic rei breuitatis causa finem im-
pono. Alia igitur lex de religione talis erat.

Ferijs iurgia amouento, Easq; in famu-
lis (operibus patris) habẽto. Itaq; ut ita
cadat in annuis anfractibus descriptum
esto. Certasq; fruges, certasq; baccas sacer-
dotes publice libanto, hoc certis sacrificijs
ac diebus. Itemq; alios addes. Vbertatem
lactis foeturæq; seruantto. Idq; ne commit-
ti possit, ad eam rem & rationẽ cursus an-
nuos, sacerdotes finiunto.

40 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Ferijs festisq; diebus liberi quietem, litium & iur-
giorum serui rusticorum operū, & laborum in-
termissionem ex hac lege habebant. Et ut sacrifi-
cium libamēta, fœtus pecorum seruarentur, ra-
tio intercalandi diligenter erat habēda. Sed ne in
oculto huiusce legis dispositio habeatur, dierū
ordinem ab Romanis institutum referre placet.
Numa non contentus annum in menses distribu-
isse, in dies teste Macrob. unumquemq; mēsem
diuisit, diesq; omnis aut festos, aut profestos, aut
intercios uocauit. Festi dijs dedicati, profesti ho-
minibus ad reipublicæ & priuatæ administratio-
nem concessi fuerunt. Festis inerāt sacrificia, epus-
læ, ludii, feriæ. nam tunc sacrificia dijs offerebantur,
uel dijs epulationibus diuinis celebrabatur,
aut ludii in honorem agebātur deorum, uel feriæ
obseruabantur. Feriæ autem publicæ aut priu-
atæ erant. Priuatæ seu propriæ feriæ familiarum,
ut Claudiæ, Aemiliæ, Iulii, seu Corneliæ erant,
nam aliquas proprias ferias quęq; familia ex usu
domesticæ celebritatis obseruabat, necnō & singu-
guli priuatas quasdam ferias, ut natalium & ful-
gurum susceptiones, item funerum atq; expiatio-
num dies obseruabant. Feriarum uero publicarum
quattuor erāt genera, aut enim statiuæ erāt,
aut cōceptiuæ, aut imperatiuæ, aut nundinæ. Sta-
tiuæ uniuersi populi cōmunes erant, certis & cō-
stitutis diebus ac mēsis annotatę, & in eis Ago-
nalia, Carmentalia, Lupercalia præcipue serua-
bantur. Conceptiuæ quotannis a magistratibus
uel sacerdotibus in dies certos uel incertos conci-
piabantur, ut erant Latinæ, Sementinæ, Paganæ
& Compitalia. Imperatiuas ferias cōsules uel
prætores pro arbitrio potestatis inducebāt. Nun-
dinæ rusticorum erant. in illis enim rustici nego-
cijs, pro-

LIBER SECVNDVS. 41
cijs proprijs uel mercibus puituri conueniebāt.
Et si in dictis conceptisq; ferijs opus aliquod fieret,
pollui ferias sacerdotes affirmabāt. Quod si
talibus diebus quispiam imprudēs aliquid egisset,
porco piaculum dare debebat. Prudens uero
si quid operis talibus diebus egisset, expiare uero
uolæ Pontificis sententia non poterat. Et ne festis
diebus opus fieri debeat, sic Tibullus post hęc cle-
gem admonet. Luce sacra requiescat humus, re-
quiescat arator, Et graue suspenso uomere cesset
opus. Soluite uincla iugis, nunc ad præsepia des-
bent, Plena coronato stare boues capite. Omnia
sunt operata deo, nō audeat ulla Lanificam pens-
is imposuisse manum. Sed si aliquis opus ad des-
os pertinēs, sacrorum uē causa fecisset, uel aliquid
ad urgentem uitæ utilitatem respiciēs astitisset,
ferias secundum Vmbronem nō polluebat. Scæ-
uola deniq; consultus quidnām ferijs agliceret,
posse quod prætermisum noceret agi, respōdet.
quapropter si pater familias bouē, qui in specus
decidisset adhibitis operis liberasset, aut tecti fra-
ctam trabem ab imminente ruina fulciendo uin-
dicasset, feria snon uidebatur polluisse. Quod er-
go hac lege dicitur, ferijs lites cessare, & eas in os-
peribus seruari debere, non obtinet si necessitas
urgeat, ut iam probatum est. & ex constitutionis
bus Alexandri & Gregorij pontificum, necnon
imperatoris Constantini & aliorū legibus istud
comprobatur. sed & Vergilius ipse necessitati re-
ligionem cedere his uerbis ostendit. Quippe enā
festis quędam exercere diebus, Fas & iura sinūt,
riuos deducere nulla religio uetuit, segeti præten-
dere sepem, Insidias auibus moliri, incendere ues-
pres, Balantumq; gregē fluuio mergere salubri,
& complura rei urgentis exēpla Vlpianus Con-
stanti-

Tibullus
de libris:

Scæuola

Religio
uoluntati
comprobatur

42 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
stantinusq; imperator, Alexander pontifex, &
alii sub titulo de ferijs enumerant. ab hac lege cō-
sensus etiam litigantiū eximitur. E uolūtate enim
partium, ut Gregor. antistes, & Vlpianus scri-
bunt, messium, uindemiarumq; tempore, & alijs
ferijs ob necessitatem hominum inductis, iudicia
um, & iurgia exerceri possunt. In dies autem siue
ferias dijs dedicatas partiū cōsensus nihil potest.
Qui immo ut hac XII. tab. lege exprimitur ferijs,
certisq; diebus etiam à sacerdotibus additis sacri-
ficia dijs fieri, & certæ fruges & baccaë libari de-
bebant. Itaq; obseruandum est, nō licuisse sacris
dotibus oēm fructum libare. nam è uitibus non
putatis non esse dijs libandum, neq; sine farina cō-
sacrificandum, & alia quædam id genus Numa cō-
stituit. sed hæc Numæ instituta posteriorum pon-
tificum negligentia Cicero fuisse dissoluta referre.
De feriarū autem atq; festorū obseruatione præ-
clare Leo imperator ait, si seruaretur. Ut dies fe-
sti altissimæ maiestati dedicati nullis uoluptati-
bus occupentur, nullis exactiōnū uexationibus
prophanentur, ut nulla tunc quæquam urgeret ad-
monitio, nulla fidei iussiois flagigaretur exactio,
taceret apparitio, aduocatio delitesceret, ut ille di-
es à cognitiōibus esset alienus, uox præconis hor-
rida silesceret, à controuersijs litigantes respira-
rent, & scæderis haberent interualla. Magna pro-
culdubio fuit Romanorū religio, ut ferijs iurgia
amouerēt, & diuinis operam darent. Ego hæc Chris-
tiano serijs uoluptati, & delitijs indulgētes Ro-
manis confero religiosis. Qualiter autem hodie
constituatur, facile è titulo de ferijs & alijs de pre-
hendes. hæc tenus de festis diebus. *Profesti uero di-*
es ho

*uero de
natis:*

Profesti diis

LIBER SECVNDVS

43

es hominibus, ut dictū est, ad Reipublicæ & pri-
uatæ administrationem concessi fuerunt, & eis
& præliares. Fastis tria uerba solennia, do, dico,
addico, fari prætorilicebat. dies his contrarij di-
cebantur nefasti. Comitialibus fieri utrūq;
pulo licebat. & fastis quidem lege nō cum populo
lo agi permiſtebatur. Comitialibus fieri utrūq;
poterat. De his diebus Ouidium sic loquentem
audiamus, Ille nefastus erit per quem tria uerba
silenſur, Fastus erit per quem lege licebit agi. Est
quoq; quo populum ius est includere septis. Cō-
perendinis autem uadimonium dicere pmisſum
erat. Stati uero dies iudicij causa cum hoste insti-
tuebantur, de his unam XII. tab. legem postea res-
feremus. Præliaribus res repetere, uel hostem la-
cessere fas erat. nam Latinarū tempore quo pub-
licæ quondam inter Romanum populum Latio
nosq; firmata sunt induciæ, præliū inchoare ne-
fas erat. Nec Saturni festo, qui sine ullo bello im-
perasse creditur, nec patente mūdo, quod sacrum
Diti & Proserpinæ dedicatum est, meliusq; occlu-
sa Plutonis fauce Romani eundem ad prælium
putauerunt. Ad uiros insuper uocandos ferias,
& dies qui rebus aduersis notati essent, sicut à
Varrone didici, ueteres uitabant. hæc tamen in
prælio sumendo diligens obseruatio erat, cum
Romani bellum inferebant, at quum exciperent
omnibus diebus salutem propriam, aui publi-
cam defendere dignitatem, sublata eligendi fa-
cultate, permissum erat. Iusti autem dies tri-
ginta dies continui dicebantur, quibus exer-
citu imperato uexillum rufi coloris in arce poneba-
tur. Dies uero Postriduani decreto pontificum
neque præliares, neque puri, neque comitiales,
sed

*Fasti. rom
regnum
Acti diis.*

*Fasti de di
mytholog.*

Fasti.

Postridua

46 HISTORIAE IURIS CIVILIS
cum ne contra religionem diceret, enarrabant.
quod Seruius non recepit. Romulus quoque non ui-
no sed lacte libauit, quod à posteris in sacris ab
eo institutis seruatum est. Posthumia tandem Po-
pili lex, propter uini inopiam, eo spargere rogum
prohibuit. Sed è uino amputatae uitae libare dijs
cessit. hac lege sic enarrata ad alias trāseamus.

Quæque cuique diuo decoræ gratæ sint
hostiæ, sacerdotes prouident. diuisque
alijs alij sacerdotes, omnibus pontifices,
singulis flamines sunt. Virginesque Vesta-
les in urbe, ignem foci publici sempiter-
num custodiunt. Quoque & priuatim, &
publice modo, ritusque fiant discunt igna-
ri à publicis sacerdotibus.

Macrobius post Trebatium de religionibus duo
esse hostiarum genera tradit. unum in quo dei uo-
luntas per exta exquiritur, alterum in quo sola ani-
ma deo sacratur, & has secundas hostias aruspice-
ces uocant animales. Vtrunque hostiarum genus
Maro carmine ostendit, primum quidem hoc, Ma-
stat lectas de more bidetes, Pecudumque reclusis
pectoribus inhians spirantia consulit exta. Hostiæ
animalis meminit, dum Entellus taurum maestas
apud eum dicit, hanc tibi Eryx meliorem animam
pro morte Daretis psoluo. Marcellus uero ut cer-
teros omittam, cum Pœnorum exercitum aut in Ita-
lia prosternere, aut Italia pellere summo niteretur
studio, solenni sacrificio uoluntates deorum ex-
plorat

LIBER SECVNDVS. 47
plorat, & cum exta Aruspici non placerent, Mar-
cellum ne quid temere ageret, monuit. sed postea
nocte Marcellus speculandi gratia cum paucis
egressus ab hoste interfectus est. Ex his hostijs ani-
malibus aut consulatorijs quædam iniuges, eo quod
nunquam domitæ, aut iugo subditæ fuerant, uoca-
bantur, quæ rem sic Virgilius explicat, Nunc gre-
ge de intacto septem mactare iuuenos Præstite-
rit, totidem lectas de more bidentes, & intactas
totidem ceruice iuuenas. Ambarualis etiã quæ-
dam hostia erat, & ut Festus ait, pro frugibus &
aruis à duodecim fratribus sacrificabatur. & quæ
circum arua à sacrificantibus ducebatur. Ambar-
ualis hostia appellata est, huius sacrificij genus sic
Vergilius in Georg. exprimit. Terque nouas circum
felix eat hostia fruges, Omnis quam chorus, &
focij comitantur ouâtes. Et Cererem clamore uo-
cent in tecta. Et hoc Ambaruale sacrificium, ut Ser-
uius refert, sæpe fieri porca fecunda & grauida
consueuerat. Hoc & alijs locis probatur satis Ma-
ronè sine Pontificio iure, de quo his legibus agis-
tur, non posse intelligi. discant igitur hæc leges,
qui Vergilium habere cupiunt, & poetarum fatean-
tur studiosi iuris noticiam suo non officere poe-
mati. De secundo hostiarum genere animali scilicet
credimus magis hanc debere legem intelligi.
prouidendum enim erat, ut Marcus Cicero in-
terpretatur, quibus hostijs cuique deo immolan-
dum esset, cui scilicet maioribus, cui lactentibus
cui maribus, cui sceminis, non omnes certe cuique
deo gratæ erant hostiæ. Ioui enim ut Atreius Cas-
pito iurisconsult. lib. i. de iure sacrificiorum refert,
immolari tauro, uerre, ariete non licebat. & si quis
forte ei tauro sacrificium faceret, piaculum dabat.
unde

52 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
nodum habere poterat, quod integram fidem,
optimosq; mores, ut aliqui scribunt, designabat.
ne dissimulanter aliquid, aut subdole in deorum
sacris ageret, sed libere & aperte ad fidem & ue-
ritatem omnia referret. Præterea si uinctus ædes
flaminis Dialis introibat, uinctulis soluebat. &
si quis uerberandus erat, & ad pedes eius supplex
procumbebat, eo die nõ uerberabatur. Tunicam
intimam, nisi in locis tectis, non exuebat, ne sub
cælo tanquã sub oculis Iouis nudus esset. In con-
uiuio præter regem sacrificulum, nemo flaminẽ
Dialem præcedebat. Si uxorem amittebat, Fla-
minio decedebat. Eius matrimonium sola morte
dirumpebatur. hoc quoq; prætoris edicto Flamẽ
iurare non cogebatur, Sacerdotem Vestalem, &
Flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iura-
re non cogã. Insuper flamines uidere feriis opus
fieri autore Macrobius prohibuit, & ideo ne
quid tale ageretur, per præconem denunciabant
præceptiq; negligẽs mulctabatur. hæ sunt digno-
res ceremoniæ, quas ueteres flamine Diali impo-
suerant. reliquas utpote Violares relinquimus,
quas antiquitatis studiosus apud Festum, Gellius
umq; & alios inueniet. Nonnulla ex antiquis ceri-
moniis paulatim deinde abolita, ut Salutis augu-
rium, Dialæ flaminium, & sacrũ Lupercale. Sac-
culares, & Compitalitios ludos Augustus ponti-
fex restituit. Ius uero flaminum & aliorum sacer-
dotum subrogandorum à collegiis ad populum
Cn. Domitius in tribunatu transtulit, cum ponti-
ficibus, ut Trãquill. in Nerone scribit, offensior
esset, quod alium quã se in patris sui locum co-
optassent. Vestales autem uirgines curam ignis
sempiterni habebant, quarum negligentia si for-
te extinguebatur, flagro à pontifice maximo cæ-
debã

LIBER SECVNDVS. 53
debantur, & hostijs maioribus procurabatur, sup-
plicatio ad Vestæ aram habebatur, quod P. Lini-
nij pontificis temporibus sancto igne extincto fa-
ctum comperimus. Sed longe plura quã hac lege
dicatur, ipsæ Vestales facere debebãt. nã triginta
annis ex constitutione Numæ Pompilij serua-
re castitatem astringebantur, ac primo decennio
facienda discabant, secundo autem quæ didicerãt
faciebãt, reliquo uero decennio hæc alias docebãt.
Post id tempus & nubere, & aliam uitam agere
eis permittebatur. pauca tamen ad alium uiuens
di modum transiuerunt, sed & hæc infelices succes-
sus habuerunt. Alioquin magnus honor datus est
Vestalibus, ut cum sacibus procedentes deducerentur.
ut qui ad lectum ducebatur, si casu, non data
opera ei Vestales occurrerent, impune dimitteretur.
Præterea ea cuius soror ad id sacerdotium le-
cta erat, excusationem habebat, sicut ea cuius pa-
ter flamen, uel augur, aut XV uir sacris faciendis,
aut VII uir. epulonũ, Salius uel erat. Spõsæ quoq;
pontificis, aut tibi cinis sacrorum filia, uacatio ab
huiusmodi sacerdotio tribuebatur. eius etiam fili-
a excusabatur, quæ tris liberos, uel domiciliũ
in Italia non habebat. Hanc legem non omnino
spreuit Christiana religio, quoniã pontifices ha-
bet qui omnium diuorum ædes, cultum, atq; sa-
cra curant & uentur. & qui curã ipsius Christianæ
religionis habet singulis quoq; diuis Christiani-
ni sacerdotes attribuunt, ut de Benedicto, Franci-
sco, Antonio, & alijs diuis uidemus, qui proprios
sacerdotes habent. sed & Diuarum mulierum cul-
tui religio nostra sacras uirgines dedicat. Satis de
flaminibus & Vestalibus dictum est, & ideo le-
ges quæ augurum uel aliorum sacerdotum pote-
statem docent, nunc uideamus.

D ; Eorum

54 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Eorum autem duo genera sunt, unum
quod sacris & cerimonijs præsit, alterum
quod interpretetur fatidicorum & uatum
effata incognita, quorum senatus popu-
lusq; asciverit. Interpretes autē Iouis opti-
mi maximī publici augures signis, & au-
spicijs postea uidento. Disciplinam tenen-
to. Sacerdotesq; uineta, uirgetaq; & salu-
tem populi auguranto, quiq; rem duelli a-
gent, quiq; populare auspicium præmonē-
to, illisq; obtemperanto, diuorumq; iras
prouidento, ijsq; parento, cæliq; fulgura
regionibus ratis temperanto. Urbemq; &
agros, & templaliberata & effata habēto.
Quæq; augur iniusta, nefasta, uiciosa, de-
raue dixerit, irrita, infectaq; sunt. Quiq;
nō paruerit, capitale esto. Fœderumq; pa-
cis, belli, induciarum, oratorum, speciales
iudices ne sunt. Bella disceptanto, prodi-
gia, portenta, ad Hetruscos & aruspices si
Senatus iusserit, deferunt. Hetrurixque
principes disciplinam docento, quibus di-
uis creuerint procurantor. Idemq; fulgu-
ra atq; oscinapianto.

Hanc legem Valerius post Cicero. in oratione de
Aruspicum responsis enodat quum dicit, Maior
res statas, solennesq; cerimonias, pontificum sci-
entias

virgulta
uel uires
ta.

LIBER SECVNDVS. 55

entia, bene gerendarum rerum autoritate, Augu-
gurum obseruatione, Apollinis prædictione, Va-
tum libris, portentorumq; depulsis, Hetrusca di-
sciplina explicari uoluerunt. Et Marcus idem Ci-
cero non solum ad religionem, sed etiam ad ciui-
tatis statum hanc legem pertinere dicit, ut sine his
qui sacris publice præsent, religioni priuata fas-
tis fieri non possit. Descriptio quoq; sacerdotum
hac lege facta, nullum iustę religionis genus præ-
termittit. nam sunt, ut Cicero inquit, ad placan-
dos deos alij constituti, qui sacris præsent solēnis-
bus. alij ad interpretanda uatum prædicta sacer-
dotes sunt constituti, & ut cæli fulgura certis re-
gionibus temperent. nam & quattuor cæli regio-
nibus duæ septentrio, & meridies statu perpetuo
manent. alij uero ortus scilicet & occasus mobi-
les ac uarij sunt, Sol enim non semper eodem mo-
do orit. sed aut æquinoctialis, uel solstitialis, aut
brumalis oriens dicitur. Item non in eundem locum
cū semper occidit, sed eius occasus similiter æqui-
noctialis, aut solstitialis, uel brumalis est. Sed ma-
ximū in repub. fuisse ius augurum autoritati con-
iunctum Cicero eleganter probat, quoniā à sum-
mis imperijs, & summis potestatibus comitia tol-
lere, & consilia uel instituta dimittere, uel habita
rescindere poterat, resque susceptæ uno augure ali-
ter dicente, dirimebantur. Sed ut magistratu se
abdicaent COSS. decernere poterant augures,
ut de Scipione & Figulo legimus. Augures enim
cū à Tiberio Graccho hos COSS. fuisse uitio cre-
atos intelligerēt, id ad senatū retulerūt, unde ius
sueius C. Figulus & Gallia, & Scipio Nasica & Cor-
fica Romā redierūt, & se cōsulatu abdicauerūt. et
ius cū Po. & plebe agendi aut dare, aut nō dare in
augur erat arbitrio. Legē quoq; si nō iure rogata
D 4 erat

56 HISTORIAE IVRIS CIVILIS.
erat auguribus tollere licebat, & hæc omnia hæc lege exprimunt. ut quæq; augur iniusta, nefasta dixisset, irrita infectaq; essent, poenas etiam auguri non obediens dabat, religionem enim parendum esse nec morem patrium impune contumaciter repudiandum veteres constituerunt. Itaq; cum P. Claudius, & L. Iunius consules contra auspicia nauis gassent, & ab hostibus Claudius devictus esset, à populo cõdemnatus est. Iunius autem classe tempestate amissa sibi necem consciuit. Ritus autem inaugurandi talem fuisse ex Livio colligimus. Augur enim dextra manu baculum sine nodo adunq; cum tenens, capto in urbem agrumq; prospectum, deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinabat, dexteramq; ad meridiem partes, & lævas ad Septentrionem, esse dicebat, ac signum contra, quo longissime oculi conspectum ferebāt animo finiebāt. deinde baculo in lævam manum translato, dextram in eo pro quo sumebatur augurium, imponebat, tum deos orabat, ut inter eos fines quos fecerat, clara signa essent, postremo missis signis, augurium sumptum erat. Hi augures à sacerdotibus designabantur, & ut Plutarchus in Marello refert, ex aibus uaticinia contēplari, ac obseruare solebāt. Festus plus tradit, quinque signorum genera è cælo, & aibus, è tripudij, quadrupedibus, & diris obseruasse augures. & ideo stygius bubo Didonis mortem prædixit, & Cæsaris necem tubæ in cælo audite Sol, Luna, facesq; uisæ sub astris. Regaliolus à uarijs generis uolucris discerptus, & equorum greges pabulo abstinentes, ubertimq; flentes. Canes quoq; in foro & circum templa deorum ululantes præmonuisse dicuntur, ut apud Plut. Tranquillumq; & Ouid. reperimus. Sed ex aibus tripliciter au

LIBER SECVNDVS. 57
ter auguria capiebantur, nam alix uolatu, alix cætu futura prædicebant, & illæ quidem præpetes, hæc oscinæ dicebantur. ex auium quoq; gustatu auguria sumebantur, ut cum pullis è cauea ad eorum custodiã instituta emissis esca porrigebatur, quæ si non capiebant, pernities portendebatur, quæ propter infelicem cladem à Numantinis Mancis no illatam prædixerunt pulli, qui è cauea emissi, neglecta esca in proximã siluam fugierunt, summaq; diligentia quæsitum reperiri nequiverunt. mos enim teste Seruio Romanis erat, in comitijs agendis, & bellis gerendis pullaria hoc sacerdotum habuisse, & Helenus Priami filius, Romulus, Marcellus, Cice. Paulus, & cõplures alij augures fuerunt, nec sit mirum cum patricium in initio sacerdotium esset. sed tandē plebiscito Oguinio plebs ad id sacerdotium admissa est, & quinque augures C. Genutius, P. Aelius, M. Minutius, C. Marcus L. Publius, M. Valerio & Q. Apuleio cõsulibus è plebe adiecti sunt. In bello quoq; suscipiendo, gerendo, & deponendo publici interpretes erant, & auspicia obseruabantur. magnam certe religionem Ro. in bellis habebant. In primis ut iustum conciperetur bellum, paxq; fieret, fœciales constituerunt, apud quos belli pacisq; faciendæ secū dum Festum ius erat, ut hæc lege dicitur. præmittentur enim fœciales ut bellum indicerent, neq; aliter geri bellum iuste dicebatur. per eos quoq; fœdus percutiebatur. Quibus autem uerbis bellum fœciales indicerent, & quibus fœdus facerent, Livius lib. 1. ostendit. Fœcialium quoq; potestatem in rebus bellicis Dionysius Halicar. & Plutar. in Numæ uita diligenter explicant. Primū igitur fœciales bellum indicebant, auspicijs deinde sumptis, D s factocq;

§ HISTORIAE IVRIS CIVILIS
factioq; dijs sacrificio Romani duces in bellum p-
fificiebantur. apud antiquos enim, ut Vale. Cice-
ro, & alij referunt nihil publice, aut priuatim nisi
auspicio prius sumpto gerebatur, & antepugna
ineundam, ac pericula suscipienda deos consulere
mos Romanis erat, ut Plut. in Camillo scribit.
Proinde cum Posthumius cōsul, & flamē ad bel-
lum gerendum Africam petiturus esset, à Metello
pontifice urbem egredi, desertis Martis cerimon-
nijs, sacrisq; omnis prohibitus est. Romani tamē
cum Brennus Gallorum rex urbem bello obside-
ret, & oppugnaret, usq; adeo turbati fuerunt, ut
neclitatio, nec auspicio, rem gerere recordati fue-
rint. In initio quoq; pugnae Superos è more Ro-
mani adorabant, quod Marcellus consul cū Vir-
dionem Gallorum rege pugnaturus præter opti-
mionem fecisse traditur. suos enim milites ad con-
ferendas manus conuertēs, ab equo hostium clau-
more, & strepitu perterriti uiolenter retro abla-
tus est. Sed retractis statim habenis, ne casu ma-
gis quā consilio eo circuitu usus uideretur, solem
supplex adorauit, & solitam Roma. religionem
seruauit. Duce autem bellum gerente, si prospere
gererat, nec bellum ciuile erat, trophæum pone-
batur. & supplicationes à Ro. fiebant. unde Aene-
as occiso Mezentio, licet nondum plenam uictoria-
riam consecutus esset, tamen trophæum consecra-
uit & posuit, ut Vergilius Aenææ morem Roma-
norum tribuens docet, & Seruius hoc enarra-
uit. Veijs autem à Camillo dictatore captis, senatus
quattuor dierum supplicationes decreuit. Cæsar
quoq; rebus in Gallia prospere succedētibus, se-
pius multorum dierum supplicationes impetra-
uit, sic in alijs cō pluribus bellis euenisse reperit.
Interdum duces exercitus in prælio ancipiti uo-
uebant

LIBER SECVNDVS. 59
uebant, & post bellum confectum uota soluebāt.
sic de Romulo comperimus, qui Sabinis super a-
tibus ædem Ioui Statori uouit. M. etiā Fuluius lu-
dos quos eo die quo Ambratiam cœpisset, se uos-
uisse Ioui Opt. Max. dicebat, Senatus facere ma-
gna impensa promisit. Posthumius quoq; tem-
plum Castori Latino bellououit, quod post ea sis-
liuseius dedicauit. A Marcello etiam consule Ho-
nori & Virtuti post Clastidium & Syracusas ca-
pras, ædes nuncupatis debita uotis cōsecrata est.
Constat etiam August. Bello Philippensi pro uo-
tione paterna suscepto, ædem Marti ultori uouisse
se, ac postea extruxisse, & ut absoluum, Marti de-
um imperatores Romani uictoriarum compos-
ro soluerunt, ut Vale. ait. Inclinate quoq; acie
consul interdum, prætor aut Dictator se uel unū
militem scriptum, & legiones hostium pro salu-
te exercitus Po. Roma. dijs manibus deuouebant
& si deuotus homo moriebatur, probe factum ui-
debat, & bene cum Romanorum exercitu age-
batur, ut de Decijs patre & filio legimus, qui cō-
sulatum gerentes caput suum pro salute rei publi-
cæ deuouerunt, ac protinus incitatis equis medi-
dium hostium agmen petierunt, & facta ingens
ti hostium strage demū Romanis legionibus uic-
toriam morte sua dederunt. Si autē priuatus ho-
mo deuotus nō moriebatur, piaculum hostia cæ-
debat, neq; suum, neq; publicum diuinū pure facie-
bat, & hæc, deuotio isq; formā ab uide L. iuius lib-
vij. tradidit. Qd si aliquā hostium urbē Roma-
ni obsidebāt, deos Tutelares. i. deos in cuius tutela
urbs illa esse dicebāt, certo carmine primū eos
cabāt, ut sacrilegia Seruii testimonio euitarent, et
quod

62 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
dam Gallum cōtra ius gentiū interfecit, quare fecerunt Fabium qui præter fidem & belli indicē ordinē bellū Gallis intulerat, ipsis Gallis cōlecta rentibus dandum suadebant. Sed hac re neglecta hostes hi paulopost totam urbem præter Capitolium in prædam uerterunt, atq; uastarunt. Tanti tam quoq; Cladem Mancinus consul apud Numantinos non accepisset, si pullis in siluā fugientibus credidisset, si uoci ut maneret præcipiti obtemperasset, & si alijs deorum ostētis, religioniq; paruisset. Disciplina autē aruspiciū, quorum hæc lex meminit, magna apud ueteres fuit, mortē cepte historici docent, qui Cæsarem in periculo futurum Idibus Martijs prædixit, & cum Idus Martias a desset, & Cæsar petens senatum, Spurinam irridendo idus Martias sine ulla sua noxa uenisse diceret, Spurina idus uenisse, sed non præterisse respōdit, unde illa die Cæsar in senatu occisus est. Ad hos & alios sacerdotes fulgurū, pdigiorūq; & oscinorum, ac portentorū noticiam pertinere hæc lex constituit. & ideo T. Gracchus duobus angulis domi comprehensis aruspices cōuocauit, qui hoc portentū interpretarentur. illi male uolo angue necato Tiberij mortem, foemina in resecta uxoris Cornelie obitum portendi respōdērunt. & quia ambos liberare nefaserat, Tiberium anguem masculum interfecit, do sibi mortē quæ uxori parare maluit. In publicis quoq; Hetruriscum & Aruspicum disciplinā res ipsa probauit. Nam cum primus rogatorū à Graccho comitijs habente Scipionē & Figulum iterū consules reliquisset, & si bidem repēte mortuus esset, comitijs nihilominus peractis, id ostentū senatus ad aruspices more solito referendum censuit, qui intro-

LIBER SECVNDVS.

63
cti Gracchum non fuisse iustum comitiorum rogatorem responderunt. unde licet neglecto aruspicum respōso ipsi COSS. iussu Gracchi in prouincias sibi datas, pfecti fuissent, tamē idem Gracchus postea recordatus quod in creatione aliquas ceremonias omisisset, è prouincia per augures egit, quod hac ratione iussu Senatus COSS. se magistratu abdicauerunt. Et licet Hetrusci Romanos disciplinā docerent, & undecim fulminū genera ponerēt, Romani tamē sacerdotēs & aruspices duo ex his tantū diurna & nocturna seruauit, ut auctor est Plin. diurnaq; Ioui, nocturna autē Summano ascripserūt. in uniuersum tamē fulgura auctore Sexto Pomp. postularia, pestifera, & peremptalia appellabāt. Postularia secundū eos uotorum, uel sacrificiorum spretā uel omisam religionem reposebant. Pestiferis interitus, exilium, uel clades aliqua denunciabatur, quare fulgur ex inscriptione statuæ Cæsaris Augusti. primam nominis literam auferens, mortem ipsius Augusti Aruspicum responso post centum dies significauit. Peremptalia uero fulgura superiorū fulgurum & prodigiorum significationes perimebāt. Inter publica quoq; & priuata fulmina Plin. discrimen posuit, ut priuata nisi primo matrimonio, uel natali die sacra essent, non ultra decimū annum portenderent, cum publica quæ in oppidatorum deductione non fiebant, usque ad triginta annos portenderent. hæc fulmina, sicut & prodigia, portentaq; ut hac lege continetur, Aruspices & Sacerdotes ex Hetrusca disciplina in urbe procurabant, & rite, & tertio decimo anno belli punici hostijs maioribus nō Aruspices, sed Veturius, & C. Metellus COSS. pdigia, & fulgura, quæ tūc uenerant, ex senatu cōsul. pcurarūt, & suppli

64 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
& supplicationem unâ diem habuerunt. post in-
terpretationem expiabant. expiandæ enim uocis
nocturnæ gratia, quæ Gallos Romam capturos
à luco Vestæ monuerat, sed neglecta fuerat. recu-
perata Roma à Gallis templum in noua uia Allo-
cutio factum est. Cuius media fori pars Serui. Ha-
la, & L. Genutio COSS. in immensam altitudi-
nem collapsa esset, & eare qua P. R. plurimum
ualeret, compleri tantummodo posse Aruspices
responderent, Curtius adolescens urbem Ro. uir-
tute armisq; præcipue excellere interpretatus, ar-
mis ornatus equum conscendit, & se ne Respub.
periret, in specum immisit, pristinumq; habitum
continuo terra recuperauit. Sed planè quod hæc
lex Hetruriæ principes docere disciplinam dicit,
Tullij atq; Valerij sententiam adiuuare uidetur,
qui senatum decreuisse dicunt, ut decem principum
filij singulis Hetruriæ populis in disciplinam tra-
derentur, eo quod Hetruria de cælo tacta sciētissi-
me animaduertebat, ac quid quibusq; monstris
atq; portentis ostenderetur, eadem diligenter in-
terpretabatur. Sed quia me huius legis tedium
capit, alias inquiramus.

Nocturna mulierum sacrificia ne sum-
to, præter illa quæ pro populo rite fient, ne ue-
nitiator, nisi (ut alloler) Cæleri græco sa-
cro, Sacrum commissum quod neq; expia-
ri poterit, impie commissum est. quod ex-
piari poterit, publice sacer dotes expianto.
Ludis publicis quod sine curriculo, & sine
certatione corporum fiat, popularem læti-
ciam

LIBER SECVNDVS

65

etiam in cantu, & fidibus, & tibijs moderã
to, eamq; cum diuum honore iungunto.

Hæc lex nocturna mulierum sacrificia tollit, ut
ipsarum famam multorum oculis lux clara secū-
dum Cice. custodiret. Solebant enim noctu certis
Dijs solæ mulieres sacrificia facere, quæ hic pro-
hibentur, nisi pro populo, ut Bonæ deæ, & alijs
fierent. Mos enim apud Roma. fuit, ut quotannis
noctu pro salute ipsius populi Romani sacra in
ædibus pōtificis, maxime Bonæ deæ fieret, sicut
apud Plut. in uita Tullij & Cæsaris legimus. Neq;
his sacris interesse uiro fas erat. quapropter Clo-
dius de pollutis sacris accusatus est, eo quod do-
mum Cæsaris ubi noctu hæc sacra fiebant, Pom-
peiam ipsius Iulij uxorem amas ingressus est. Ce-
rerē quoq; more græco uenerari mulieribus Ro-
manis permissum est, & ne uetustis huius deæ ris-
tibus perita deesset antistes, sacerdotem Caliphes
nam Romani à Velia petierunt. Et candida ueste
ut author est Vale. matronæ Cereri sacrificabant,
quod Ouidius in meta. ostendit, dicens, Festa pig-
Cereri celebrabāt annua matres, Illa quibus nis-
uea uelata corpora ueste, Primitias frugum dant
spicea certa suarum. Neq; à matronis lugentibus
peragi sacra Cereri poterant. unde cum post cla-
dem Cænensem nulla mulier luctus experta fuisset
sacrum Cereri anniuersariū, ut Liui. scribit, in-
termisum est. ne tamen ob eandem causam alia
quoq; sacra desererentur, triginta diebus senatus
consulto luctus fuit finitus. Plutarchus etiã Ces-
reri templum quo mulieres sacrificaret manibus
Romulū statuisse dicit. Hac Roma. lege superstitio
Valdensium gentis maleficæ damnatur, qui
nocturna quædam sacrificia agunt, & ibi lumis
E ne ex

66 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ne extinctio libidinem exercent, & ut audio cuius
cunq; feming non habito discrimine mater sit, an
foror miscetur. Hac lege etiam mulieres ad mos
nentur, ne sancta Veneris die templa noctu adde
undo se hominum cetui miscant, nam proculda
bio aliquot inuita, complures libenter tunc pud
citiam prosternunt. Deinceps in lege est, ut ludi
publici modeste fiant, & in deorum honorem, ho
minumq; delectatione, quod Valerius lib. 2. ele
ganter demonstrat, & Camillus diligenter obser
uauit. Galliseni superatis ludos Capitolinos fie
ri uoluit, eo qd supiter opt. max. sua sedem atq; ar
tem Po. Ro. in re trepida tutatus esset, collegiūq;
ad eam rem ex ijs, qui in capitolio atq; arce habi
tarent, Dictator constituit. Augustum quoq; nuns
ciata clade Variana magnos uouisse ludos Ioui
opt. max. legimus, si Rempu. in meliorem statu
uertisset, quod etia Cimbrico, & Marfico bello
scenicis haec lex intelligi debet. hi enim tollendae
pestis gratia qua urbs laborabat, T. Sulpitio Po
tito, & C. Licinio Stolone COSS. instituti fuerūt
& sine ullo certamine ac curriculo, uerum carmi
nibus & tibijs fiebant, magnamq; uim apud au
dientes uarij horum ludorum soni Cice. testimo
nio, habebant. nam languentes, ut affolet, incita
bant, & excitatos languere faciebāt. item animos
tum remittebant tum cōtrahebant. Hac ratione
non ante ad dimicandum descendere Spartanae
ciuitatis exercitus solebat, quam tibiae cōcentu,
& anapæsti pedis modulo cohortatiōis calorem
animo traxisset, ac uegeto & crebro ictus sono
strenue hostē inuadere admonitus esset. Plura de
scenicis ludis quae ad huius legis faciunt intelle
ctum apud Liuium lib. 7. & Vale. de institutis an
tiquis inuenies. hos sicut alios ludos festis diebus

LIBER SECVNDVS. 67
fieri Leo contra morem antiquum prohibuit. Re
seramus quasdam alias leges, & bene explicata
erit Quiritum religio.

Expatrijs ritibus colunt optima, praeter
Ideae matris famulos, eosq; iustis die
bus, ne quis stipem cogito. Sacrum sacro
ue commēdatum qui clepserit, rapseritq;
parricida esto. Periurij poena diuina exiti
um, humana dedecus. Incestum pōtificates
supremo supplicio sanciuunt. Impius ne
audeto placare donis iram deorum. San
cte uota reddunt, poena uiolati iuris esto
Quocirca ne quis agrum consecrato. Auri
argenti, eboris sacrandi modus esto. sacra
priuata ppetua manēto. Deorum manū iu
ra sancta sunt. Hos leto dato diuos ha
bento, sumptū in illos luctumq; minuūto.
Romani in hac lege sententiā Apollinis Pythij se
cuti uidentur, qui ut testis est Cicero, ab Atheni
ensibus cōsultus quas potissimū religiones tenes
rent, eas quas in more maiorū essent, seruādas res
spondit. Et quū Athenienses rursus eū consulens
tes maiorū morē sapius fuisse mutatū dicerent, &
uarijs optimū morem esse tenendum respondit.
Stipē lex sustulit, quia ut Tull. ait, animos supsti
tione implebat, & domos exhauriebat, qd lucu
lēter in sexta satyra Iuuenalis explicat, dū Bellos
na, Cybeles & Isidis sacerdotes ac ludæros, astro
logosq; & id gen^o hoies dānat, q̄ æris aut alterius
rei habēdæ gra supstitutionē iducebāt p̄dicabātq;
E 2 & ære

68 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
& ære minuto qualiacunq; somnia uendebat. fas
muli duntaxat Ideæ matris stipem certis diebus
cogere poterant. Hodie quædam huius legis relis
quia extat. nam cum æs & pecuniâ, tum fructus
& alia pro alimentis diuorum Antonij, & Frans
cisci sacerdotes, aliq; id genus homines cogunt,
& domos exhauriunt. Sed Christi ratione his omi
bus libet Christiani bona largiuntur. At ne alij
horum pretextu ab imperita plebe pecunias ex
torqueant, uel hi falsa prædicando, & promit
tendo, diuinâq; confingendo, dissimulando, asse
rendo, & faciendo supstitutione inducant, & auz
subtili fallaciâ ingenio extorqueat, pōtificio iu
re, & maxime Clementis tertij, & Clemētis quin
ti cōstitutionibus cautum est, ne eleemosinarum
quæstores nomine suorum coenobiorū petentes
admittantur, nisi ueras episcopi, aut magni anti
stitis literas pro ea re exhibeant, quarum uerba
tantum & nō aliud ipsi populo exponere possint.
Deinde sacrum rapiens & furas, punitur. & præ
ter legē sacrilegus dei nutu dat criminis pœnas
Rex enim Dionysius (ut cæteros omitā) cum fa
nū Proserpinæ spoliasset, Ioui Olympio magni
ponderis aureum amiculum detraxisset, Aescu
lapiō barbam aureā demi iussisset, mēsas quoq;
argenteas, atq; aureas & fanis sustulisset, & uictō
rias aureas, paterasq; & coronas à simulacrorū
manib; accepisset, dedecore filij pœnas repēdit,
qua uiuus effugerat. nam filius regno pulsus ludij
magister factus est. Sacro quoq; commendatum
ferēs, sacrilegij pœnas luebat. ut si forte q̄s Alex
andri pecuniam apud delubrum Solis in Cilicia
depositam furatus fuisset, aut dotem filiarū Cly
sthenis Iunonis Samie creditā rapuisset, in hoc lex
illa Seueri & Anthonij rescripto postea mutata
est.

Antonij
& Frans
cisci
uob.

De 3 m
f. 8 ad
v.

LIBER SECVNDVS. 69

est. Quoniā ut Marcellus Iuris consul. refert, Cas
sio Pesto rescripserunt, ut si res priuatæ in ædem
sacram depositæ surriperentur, furti actio, nō sa
crilegij esset, & sacrilegij pœnam debere pro con
sulem pro qualitate personæ, & pro rei conditio
ne, tēporisq; ætatis, & sexus, uel seuerius uel de
mentius statuere Vlp. dicit, & admonet. Sacris
legi tamen Pauli responso capite puniuntur. Ast
contempta iurisiurādi religio, etiam constitutio
ne Alexandri satis deum ultorem habuit. Pontifi
cis uero incestum punire intererat, & ob id deli
ctum grauitur olim Vestales puniebantur, sicut
apud Plut. in uita Numæ legimus. Incestus enim
damnata uia ad portam Collinam in tumulo de
fodiebatur, ubi lectus stratus, & lucerna ardens
erat, panisq; & aqua in uase, lac & oleum, pauca
quædam earum rerum, quæ ad uictum sunt ne
cessariæ, ne fame Vestalis interiret. De adulteri
incestus, & stupri punitione complura Iureconf.
imperatores & pontifices sub titulo de adulterijs
postea cōstituerunt, sed hodie multis in locis ista
punitione carent, & impune fiunt. Quod donis
placare deos impij non audeant, Plato facile crea
dendum putat, qua enim mente ait deus dona ac
cipiet, cum nemo uir bonus ab improbo se dona
ri uelit: sed licet uota reddi, & sancte debeant, ut
de Romulo, Posthumio, Marcello, Augusto, &
alijs legimus, qui ædes uotas diligenter extruxe
runt, & in Aenea comprobatum est, qui interse
cto Mezentio uota deorum soluens, trophæum
quer cum scilicet armijs, alijsq; exuuijs Mezentij
ducis ornatam Marti dedicauit, ueruntamē pon
tifices ea posse ex causa cōmutari, & redimi dis
posuerunt. Et pro uoto nuncupatio quis hac le
ge obligabatur, quod factio Marcelli ostenditur,
E ; qui

Saris
pœna:

Dr. talis

Adulter

2 Religiois violatoris apponit

70 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

qui templum nuncupatis uotis debitum Honori & Virtuti consecrasset dicitur. Sed uotum duntaxat mente conceptum secundum Alex. Ponti. aliorumque constitutionem quis reddere non cogitur, iuris tamen pontificij interpretes in hac re more suo dissident. alia pontifices circa uotum non iniucunda constituerunt, quae causa breuitatis ommitto. Voto autem, si Vlpiano credideris, patres familias puberes colligantur. Sed filius familias, & seruus sine patris, domini uel autoritate non obligantur. Voti quoque obligatio si in dando consistat, ad haereditatem transit. ut si forte inquit Vlp. qui decimam uouit, ante solutionem decesserit, haeres ipsius haereditario nomine obstrictus est. sed an omnia haec pontificio iure admittantur, ne si prolixius omitto, cum & sciri facile possit. Votis, aut precibus numina placantur, ut Seruius ait, Quod Verg. his uerbis indicat. Cecidere animi, nec iam amplius armis, Sed uotis precibusque iubent exposcere pacem. Siue deas seu sint dirae obsecraeque uolucres. Sed quia frustra iam praeclassaras leges de religione Romani dedissent, nisi seruarentur, ideo uoluerunt ut poena uiolata religionis esset. Caesaris tamen uerbum erat, ut si ius esset utolandum, imperij gratia uiolaretur. Sed & tandem tribus & uiginti uulneribus confossus, poenas iuris ab se uiolati dedit. Quod autem cuiuslibet religionis uiolatoris, & contemptores afflicti fuerint, multis probatur exemplis. Tullus enim Hostilius cum Numae commentarios uolueret, ibi quaedam occulta solennia sacrificia Ioui Elitio facta inuenit, necrite ea iniit, aut curauit, & ideo ira Iouis praua religione sollicitatis fulmine iustus cum domo flagrauit. Ob iram quoque Iouis Varronem COS. apud Cannas cum Carthaginiensibus dimicasse tam infelicitate creditum est. quia aedilis ludos Circenses in Iouis opt. max. templo faciens, eximia facie pueri Histrionem ad excubias tenendas posuerat. Ob Herculis quoque detraetam religionem, & eius sacrorum a Potitij ea obsecrationibus ad humile seruum ministerium translationem ipsi Potitij omnes intra annum extincti sunt. Appius uero qui autor translationis fuerat, luminibus captus est. Ab Licinio etiam pontifice maximo, uirgo Vestalis quae negligenter aeternum ignem custodiuerat, flagro admota fuisse dicitur. & Minutia Vestalis ob incestus crimine C. Sulpitio Lugo, & P. Aelio Paeto COSS. uiua sub terram ad portam Collinam defossa est. Cornelia quoque uirginem maximam incestus causa Domitianus defodi iussit. Sed & P. Caelius, Cornelius Cethegus, & C. Claudius, quae ex tanta parum curiose aris deorum immortalium bellis, temporibusque diuersis admouerant, Flaminio abire iussi, & coacti fuerunt. Insuper Carthaginea Roma oppressa, Apollo ueste aurea nudatus id egisse traditur, ut sacrilegi manus in fragmenta absciscae inuenirent. sed haec omittamus cum passim apud historicos religionis spectores punitos aut deorum nutu, aut hominum manibus legamus. Qualiter autem modus argenti, eboris, uel auri sacra adhibeant, Tullio pulchre enodat. Sed de sacris proprietatibus ita differit, ut morte patris familias sacrorum memoria non occideret, sed ipsi adiuuata esset, ad quae eiusdem morte pecunia uenisset, unde sacris alligabatur, ordine tamen seruato haeredes, & quae tunc defuncti bonis habuerat, creditorumque & debitorum sacris alligabatur. diis quoque infernalibus sed in effossa terra ueteres sacrificabant. at diis terrestribus terra. & diis superis in aedificijs a terra exaltatis, ut Festus docet, antiqui sacrificabant.

Tullius Possidius

LIBER SECVNDVS. 71

ginensibus dimicasse tam infelicitate creditum est. quia aedilis ludos Circenses in Iouis opt. max. templo faciens, eximia facie pueri Histrionem ad excubias tenendas posuerat. Ob Herculis quoque detraetam religionem, & eius sacrorum a Potitij ea obsecrationibus ad humile seruum ministerium translationem ipsi Potitij omnes intra annum extincti sunt. Appius uero qui autor translationis fuerat, luminibus captus est. Ab Licinio etiam pontifice maximo, uirgo Vestalis quae negligenter aeternum ignem custodiuerat, flagro admota fuisse dicitur. & Minutia Vestalis ob incestus crimine C. Sulpitio Lugo, & P. Aelio Paeto COSS. uiua sub terram ad portam Collinam defossa est. Cornelia quoque uirginem maximam incestus causa Domitianus defodi iussit. Sed & P. Caelius, Cornelius Cethegus, & C. Claudius, quae ex tanta parum curiose aris deorum immortalium bellis, temporibusque diuersis admouerant, Flaminio abire iussi, & coacti fuerunt. Insuper Carthaginea Roma oppressa, Apollo ueste aurea nudatus id egisse traditur, ut sacrilegi manus in fragmenta absciscae inuenirent. sed haec omittamus cum passim apud historicos religionis spectores punitos aut deorum nutu, aut hominum manibus legamus. Qualiter autem modus argenti, eboris, uel auri sacra adhibeant, Tullio pulchre enodat. Sed de sacris proprietatibus ita differit, ut morte patris familias sacrorum memoria non occideret, sed ipsi adiuuata esset, ad quae eiusdem morte pecunia uenisset, unde sacris alligabatur, ordine tamen seruato haeredes, & quae tunc defuncti bonis habuerat, creditorumque & debitorum sacris alligabatur. diis quoque infernalibus sed in effossa terra ueteres sacrificabant. at diis terrestribus terra. & diis superis in aedificijs a terra exaltatis, ut Festus docet, antiqui sacrificabant.

Quia

72 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
peregunt. Manes certe ut superos deos Roma
ni colebat, quapropter eorum iura, ut in hac lege
tinetur, sancta esse uoluerunt. Sanctum autem Mar
tiani responso est, quod ab iniuria hominum des
fensum atque munitum est, itaque factum & uerbis apud
antiquos iura manium intacta seruabatur. unde
sedes & loca deorum infernalium Verg. in vi. Æneid.
describere uolens, huiusmodi uerbis ueniam pre
catur. Diis quibus imperium est animarum, umbrarum
silentes, Et chaos & phlegeton, loca nocte silentia
late. Sit mihi fas audita loqui, sit numine uestro
pādere res alta terra, & caligine mersas, Et stygię
paludis Diis iurare, aut fallere numen timebunt,
ut apud Verg. legitur. Hac ratione cum Phœbus
per stygiā paludem dare iurasset, quodcumque mu
nus Phœton petisset, currus in perniciem petitos
Phœtoni denegare, aut iusiurandum reuocare
non potuit, ut Ouid. testis est. Et cum Iupiter Aes
neæ nauis seruare per hoc flumen Cybeli promi
sisset, eas ab incendio quod Turnus inferebat ser
uans promissa postmodum liberauit. Quod autem
facto manium iura uiolari non debeant, Charon
his uerbis apud Verg. alloquens Aeneam ostendit.
Quisquis es armatus, qui nostra ad flumina
tendis, Fare age, quid uenias, iamque istinc cōpri
me gressos, Umbrarum hic locus est, somni noctisque
sopore, Corpora uiua nefas stygia uetare cari
na. deinde cōqueritur sic eos enumerans qui Plus
tonis ædes inuaserint, & uiolauerint. Nec uero Al
ciden me sum lætatus euntem Accepisse lacu, nec
Thefa, Pirithoumque, Diis quanquam geniti, atque
in uicti uiribus essent, Tartareū ille manu custo
dientem. Hi dominam Ditis thalamo deduce
re adorti. Quare Sibylla ostendendo Aeneam non
uiolandi

LIBER SECVNDVS. 73
uiolandi, sed uidendi patris gratia in hercubium
se, monstratoque aureo ramo Proserpinæ sacro
transitum obtinuit. Sed quoniam hæc poetarum
sunt, & iure cōsultorum libris ostendam Deorum
manium iura circa defunctos sancta esse debe
re, si prius antiquum funerandi ritum intellexeri
mus. Mos exequiarum teste Seruio apud maio
res erat, ut ubicumque quis extinctus fuisset, domum
suam referretur, ubi septem reseruabatur diebus,
calidaque aqua in hoc dierum spacio abluebatur,
& ungebatur, & per interualla conclamabatur,
fiebatque gemitus, ut apud Verg. in exequiis Miseni
fuisse obseruatum legimus. Et Plin. in naturali
histo. hanc dicit esse causam ut mortui aqua cali
da abluerentur, & per interualla conclamarentur,
quod uitalis spiritus plerumque exclusus putaretur,
& homines fallere soleret. Epulum etiam in fune
re præsertim clariss. uirorum dabatur. cui simile
est quod hoc tempore fit cum in obitu, propinquorum
pauperes, & necessarios, & sacerdotes, qui
exequiis interfuerunt, publice pascimus. Octauo
autem die cadaver incendebatur, & nono sepelie
batur, ac reliquæ in sepulchro condebantur. diisque
manibus carmine, sapientius tamen soluta oratione
ueteres id monumētum sacrabant, dedicabantque
sic Augusto, Misenoque, & alijs fuisse factum con
stat, & id cuncta ferme Roma. sepulchra ostendunt.
Ludi etiam in honorem mortuorum celebra
bantur, hos Cæsari Augustus hæres edidit, eoque
tempore stella trinita circa undecimam horam exo
riens per septem dies continuos fulsit, creditumque
est, ut Tranquillus scribit, animam esse Cæsaris in
cælum receptam, & hac de causa in simulachri eius
uertice stella additur, ut aliquando in eiusdem no
mismate uidi. Hos in super ludos Aeneas in quin
to Vergio

Mos *et* *francorum* in *Exequiis*:

74 HISTORIAE IURIS CIVILIS

to Vergilianæ æneidos libro patri Anchisæ celes
brauit. Christiani paulo post obitum mortuos hu
mant, & aliqui post inhumationem nouem dies
bus parentat. his relatis doceamus qualiter Deo
rum manū iura circa defunctos sancta dicantur.
Imprimis sine phibitiōe cuiusquā corpus homi
nis extra ædes proprias defuncti per uicos, & op
pida quorumlibet, eorum tamē permisso domū
trāsuehi, Seueri edicto, Marcij rescripto potest.
& qui prætextu debiti morientem perturbat, aut
exequias phibet, Iustiniani sanctiōe actionē per
dit, tantundem defuncti hæredibus præstat, &
tertia bonorum parte publicata infamia notatur
Sed & ante nouem dies post mortem aliqui cuius pa
rentes aut liberos, agnatos uel cognatos, aliosue
defunctum aliquo sanguinis gradu attingentes,
idem princeps conuenire phibet. Eum autem
qui sepulchra defunctorum domos uiolat, id est,
qui de sepulchro saxa uel marmora, uel colūnas,
aliam ué quācūq; materiam aut uenditurus, aut
fabricandi gratia aufert, Cōstantinus. X. pondo
auri fisco inferre iubet, & iudicem id delictum pu
nire negligentem uiginti libras auri præstare fi
sco cōpellit. Prætoris quoq; edicto aduersus do
lo malo sepulchra uiolantes actio in factum das
tur, ut ei ad quem negociū pertineat, quanti ob
eam rem æquam esse uidebitur, condemnentur.
& ei ad quem nō pertineat, cētum aureorū actio
detur. Ast si uiolatores sepulchrorum ipsa corpo
ra extraxerint uel ossa eruerint, humiliiores qui
dem Pauli sententiā summo afficiuntur supplicio,
honestiores autem in insulā deportantur, aut res
legantur, aut in metallum damnantur. Et quod se
pulchris extrahere ossa nefas sit, Dido apud Ver
gilice uerbis ostendit, Non ego cū Danais Troia
nā

und ju
q

LIBER SECVNDVS.

75

nam excidere gentē Aulide iurauī, classem ué ad
Pergama misi, Nec patris Anchisæ cineres manes
ué reuelli, Cur mea dicta negat duras dimittere
in aures? Sed & ea quæ sepulchrorum sunt uendi
non possunt. ut Iureconf. tradunt. per hæc quā
sancta sint manium iura satis ostēdisse arbitror.
qui plura intelligere uolet, legat cum alios tum ti
tulum de sepulchro uiolato apud Iureconf. Quod
uero in hac lege sequitur, ut Dij manes in leto ad
hibeantur, & quod diui sint poetarum opinione
uerissimū est. nam heribum Pluto pro parte sua
obtinuit, ut aiunt, cum Iupiter cælum, & Neptu
nus maria habuissent. quare Euro & Zephyro a
pud Verg. iratus Neptunus dixit, non Aeolo regi
eorum imperium pelagi, seuumq; tridentem, sed
sibi sorte datum. Apud inferos quoq; sunt tres fu
riæ Megea, Tisiphone, & Alecio, ac Proserpi
na Plutonis uxor, & qd' Acharon, Coctus, Styx
Phlegeton, Charon, & Cerberus dij heribi sint
putandi, Cotta apud Cice. de natura deorū pro
bat. & cum in inferno plures sedes essent ut Verg.
somniauit, in nona, id est in cāpo Elysiō, beati
erant. unde Anchises Aeneæ in somnijs apparen
dicebat, Non me impia nāq; Tartara habent, tris
stes ué umbræ, sed amœna piorum Concilia, Ely
siūq; colo. Quinimmo sicut Seruius super sexto
æneidos ait, necesse erat etiā relatorum inter de
os, ut Herculis, Liberi patris, Castoris & Pollu
cis, apud inferos esse simulachra. Postremo lex
sumptus, lucūq; funeris minuit. Iustus aut fune
ris in oratiōe qua defunctus laudabat, concursu
hoim, eiulatiōe, lamēratiōibusq; phisitebat, q̄ circa
partē horū Solō suis legibus sustulit, & Pytacus
hac ratione quenquā omīno accedere ad funus a
liorū uetabat. Apud Roma. uiri clarissimi ab Bru
to primo consule laudati post mortē ceperunt,

Exequiis
infra

hinc hinc
inferos

Romanij

Brutienim corpus in foro positum à collega in primis laudatum tradit, inde ut uiri celebres post obitum laudarentur, in consuetudinē deductum est. Deinde cū Galli Brēno duce Romā occupassent, & hic aliquot receptis pecunijs abire permisissent, neq; aurū in publico esset, ex quo pacta mercedis summa Gallis confieret, ut sacro auro abstineretur, matronæ aurum contulerunt, quare mulieribus natu grandioribus solennis post obitum laudatio concessa est, ut apud Liuium & Plutarchum in uita Camilli & Cæsaris legimus. & saepius ab necessarijs, interdum ab alijs laudatio referebatur. Ausam enim Iuliam defunctā Augustus duodecimū annum agens pro cōtione laudauit, patrem uero defunctum Tiberius nouem annos natus pro rostris collaudauit. Augustum autem in æde diui Iulij à Tiberio, & pro rostris ueteribus à Druso Tiberij filio laudatum accepimus. & cū ipse Cæsar Iuliam amitā, & primus uxore Corneliā defunctas è more pro rostris laudasset, gratiam, popularemq; beneuolentiam contraxit, eo quod hoc facto se uirum humanitate & modestia referent ostenderet. Istæ quidem laudationes in funere luctum habebant, sicut cæpanæ Christianorum, & nenia quæ in morte Cæsaris, & Augusti, aliorumq; illustrium uirorum decantata fuerunt. quapropter hæc tristitiam & luctum inducentia hac lege sublata uidentur. In morte quoq; Cæsaris nouus luctus fuit adhibitus. nam ueterum ranorum militum legionarij arma, & matronarum quædam ornamenta sua quæ gerebant, liberorumq; bullas & prætextas flammai corpus Cæsaris comburenti iniecerunt. Ast funeris sumptus secundum Marcell. & Vlpia. dicitur quicquid causa corporis erogatum est, & sine quo duci funus non

non possit, ut unguentum, lectus stratus, sepulchrum, cerei, rogi quo cremarentur corpora. nam postquā erui bellis longinquis obrutos cognitum est, apud Roma. fuisse institutum Plin. tradit, ut caduera cremarentur. unde cum Marij caduer Sylla eruisset, ueritus talionem, cremari uoluit, antequā in domo Cornelia nemo crematus fuit. Impensam quoq; peregre mortui, quæ ut corpus pferretur, facta est, sumptus funeris appellatione uenit. Præterea si quid ad corpus custodiendum, uel etiam commendandum, aut in marmoreis, & sepulchri inscriptione quicquā expositum dicatur, sumptus funeris erit. Romani enim monumenta carmine interdum, sed oratione soluta frequentius inscribebant. ius tamē hæc monumentorum inscriptiones ex Alexandri constitutione & Vlpiani responso non dabant. Planè ex causa & tempore pro dignitate & modo facultatū eius qui mortuus est, decernente magistratu, fieri sumptus funeris debet, ut Marcellus, Vlpianus, & alij iuriscōsulti sub titulo de religiosis, & sumptibus funerum explicant. nec uoluntatem testatoris seruandam putant, si res iustam sumptuum rationem egrediatur. Itaq; si amplum monumentum, & in circuitū portationes ædificari testator iusserit, ab eius uoluntate recedendum erit. De sepultura defunctorum prætor complura edicta composuit. Vt in sepulchrum, aut locum purum alterius nemo hominem mortuum inferret. Vt in locum proprio sepulchrum edificare, mortuumq; inferre quilibet posset. Vt funeris causa sumptus faciens, eius recuperandi nomine aduerfuseum, ad quem ea res pertinet, actionem haberet. Ne insepulta corpora iacerent, neue quis alieno funeraretur. funus autem is, quæ decedēs elegerit, facere debet.

78 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
debet. Quod si neminem defunctus elegerit, pri-
mo scriptos hæredes, deinde nemine scripto hæ-
rede legitimos, & cognatos, honorūq; possessores
res secundum ordinem succedendi ea res contin-
git, ut præclare Iureconsult. docent, qui etiã præ-
dicta prætoris edicta diligenter interpretantur.
sumptum funeris solum, ut diximus ante Roma-
minuit. De Salijs qui unam sacrorum speciem ha-
bebant, hæc lex non meminit. eorum officium in-
sacris Dionysius, Livijs, Plutar. & alij plures ex-
plicant. E patricijs sentm. XII. Salios Numa Marci
Gradiuo legit, & tunicæ pictæ eis insigne dedit,
& super tunicam aheneum pectoris tegmen, cæle-
stiaq; arma, quæ ancylia appellabantur, in men-
se Martio ferre instituit, ac per urbem canentes
carmina cum tripudijs, solenni q; saltu ire in me-
Martio iussit, & à saltu dicti fuerunt Saliij, ut Plu-
scribit, & hoc Ouidij carmine probatur. Iam de-
derat Salijs à saltu nomina dicta, Armaq; & ad
certos verba canenda modos. Tantæ autè reue-
rentiæ fuit Saliorum collegium, ut Furijs Bibac-
culus prætor iussu patris sui collegij Saliorū ma-
gistri præcedentibus sex lictoribus arma Ancylia
tulerit, quamvis uacationem eius officij, ut Va-
lerius scribit, honoris beneficio haberet. neque
Africanus hoc sacerdotiū capere erubuerit. Plu-
ra igitur pro religione sacerdotia Romani confi-
tuerunt. at Galli quanquã religiosi Druides, qui
sacra curarent, tantum habuerunt, & memoriter
sacrorū præcepta discabant, neq; ea literis māda-
re fas erat, ne in vulgus disciplina efferretur. & ut
memoria starent. nam quæ literis mandantur
scire, ut Cæsar ait, memoriter negligimus, cū
utpote scripta ubi opus fuerit, reperire confidamus

LIBER SECVNDVS 79
mus. Alia de Gallorum religione Cæsar in Com-
mentarijs scribit, quæ omitto, eo quod non Gal-
lorum sed Romanorum religionem inquirō. Res-
tulimus de religione insigniora legū capita, nūc
de magistratibus Romo. leges subiugamus, cum
autore Pomponio iura esse in ciuitate parum esse
set, nisi forent qui ea reddere possent. & secundū
Ciceronē cōstitutæ religione magistratus Remp.
maxime continent, nec sine eorum prudentia di-
ligentiāq; ciuitas esse posset.

Iusta imperia sunt, ijsq; ciueis mode-
ste, ac sine recusatione parento. Magistra-
tus nec obedientem & nocuum ciuē mul-
ta, uinculis, uerberibus uē coercento, ni-
par, maior uē potestas, populusq; prohi-
bessit, ad quos prouocatio esto. Cum ma-
gistratus iudicassit, irrogassit uē, per popu-
lum multæ poenæ certatio esto.

Quod par maior uē potestas prohibens colle-
gam, aut alium magistratum quanquã coercento
tem uincat paulopost, & in plebiscitis ostende-
mus. Et ab iure ciuili & pontificio alienum non
est, quibus cauetur, ut duobus iudicibus diuersis
sententias proferentibus illam sequi sententiam
debeamus, quæ reo fauet, aut in causam fa-
uorabilem tendit. Hanc de prouocatione le-
gem primo Valerius Publicola, deinde uiri de-
cem à Solone habuerunt. Et cum Marcus Tull.
Cicero

80 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

Cicero L. Catilinæ socios in consulatu necasset, à Clodio plebis Tribuno dies ipsi Ciceroni apud populum dicta est, quod ciues iniussu Pop. Ro. contra leges interfecisset. hac quoque ratione per aliquod tempus exulauit. Et quod, ut hæc lex cōtinet, populi interfuerit reo cognoscere, apud Lisiuium in quinto secundi belli punici libro probatur, ubi Sp. & L. Caruilius tribuni plebis ducens tum milium æris multam M. Posthumio dixissent, causa eius certandæ per suffragium populi cōuenit. præterea Flacco Martiali flamini Pop. Ro. multam remisit, quam Crassus consul pōmax. ei si à sacris discessisset dixerat, ut Cicero in Antoniana XI. refert. Alia lex uim magistratuum, militiam concernentium sic exprimebat.

Militiæ ab eo qui imperabit puocatio ne esto. Quodque is qui bellum gerat imperasset, ius ratumque esto. Minores magistratus periti iuris plures in prælia sunt. Militiæ quibus iussi erunt imperanto, eorumque tribuni sunt, domi pecuniam publicam custodiunt. Vincula fontium seruant, capitalia uindicant. æs, argentum, aurum uel publice signant, lites contractas iudicant, quodcumque senatus decreuerit agunt.

Plures magistratus Romani in exercitu habebant. Primo enim imperatori, consulibus, uel dictatorum cura totius exercitus mandabatur, sub quibus legati erant. Vnde cum in Iudæos Vespasianus proficisceretur

LIBER SECVNDVS.

81

disceretur, inter legatos Titum maiorem filium assumpsit. hi publice legebantur, eorumque opera & consilio imperator, teste Varrone, utebatur. Cæsar bellum in Gallia gerens cōplures legatos habuit, de quibus cum per insidias duo in Germanorum finibus Titurius & Arunculeius occisi fuissent, barbā capillumque summisit, nec ante dempsit, quam sociorum mortem uindicasset. Marius quoque Metelli aduersus Iugurtham facti consulis legatus fuit, deinde consul Syllam legatum habuit. Prætor etiam exercitui intererat, & secundum Varro. sententiā quod exercitui præiret, hoc nomine dictus est. Nam & bellum sæpe gerebat, ut de Marco Termo prætore legimus, cuius contubernio Cæsar prima stipēdia fecit. & Aelius Pertinax Rhetias & Noricum prætor sub Marco principe ab hostibus uindicauit. Paulus quoque Aemilius in Iberiam prætor belli gerendi gratia cum duodecim licitoribus iuit. & Cn. Potitius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. M. etiam Acilio prætori decretus est triumphus, isque de rege Antiocho, & Aetolis uictis triumphauit. Scipio quoque Africanus quarto & uigesimo ætatis anno prætor in Hispaniam missus, qua die uenit, Carthaginem cepit. & Sempronius Gracchus prætor Galliā domuit. Interdum non summā belli curā prætores in arbitrio habebant, sed consuli, aut alteri maiorem magistratum habenti parebant. Sic Q. Valerius prætor cum Lucatio Catulo consule bellum in Pœnos aliquando gessit, sic alij complures sub maiori magistratu militarunt. Erant quoque in prælio Ducenarij, Centuriones, Primpilus, Signiferi, Tribuni, & alij plures magistratus minores à Vegetio diligenter enūerati. inter quos autore L. Iulio Octaui

F

ab

82 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

ab urbe condita hic ordo erat, ut miles centurio
nis, centurio tribuni, tribunus legati, legatus co
sulis, magister equitum dictatoris pareret impe
rio. Sed ex his omnibus hæc lex magis abunde of
ficium tribunorū explicat, quorum duo genera
fuisse comperio. Quidam plebis tribuni dicti fue
rūt, & eos plebs in mote sacro creare coepit. hoc
nomine, ut Pomponius refert, dicti sunt, quod tunc
in tres partes diuisus erat populus, & è singulis
singuli creabantur. uel quia tribunū suffragio crea
rentur, de his statim aliquid differemus. Alij tri
buni militum erant, quorum duo genera Ascon
ius ponit. nam quidā à consule nō à populo crea
ri solebant, de quorum iure, quia Rutilius Rufus
legem tulerat Rufuli, ac post Rutuli autore Festo
appellati sunt. Postea lege Atilia populus eos cre
are poterat, ut in plebiscitis dicemus. Imperator
quoq; ut Vegetius tradit, eos per epistolam crea
bat, & tribuni secundum eundem ab iure militi
bus tribuendo dicti fuerunt. Horum officium erat,
ut Vlpianus de re militari tradit, milites in ca
stris continere, & ad exercitationem perducere,
claves portarum suscipere, uigilias interdum cura
re, frumentationibus commilitonū interesse,
frumentum probare, fraudem mensuræ coercere,
re, delicta secundum suæ autoritatis modum ca
stigare, principijs frequenter interesse, querelas
commilitonum audire, ualitudinarios inspicere.
Aureliani quoq; epistolam apud Vopiscum in
uenio, qua tribunum militum admonet, ut si uult
Tribunus esse, immo si uult uiuere, manus mili
tum contineat. Ut nemo alienum pullum rapiat,
ouem nemo contingat. annona sua miles con
tentus sit. de præda hostis, nō de lachrymis pro
uincialium habeat. arma sint teresa, ferrameta sa
miata,

LIBER SECVNDVS. 83

miata, calciameta fortia, uestis noua. Eadem ad
huc epistola, Aurelianus tribunū militum dare
operam hortatur, ut ueterem uestem miles exclu
dat, stipendium in balteo, non in popina habeat
& torquē brachiale & annulum apponat, equū
faginarū suum defricet. captum animal non uen
dat, mulum centuriatum comiter curet. Alter
alteri quasi seruus obsequatur, à medicis gratis
curetur. Aruspibus nihil det, in hospitij caste
se agat, qui litem fecerit, uapulet. Hunc magistra
tum Catones ambo, Cæsar, Tiberius, Vespasia
nus, Titusq; & complures alij illustres uiri gesse
runt, ut historici docent, & è sepulchrorum uete
rum inscriptione apparet, & horum tribunorum
lex relata potestatem exprimit. Alij Tribuni mi
litum consulari potestate comitjs creabantur,
quorum origo paulo post. XII. tab. fuit, & de his
in plebiscitis dicemus. Fuerunt etiā apud Roma
nos quidam celerum Tribuni, nec non æriij ab
ære militibus tribuendo appellati, de quibus Var
ro, Festus, Pompeius & Fenestella mentionem fa
ciunt. Postremo quia hæc lex auri, et argenti signā
di tribunis dat potestatem, probatur hoc argumen
to eam non esse legem. XII. tabularum, quarum
tempore nondum signandi auri uel argenti usus
in rempub. uenerat, ut ex his quæ in Seruio dixi
mus, deprehēdi poterit. nisi dixeris aliud esse da
re signandi potestatem, aliud nondum signandi
usum uenisse, cum pro tempore futuro signandi
potestas dari possit. nā legis est futuris, puidere ne
gotijs. Nūc leges alterius magistrat^{us} explicem^{us}.

Sunt quoq; ædiles curatores urbis, anno
næ, ludorūq; solenniū, ollisq; ad honoris
amplioris gradū is primus ascensus esto.

84 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

Hac lege Aedilis curulis duntaxat officium expli-
catur, & tamen duo genera Aedilium secundum
Plut. in uita Marij apud Roma. fuerunt. Quidam
ædiles curules dicebantur, quorum erat officium
ut ex Cicerone lib. Verr. ult. colligitur, ludos ma-
xima cū cerimonia Cereri, Libero, Liberæq; fa-
cere. Floram matrem populo plebiq; Roma. lud-
dorum celebritate placare, ludos antiquissimos
qui primi Romani fuerunt nominati, cum maxima
ma religione Ioui, Iunoni, & Mineruæ facere, fa-
crarum ædium procuracionem, totius urbis cur-
ram habere, ut cloacæ, & aquæ ductus, & quæq;
publica ædificia munda & integra essent, loca
etiam in theatro hi ædiles assignabant, ut de Ser-
rano & Scribonio legitur. Dionysius etiã lib. an-
tiqui. septimo pertinuisse ad officiũ Aedilium scri-
bit, ut curam annonæ forensis, copiæq; cibario-
rum ac mensurarum haberet, unde Iuuenalis Sa-
tyra. 10. ait, Et de mensura ius dicere, uasa mino-
ra, Frangere pãnosus uacuis ædilis Vlubris. quæ
omnia hac lege paucis uerbis exprimuntur & co-
prehenduntur. Hi etiam ædiles curules edictũ de
quibusdã causis autore Iustiniano proponebãt,
unde apud Iurecon. nostros est titulus de Aedili-
cio edicto, & rehibitoria, & quãto minor; a d-
ne. ubi quoddam eorum edictum à iurisprudenti-
bus primo refertur, deinde exponitur. Hinc est
quod legimus M. Scaurum ædilem iuri reddendo
magis quã muneri edendo studuisse. Horum
autem edictum iuris Honorarij est portio. & Aedili-
us Sabinus iurispræditus librum de edicto ædili-
um curulium cõscripsit. Papinianus quoq; ædili-
um curulium potestatem singulari libro complex-
us est, cuius aliquid in titulo de uia publica inue-
nimus. Ut pontes scilicet facerent, ubi cunq; oport-

LIBER SECVNDVS 85

teret, curarentq; ut nullus uias foderet, aut in eis
construeret aliquid, neq; rixari in uijs, aut sterco-
ra pijcere, morticiniq; uel coria iacere permit-
terent. Quædam alia de potestate ædilium curu-
lium non cõtemnenda ibidem leguntur. Ius quoq;
dicendo sellis curuos pedes habentibus huiusmo-
di ædiles utebantur, à quibus hoc nomẽ curules
habuerunt. Sed ne horum ædiliũ curulium omis-
samus originem, dicemus quod apud Liuium de
eadem re comperimus. Inter plebem & patrici-
os diu an lex Licinia admitteretur, disceptatũ est,
tandem in concordiam hac cõditione uentum, ut
Prætura daretur patribus, & lex Licinia admit-
teretur. unde cum pro hac cõcordia Romani ma-
xime senatus ludos honoris deorum immortalis-
um causa esse faciendos cõsuisissent, recusantibus
id munus ædilibus plebis, acclamati à patriciis
est iuuenibus, se id honoris deorum immortalium
causa libetẽ acturos, modo ædiles fierent, quas
re factum est senatus consultũ, ut duos uiros ædi-
les è patribus Dictator populũ rogaret, utq; pa-
tres autores omnibus eius anni comitijs fierent,
quod factũ est. Quintius Capitolinus, & P. Cor-
nelius ædilitatem obtinuerunt, isq; magistratus
deinceps in Repub. mansit, & honoris, ac potesta-
tis incrementum accepit, ut ostendimus. Sed cum
indignum uideretur, ædiles curules semper è pa-
tribus creati, primo ut alternis annis è plebe fie-
rent, conuentum est, postea creatio p̃miscua fuit.
omnia tamẽ hæc origo scilicet ædiliũ curulium,
& alia quæ diximus post XII. tabulas fuerunt, ut
è Liuiõ apparet. Per hunc magistratum ad maio-
res, ut hac lege continet, ascensus fiebat. In deferẽ-
dis porrò magistratibus ordo quidem seruabatur,
nam ut Plut. in Flaminiõ scribit tribunatus, præ-

86 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tura, & Aedilitas mediæ dignitates erant. sicut
quæstura, & aliæ quædam, & iunioribus tribue
bantur. Deinde ad maiores dignitates peruenies
batur. unde Marius primo tribunatū, post præ
turam, deinde consulatum obtinuit, in petitione
enim utriusq; ædilitatis repulsam passus est. Sic
Cæsari, Seuero, Tiberio, Marco, Ciceroni, & al
ijs q; magistratus gesserūt, primo quæstura, ædi
litas, & prætura, deinde consulatus evenit. Pom
peius tamē quæstores ex his qui consules fuerāt,
creari lege postea constituit. Prædicta cōfirmat
quod apud Modestinum & Callistratum de mu
neribus & honoribus legimus, ut gradatim hon
nores deferrentur, edicto, & ut à minoribus ad
maiores pueniretur, epistola Diui Pij ad Titianū
fuisse expressum. Planè gerendorū honorum nō
pmissua facultas est, sed ordo certus huic rei ad
hibetur. nam neq; maiorem magistratum quisq;
nisi minorē susceperit, gerere potest, ut Callistra
tus autor est. Alteri ædiles plebei erāt, qui è ple
be cōstituti fuerunt, ut ædilibus præessent, in quas
sicut Pomponius ait, omnia scita sua plebs defere
bat. Erant & alij ædiles ab Iulio Cæsare ut fru
mento præessent, constituti, & à Cerere Cereales
nominati fuerunt. satis hanc legem explicuimus,
aliam de censoribus legem referamus.

Censores populū ciuitates, soboles, fa
milias, pecuniasq; cēsent, urbis tēpla,
uias, aquas, ararium, uectigalia tuento
populūq; partes in tribus distribuunt.
Exinde pecunias p; ciuitatis ordines par
tunt. Equitū peditūq; prolem descri
bunt. Coelibes esse prohibent, mores po
puli

puli regunt. Probrum in senatu ne reli
quūto. Bini sunt, magistratū quinquē
nium habent. Reliqui magistratus an
nui sunt, eaq; potestas semper esto.

Liuius clare initiū post. XII. tab. M. Geganio &
Quitio Capitolino COSS. fuisse refert, & multa è
prædictis, præterea & causam adinuēta censuræ
dicit. populo enī p multos annos in censo differri
ultra cēsus nō poterat, neq; COSS. quia tot popu
lorū bella imminebant, id negociū agere licebat
quare his magistratus inuētus est, cui scribarum
ministeriū, & custodię tabularūq; cura, atq; ar
bitrium formulæ censendi datum est. Censura de
inde tanto incremento aucta est, ut morū discipli
næq; Ro. regimē penes eam esset, ut morū discipli
næq; centuriæ decoris, dedecorisq; discrimen
sub ditione eius magistratus poneret, ut ius pub
licorū, priuatorumq; locorū, atq; uectigalia po
pu. Roma. sub nutu atq; arbitrio Censorū essent.
Et cum hūc honorē maiores ciuitatis in ipso prin
cipio spreuissent, Papyriū & Sempronū patritios
os censui agēdo primos cēsores populus suffra
gij præfecit. Censores autē ab re appellati sunt.
Cunq; in Caij Iulij Censoris mortui locū M. Cor
nelius suffectus fuisset, & eo lustro Galli Romā
cepissent, id esse mali ominis creditū est, & ideo
deinceps p lege obseruatū, ne unq; in demortui
locum Censor sufficeret. Insuper censurā oim magi
stratū fuisse principem, & uniuersæ rei publicæ
supremū & perfectissimū habuisse locum Plutar
chus in Catone seniore, & Aemilio scriptum re
liquit. nā senatu remouere immeritos poterat, &
principē senatus p scribere, eqs auferre, infamia
notare, cēsu agere, Lustro cōdere, utiq; de nuptis

88 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
de liberorum procreatione, de uiuēdi ratione, &
conuiujs Censores diligenter inquirebant, & in
quolibet ordine Roma. ciues pro ipsis meritis cō
digna pœna afficiebant, ut apud Asconiu Pedian
num reperimus. Nam senatores delinquentes, ut
retuli, senatu mouebant. Equitibus, si rei erāt cri
minis, publicum equum adimebant. & plebeoꝝ
rum nomen pro delicto in Censitū tabulas refere
bant, ut gratij fierent, & tributi nomine tantum
pro capite æs præberet. Alia quoq; plura in Cens
orum arbitrio erant, quæ hac lege non enumerā
tur. sed hæc censores exercuisse multis cōproba
tur exemplis. Cornelium enim Rufinū Fabritius
us Censor senatu mouit, quod. X. pondo uasa ar
gentea perinde ac malo, & luxurioso exemplo cō
parasset. L. etiam Antonium, M. Valerius & Iu
nius Brutus Cēsores senatu mouerunt, quod quæ
uirginem in matrimoniū duxerat, nullo amici
rum in cōsiliū adhibito repudiasset. Et quadri
gentos iuuenes equis publicis spoliatos, Valerius
us & Sempronius censores in numerum ærarioꝝ
rum retulerunt, quia in Sicilia ad munitionum op
pus explicandum ire iussi, id facere neglexerant.
Nimis etiam pingui homini & corpulento Cens
ores equum adimere solebant, talem credentes
cum tanti corporis pondere ad faciendum equi
tis munus non esse idoneum, siue quod culpa nō
careat, neq; Gellij sententia omnino indefes uidea
tur, qui tantam corporis exuberantiam nactus
est. Hospinguis homines & comatos, ut M. An
tonium, & Dolabellā sicut Cæsar non timuit, ita
pallentes atq; macilentos Brutū uidelicet & Cal
purnium uerebatur, à quibus tandem occisus est. Sūt
enim huiusmodi homines ad facinus aliquē prom
piores quā pingues, qui hilares sunt, neq; ita fre
quenter mali aliquid, aut insidias excogitant.

LIBER SECVNDVS. 89
quenter mali aliquid, aut insidias excogitant. Ca
millus quoq; & Posthumius censores ærapenæ
nomine eos, qui ad senectutem cœlibes peruenes
rant in ærariū deferre iusserunt. Cuncq; aliqui ta
lem constitutionem incularent, à Censoribus res
sponsum est, naturam sicut nascendi, ita gignēdi
legem præscribere, & parentes nutriendorum ne
potum debito alligasse. unde Plato uxorem à tri
gesimo anno usq; ad quintū & trigessimū esse du
cendam statuit, quod si aliquis nō faceret eum pe
cunia & probro multandum existimauit. simi
lia Censoriæ potestatis exempla passim in histo
ria leguntur. Censores primū quinto quōq; anno
creari solebant, ut hac XII. tab. lege continetur,
deinde lege Aemilia annua ac semestris censura
esse cœpit. Et in initio patres duntaxat hunc ma
gistratum gerere poterant, id tandem ut cætera
immutatum est, atq; indifferenter fieri cœpit.
C. q; Martius Rutilius primus de plebe censor fa
ctus est. nūc de prætoris officio ppauca uideamꝝ

Iuris disceptator, qui priuato iudicet iu
dicariū iubeat, prætor esto. Is iuris civilis
custos esto, huic potestati parento. Quo
tuncq; senatus creuerit, populus iue iusserit,
tot sunt.

Prætoris inuentio post XII. tab. fuit, ut Livio &
alijs didicimus. neq; semp est iuris civilis custos.
Nam Papiniano autore legis ius civile ad
iuuat, uel supplet, uel corrigit, & hæc prætorum
edicta quartam iuris civilis speciem constituūt,
de qua abū de lib. tertio dicemus, & ibi huius ma
gistratus potestatem describemus. Honore inito

pro contione prætor maiores suos è more cõmea morabat. & ideo cum imperante Tiberio quidã prætor consuetudinem antiquã de maioribus suis pro contione memorãdis retulisset, ab ipso Tiberio collaudatus est, sicut apud Tranquillum legimus. sed iã pergamus ad COSS. cõstitutiones.

Regio imperio duo sunt, ñq; præuõdo, iudicando, consulendo, prætores, iudices, consules appellãtor, militiã summum ius habẽto, nemini parento, salus populi suprema lex esto.

Exactis regibus Po. Roma. eorũ loco duos quot annis creauit, qui iudices eo quod iudicarent, & secundum Varronem COSS. ab eo quod senatũ populumq; cõsulerent, ut inde lex uel. S. C. fieret, appellati sunt. Prætores quoq; à præuõdo exercitui fuisse nominatos idem Varro credidit, nam summũ militiã ius habebant. unde qahi duo bella administrabãt, & prætores dicebãtur. Porta in castris qua exercitũ in præliũ educebãt ab his prætorã appellabatur, ut apud Festum legimus. eorum quoq; tabernaculum prætorũ dicebatur. Et prætorã cohors, quod à prætore, id est consule, non discederet, teste eodem Festo dicta est. Scipio enim Africanus fortissimũ quemq; qui ab eo in bello nõ discederet, & alio militiã munere uacaret, & sexquipler stipendiũ acciperet, primus delegit. quẽ alij Romanorũ duces in hoc deinde secuti sunt. Nostra quoq; ætate quilibet dux militum Scipionis exemplo fortissimos quosq; in custodiam corporis eligit. Germanorum etiam cohortem olim Cæsares ad custodiam corporis institues

stituerunt. Sed Gãlba eam dissoluit, & sine ullo cõmodo in patriam remisit, licet se fidelissimam multis experimẽtis ostendisset. Ast Cæsar cum lãgo tempore propter inimicos in tutelam corporis Hispanos aliquot habuisset, confusus tandem fatius esse semel insidias undiq; imminentes subire, quã cauere semper, prædictas Hispanorum custodias remouit. Quod deinde hic dicitur. saluitem populi supremam esse COSS. legem, uerissimũ est. nam ut Plutar. in uita Cice. ait, quando consuli mandabatur ne quid detrimẽti Respublice pateretur, summã potestatem consul habebat, quam duntaxat urbe in extremo uersante periculo COSS. Romani. S. C. concedebant, tuncq; sine iussu populi, & reiecta prouocatione quã ab eis fieri solebat ipsi COSS. in facinorosos homines animaduertebant. Itaq; cum è coniuratione Catilinã tota Resp. titubaret, nutaretq; Tullio consuli hæc potestas data est, qui senatus decreto Lætulum, Cethegum & alios coniurationis Catilinã participes per triũuiros interfecit. & propter Apulei Saturni tribuni plebis, & Glauciã prætoris seditionẽ, ut darent operã COSS. ne qd Resp. detrimenti caperet, mandatũ est. Quare Marius S. C. armatus, hos seditiosos in Capitoliũ persecutus obsedit, & in deditionẽ accepit, sed deditis nõ fuit seruata fides, nã Glauciã fracta est ceruix, & Apuleius cum in curiã fugisset lapidibus, & tegulis desuper interfectus est. Simili quoq; per S. C. data potestate consuli occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. Et de prædicta consulum potestate, quã senatus consulto dabatur, comãplura Cicerone pro Milo. in Catili. & V. Philipp. dicit. Hic magistratus nemini, præsertim in bello parebat, sed eius mandata omnes seruabant, adeo

92 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
adeo quod Modestinus de re militari tradit, eos
qui in bello rem à duce prohibitam fecerant,
aut ducis mandata non seruabant, etiam re bene
gesta capite punitos fuisse. & irreuerens miles nõ
tantum à tribuno uel centurione, sed etiam à prin
cipe Martiani responso coercendus erat. & si qu
officium ducis exercitus & potestatem in milites
intelligere uelit, nostros adeat iureconsultos, qui
uno titulo hæc rem præclare explicant. Nolim ta
men ignores seuerè Romanos duces siue COSS.
& ideo tot uictorijs claruisse. Cornelius enim Sci
pio COS. Numantiã in incendijs ruinisq; afflictam
solo æquasse dicitur, statimq; institores, li
xas, duo scortorũ milia, & alia uoluptatis causa
cõparata edicto à castris eiecisse. Posthumius ue
ro dictator, Manliusq; Torquatus COS. disci
plinam militarem seuerè in filios exercuerunt. hu
ius enim iussu M. Torquatus filius occisus tradia
tur, quia se inscio à Metio Tusculanorũ duce pro
uocatus ad dimicandum descenderat. à Posthu
mio autem A. Posthumius filius occidi iussus est
eo quod sponte nõ suo iussu præsidio progressus
hostes fuderat. Fuluium etiam fratrem, quia co
hortem legionis in qua tribunus militum erat, in
iussu consulis dimiserat, F. Flaccus censor senatu
amouit. Et cum Titius equitum præfectus hostes
um multitudine circũuentus, his arma tradidit
set, à L. Calphurnio consule hæc ignominia affe
ctus est, ut toga lacinijs abscissis amictus, discin
taq; tunica indutus nudis pedibus à mane in nõ
stem usq; ad principia per omne tempus militæ
dessest, ut cõuictu hominũ, usq; balnearum ab
stineret. Turmas quoq; equitum quibus hic præ
fuerat, equis ademptis, in funditorum alas idem
trans

LIBER SECVNDVS 93
transcriptis. Sed his omisiss quæ passim in histo
ria leguntur, aliam legem referamus.

Eundem magistratum ni interfuerint
decem anni, ne quis capito. Ciuitatem an
nali lege seruant.

Diocletianus imperator post hanc legem magis
stratum repetitionem etiam prohibuit, cum ne
gotia publicæ disciplinæ semel gesta eius iudicio
sufficere debeant. quod si quispiam denuo ad eũ
dem honorẽ rediret, eum teneri lege Iulia de am
bitu uoluit. Sed an semper hæc lex. XII. tabu. ser
uata fuerit, in plebiscitis dicemus. & cum annalis
seu Annaria lex teste Festo, annos magistratus ca
piendi finiret, eam habere senij considerationem
hæc cõstitutio uoluit. Sed ut exitum huius rei ha
beamus, cum de honoribus siue muneribus gerẽ
dis queritur, imprimis consideranda est persona
eius, cui honor siue muneris administratio defers
tur, ut Callistratus de honoribus refert. nã rescri
pto Diui Marci ad munera, & honores idonei tã
tum admitti debent. Insuper origo natalium, fas
cultates quoq; an sufficere iniuncto muneris pos
sint, considerari debent. Præterea lex secundum
quam muneribus quisq; fungi debeat, seruanda
est. nam certus ordo in gerendis honoribus adhi
bitus est, ut scilicet gradatim secundum edictum
honores deferantur, & ut ex epistola Diui Pij ad
Titianũ, à minoribus ad maiores perueniatur,
& ut nemo cõtinuare honores possit, sicut hæc le
ge & alijs posterioribus exprimitur. Si tamen nõ
sunt alijs idonei, qui honores gerant, eisdem esse
compellendos qui gesserunt, cum alijs constitus
tionibus, tum Adriani rescripto cautũ est. aliter
hono

honorem repetens à Diocletiani sanctione, ut res
latum est, poena legis Iulix de ambitu mulctatur
Huic tamen. XII. tabul. legi, quæ eundem magi-
stratum capere ante decenniū uetat, Gordianus
derogasse uidetur, cum ab honoribus ad eosdem
honores quinquenniū, ad alios uero trienniū uaca-
tionem dedit, & cum legatione perfunctis bien-
niū excusationem, & uacationē concessit. Et forte
his legibus magistratuū continuatio, phibeat,
ne frequenti repetitione honorū occasio cuiquam
Rempu. occupandi, & perpetuo iniusteq; guber-
nandi, aut in eam machinandi daretur, quod sens-
sisse Iustinianus in defensore ciuitatis uidetur. Et
ideo Fabius Max. cum à se quinquies, & à patre
auo, proauo, maioribusq; suis sæpenuero con-
sulatū fuisse gestum animaduertet, sum moq;
omnium consensu filius eius cōsul creatur, cum
populo egit, ut aliquando uacationem huius ho-
noris genti Fabiæ daret, ne maximū imperium
in una familia continuaretur. Q. quoq; Cincina-
tum propter has leges recusasse continuationem
consulatus legimus. Sed & cum M. Rutilium po-
pulus Censorem iterum creasset, ab eodem gra-
uissima oratione correctus fuit populus, quod eā
potestatem, cuius utpote nimis magnæ maiores
tempus coartandum iudicassent, bis sibi detulis-
set. Laudandus est etiam superior Africanus, qui
continuū consulatum, perpetuamq; dictaturā si-
bi plebiscito dari, aut. S. C. decerni, ne hæc iura
infringeret, passus non est. Ast Cæsar & Sylla pe-
petuos honores, quia nō offerebantur, sua auto-
ritate contra has leges arripuerunt. Postremo in
omni ætate geri magistratus nō possunt, ad remp-
enim administrandā, uel honores ante. V. & XXX
annum Vlpiani respōsio admitti quenquā non
opor

oportet, de quo paulo post in Annaria lege satis
abunde dicemus. Neq; magna senectute affecto
magistratus deferri debent. utcūq; fuerit, agens
septuagesimū annum, immo quinq; & septuages-
sa annos excedēs, & ab honorib; delatis secundū
Papiniani, & Vlpiani respōsa nō excusatur, qd
in Mario seruatu legitur, qui annos quasi septua-
ginta natus septimū consulatum gessit. his peras-
ctis alterius magistratus potestate describamus.

Ast si quando duellū grauius, discor-
diæ ciuū, estunto nec amplius sex men-
ses si senatus creuerit, idem iuris qd duo
consules tenēto. isq; aue sinistra dictus,
populi magister esto Aequitatē quicūq;
regat habeto pari iure cum eo quicūq;
erit iuris disceptator. Ast quando consu-
lis est, magistratus uē populi, nec reliqui
magistratus ne sunt.

Dictaturam Cicero hic describere uidetur, omnia
enim paulo ante relata dictaturæ cōueniunt. nam
ut ait Pompo. cum crebra orirētur bella, & que-
dam à finitimis acriora inferrentur, re exigente,
Dictatores interdū creati sunt, à quibus necius
prouocandi fuit, capitis quoq; animaduersio eis
data est. Sed hunc magistratum quia summā po-
testatem habebat, ultra sextum mensē retinere
fas non erat. licet Iulius & Sylla hoc nō seruauer-
int. Dictatoribus magistri equitū, sicut regibus
tribuni celerū, & principibus prætorio præfecti,
iungebantur, & secundam post eos potestatem
gerebāt, ut Aurelius de officio præfecti prætorio
scribit, qd Iuuenalis Saty. 8. etiā his uerbis ostē-
dit. Quis fructus generis tabula iactare capaci

96 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Famosos equitū cū dictatore magistros. & quia
summum ius, summamq; potestatem Dictator
in populum habebat, magister populi auctore Fe-
nestella & Varrone cognominatus est, quod &
hac lege pbatur. Sic magister equitū, quod sum-
ma huius potestas in equites & accensos erat, ap-
pellatus est. Neq; à populo aut senatu dictator de-
ligi poterat, sed à consule, sinistra, id est prospe-
ra aue dicebatur, unde hac ratione dictatorem sic
appellatum Varro & Plutarchus in Marcello cre-
diderunt. Eo tempore tamen quo Veientes Ro-
clade & ignominia affecerunt, augures consuli-
eam religionem secū dum Liuiū exemere, ut Tri-
bunus militū, A. Cornelius dictatorem diceret,
qđ fecit. nam Mamercū Aemiliū dictatorem dixit
& ipse Cornelius ab Aemilio magister equitum
dictus est. Nec ab re prospera aue dici solitū Dic-
tatorum supra retuli. nam aruspiciū aduersum
Dictaturam suscipere prohibebat, & dimittere
susceptam cogebat. occentus enim Soricis audi-
tus F. Max. Dictaturam, & Flaminio magisteriū
equitū deponendi causam præbuit. ut apud Va-
lerium legimus. Lege insuper cautum fuisse Liui-
us dicit, ut ad dictaturam consulares duntaxat le-
gerentur, quod & ante XII. tab. in creatione primi
dictatoris seruatum est. T. enim Largius dictator
primus longe ante XII. tab. delectus consularis
erat. primus magister equitum SP. Cassius fuit,
à T. LARGIO primo dictatore creatus. Designato
quoq; dictatore omnes magistratus, excepto Tri-
bunatu, suam autoritatem amittebant, ut apud
Plutarchum in Fabio legitur. Mos etiā, si Liuius
credimus, erat dictator em noctu sub silentio dici
Sic de L. Papyrio & alijs dictatoribus factum in-
uenio. Sed alias leges prosequamur.

Reipub.

LIBER SECVNDVS. 97
Reipublicæ auspicia patrum sunt,
illiq; ex se produnt, qui comitijs crea-
re consules rite possint. Imperia, potesta-
tes, legationes. cū senatus creuerit, po-
pulusue iusserit, ex urbe exēto. Duella
iusta iuste gerunt, socijs parcunt, se &
seruos continent, populi sui gloriā au-
gento, domum cum laude redeunt, rei
iuræ ergo ne quis legatus esto.

Quia auspicia patrum erant, & ea nemo plebei-
us habebat, ideo inter patres & plebeios. X. uiri
connubiū diremerunt, ne incerta prole auspicia
turbarent, ut infra post Titum Liuiū satis abū-
de dicemus. Qđ deinceps in hac lege dicitur, de-
bere COSS. à patribus in comitijs creari, Licinio
plebiscito immutatum est. quo plebs ad consula-
tum admissa fertur. Nec etiam obseruatum est,
ut iussu senatus, & populi imperia, & potestates
ex urbe exirent, quoniam frequenter sola populi
autoritate, aut senatus imperia dabātur. lege enī
Vatinia Galliam cisalpinā Illyrico adiecto Cæ-
sar accepit, mox per senatū Comatam quoq; ha-
buit. cum uerentur patres, ne eam ipsis negan-
tibus etiam populus daret. Gabinia uero lege cō-
tra piratas, & Mālīa aduersus Mithridatē Pom-
peio magno inuitis patribus bellum gerere con-
cessum est. Inuitis quoq; patribus præsertim Cas-
tone, C. Trebonius legem de prouincijs consula-
ribus tulit, ut Hispaniam Africamq; Syriam &
Aegyptū Crassus & Pompeius COSS. haberēt.
Bellā ita demū iuste apud Romanos gerebātur.

G si for

98 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
si foederalium autoritas, & alia quæ in religionis
lege diximus, obseruabantur. Nullum porro bel-
lum ut Cicero in officijs ait, iustum erat, nisi quod
aut repetitis rebus gerebatur, aut à foederali denū-
ctatum & indictum ante fuerat. Tanta insuper in
bello apud Romanos erat obseruatio, ut sacra-
mento aliquo solutis, aut his qui milites non
essent, ius esse pugnandi cum hoste negauerint.
Vnde cum Pompilius imperator, ut Tullius re-
fert, unam legionem, & Catonis filium, qui in ea
militabat, dimisisset, sed amore pugnandi Cato-
nis filium in exercitu remansisset, Cato pater ad
Pompilium scripsit, ut si filium remanere in exer-
citu pateretur, secundo militiæ sacramento eum
obligaret, quia priore amisso iure cum hostibus
pugnare non poterat. Marci quoque Catonis senis
ad Marcum filium extabat epistola, in qua eum
utpote à consule bellum Persicum gerente dimis-
sum monebat, ut prælium cum miles esse desis-
set, inire caueret. Cæsar in obeundis expeditioni-
bus religionem, & ostenta deorum neglexit. Pro-
fecturus enim in Iubam & Scipionem, hostigim-
molædæ fuga neque absteritus aut retardatus est.
quinimmo negocium profecutus, cum nauim ex-
eundo qua uectus erat, postea lapsus esset, se ho-
num omen Aruspiciibus contrarium sentientibus
accepisse dixit. neque etiam propter id omne ab in-
coepo destitit, sed & hostes superauit. alioquin bel-
la iusta utpote socios iuuando, idem Cæsar gere-
bat. Heduis enim socijs cum Heluetij in Galliam
erumpentes eos præmerent, suppetias tulit. Aegy-
ptum quoque prouinciam plebis cito obtinere per
partem tribunorum tentauit. hanc extraordinari-
rij imperij occasionem nactus, ut Alexandrinum
regem socium atque amicum à senatu appellatum,
quem

LIBER SECVNDVS 99
quem elues sui expulerant, iuuaret, & reduceret.
Sed aduersante optimatum factione, quod pete-
bat non obtinuit. Et cum Saguntum Romanis fœ-
dere coniunctum Hannibal obsideret, Carthagi-
nem Romanis legatos miserunt, ne Saguntinis Ro-
manorum socijs Hannibal iniuriam inferret, sed
id non profuit, quoniam ipse Hannibal Saguntum
euerit. Cæsar etiam iuxta huius legis autoritatē
socijs descendentibus, sæpe pepercit, ut de Heduis
& alijs legimus. Bellum autem suscipiendum
Augustus omnino negabat, nisi cum maior emo-
lumentum spes, quam damni metus ostenderetur.
nam minima comoda non minimo sectantes dis-
serimine, ut Tranquillus scribit, aureo hamo pi-
scantibus similes esse aiebat, cuius abrupti da-
mnum nulla captura pensari posset. Insuper festi-
nationem, temeritatemque non bene duci perfecto
conuenire idem Augustus arbitrabatur. nam sat
celeriter fieri credebat, quicquid satis bene fiebat,
Cæsar tamen extremo duntaxat tempore quo se-
pius uicisset, cunctatior ad dimicandum factus est,
ne longo tempore parua breuis hora & calamitas
ta auferret. Scipio quoque Africanus in re milita-
ri dicere, non putaram, turpe esse dicebat, quia ex-
plorato & excusso consilio agenda ferro adminis-
trare eius sententia oportebat. cum emendatio-
ne careat error, qui uolentia Martis committis-
tur. Idem cum hoste configere dissuadebat, nisi
occafio obuenisset, aut necessitas incidisset. nam
prosperæ rei gerendæ facultatem omittere ma-
xima est demetia, ut Valerius ait. & in angustias
pugnandi compulsum & deductum se prælio absti-
nere, pestiferæ ignauia affert exitium. Ob eam
causam tamē suscipienda esse bella Cice. credit
ut sine iniuria in pace uiuatur, parua aut uictoria
G 2 hos

hos esse conseruandos dicit, qui nec crudeles, nec immanes in bello fuerunt, quod à Romanis factū est, qui Tusculanos, Equos, Volscos, Sabinos, Hernicos prælio uictos non solum conseruarūt, sed etiam in ciuitatem acceperūt. At Carthaginē & Numantiam perfidas ipsi Romani funditus sustulerunt. In alio quoq; Romani duces iuste bel- la gesserunt, & iusticiam coluerunt. nam hi qui ciuitates aut nationes bello deuictas in fidem capiebant, earum patroni more maiorū erant, ut à Cicerone & alijs memoriæ traditū est. Et ideo Paulus Aemilius non solum in uictoria mitem & humanum se erga Macedones, Hiberos, & Ligures præstitit, sed in omni etiam uita eos tutatus est, & ueluti pro domesticis ac necessarijs habuit, sicut apud Plutarchum legitur. Duces uero exercitus post confectum bellum cum laude triumphantes domū redibāt. Et sicut legatus in re propria quis esse nō potest, sic iudex, arbiter, aut testis nullus ut Cōstantinus, Martianus, & Pōpo. scribunt in re propria admittitur. immo antequā legationis officio functus sit, nihil in rem suam legatus Pauli responso agere potest, exceptis his, quæ ad eius iniuriā uel damnū peracta sunt. Complura alia legationum præcepta sequētes legumlatores, ius reconsulti & imperatores uno titulo de legationibus explicauerunt, inter quæ illud est, qd. huic legi accommodatur, & Honorius constituit. ut ciuium uoluntate, & illius, qui urbi præest, auctoritate legati proficiantur. nunc placet uim tribunorum plebis referre.

Plebes quos pro se contra uim auxiliij ergo. x. creassit, tribuni eius sunt. Qd̄q; hi

hi prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto, sanctiq; sunt. ne uē plebem orbam tribunis relinquunt.

Hac lege potestas tribunorū plebis aperte ostenditur, quæ proculdubio magna fuit. Ad eorū inspectionem plebs secundam iuris ciuiliis speciem cōstituit, quod Plebiscitum appellatur. de quo, & tribunis paulopost abunde dicemus. nūc uolo hoc solum intelligas, quod Tribunatus hic dari plebeis tantum solebat, & ideo P. Clodius nobilissima Claudiorum gente plebeio homini adoptandum se dedit, quo tribunatum plebis nactus in Ciceronem, qui aduersus eum de pollutis sacris accusatum, testimoniū dixerat, fauere posset. nihilominus cum Tull. ab exilio reuersus tabulas à Clodio fixas, in quibus res gestæ in Tribunatu continebantur, ui perfregisset, & ideo in senatu accusaretur, quod tabulas tribunitias sustulisset, negauit ipse Clodium, utpote patriciū, secundum leges fuisse tribunum. nam Pauli testimonio per adoptionem dignitas non minuitur, unde à plebeio ait, senator adoptatus, senator manet. Hunc magistratum tamen patricij, ut M. Antonius, Duronius, Cato, Tiberius, Marius, & cō plures alij gesserūt, quod Gellius Atinio plebiscito pmissum fuisse lib. 14. scribit. Alia lex senatus potestatem sic explicabat.

Omnes magistratus auspiciū iudicij, quod habēt, ex quibus senatus esto, eius decreta rata sunt. Ast si potestas par maior uē prohibet, S. C. præscripta seruato. Is or-

102 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
do uitio uacato, cæteris specimen esto.
Per hanc legem omnibus magistratibus iudicia
dantur, ut esset populi potestas, ad quã, ut ait Ci-
cero, prouocaretur. Auspicia quoque omnibus ma-
gistratibus cõceduntur, ut multos conuētus inu-
tiles more probabiles impedirent. auspicijs enim
iniustum populi impetum sæpe Dii immortales
reprefferunt. Et ut ex multis exemplis quãdã res-
feram, Vrbe à Gallis deleta, deliberãtibz patris
bus utrum Veios migrarent, an sua mœnia resti-
tuerent, forte tunc redeuntibus e præsidio cohorti-
bus Centurio ut signifer signũ statueret, & quod
optime ibi manerẽt, in comitio exclamauit, hoc
Auspicio à Dijs accepto senatus euestigio trans-
eundi Veios cõsiliũ omisit, ut Valerius autor est.
Deiotarus quoque rex omnia fere auspiciato gerens,
ab quodam itinere proposito uolatu aquilæ mo-
nitus rediit, qua re secum bene actum est. quoniã
id lectum ubi, si ire perrexisset, mansurus erat,
proxima nocte ruina solo æquatum est. sed sicut
auspicijs parentibus bene successit, ita cum ea ne-
gligentibus male actum est. Flaminius enim con-
sul se & exercitum apud lacum Trasimenũ perdi-
dit, & Crasso post magnam Romanorũ stragem
à Parthis uita erepta est, quia prodigijs pugnare
prohibentibus nõ paruerunt. Cæsar quoque si ho-
stijs malum portendentibus, & ingredi senatum
Idibus Martijs prohibentibus obtempasseret, occi-
sus illa die nõ fuisset. Ordo Senatorius cuius hæc
lex meminit, à Romulo institutus est. centũ enim
senatores quorũ uteretur cõsilio, delegit. Tullus
deinde Hostilius populo Albano Romã tradus-
cto, ex eius patricijs ordinem senatorium supple-
uit. postea Tarquinius Priscus senatus maiestas-
tem centum uiris ampliãuit. Ast Tarquinius ille

LIBER SECVNDVS 103
Superbus clariorem partem senatus morte & exi-
lio perdidit. mox exactis regibus senatus, cædis
bus regis diminutus, à Bruto primò consule res-
tauratus est. Primoribus enim equestris gradus
electis ad trecentorum summã patrum numerũ
expleuit. Hi autem à Bruto additi patres conscri-
pti appellati sunt, unde in senatũ uocabantur qui
patres, quiq; conscripti erant, ut apud Lium &
alios legimus. Cæsar lōge post senatũ suppleuit,
& multos tum ciuis, tum externos præter electũ,
sed magis per gratiam senatoria dignitate dona-
uit. unde peregrinis, & Gallis, & alijs in senatum
allectis libellus propositus est, suadens ne quis se-
natori nouo curiam monstrare uellet. post necem
quoque Cæsaris tot in senatum per gratiam & præ-
mium allecti sunt, ut super mille senatores effent
Sed ad modum pristinum, & splendorem eos
Augustus tandem redegit. & ut lecti probatij
religiosius & minore molestia senatorio mune-
re fungeretur, quenquã thure, & mero priusquã
consideret, apud aram eius Dei in cuius tẽplo coi-
retur, supplicare constituit. & ne plus quã bis
in mense Calendis scilicet & Idibus legitimus se-
natus ageretur, sanxit. sibi tamen consilia sortis
ri semestria instituit, cum quibus de negocijs ad-
frequentem senatum referendis antetractaret.
Septembri octobrique mense tantum sorte du-
ctos, per quorum numerum confici decreta pos-
sent, debere adesse decreuit. Is ordo iudicium,
auspiciumque sicut magistratus habebat. nam
qui senatum habiturus erat, prius immolare hos-
tiam, auspicarique secundum Gellium debe-
bat, quod à C. Cæsare fuisse obseruatum compe-
rimus, qui Idibus Martijs senatum habiturus plu-
res hostias cæcidit. Sed cum litare non posset
G 4 spreia

104 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
spretā religione curiam introiit, ubi statim occu-
sus est. Senatus decreta usq; adeo rata fuerunt, ut
tertiā iuris ciuilibis partem constituerint. porro
eius decreta ciues sine molestia seruabāt, ubi ipse
Senatorius ordo uicio carebat, & cæteris specia-
men erat. nam ut præclare Tull. ait, qualescunq;
summi ciuitatis uiri fuerint, talis ciuitas erit, &
quæcunq; mutatio morum in principibus exte-
rit, eadē in populo sequetur. Si enim principes
bello luxuriæ, conuiujs, uenationi intēdant, his
populus uacabit. si uirtutem colant, hanc ample-
ctentur omnes, nobilium enim mutato uictu, ci-
uitatum mores mutantur. unde perniciosus de
republica uiciosi principes merentur, quod non
solum ipsi uicia concipiunt, sed etiam ea in ciuita-
tem infundunt, plusq; exemplo q̄ peccato nocēt.
Eapropter Cicero. L. Lucullum uirum magnum
reprehensione dignum existimauit, cui cum ma-
gnificentiā uillæ Tusculanæ obiecta esset, duos se
habere uicinos, superiorē egrē Romanū, infes-
riorem libertinum respondit, quorum cum uillæ
magnificæ essent, concedi sibi oportere dixit, qd̄
his qui inferioris ordinis essent, liceret. nā ait Ci-
cero ab ipso Lucullo natum est, ut illi inciperent,
quibus non licuisset, si Lucullus non fecisset, quis
libet enim eorum libidines fregisset, si illi qui eas
frangere deberent, eisdem non tenerent. Nostri
itaq; senatoribus omnes morem gerent, & pare-
bunt, eorumq; decreta libenter, & sine molestia
seruabunt, emendabuntur, & corrigentur, si uis-
cijs quæ reprehendunt ipsi senatores careant, &
uirtuti studeant, sintq; cōtinentes. Præterea cum
senatus habebatur, de rebus diuinis prius quam
humanis ad senatū teste Gellio referendum erat,
intercedēdū ne. S. C. fieret, ius his solis fuisse idē
Gellius

LIBER SECVNDVS Fos
tradit, qui eadē, maior uē potestate essent, quam
S. C. facere uolentes. Per quos autē senatus apud
Romanos haberi solet paulopost, & in Senatus
sconsultis dicemus. Multa alia de senatoribus po-
steriores legumatores præsertim Iure consulti di-
xerunt, quæ referre superfluū esset. quare ad po-
puli suffragia ueniamus.

Creatio magistratuum & iudicia, po-
puli iussa, uetita, cum senatus suffragio
cum sciscentur, optimatibus nota, plebi
libera sunt.

Lex relata de suffragijs scripta est, quam rem ut
abunde enarremus, primordium attingere oportet.
Imprimis uirum suffragiū eadem uis, eodēq;
iure à Romulo promiscue omnibus tribubus da-
tum est, quod non omnes cæteri reges seruauerunt.
Nam Seruius autore L. uio classibus, centurijsq;
constitutis, gradus fecit, ut neq; exclusus suffra-
gio quisquā uideretur, & uis omnis penes primo
res ciuitatis esset. nam omnes centuriæ ad ferēda
suffragia in campum Martium ibant, & tamē pe-
nes primores ciuitatis uis suffragiorū erat, quos
tiens non uariabant, ut etiam ex Dionysio Hali-
carnaseo in lib. 7. colligitur. Primo enim ad suf-
fragium secundum Seruij constitutionem equi-
tes, deinde octoginta primæ classis centuriæ pes-
ditum uocabantur, & si ibi uariatum esset, quod
raro inciēbat, secundæ classis centuriæ, & reli-
quæ deinceps si opus erat, uocabant. nec ferē un-
quā suffragia ita infra descēdebant, ut ad infimā
classē perueniretur. Obseruatum etiam in suf-
fragijs cōperio, ut ubi primū ultra dimidiū uen-
tum erat, statim negotio finis imponeretur, quā
G 5 rem

rem Tib. Gracchus ostendit. nam cum is legem Agrariam ferre uellet, Octauiusq; collega diu insistit, & tribus quinq; & triginta quæ tot illo tempore erant, ire in suffragium iussit, quarum cum decem & septem iam Octauium abrogassent, unaq; duntaxat ad rem perficiendam restaret, parum persistere iubens collegam Octauium, ut ab intermissione desistere uellet, ne uel sibi hanc notam inferri pateretur, iterum & obnixerogauit. sed eo respondente, ut quod uellet, Gracchus exequeretur, suffragio procedente magistratu ipse Octauius summotus est. Iure tamen posteriori, quonuncutimur, licet in omnibus regulariter quod maior pars efficit, pro eo habeatur, ac si omnes egerint, ut Scæuola, Vlpianus, Alexander, Innocentius & alij dicunt, tamen omnes ad quos negotium spectat, audiri nec negligi debent, ut Paulus, Vlpianus, Celsus, Pomponius, Bonifacius, alijq; pontifices & iureconsulti de arbitris, & re iudicata, alijq; locis constituerunt. Per hæc suffragia ædilitas, prætura, Tribunatus plebis, censura, consulatus, quæstura, Tribunatus militum pro consulari potestate, & alij plures magistratus mandabantur, ut in hac. XII. tab. lege continetur. militum tamen tribuni, qui in exercitu erant, & Dictatores magistrum equitum, & quidam alij magistratus suffragio populi non creabantur, ut supra dictum est. Sacerdotia quoq; à collegijs non populo dabantur, sed postea ius sacerdotum subrogandorum Cn. Domitius in tribunatu à collegijs ad populum transtulit, ut à Tranquillo in uita Neronis memoriæ traditum est. Quoddam tamen apud Roma. genus sacerdotij erat, quod neq; sacris locis addictum erat, neq; à republica, aut à

principe

principe, aut à collegijs pontificum, uel aliorum sacerdotum conferebatur, sed ædis aut facelli iure à patrefamilias ea ratione erigebatur, dedicata baturq;, & ut sacrorum cura, & fructuum ipsius sacerdotij perceptio ad solam gentem familiamq; suam perpetuo deuolueretur. Vnde Otho, ut Cornelius Tacitus refert, reuersos ab exilio adulescentes auitis, & paternis sacerdotijs in solatiū reposuit. Hæc sacerdotia appellabantur Gentilitia, in horum locum successerunt sacerdotia, in quibus ius patronatus habemus. nam pontificis assensum ædem construens, in ea sibi suisq; per Clementis & aliorum antistitem constitutionem ius patronatus acquirit. & cum pontificis autoritate idem, atq; posteri et successores cui uoluerint construatam ædem dare poterunt, ut nostro iure pontificio cauetur, ubi plura ad hanc rem pertinentia leguntur, quæ omitto, propterea quod in doctissima mo cuiq; patent. De reo quoq; qui lege, aut rogatione damnandus erat, suffragia ferebantur, ut eum à magistratibus ad populū prouocabatur, aliter uel iudiciū dandū erat. Vnde Clodius Tribunus plebis Ciceroni diem apud populum dixit, quod ciues sine iussu populi Romani contra leges necasset, deinde ob id factum Clodius de exilio Ciceronis rogationem ad populum tulit, ut infra quadraginta ab Italia miliaria ipsi Tullio aqua & igni interdictum esset. ut recipientium bona publicarentur, isq; exularet. & ne quis de Cicerone reducendo ad senatum referret. ne quis decerneret, ne quis disputaret aut loqueretur, aut pedibus iret, scribendoue adesset. Sic relatum Octauij abrogationem, & alia populi iudicia fuisse per suffragium facta comperimus. Iussa insuper, leges scilicet & Plebiscita cum

suffragio

108. HISTORIAE IVRIS CIVILIS
suffragio populi consciscabantur & decernebantur, ut in omnibus legibus quas infra referemus, apparebit. aut etiã eodem suffragio uetabantur, & reuocabantur, cum naturale sit eodem genere quodq; dissolui, quo colligatum est, ut iure consulti Vlpia. & alij dicunt. Et pro legibus ferendis, & alijs agendis quæ diximus, curiæ frequenter in forum conueniebant, & à Romuli instituto separatim, promiscue, & uiritim suffragia dabant, & ideo sæpe plebiscita, & leges curiatis comitijs, non autem centuriatis rogationem trinitino facta ferebantur. unde ipse Romulus diuiso in triginta curias populo quasdã leges curiatis ut Pompo. lib. dig. est. i. scribit, ad populũ tulit. Et L. Papyrius dictator legẽ curiatam de imperio promulgauit. Tribunũ quoq; suffragio Cesar pontificatum Max. & Marius consulatũ obtinuerunt. & Octavius tribunatu summotus est. Non tamen inficias eo quin per centurias quoq; & comitijs centuriatis in capto Martio magistratus dati, iudicia prolata, & leges aliquot late fuerint. nam Publicolam centuriatis comitijs legẽ tulisse Valerius lib. 3. refert, ne qis magistratus ciuẽ Romanũ aduersus prouocationẽ uerberare, aut necare uellet. Et tempore pmulgationis legum, non autem ubi late erant, intercedere licebat, ut è Cice. in prima Antonianarum colligitur. Suffragia hæc ab initio palam & uoce ferebantur, postea legibus latis per tabellã dari cõperunt, ut nimis suffragandi libido in nõ bonis causis eriperetur potentissimis. Primã enim Tabellariam legem Gabinius tulit, ut per suffragia in tabella descripta magistratus mandarent. biennio post lex Cassia tabellaria secuta est, quam L. Cassius nobilissimus homo tulit, ut per tabellam nisi in perduellionis crimine

crimine populus iudicaret. Tertia lex tabellaria Carbonis seditiosi atque improbi ciuis fuit, quæ cautum est, ut per tabellã iuberentur, ferrenturq; leges, ac etiam uetarentur. Et cum in uno iudicij genere scilicet perduellionis crimine, Cassius uocis suffragiũ reliquisset, excepissetq; huic quoq; iudicio Cælius tabellam dedit. Marius etiã Gracidianus in hanc rem ferre legem tabellariam uoluit, & huic rei pontes angustos lege constituit. hinc est, quod legimus apud Cice. ad Herenium quod cum L. Saturninus legem frumentariam de trientibus & semissibus ferre contra S. C. uellet, Q. Cæpio quæstor urbanus cum uiris bonis impetum fecit, pões disturbauit, & castas deiecit ut lex aliter ferretur. Et qui in Cæsare conspirarũt, primũ teste Suetonio cogitarunt, utrum ne illum in campo Martio per comitia tribus ad suffragia uocantẽ partibus diuisis è põte deicerent, ac ex ceptũ trucidarent, an in sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur. Coniurati postea mutato proposito ipsum Cæsarem Idibus Martijs in Pompeij curia occiderunt. Nostra lex. XII. tab. suffragia iuberet esse optimatibus nota, & populo libera concedit, ut quo uoluerint modo, suffragia ferrent. hanc enim sententiã, ut Cicero interpretatur, ista lex continet, ut omnis leges tolleret, quæ postea late omni naturæ suffragium tegunt, ne quis tabellam inspiceret, ne rogaret, aut appellaret, nec reprehendas esse tabellarias leges, & pontes angustos Tullius existimat, si ambitiosis hæc sint opposita, & ut ne sint ambitus inuẽta fuerint. Populoq; tabellã quasi libertatis uindicem hæc lex concedit, dum modo optimo cuiq; & prauissimo ostendatur, ultroq; offeratur, ut sit ipsa libertas, in qua populo honeste bonis gratificandi detur potestas.

potestas. quapropter Iuuenalis eleganter ait, si liber a darentur populo suffragia, tam perditum esse neminem, ut in suffragijs Senecam bonum praefere Neroni malo dubitaret. hac lege igitur libertatis species datur, honorum autoritas retinetur, & contentionis causa tollitur. Caesar postmodum libera populo suffragia abstulit. nam comitia cum eo partitus est, ut exceptis consulatus comitiis, pars media candidatorum populi suffragio magistratus gereret, pars altera sua voluntate & collatione magistratus obtineret, & per libellos cuique Tribui missos scriptura breui quos uolebat Caesar commendabat, ut Tribus suffragio suam dignitatem tales commendati tenerent. Postea Augustus pristinum comitiarum ius rediit, ac multiplici poena damnato ambitu Fabianis & Scapensibus tribulibus suis, ne quid a quoquam candidato desideraret, die comitiarum singula nummum millia a se diuidebat. Suffragijs tandem populus fuit priuatus, licet ea reuocato comitiarum more Caligula, populo reddere postea tentauerit. Unde Modestinus legem Iuliam de ambitu in urbe suis cessasse temporibus dicit, quia tunc ad principis curam, non populi fauorem magistratum creatio pertinebat, & ideo etiam Suetonius. X. Iuuenalis de populo ait, iam pridem ex quo suffragia nulli uedimus, effugit curas, nam qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia nunc se continet, atque duas tantum res anxius optat: Pax & circenses. his legibus explicatis, alias referamus.

At si quid erit quod extra magistratus, coherario a fuffit, qui coheret populus creato, eius ius coherendi dato.

Hac

Hac uerba quaestoribus accommodari uidentur, ut cunctis fuerit, quaestorum potestatem hic explicamus. Publicola cum indignum pecunias publicas inferri in priuatas a se existimaret, & quod ipse aut alius non publica autoritate constitutus, munus quaerendae pecuniae daret, aerarium Saturni aedem constituit, populoque ut duos quaestores creare posset, concessit, quod factum est priusquam P. Veturius, & M. Minucius creati fuere quaestores. Aucto populi aerario, quaestores uisum se constitutos Pomponius tradit, ut pecuniae & aerario praesent, & ab eo quod inquirendae & conseruandae pecuniae causa creati fuerant, Quaestores dicti sunt, & horum quaestorum origo. XII. tabulas praecessit. Sed cuius regis temporibus priusquam quaestores in Rempublica uenerint, diuersas opiniones Ulpianus affert. Alij quaestores duo quod COSS. ad belli ministeria praesto essent, post. XII. tab. L. Quirio, Sex. Furio, M. Manlio, & A. Sempronio consulari potestate tribunis militum creati suffragio populi fuerunt, ut Liuius tradit. Et hunc magistratum Gracchi ambo obtinuerunt. nam Tiberius quaestor cum Mancino consule in Numantinos profectus est, & Caius cum Horeste consule quaesturam gerens in Sicilia naufragauit. Pompeio etiam cui Gabinia lege mare piratis expurgare, & alia bello agere concedebatur, duo quaestores traditi sunt, & de senatu quattuor & uiginti praesent, legati quoque suo delectu concessi. Sylla quoque quaestor cum Mario consule ad bellum Iugurthinum in Africa uiuit, alios complures hunc magistratum gessisse ex multis sepulchrorum inscriptionibus conuenio. Caesar deinde quaestorum numerum ampliauit. & huiusmodi quaestores quod cum COSS. praesent, & puincia ante consulum more maiorum redire non poterant, quod

112 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
quod Caius Gracchus transgressus est. nam ante
Horestem consulem è Sardinia Romam nauiga-
uit. Sed cum de ea re apud Censores accusaretur,
oratione habita sic omnium mentem cõmutauit,
ut eum magis iniuriam passum, quã contra mo-
rem fecisse maiorum iudicarent. nam duo decim
se annos militasse ostendit, cum lex cæteris decẽ
in necessitate diffiniret. se quoq; quæsturam per
triennium gessisse ostendit, cum lex finito anno res-
ditum quæstori permitteret. se unum in super ple-
nos loculos pecuniarum extulisse, & uacuos res-
portasse dixit, cum alij è potio quod extulerant ut
no plenas auro atq; argento amphoras reportas-
sent. uerba autẽ totius orationis Gracchi lib. 15.
Gellius refert. Hi quoq; quæstores rationem ad
ministratorum confectis tabulis reddebant. qua-
re Tiberius Gracchus quæstor cū tabulas ratio-
nes quæsturæ cõtinentes in bello pdidisset, Num-
antinoshostis, uictores, & fœdere facto domum
reuersos, quos tabulas habere credebat, adiit, &
iuxta eorum urbem consistens uocatos ad se Num-
antinorum principes, ut sibi tabulas redderẽt
rogauit, ne calumnijs inimicorum fieret obnox-
ius, si reddere administratorum rationem nequirit.
Numantini uero Tiberium prius in urbem recepe-
runt, & ei deinde tabulas restituerunt. E quæstori-
bus aliqui puincias fortiri solebant ex Senatûs
cõsulto, qd Decimo Drufo & Porcina COSS.
factum est, ut scribit Vlp. unde Marcus Cicero
quæstor Siciliam sortitus est, & cum integritate
& diligentia magistratû gessit. Iulio etiam quæ-
stori ulterior Hispania obuinit. Vespasianus quæ-
stor Cretam & Cyrenas puinciam sorte cõ-
puit. & instante Marfico bello quæstorem Gallia
quæ circa Padum est, Sertorium Romani designat
apud

LIBER SECVNDVS 113
apud Gallos & alias nationes adhuc hæc quæsto-
rum genera extant. Et licet patricij in initio quæ-
stores essent, demum tamen ad quæsturam Cn. Cor-
nelio & L. Furio Medullino COSS. plebeij ad-
missi sunt, ita ut unus patricius Clau. Fabius Am-
bustus, & tres plebeij Q. Silius, P. Aelius, & P.
Pipius tunc quæstores creati fuerint. Alij quæsto-
res erant, qui capitalibus rebus præerant. nam
quid de capite ciuis Roma. in iussu populi COSS.
ius dicere permissum non esset, propterea se cum
Pompo. hi quæstores à populo constituti
sunt, ut capitalibus rebus præessent, & paricidij
quæstores appellabant. quorum ut idem Pompo-
ait, etiam lex XII. tab. meminit. nunc referamus
eos quibus ius sit cum populo, aut senatu agendi.

Cum populo patribusq; agendi ius esto.
consuli prætori magistro populi equi-
tumq; eiq; quem produnt patres consu-
lum rogandorum ergo, tribunisq; quos
sibi populus rogauit ius esto cum patri-
bus agendi, idem ad plebem quod cen-
suerint ferunto.

Gell. libro. 14. scribit, per dictatorem, consules,
prætores, tribunos plebis, interregem, & urbis
præfectum non per alios Senatû, more maio-
rum, haberi solitum. Et his duntaxat agendi cum
patribus, ac faciendi senatusconsulti ius fuisse.
Quod si eodem tempore omnes hi magistratus
Romæ fuissent, in ordine suprascripto, primū ius
consulendi Senatû habuisse dicit. extraordinario
tamen iure, ut idem ait, tribuni militares, &
H Xuiris

114 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Xuii, nec non triuuii causa reipub. constituta
endae creati ius consulendi senatum habuerunt.
Sed quod primis magistratibus in hac lege rela-
tis agere cum populo licuerit, testes sunt leges pub-
licae Corneliae, & Aureliae, quas à populo P. Phi-
lo dictator, Cornelius COS. & Aurelius Cotta
praetor rogarunt, hoc probabunt & aliae leges in-
numeræ, quas infra referemus. Plebis tribunum
etiam potuisse cum populo agere nemo dubitat,
quia id ipsius officium erat, & plebiscita demon-
strant. Inter regi quoque ut hic dicitur nisi cum popu-
lo agendi potestas fuit: nam cum reipub. causa
abessent COSS. neq. habendis comitijs interesse
possent, aut cum seditiones in ciuitate forent, uel
uitio COSS. creati essent, nec dictatorum comi-
tiorum causa dici placeret, res ad Interregem tes-
te Fenestella deducebatur, ac per eum consularia
comitia habebantur. Sed licet causa consulum à
populo rogandorum patres inter regem prodes-
sent, aliud tamen interdum ex causa peragebat,
ut de L. Papyrio Mugillano legitur, qui inter rex
proditus, ut patrum & tribunorum plebis discor-
dias sedaret, tribunitia comitia non consularia ha-
buit, consulari quoque potestate tribuni tunc L. Quin-
tius Cicin. Sex. Furius Medullinus, M. Manlius,
& A. Sempronius patricij omnes creati fuerunt,
& Sempronio deinde quaestorū comitia habente,
auctus est quaestorū numerus. Alia lex praecleara
sequitur.

Quaecumque in populo, quaecumque in pa-
tribus agentur, modica sunt. Senatori
qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto
Loco senator, & modo orator causa spo-
puli

LIBER SECVNDVS 115
puli tenent. uis in populo abesto, par
maiorue potestas plus ualeto. Ast qui
turbassit in agendo fraus actoris esto.
intercessor rei malae salutaris ciuis esto.
Qui ager auspicia seruato. Auguri pub-
lico parento.

Quaecumque in patribus aguntur esse modesta, &
adsedata debent. & Senatori tria, ut praecclare Ci-
cero ait iussa sunt, ut Senatui adsit, nam grauitas
tem res habet, cum frequens ordo Senatorius est,
immo Romani ueteres, ut Gell. lib. 14. refert, Se-
natori pignus capiebant, multa quoque imponebant,
qui cum in senatum uenire deberet, non adesset.
De senatoribus nostrae aetatis malo tacere, quam
ab eis libere loquendo puniri. Praeterea Senatori
fuffum est, ut loco dicat, id est rogatus, & modo,
ne sit infinitus. nam breuiter sententia praestrin-
gere lause est, & hodie id omnibus placet, & regu-
lariter longa oratione utuntur cum uerbis proprijs
& aptis, tum & dicendi ratione indigentes, qui in-
uolute, ac obscure loquentes, & ordine dicendi ca-
rentes, quod sentiunt paucis explicare non ualent,
& diutius quam satis sit in iisdem locis tales com-
rantur, atque eodem identidem reuoluuntur. praeterea
inchoata propositione relicta, frequenter ad
alia incommode transeunt. Haec bonus orator dis-
fugiet, si orandi disciplina, & argumentationis
partes quae in Rhetoricis Cicero & Calij docet pfecte
cognouerit. plane si tanta esset causa, ut oratoris
copia ad hortandum, uel docendum opus esset, longa
uti oratione licet, in qua re Tul. & Cato magni fuerunt.
Sed ut paratū dicere senator esse possit, praeterea legi
H 2 parere

116 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
parere. i. causas populi tenere, & inuentione habere debet. ei enim nosse Rempu. necessarium est, quid militum habeat, quid arario ualeat, quos socios, quos amicos, quos stipendiarios Respub. habeat. in super qua quisque sit lege, conditione, foedere, intelligat necesse est. sed & discernendi consuetudinem tenere, & exempla maiorum noscere debet. Lex deinde uim in actionibus populi uerat, cum nihil ciuitati sit exitiosius Ciceronis testimonio, nihil tam iuri & legibus contrarium, nihil tam inciuile & inhumanum, quam per uim qui qua agere. Quod si rem mala quis facere uelit, ciuis intercedere debet. Et parisi, maioris uel magistratus intercessio plus ualere debet. huius loco congruit, quod apud Plutarchum saepe legimus, Ius tribunitiae potestatis fortius ad impediendum quam ad agendum fuisse. nam multis tribunis aliquid uolentibus, unus se opponens praeferebatur. Noture ergo Tiberius Gracchus defendit, qui collegam Octauium, ne lex Agraria ferretur, intercederet, suffragio populi magistratu abrogauit. male etiam Caesar consul se aduersus hanc legem tuebitur, qui promulgata lege Agraria obnunciante antem collegam Bibulum armis foro expulit, & eam inuito collega tulit. Hanc legem Saturninus quoque Trib. pl. non seruauit, qui cum centena agrorum iugera ueteranis in Africa lege diuidenda obnunciaret, facta per populum lapidatione intercedentem Bebius collegam submouit. Ast bonus Cato ille seuerus, ne Respub. quicquam mali pateretur semper intercessit, & operam dedit. unde cum Caesari supra modum, & praeter mensuram quaerentem Respub. erant largienti, & omnem ferme Campaniam lege egenis diuidenti resisteret, & aduersaretur, in carcerem curia extractus per lictorum

LIBER SECVNDVS 117
fuffu Caesaris ductus est. sed & alia pericula propter intercessionem, & benemerita in rempublicam collata subiit usque adeo quod mori sibi conscuerit, ne in manus Iulij hostis rempub. occupatis deueniret. Pauci sunt nunc Catones, quin celementer odio, pecunia aut timore, uel alio modo in reipublicae detrimentum uincantur & cedant. Et si aliqua seditio in populi actionibus oriatur, ex hac lege culpa actoris erit. nam Crassus sapientissimi hominis sententia, & Senatus decreto C. Claudio consule Carbonis seditionem referente facto, eo inuito qui cum populo ageret, seditio fieri non potest, cum ei liceat consilium simul atque intercessum, turbatimque coeptum sit, dimittere. quod qui praemonet, cum agere nihil potest, uim quaerit. Romani etiam in publicis institutis & legibus habebant, ut qui cum populo uel patribus agerent, auspicia seruari, & auguri parere. nam bonus augur reipublicae praefecto esse debebat, cum Ioui optimo Maximo consiliarius & administrator datus esset, & aliquae partes eis diffinitae tradite essent. De hac re fuit etiam postea latum ab Aelio & Furio Tribus unum Plebiscitum. & Romanorum fuisse morem Seruius dicit, ut in comitiis agendis, & bellis gerendis pullaria captarentur auguria. Et Gelij testimonio auspiciari acturus cum patribus debebat, quod Caesar ut paulo ante diximus, Idibus Martiis senatum habiturus seruauit. Auguribus magna fides & potestas est miraculo accessit, atque data est. nam quum Tarquinius Priscus centurias augeret, earumque nomina mutare uellet, id fieri posse, nisi aues ad dixerent, Actius Nauis inclutus ea tempestate augur negauit, propterea quod his centuriis inaugurato Romulus nomina dederat, ex eo ira regi mota est, eludensque partem, an quod

H 3 mente

118 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
mente conceperat, auspiciato fieri posset, Augurē
interrogavit. & cum re in augurio experta posse
fieri augur affirmasset, Tarquinius augurē no-
uacula cotem discissurū se aguisse animo dixit,
& ideo hæc capere, & qd' aues auguris fieri posse
portendebant, ipsum augurē peragere iussit,
quod Actius fecit, & nouacula haud cunctanter
cotem discidit. unde statua Actij, eos quoq; ubi
hæc acta fuerunt, posite sunt, & rex duplicatis cē-
turijs nomina non mutauit, ex eoq; augurijs, sa-
cerdotioq; augurū tantus accessit honos, sicut a-
pud Livium legimus, ut nihil belli, domiq; postea,
nisi auspiciato gereretur, & ut concilia populi, ex-
ercitusq; uocati, & summa rerum, ubi nō admi-
sissent aues, dirimerentur. Nihilominus hanc aru-
spiciū siue augurum disciplinā Phauorinus apud
Gell. forti argumento reprobat. nam aut aduersa
sa euentura dicunt, aut prospera. si prospera di-
cant, & fallant, miser frustra aliquis expectando
fiet. si aduersa dicant, & mentiantur, miser homo
frustra timendo fiet. Si autem uera respondeant,
eac; non sint prospera, iam inde aliquis miser ex
animo erit, antequam è fato fiat. si felicia promit-
tant, eac; euentura sint, tum planè ut Phauorinus
ait, duo erunt incōmoda, nam & expectatio spei
suspensum fatigabit, & futurum gaudiū fructum
spes iam deflorauerit. Et eleganter Actius poeta
se nihil credere auguribus dicit, qui aures uerbis
inquit, diuitant alienas, suas ut auro locupletent
domos, nulloq; pacto huiusmodi hominibus res
futuras præfagientibus esse utendum Gellius dis-
cebat. Quapropter non immerito huic legi poste-
riores legumlatores suis constitutionibus abro-
gauerunt. horum enim augurum & aruspiciū
disciplinam, facta, usum, & diuinationes Roma-
ni im-

LIBER SECVNDVS 119
ni imperatores Antoninus, Diocletianus, Maxi-
mianus, Constantinus, Valens, Valētinianus,
Arcadius, & Theodosius improbarunt, & pro-
hibuerunt. Sed & nostro iure pontificio horum
disciplina damnata est. unum tamen post Seruiū
dixero, quod licet multa sacra Romani suscepe-
rint, magica tamen semper damnarūt, quod Ver-
gilius per Didonem testari uidetur, cum eam ita
loquentē inducit, Testor cara deos, & te germa-
na tuumq; Dulce caput, magicas inuitam accin-
gier artes. Sed & aduersus magicas artes legem
XII. tab. fuisse cōscriptam, apud Augustinum de
ciuitate dei legimus. Magicos quoq; & mathe-
maticos Plinius & Cicero impugnant, & de his
Vlpianus sentire uisus est, quū incantationem,
aut imprecationem, aut exorcizationem nō esse
medicinæ genera de uarijs cognitionibus dicit,
tamen si quidam reperiantur ait, qui hæc arte uten-
tes sibi profuisse cum prædicatione affirmēt. Nes-
cio tamen qua arte id quod de Vespasiano legi-
tur, actum fuerit, ut cuiusdam è plebe luminibus or-
bato, oculos inspueudo pro contione palam res-
stituerit. & crus alterius debile calce contingen-
do confirmauerit, cum hæc à deo aut dei nomine
duntaxat fieri possint, ut à quattuor historicis
qui facta gesta; Christi scripserunt, memoriæ
traditum est. his legibus discussis, ad reliquas ues-
niamus.

Promulgata proposita in arario co-
gnita agunt, nec plusq; de singulis re-
bus semel consulunt, rem populum do-
cento, doceri à magistratibus priuatisq;
H 4 patitur.

120 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
patiuntor. priuilegia ne irrogato. de ca-
pite ciuis nisi per maximum comitium,
illosq; quos censores in partibus popu-
li locassint, ne ferunto.

Hæc lex de promulgatione, de singulis rebus agē-
dis, de priuatis, magistratibus uē audiendis facta
est. lex certe promulgata in æs incisa, in ærarium
condebatur, ut apud Tranquillum in uita Iulij le-
gitur. Senatus quoq; consulta, ut in lege Horatia
dicemus, ad ærarium deferebantur. Marcus Ci-
cero scribit alias duas leges præclarissimas, quas
retuli de XII. tabulis fuisse translatas. harum alte-
ra priuilegia tolli, altera populum de capite ciuis
rogari, nisi maximo comitio uetat. pro maximo
autem comitio Marcus Cicero centuriata comi-
tia accipit in oratione pro P. Sestio, ubi hanc legem
.XII. tab. refert. Quod enim iudicia populi
cum suffragio consciscerentur, alia lege constitu-
tum est, ut supra ostendimus. sed ut id maximo
duntaxat fieret comitio, ista lex præcipit. Longe
post Tiberius Cæsar instituit, ne aliter beneficia
à superioribus concessa principibus rata essent,
quam si eadem habentibus etiam sequentes impe-
ratores dedissent, quod institutum omnes princi-
pes à Tiberio usq; ad Titum seruarunt. at Titus
omnia præterita priuilegia uno primus confirmauit
uit edicto, nec à se peti passus est. nunc de ambitu
& de captis pecunijs leges sequuntur.

Donum ne capiunt, neue danto, neue
petenda, neue gerēda, neue gesta po-
testate. quisquis earum rerum migra-
sit, noxiæ poena par esto.

Plebisca

Plebiscaito quodam etiam contineri Modestinus
de officio præsidis ait, ne quis præsidium munus
donum uē caperet nisi esculentum, poculentum uē
quod intra dies proximos prodigatur. Mādatis
quoq; Iustiniani & aliorum principum contine-
batur, ne donū uel munus ipse pro consul, uel qui
in aliquo officio erat, administrationis tēpore ac-
ciperet, uel quid, nisi uictus quotidiani causa, aut
permittente principe emeret, donum uē extrueret.
Sed Ulpianus de officio proconsulis hæc debere
intelligi dicit, ut modum gerens magistratū adij-
ciat, ita quod neq; se in totū xenijs abstineat, neq;
auare xeniorū modum excedat. Quam rem Di-
ui Seuerus & Antoninus elegantissime epistola
moderati sunt, ut iuxta uetus prouerbum, Neq;
omnino, neq; semp, neq; ab omnibus gerens ma-
gistratum acciperet, cum à nemine accipere uale-
de sit inhumanum, sed passim & per omnia acci-
pere uilissimū, & auarissimū sit. non ergo ad xē-
nia munerum qualitatem nō habentia, sed ad ea
quæ ædiliū excedunt usum, prædictæ constitu-
tiones pertinent. In hanc rem etiam pro eo quod
quis in magistratu accepit, lex Iulia repetundarū
postea lata est, cuius abunde iure consulti memi-
nerunt. Quinimmo noua Iustiniani cōstitutione,
& pontificum maxime Innocentij sanctionibus,
magistratus à fisco stipendia habens, nihil à quo
quam accipere debet, licet interpretatione Iusti-
niani cōstitutio, & alia, ut assolet, uarie intelli-
gantur. delegatis tamen iudicibus esculenta, &
poculenta capere Bonifacius summus antistes sua
cōstitutione pmisit. Utinā aliquot nostræ æta-
tis iudices has leges seruarent, qui omnia ab omni-
bus accipiunt, quod non fieret, si hoc crimen, ut
hæc lex mandat, plecteretur, aut si illi qui in hoc

H s iudices

122 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
iudices animadvertere possunt, Cambyfis exem-
plo, uni ex malis iudicibus pellem detraheret, &
eam tribunali imponerent, quo ceteri terreretur
Quod si quis pecunia sententiam tulerit, utpote
uenalis, Diocletiani sanxione nulla erit. Ipsi autē
iudices dono, aut aliter perperam iudicantes cer-
tis poenis ut infra dicam, ex constitutionibus An-
tonini, Constantini, & Iustiniiani puniunt. hi enim
poenas determinant, quas hæc lex omisit, & iud-
cum arbitrio commisit. Hac lege insuper prohibi-
tum est, ne quicquā pro magistratu detur, de qua
re fuerunt postea lex Calphurnia, Iulia de ambitu
lata. Et præclare Theodosius & Iustinianus im-
peratores tandem dignitatum emptionem prohi-
buerunt, sanxeruntq; ut capientes magistratus
iurefurādo affirmant, se pro administrationibus
habendis, neq; quippiam dedisse, neq; postmo-
dum unquā daturus fore, siue per se, siue per in-
terpositam personam in legis, sacramentiq; frau-
dem, donationis uel uenditionis titulo, alioue cu-
iuscunq; contractus uel amēto. Voluerunt etiam
eos iurare quod in administratione, uel post des-
positum officium nihil pro aliquo beneficio tem-
pore administrationis præstito, præter salarium
acciperent, & huius iurisurandi transgressorem
pœna quadrupli mulctari præcipiunt. Et propte-
rea antiquus Romanorū mos, quem Plutarchus
in Coriolano refert, laudandus est. nam secundū
hanc legem uirtute nō pecunijs dignitates postula-
labāt. Qui enim magistratus petebāt, ciueis dex-
tra prehensos benignis uerbis orabant, & absq;
interiore tunica in forum aperti ueste descende-
bant, siue ut eo habitu ad supplicandum humilio-
res accederent, siue ut pro repub. cicatrices passi-
manifeste signa fortitudinis aperirent, ostende-
rentq;

LIBER SECVNDVS 123
rentq;. Mar. tamen Coriolano plures ostenden-
ticarices, quas per tredecim annos egregie pro
repub. bellando exceperat, cōsulatus denegatus
est, ne patricios sequendo consul popularem tol-
leret libertatem. Argento deinde aliocq; corrupte
larum genere impartitæ fuerunt dignitates, & in-
ser contionis suffragia argenti, largitioq; & epu-
lum sese miscuerunt, cōplures enim Romani pe-
cunijs dignitates & magistratus postea nacti sunt
Marius certe ut VII. consulatum sortiretur, suffra-
gia emens Metellum à magistratu exclusit, &
Valerium Flaccum collegam in consulatu succe-
pit. Cæsar quoq; in pontificatus maximi petitio-
ne ita pfusissima largitione duos competitors
potentissimos Q. Catulum, & Ser. Isauricū aeta-
te & dignitate antecedētes superauit, ut ipse plu-
ra in eorū tribubus suffragia, quā uterq; in omi-
bus tulerit. E duobus uero consulatus competito-
ribus L. Luceio, & M. Bibulo hoc pacto Lucei-
um sibi adiunxit, quo is utpote gratia inferior,
pecuniāq; pollens, nummos de suo cōmuni no-
mine per centurias pronunciaret. sed optimates
eum in summo magistratu, & consentiente colle-
ga ausurum omnia suspicātes, Bibulo tantundem
pollicendi autores fuerunt, ac pleriq; pecunias
contulerunt. itaq; cum Bibulo cōsul fuit creatus.
Ipse etiam Iulianus à militibus imperium emit.
& Iustinus emptis caute suffragijs imperator ele-
ctus est. Populi uero præturam Sylla largitionis
bus adeptus est. unde cum erga Cæsarem male
animatus esset, & sua potestate in eū se esse usa-
rum dicitaret, ridens Cæsar lepide respondit,
recte Syllam suum esse magistratum putare, quē
suis pecunijs comparatum habebat. Quinimmo
Cato ille

124 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Cato ille alioquin seuerus, & magnus legum Ro-
custos, ne cum Luceio sed cum Bibulo Cæsar cō-
sulatum obtineret, debere Rempublīcā largitio-
nem facere non abnuī. In petitione tamen tribu-
natus Cato legem, quæ candidato nomen dantes
adesse uetebat, per seipsum appellans populum,
atq; alloquens solus obseruauit. Ultimo loco cō-
stituitur, ut in suo uitio, & put deliquerit quisq;
has leges negligens plectatur. & nulla pœna certa
hic nominatur, sed postea magistratū precio
consequenti pœna certa per legem Iuliam de am-
bitu, perq; cōstitutiones principum imposita est.
Et huius criminis pœnam Marius sustinuit. nam
cum in petitione præturæ ultimus esset qui p sub-
fragia mitteretur, de ambitu quod suffragatores
donis corruerat, damnatus est. cuius rei conte-
cturam suspicionemq; maximam præbuit Casi-
us Sabaconus minister intra cancellos inter suf-
fragia ferentes conspectus. At nactus dignitatē
in ipso officio pecunias accipiens lege Iulia repe-
tundarū, & cōstitutionibus principum hodie uas-
tria pœna damnatur. Sic itaq; redeuntem de Cap-
padocia Syllam Censorinus repetundarum pos-
tulauit, quod ex amicorum sociorumq; regno
magnam cōtra legem pecuniæ uim compilasset.
Sed quia Censorinus ab accusatione desistit, Syl-
la euasit. Scipionē quoq; Petilij ac Næuius tribu-
plebis repetundarum accusarunt, quod pecunias
ab Antiocho rege accepisset, ne eas in publicum
retulisset. sed ipse Scipio suæ probitatis conscius
librum rationum in conspectu populi scidit, in de-
sponte exulauit, in exilioq; reliquam ætatem egit
Liuius etiā Salinator post actum ab se consule de
Illyrijs triumphum, peculatus ab omnibus tribu-
bus, excepta Metia, condemnatus est. sequentibus

LIBER SECVNDVS. 125
his uerbis lex magistratus Romanorū explicans
absoluta erit.

Censores fide legem custodiunt, pri-
uati ad eos acta referunt, nec eo magis
leges liberi sunt.

Quoniam semper in republica Censores erant,
cura legis seruandæ eis data est. qui enim magi-
stratu abierant, edere & exponere quid in magi-
tu gesserant, apud Censores per hanc legem co-
gebantur, rationesq; referre, & causam censori-
bus exponere debebant, de ijs postmodum cen-
sori, iudicioq; seruabatur. Mos etiam erat ut magi-
stratu abeuntes contionem haberēt, & apud po-
pulum de rebus suis loquerentur & iurarent. Sed
Ciceroni consulatu abeunti, ne contionem habe-
ret, & de rebus suis apud populum loqueretur, à
Metello plebis tribuno prohibitum est, & tantū
ut iuraret fuisse sibi pmissum, inuenio. Hanc XII.
tab. constitutionem Zeno & Iustinianus postea
in parte renouarunt, quod nostris iuris peritis nō
est incognitum. uoluerunt enim ut omnes iudices
uel ciuitatibus quas gubernauerint, in prouincijs
ginta dies remaneant, ut sub aliquo iudice cōque-
rentibus p ratione legum respōdeant. Et quoniā
plura de his in manibus nostri iure consuli ha-
bent, alia non dicam, nam si dubitatio aliqua oc-
currat, eos cōsulere poteris. Satis de religione &
magistratibus Romanorū dixerimus, si hoc in-
tellexeris, M. scilicet Cicero. sensisse, has omīs cō-
stitutiones relatas non fuisse XII. tab. leges. nam
relatis religionis constitutionibus, postea de eas-
dem

128 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
dem re aliquot XII. tabu. leges subiungit, præter
rea duas leges è XII. tab. ad magistratuū sanctio
nem fuisse trāslatas scribit. Innuit ergo alias ma
gistratuum leges non fuisse in XII. tab. nihil om
nis boni autores has XII. tabu. leges sæpenumer
ro appellāt. Et forte his uerbis Cicero discrimen
inter leges priuati iuris, & publici quod in sacris
sacerdotibus, & magistratibus cōsistit, facere uo
luit, si cerijsdem tabulis descriptæ essent. Sed quas
lescunq; prædictæ leges fuerint, non paruam ius
ris & historiæ cognitionē afferunt. nam luculē
ter religionem & magistratus Romanorum, &
sic publicum ius explicant, & ideo nō ab re huic
loco leges eas accōmodauimus. Nunc de iure pri
uato leges. XII. tabu. sequuntur.

Intestatorum hæreditates primo suo
rum hæredū uelint nolint uel sunt. his
deficientibus agnatus proximus famili
am habeto.

Iustinianus suos esse hæredes existimauit filium,
filiam, nepotem, nepotem uel ex filio, & deinceps
ceteros liberos qui in potestate morientis fuerūt,
& primū locum obtinent. Et quia hi uiuo patre
quodammodo domini honorem existimantur,
& post mortem patris liberam bonorum admissi
strationem consequuntur, sui hæredes appellā
tur. sed & necessarii ideo à iureconsultis dicuntur,
quando quidem ab intestato, & ex testamēto in
uiti ex lege. XII. tabu. hæredes fiunt. His tamen li
beris puberibus siue impuberibus se ab hæredis
tate abstinēdi prætor secundū Caium & alios le
gumlatoreꝝ potestatem facit, ut quāuis iure elull
credis

creditoribus hæreditarijs teneatur, tamen in eos
si uelint relinquere hæreditatē, actio non detur.
Hæc lex ut Diocletianus & Maximianus scribūt,
in posthumo suo obtinet. unde si quis posthumū
& agnatū reliquat, posthumus ab intestato præ
fertur. quinimo si filius, & ex altero filio q mor
tuus sit, nepos existat, euidenter lege. XII. tab. cas
ueri prædicti imperatores Frōtoni rescripserūt,
ut pariter intestato defuncto succedant. Quod si
suus hæres non existat, ex hac lege. XII. tab. agna
tus proximus hæreditatē capit, itaq; si sit defun
cti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, fra
ter ex hac lege. XII. tab. potior habetur, sed hoc
postea correctū est. Et licet singulari numero u
tens lex. XII. tab. agnatum proximū uocet, tamē
si plures sint in eodē gradu, omēs sine dubio ad
mittuntur, ut præclare Iustinianus interpretatus
est, siue alius agnatorū gradus existat, siue nō ex
istat. nam & proximus agnatus in hac lege. XII.
tab. etiā solus habet, ut lib. Pandect. ult. Pōpo
enarrat. Familiæ autē appellatio in hac lege secū
dum Paulū de uerborū significatione, in res dedu
citur, & p rebus accipit, ad psonas etiā familię si
gnificatio interdū referi, ut cū de patrono & liber
to lex ista loquit, ex ea familia in eā familiā alia
q; appellatio familię cōprehendit, q Paulus ele
gāter de uerborū significatione enodat. Posteriori
tamē iure ordo succedēdi in hac lege XII. tab. datus
in aliq; immutatus est. nā liberi emancipati prætor
ris autoritate, & cōstitutionibꝝ principū, & filia
p geniti sicut sui succedunt, & agnatis preferunt.
licet XII. tab. lege excluderent & incogniti essent,
cū nec sui nec in potestate morientū foret. Mater
quoq; p S. C. Tertullianū ad hæreditatē filiorū si
ne testamēto & liberis morientū puenire coepit.
& c

128 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
& de sanctionibus imperatorum admitti hodie cum
agnatis filij sui fratribus & sororibus debet, quae
uis. XII. tabu. lex matris non meminerit. Iam me
huius legis fatieras capit, ad reliquas igitur per
gamus.

Tutores liberis in potestate testamen
to parentes danto, si non sint dati, agna
ti qui successionem sperant, tutores fun
stratio interdicta esto. Prodigio bonorum suorum admini
stratio interdicta esto. Prodigus & furio
sus in curatione agnatorum sunt. Vel
sic dicas, ut Cic. ad Heren. refert. Si fu
riosus existet, agnatorum gentiliumque
in eo pecuniaque eius potestas esto. Suspe
cti tutores remouentur.

Tutela est, ut Seruius diffinit, uis atque potestas in
capite libero constituta ad tuendum eum, qui pro
pter aetatem suam sponte se defendere nequit, ius
re civili data ac permessa. Tutores autem sunt, qui
eam uim ac potestatem habent. ex qua re, ut Pau
lus ait, ipsi nomen acceperunt, itaque inquit, tuto
res quasi tutores atque defensores appellantur, si
cut aeditui dicuntur, qui aedes tuentur. De duplici
tutela testamentaria, & legitima haec lex XII. tab.
meminit. primo enim lege XII. tab. parentibus
autore Caio iureconsulto permittitur, liberis
suis impuberibus masculini & foemini sexus, si
modo in potestate sunt, tutores testamento dare.
Liberorum appellatio nepotes, & pronepotes,
ceterique qui ex his descendunt, continentur. si tamen
nepos post mortem aut tutorem datis in patris sui po
testate

testatem recasurus non sit, hos enim omnes, ut apud
Callistratum de uerborum significatione legitimus,
liberorum appellatione lex XII. tab. comprehen
dit. plura de hac tutelae specie iure consulti & im
peratores dixerunt. His autem quibus testamen
to tutor non est datus, ex lege XII. tab. agnati sunt
tutores, ut Iustinianus refert. Legitimae enim tut
elae agnatis & consanguineis patronisque, id est
his qui ad legitimam hereditatem admittuntur, le
ge XII. tab. delatae sunt. & haec Vlpiani iudicio su
ma prudentia introducta sunt, ut qui successione
sperarent, ne dilapidarentur bona, tuerentur, &
tutelae onus susciperent, quod in agnata, uel pa
trona non obtinet, quae succedunt, licet tutelam
non suscipiant. Tutela autem legitima non quidem
specialiter uel nominatim, sed per interpretatione
nem & consequentias hereditatum patronis le
ge XII. tabu. delata est. ut eleganter Iustinianus &
Vlpianus ostendunt. nam eo quod lex XII. tabu.
hereditatem libertorum qui intestati decedunt
patronos habere uoluit, exemplo agnatorum ue
teres crediderunt legem uoluisse etiam tutelam ad
eos pertinere. Quia ut dictum est, ubi successio
nis est emolumentum, ibi plerumque tutelae onus esse
debet. quod posteriori iure etiam obtinet, quo haereditas
agnatione non inspecta proximis defer
tur. Sed si neque in testamento datus sit tutor, neque
legitimus aliquis existat, aut si sit, sed aetate uel fa
cultatibus non suppetat, ex lege Julia & Titia, co
stitutionibusque principum Iustiniani testimonio,
Valentiniani, Theodosij, & Archadij a diuersis
magistratibus tutores dantur. Lege etiam XII.
tabu. prodigo fuisse interdictum bonorum ad
ministrationem Vlpianus de curatoribus furio
so & alij extra minores dandis scriptum reliquit.

130 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
unde eadem lege prodigus etiam excedens quitus
& uigefimum annum, sicut furiosus in cura agnatorum teste Iustiniانو esse debet, & id ratione morbi, aut uitij erit. nam si minor quicq; & uiginti annis furiosus sit, curator ei non ut furioso, sed ut adolescenti datur, sicut imperator Antoninus August. rescripsit. Præterea si pupillus fur ore laboret, tutorem ut pupillus, non tanquam demens curatorem Mutij atq; Iuliani sententiã accipiet, quia lex XII. tabu. secundum Vlpiani interpretationem ita accepta est, ut ad pupillos uel pupillas non pertineat, cum sit magis ætati quam dementiæ consulendum. Sed solent hodie prætores uel præfides tali homini qui neq; tempus nec finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando, profundit, sicut furioso curatorem dare. quod si furiosus sanitatem, uel prodigus sanos mores receperit, ipso iure in potestate curatorum esse desinunt. Sed quia cuiuslibet generis tutores suspecti esse possunt, ideo de suspecti crimine sequitur, quod de lege XII. tab. descendit, & hæc lex frequens & perquam necessaria est. quotidie enim sicut Vlpianus dicit, suspecti tutores postulatur. Et circa hanc legem aliquot quæstiones oriuntur. quis, & à quo, & apud quos suspectus tutor postulari possit, ex quibus uel causis remoueat, & qua pena suspectus tutor afficiatur, quæ omnia satis abunde sacratissimi legumlatores nostri explicant. referamus igitur alias leges.

Cohæredes à communione discedere uolentes agunt. Pro hæreditaria parte debitores hæredibus obligati sunt. Pro portioibus hæreditarijs hæredes tenentor.

LIBER SECVNDVS. III

Cato autore actio familiae Eriscundæ ex lege XII tabu. proficiscitur. nam cohæredibus à communione discedere uolentibus, necessarium aliquam constitui actionem uidebatur, qua inter eos res hæreditariæ distribuerentur. Ei quoq; qui suam partem non possidet, si à possessore cohæres esse non de negetur, hæc actio ipso iure competit. per hæc familiae Eriscundæ actionem hæreditas delata ex testamento, uel ab intestato ex lege XII. tabu. uel alia lege, aut ex senatusconsulto. uel constitutione secundum Vlpiani responsum diuiditur. Ea tamen quæ sunt in nominibus diuisionem non recipiunt cum ipso iure, ut Gordianus imperator Pomponio militi scribit, in portionem hæreditariam ex lege XII. tab. diuisa sint. nam debitores hæreditarij unicuiq; hæredum portionem antequam XII. tab. lege obligati sunt. pignus tamen si quod intercesserit, unicuiq; hæredum ex constitutione Valentis, & Valentiniani, aliorumq; imperatorum tenetur in solidum. Si etiam res debita diuisionem non recipiat, in iudicium familiae Eriscundæ secundum Pauli sententiã non uenit, licet talis obligatio per legem XII. tab. non diuidat, quia non potest, sed omnibus hæredibus actio in solidum competit. Sic diuerso hæreditarijs partibus hæredes onera hereditaria ex lege XII. tab. usq; adeo agnoscere debent, ut eorum pacto secundum Diocletianum & Maximianum sanctionem unius in solidum creditori obligari, aut aliter actio mutari non possit, nisi pignus uel hypotheca intercedat, tunc enim ut Decius & alij imperatores uolunt, possessor rei obligatæ conueniendus est. in his rebus etiam quæ natura diuisionem non admittunt, & compluribus alijs casibus non ignotis ius civile calle

132 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tibus singuli debitoris hæredes in solidū tenent.
sed quādo unus ex hæredib⁹ qd in solidū præstat
à cohærede familiæ Erciscundæ iudicio petitiō
nem habet, ut è iuris ciuilibus notitia clare intelli
gitur. Alia lex XII. tab. talis erat.

In decimo mense legitimus infans na
scitor. Assiduo iudex assiduus esto. Pro
letario ciui quiuis uolet iudex esto. Mu
lieres genas ne radunto. ne uel lessum fu
neris ergo habento.

Qui post Xuiros leges Romæ tulerunt, decimo,
nono, & propter doctiss. Hippocratis autoritate
septimo mense perfectum partum nasci posse ex
istimauerunt, & ideo utero ex his tēporibus nas
tos ad legitimā hæreditatem admiserunt, quod
Plautus & Menander ueteres poëtæ etiam tradi
derunt. Cæcilius autē, & post Aristotelem Mar
cus Varro, & Gellius refert octauo etiam mense
partum nonnunquā edī posse scriptum reliques
runt. & Gell. ipse negotio magnæ rei postulante
sua ætate diligenter Romę quæsitum fuisse dicit,
an octauo mense infans uiuus ex utero editus,
& statim mortuus ius trium liberorū suppleuis
set, quum abortio non partus mensis octauū inter
pestiuitas quibusdam uideretur. Veruntamē hu
iusmodi quasi monstruosæ raritates à Romanis
non fuerunt Varronis testimonio recepte. Sed &
cum fœmina honestis moribus, nō ambigua pu
dicitia in undecimo mēse post mariti mortē ali
quando peperisset, quoniā in decimo mense, non
undecimo gigni hominē X. uiri scripsissent, Ro
mæ an illa mulier post mariti obitum cōcepisset,
authore Gellio disceptatū, & in controuersia des
ductum

LIBER SECVNDVS 133
ductum est. Sed requisitis ueterum philosopho
rum & medicorum sententijs in undecimo quoq;
mense partum edī posse Diuus Adrianus causā
cognita decreuit, quod etiā Marcus Varro post
Aristo. lib. 14. rerum diuinarum tradidit. & Plī
nius Vestiliam septimo mense Corbulonē, octas
uo Cæsoniam Cæsij principis coniugem, & unde
cimo Suillum Ruffum genuisse dicit. Sed hoc à se
quentibus legumlatoribus non est receptū. nam
Ulpianus de legitimis hæredibus post decē mens
es natum non debere ad legitimā hæreditatem,
admitti scribit, quod contrarium esset, si illo tem
pore regulariter nasci posset aliquis. Iustinianus
quoq; undecimo mense partum edī non posse cō
stituit. Non præteribo tamē quod septimo libro
naturalis historiæ de hac re Plinius & Massurij
autoritate scribit, L. scilicet Papyrium prætorem
quum mater se XIII. mensibus partum tulisse dia
ceret, bonorum possessionē contra secundum hæ
redem lege agentem dedisse, quoniam ei nullum
certum tempus pariendi statutū uideretur. Lon
ge maiora nostræ ætatis scēming bonis maritis,
partus intempestiuitatem, atq; celeritatem admi
rantibus persuadent, ut tertio mense, immo poste
ra nuptiarum die partus nasci possit. certe tales
uiri multo uento ab interiore fœminarum tunica
procedente impleti sunt, qui hæc incredibilia, &
has mulierum fraudes admittunt, ualidis procul
dubio argumētis opus esset, antequā similia eues
nire crederemns. Lege postea sequenti iubetur ut
locupletis causam, & iniuriam locuples uindi
candam suscipiat. pauperis uero quilibet ciuis p
curator esse, & causam ipsius uindicandam sus
cipere possit. Assiduus enim in XII. tabu. pro lo
cuplete, & facile munus faciente secundum Gell.

134 HISTORIAE IURIS CIVILIS
opinionem accipitur, & ab assibus. i. aere dandis,
cum id tempora Reipub. postularent. aut ab assiduitate muneris pro familiari copia faciendi assiduum appellatum idem Gell. lib. 10. credit. Sed cum Gellius alijq; plures quid Proletarius in hac XII. tabu. lege, & quodam Ennii uersu significaret Romae in foro quodam feriarum die dubitarent, à Gellio qui dam iuris peritus in eo loco existens, ut id uerbū enarraret, rogatus est, qui enodationis loco se hoc uerbū interpretari debuisset respondit, si ius Faunorum, & Aboriginū didicisset. sed & cum proletarij, & assidui, & fanates, & uades, & subuades, & uiginti quinque asses, & taliones, furtorumq; quaestiones cum lance & licio euanusissent, omnisq; illa XII. tab. antiquitas secundum eum perisset, nisi in actionibus legis centum uirialium causarū lege Aebutia lata consopita sit, se eas uoces exoleras non debere interpretari dixit, quia studiū scientiamq; iuris & legum, earumq; uocum quae tunc in usu erant se duntaxat praestare debere asseuerabat. Itaq; cum iste bonus iuris consultus longo sermone imperitiam celare nifus fuisset, neq; id uerbum proletarius in XII. tab. positum enarrare potuisset, Iulius Paulus poeta doctissimus forte praeteriens de sententia & ratione huius uocabuli dicere rogatus est. Qui in plebe Romana tenuissimos pauperrimosq; non amplius quam mille quingentum aëris in censum deferentes, proletarios fuisse appellatos respondit. eos uero qui nullo aut perquam paruo aere censebantur, Capitecenso à Romanis nominatos fuisse dixit. Extremus autem census Capitecenso rum cccclxxv. aëris fuit. unde quia res pecuniaq; familiaris obsidis uice apud Rempub. esse uidebatur, & amoris in patriam fides quaedam firmamentumq;

tumq; in ea erat, neq; Proletarios, neq; Capitecenso milites, utpote tenuem aut nullam familiam habentes, nisi in tumultu maximo fuisse scriptos referebat. Proletariorum tamen ordine & nomine aliquanto honestior quam Capitecenso fuit. nam cum iuuentutis inopia esset a speris Reipub. temporibus, in militiā tumultuariam legebatur ijsq; arma sumptu publico praebant, & non capitis censione, sed prosperiore uocabulo à munere officioq; prolis edēda Proletarij appellati fuerunt, ut cum re familiari exigua rempub. iuuare non possent, saltē sobolis gignendae copia ciuitate replerēt. Sed hanc diutina usurpatione firmatam consuetudinē C. Marius bello Iugurthino Capitecenso legēdo militē abruptit. & alij inopia bonorum militū, alij consulis ambitione id factum esse commemorant, qd' ab eo genere hominū celebratus, auctusq; esset, & homini potentiā quęrenti egentissimus quisq; opportunissimus esset, memorq; ut Valerius ait, Marius erat, si militaris ignauia humilitatē spernere perferueret, qd' nouitatis suae causa à maligno uirtutū interprete uelut Capitecensus imperator cōpellari posset. Hoc Roma. institutū Galli diligenter obseruant. nam equites & militia regulariter patritios habent, q' ppter nobilitatē & diuitias nihil ignominiam & pditionē concernens agere uellent, ea propter equitatus Galliae apud omnes gentes & timori & uenerationi semp ob strenuitatē fuit. Peditatus q'q; ductores Galli ut praedari gerant aliquid, nobilitate natos in peditatū deducere conantur, hac ratione Molardus, Malgiron & alij plures peditū ductores praedara sub Ludouico XII. Gallorū rege in Italia gesserūt, q' multi nobilitate illustres eorū cōtubernio militabant, & stipēdia faciebāt.

116 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Sed ut id unde egressi sumus repetamus, hæc fuit
luculenta XII. tabu. interpretatio à poëta Iulio fa-
cta. doleo tamen quod poetis opus fuerit ut nos-
tra legis sensus haberet. & multum, ni fal-
lor. huius ætatis poëtæ iureconsultos quasi in sci-
os & barbaros negligentes gauderent, si suo aus-
xilio & doctrina enarratas fuisse leges nostras
intelligerent, neq; à iureconsulto sine eis potuisse
intelligi. & proculdubio huic iureconsulto quæ
Gell. rogavit, ignorare ius in quo uersabatur, tur-
pe fuit. Hoc tamē in compluribus nostræ ætatis
iuris peritis euenire solet, qui multa legum uoca-
bula ignorant, uimq; legū & intelligentiā non ha-
bent. nec mirū est, quū inferiores disciplinas ne-
negligant, imo eas callētes irrideāt & contēnant.
Neq; Labeonē Antistium imitari uolūt, q̄ grama-
tica, latinarūq; uocū origine, & ratiōe, sicut alijs
disciplinis plerosq; iur. laq̄ osenodabat, librosq;
Posteriores reliquit, quorū tres cōtinui trigessimus
octauus, trigessimus nonus, & quadragessimus id
genus rerū ad enarrādā, & illustrādā linguā
latinā p̄ducentiū, Gellio autore lib. 13. pleni erāt.
præterea in libris q̄s ad edictū prætoris scripsit,
multa lepide atq; argute repta posuit, quorū unū
argumenti caussa referā. In quarto enim ad edi-
ctum libro sororem appellatā dicit, quod quasi
seorsum nascitur, ab eaq; domo in qua nata est se-
paratur, & in aliam familiā transgreditur. De in-
ceps ne mulieres genas radāt, lege XII. tab. cauetur.
Si genas ut Ennius, Terentius, & aliquando
Verg. ut unū, p̄ palpebris acceperis, hæc lex ap-
feret mulieres Italas esse desijt. nam cū palpebras
tum supercilia radunt, immo pilos inde euellunt,
ut ea deinde pingant, aut aliud loco pilorum sup-
ponāt. Quod si pro ea parte, ubi barba nascitur,
& quæ

& quæ oculis subiecta est genas acceperis, hanc
legem omnium regionum quas peragrauerim
mulieres seruāt. Sed quæ hoc casu huius legis ra-
tio fuerit, satis occultum est, cum mulieribus bar-
ba non oriatur, nisi quod aliqui excogitarunt dis-
xeris, mulieribus genas radere ideo fuisse prohi-
bitum, ne frequenter radendo pili nascantur, &
pudor qui mulieribus congruit, & rubore in ge-
nis maxime ostenditur, pilis occultetur. Ultima
pars huius legis à Solonis constitutione de lamē-
tationibus translata est, sicut à Cicerone de legi-
bus colligit. & ergo in hac lege positū p̄ caussa,
sicut in relata quadam plebis Tribunorum lege
accipitur, aliud quoq; significat, ut Festus & alij
grammatici docent. Neq; lessus uestimenti fune-
bris genus, ut Sex. Aelius, & L. Attilius suspicati
sunt, in hac XII. tabularum lege significat, sed
Lælio & Cicerone autoribus pro lugubri eiula-
tione accipitur. solebant enī illis temporibus fe-
minæ magnos gemitus in funeribus emittere, &
eiulare, quod hac lege prohibetur. utinā nostræ
mulieres quæ in funerib; magnos gemitus simu-
lant, hac XII. tabu. lege tenerētur, nō enim ædes
sacras in quas necessariorum aut maritorum cor-
pora delata sunt, tantis clamoribus implerēt, sed
tamen statim deposito luctu post triduum quā
mariti sunt mortui nubunt, unde corona pudicit-
iæ carere debent. Quæ enim uno contentæ ma-
trimonio apud Romanos erāt, corona pudicit-
iæ, ut autor est Valerius, honorabant. eas certe ma-
tronas in corrupto animo existimabāt, quæ mul-
ta non experiebantur matrimonia. his explicatis
legibus, alias referamus.

Tignum alienum furtiuū ædibus uel
I S uincis

138 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
vineis suis iniunctū ne q̄s eximere cogi
tor, sed duplū, p̄ eo per actionē de tigno
iniuncto praeſtare compellitor. Iudicem
arbitrū iure datū qui obrem dicēdam
accepisse pecuniā cōuictus est, capite pu
nito. Qui hostis concitauerit, quiue op̄e
hosti tradiderit, p̄enam capitis dato.

Hæc lex XII. tabu. tignum furtiuū ædibus uel uis
neis iniunctum soluere, aut uendicare, ut Vlpianus
& Iustinianus dicunt, bona ratione non per
mittit, ne ædificia sub hoc preſtatu diruātur, uel
uinearum culturæ turbentur. Et tigni appellatio
ne in hac XII. tabu. lege omne genus materiæ ex
qua ædificia cōstant, secundum Caij, Vlpiniani,
& Iustiniani opinionem uenit. in uineis quoq; tigni
appellatione omnia uineis necessaria, ut per
ticia, pedamenta, & alia continentur. Si tamen ux
oris aliquid in ædificium uiri cōiunctum sit, quod
detractum ali cuius usus esse possit, soluta re uen
dicatio mulieri, ut cuiuslibet alteri competit, nec in
duplum ex hac lege XII. tab. agitur, ut apud Pau
lum de donationibus inter uirum & uxorem les
gimus, cum non sit credibile secundum eum Xui
ros de his sensisse, quorū uoluntate res eorum in
alienum ædificium coniunctæ essent, nec enim
furtiuū est, quod sciente domino inclusum est. Et
licet iudex & arbiter qui ob sententiā dicendam
pecuniam acceperant, sequenti XII. tab. lege capi
te punirentur, alias tamen p̄enas posteri legum
latores iudicibus iniquis imposuerunt. Nam ius
dex qui in causa pecuniaria nūmos uel promissa
sionē suscipit, ex Iustiniani cōstitutione dati triplo,
& p̄

LIBER SECVNDVS. 139

& p̄missi simpli, amissa dignitate, mulctatur. in
caussa uero criminali perditis omnibus bonis in
exilium mittitur. Ast iudex pretio, aut sordē ali
qua perperam iudicans, Constantini sanctione
ueram litis æstimationem praeſtat, & secundum
Martianum, Marcellumq; & alios lege Iulia re
petundarum extra ordinem, & ex lege Cornelia
de falsis de portatione, & omniū bonorum publi
catione, alijsq; modis punitur. Quod si iudex per
imprudentiam peccaret, inquantū de ea re æquū
religioni iudicantis uisum fuerit, Caij respōso, &
autoritate Iustiniani p̄enam per actionem in fa
ctum sustinet. Sequentem uero legem quæ hostes
concitantē opem uel hosti tradentem capite punit,
Lex Iulia maiestatis deinde ampliauit. quādo qui
dem maiestatis crimē, ut Vlpianus eleganter diffi
nit, est illud qd̄ aduersus populum Romanū, uel
aduersus securitatē eius cōmittit, quo p̄ lege Iulia
am maiestatis tenetur, qui in bellis cesserit, aut ar
cem tenuerit, aut castra cōcesserit, & qui iniussu
principis bellū gesserit, delectum uel habuerit, ex
ercitumq; cōparauerit, qui uel quum ei in puincia
successum esset, exercitum successori nō tradide
rit, aut alijs modis maiestatem publicā læserit. cō
pluribus enim aliquis modis quis lege Iulia maie
statis tenetur, ut apud iureconsultos nostros sub
titulo de lege Iulia maiestatis apparet, & reperit
tur. Et in quæstionibus læsæ maiestatis debere etiā
mulieres audiri Papinianus dicit, nam & Lucij
Catilinæ coniurationem Iulia mulier, secundum
eum, detexit, & Mar. Tull. COS. in iudiciū eius
instruxit. & eius criminis rei secundum Honorij
& Arcadij constitutionem bonis omnibus hisco
additis gladio puniri solent. Et quoniā hæc clau
re iureconsulti docēt, alias leges XII. tab. referā.
Vendendi

140 HISTORIAE IURIS CIVILIS

Vendendi filium patri potestas esto.
Si quis in ius uocatur, si morbus, auitas
ue uitiū extitit, qui in ius uocabit, iu-
mētum dato. si nolet, arcerā ne sternito.

Et cum Solon autore Laertio sanxisset, ut q unū
oculū alteri eruisset, utroq; priuaretur, Xuii ita
disposuerunt.

Si membrum rupit meum, è pacto ta-
lio esto. propter os uero fractum num-
maria poenae constitutae sunt.

Romulus filium à patre uendi posse primū lege
cōstituit, deinde uiri decē post reges exactos eam
legem, ut Dionysius Halicar. lib. 2. scribit, in de-
cem tabulis cum alijs legibus conscripserunt. Nu-
ma tamen hanc legem prius emendauerat, ne in fi-
lio qui patre approbāte uxorem duxerat, locum
haberet. hāc lex postmodū à Diocletiano & Ma-
ximiano imperatoribus sublata est, qui nullo cō-
tractus genere alienari filium posse disposuerūt.
propter nimiam tamen paupertatem, uictusq; ege-
statem postea Constantini lege rursus patri uen-
dere filiū permīssum est. Legem autē quae agros
tis in ius uocatis iumentum dari iubebat, Phauo-
rinus defectu intelligentiae esse inhumanam crea-
debat, cū eius sententia iuberet, ut si homo in ius
uocatus morbo, aut ætate æger ad gradiendum
inualidus esset, non arceret, sed iumento imposi-
tus domo sua ad prætorem efferretur, quod uale-
de inhumanum esse dicebat, ut morbo affectus,
& ad respondendum pro se non idoneus iumen-
to ad

LIBER SECVNDVS 141

to adhærens in ius aduersario deportaretur. un-
de Sex. Cæcilius iureconsultus aliter hanc legem
interpretatus est, & enarravit. ut morbus hic gra-
uem cum febris rapida & grotationem non signifi-
caret, neq; iumentum pro unico pecore tergo ue-
hente acciperetur, quoniam tunc Phaurorini phi-
losophi opinio ratione non careret, sed morbum
in lege ista uitiū aliquod imbecillitatis atq; in-
ualentiae sine periculo uitae appellari dicit, cum
morbum uehementiorem uim grauius nocendi
habentem X. uiri harum legum scriptores non p-
se morbum, sed morbum fonticū alio in loco ap-
pellent, ut paulo post uidebimus. Iumentū quoq;
non solum pecus unicū, sed uectabulum etiam
quod à iunctis pecoribus trahebat, & in lege nos-
tra & alijs locis Cæcilius significasse dicebat. nā
& ueteres iumentū à iungendo dicebant. Arcera
autem secundum eundem Cæciliū plostrum un-
diq; tectum & munitum, quasi arca quaedam ma-
gna uestimētis instrata uocabatur, qua nimis æ-
gri, aut senes portari cubantes solebant. Enoda-
ta horum uocabulorum significatione, Phaurori-
nus mutata sententia legē approbavit, cum nul-
la esse acerbitas uideretur, quod pauperrimo ho-
mini in ius uocato pedū ægritudine, aut alio ca-
su gradi nō ualentis X. uiri plostrum esse dandum
fenserint. neq; instrui tamen delicate arceram ius-
serint, cum inualido quodlibet uehiculum suffice-
ret. Et ita prædicti uiri iudicio Cæcilij constitues-
runt, ne accusatio ista ægri corporis si dem disse-
rentibus, iurisq; actiones declinantibus perpe-
tuam uacationem daret. Aliam de Talione legem
Iustinianus ob magnam ueterū paupertatem sus-
isse introductam dicit, & nō erat necesse pati Ta-
lionem, nisi eam reus elegisset. hoc enim ordine
ad

142 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ad talionem deueniebat, ut apud Gell. Cæcilius ostendit. primo reus super iniuria paciscendi facultatem habebat, deinde si non pacifcebat, iudex talionem imperabat. Quod si reo & pactio grauis, & talio acerbata uidebat, & ideo iudici non parebat, seueritas legis ad pecuniæ multam redibat. nam æstimata lite iudex hominē pecuniæ damnabat, postea in iniuriam passis eam æstimare à prætoribus permissum est, ita tamē ut partis sequi æstimatiōē, aut eam diminuere in iudicis arbitrio esset. Postmodum iniuriæ pœna ab lege XII. tab. introducta secundum Iustinianū in dis-suetudinē abiit, & eam quā prætor adinuenit, in frequenti usu esse cœpit, & secundum dignitatis gradum, uitæq; honestatē æstimatio iniuriæ crescit, aut minuitur. Lex etiam Cornelia iniuriarū actionem introduxit, & à tribus causis actionē dedit, sicut ab Ulpiano didici, uidelicet cum quis pulsatur, uerberatur, aut domus alicuius uisitata est. & ut non iudicent agentis gener, socer, uiricus, priuignus, sobrinus, & cōplures alij eadem lege cautum est. Reliqua quæ iniurias concernunt, referre longum esset, & perfecte à iureconsultis nostris traduntur. Alias ergo XII. tab. leges ostendamus.

Qui falsum testimonium dixisse conuictus erit, è saxo Tarpeio deijcitur. Si in agrum alterius arbor impēdeat, usq; ad quindecim pedes à terra altius coercito. & ne umbra arboris uicino prædio noceat, quindecim pedes altius ramos arboris circumcidito.

Non

LIBER SECVNDVS. 143

Non potest quis si hodie dānari secundum Mores destinū de pœnis, ut de saxo præcipitetur, unde hæc XII. tab. lex sublata est. quod si abolita non esset, non tam multi pro testimonio mentirentur, ut Cæcilius Phauorino dicebat. Acerbitas enim puniendi maleficij plerumq; bene atq; caute uiuēdi disciplina est. Sed licet pœna huius legis aboleuerit, alijs tamen legibus falsa testimonia ferētes puniuntur. nam qui ob testimonia falsa pecuniā acceperit, pactus uē fuerit, secundum Martiani sententiā ex senatusconsulto coeretur. & qui ob renunciandum, remittendum uē testimoniū dicendum uel non dicendum pecuniā acceperit, pœna legis Corneliæ de falsis afficitur. Præterea qui falsum testimonium, ut quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, dolo malo dixit, lege Cornelia de sicarijs tenetur, ut idē Martianus testis est. Et inter sua præcepta Christiani habent, ne quis falsus testis existat. Et quia de arboribus cædens dis, lex deinde sequitur, sciendum est arborē in alterius ædes, uel agrum impendere posse, & de primo prætor teste Ulpiano cauit, ut si arbor que ab alicuius ædibus in alterius ædes impendat, à domino nō adimatur, ab eo cui nocet, adimi & retineri possit. Quod si arbor in alterius agrū impendat per prætorem, & XII. tab. legem cautū est, ut quindecim pedes altius rami à domino circumcidant. & si per dominū stet quominus arbor usq; ad quindecim pedes altius à terra coerceat, ei cui officit, arborē coercere, & ligna habere licet. & hoc idcirco effectū est, ne umbra arboris uicino prædio noceret. Ex his differentiā esse patet, an arbor ædib; alienis uel agro impēdiat, cū prior casu succidat, & secundo usq; ad quindecim pedes à terra coerceatur. Arboris appellatio etiā uites in hac

144 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
in hac lege continet. At si arbor in vicini fundum
uento inclinata sit, ex lege etiam XII. tabu. de ea
adimēda recte cū domino agi poterit, ius ei non
esse ita arborē habere, ut apud Pōpo. legimus.
Quod si quis piā plura de hac re intelligere uelit,
adeat iureconsultos nostros, qui hęc plene tradi-
derunt. Sequens quoq; lex in XII. tabu. fuit.

Aeris confessi, rebusq; iure iudicatis
xxx. dies iusti sunt. Post deinde manus
infectio esto. in ius ducito, ni iudicatum
facit, aut qui pseudo eo in iure uim dicit,
secum ducito, uincito, aut neruo aut cō-
pedibus, xv. pōdo, ne minore, aut si uo-
let, maiore uincito. Si uolet, suo uiuio.
Ni suo uiuit, qui eum uinctum habebit,
libras farris in dies dato, si uolet plus da-
to. in uinculis sexaginta dies habeto. in-
ter eos dies trinis nūdinis continuis ad
prætorem in comitiū producito, quan-
tāq; pecuniæ iudicatus erit, prædicato.
Tertijs autem nūdinis, si interea pactus
non sit, capitis pœnas dato, aut trās Ty-
berim peregre uenum ito. Et si plures fo-
rent quibus reus esset iudicatus, tertijs
nūdinis parteis secanto, si plus minusue
secuerunt, sine fraude esto.

Cum hæc lex XII. tab. inhumana & dura à Phas-
uorino philosopho diceretur, Sex. Cæcilius iurē
consultus

consultus eam tam acerbe fidei seruandæ gratia
fuisse latā affirmauit. Romani em̄ cū alias uirtus
tes, tū fidē & in publicis rebus, & in negociorū
cōtractib; coluerūt, ut ex hac lege deprehendit,
quæ tā grauē pœnā nō seruati in mutuo & debito
fidē imponit, præserti cū de partiēdo & secando
corpe humano loquitur. Sed eo consilio ut idem
Cæcilius ait, tanta pœnæ immanitas denunci-
ata est, ne unq; ad eam perueniretur. uincti itaq;
plures fuerunt, quia uinculorum pœnā mali hos-
mines contemunt. nemo aut̄ fuisse dissectus le-
gitur, eo quod hæc pœnæ seuitia contemni im-
pune non potuit. De reliqua huiusce legis pœna
Phauorinus carpando non meminit, nam culpa
non carebant qui ea multabatur, cum debito-
ribus causā conquirendæ pecuniæ quam dis-
soluerent, hæc lex triginta dies dederit, quos X. uis-
ri iustos appellarunt, eo quod illis diebus nihil
cū debitoribus iure agi posset. Quod si interim
non dissoluerent, ad prætorem uocabantur, &
in uinculis sexaginta dies detinebant. & interim
paciscendi facultatem habebant, hoc si non faci-
ebant, pœnas huius legis merito luebāt. hoc ius
post modū in uinculis fuit lege Petilia sublatū,
ut hoc libro dicemus. Iure tādē posteriori primo
duo menses, deinde ex constitutione Iustiniāni
quatuor condemnatis, uel his qui se debere fas-
tētur, ad soluendum dati sunt. & si intra id tēpus
nō satisfecerint, aut eis pignora ex rescripto Diui
Pij ad Cassium pro consulem capiuntur. deinde
si intra duos menses nō sit satisfactum, ipsa pig-
nora uenduntur, ut Callistratus de re iudicata res-
fert, seruatō tamen ordine, qui ab Vlpiano sub
eodem titulo ponitur, ut primo mobilia, deinde
immobilia, & tandem iura pignori capiantur &
uendantur.

146 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
uendantur. Quod si inopia condemnatus labo-
rare dignoscitur in uincula, nisi bonis cesserit, se-
cundum Alexandri cōstitutionē deijcitur, ubi a
creditore aletur, si bona quibus ali possit, ipse de-
bitor nō habeat. & huius rei cura iudicibus Ho-
norij atq; Theodosij sanctione demā data est. Et
si uictum uel stratum quis inferri in carcerem iu-
dicato non patiatur, Licinij Ruffini responso uti-
lis in eum pœnalis, uel iniuriarū actio danda est.
In priuatis uel publicis criminibus egentes extra
ordinariam coercionem patiunt, ut apud Vlpia-
num de pœnis legimus, etiā ubi ex parte reitan-
tum pœna est, sicut interpretes colligunt de prima
Innocentij pontificis constitutione in dolosos &
contumaces edita. Alia circa hanc rem ex libris
Iurisconsultorum deprehēdes, nam & de his etiā
quæ proxime dixi, aliquod inter eos est dissidiū
Sed ad alias leges transeamus.

in qua f
Furtiua res non usucapiuntur. Si li-
bertus ab intestato moriatur nullū hæ-
redem suū relinquens, patronus ei suc-
cedito. Matrimonia inter Patres & ple-
beios separata sunt. Si puerū q̄s castra
uerit, licet p̄ciosiorē fecerit, quadruplū
præstato. Qui fruges excātaffet, pœnas
dato. ne uel alienam segetē pellegeris ex
cantādo. ne incātanto. ne agrū defrugā-
to. ne frugem aratro quæsitā nocte fur-
tim depalcūto. Puberes si secanto, Cere-
ri eos suspendūto. Impuberes arbitratu
prato

LIBER SECVNDVS. 147
pratoris uerberato, ac noxā duplionē
decernūto. Qui secus faxit, & terminū
exarassit, ipsus & boues sacri sunt.

Furtū ut eleganter Paul⁹ diffinit, est cōtractatio
rei alienæ fraudulosa, uel usus eius, possessionis
uē inuito dño, lucrificandi gratia, qd' lege natu-
rali phibitū est admittere. Furtorū, Caio autho-
re, duo sunt genera manifestū, & nō manifestū.
Manifestū aut furtū est, ut Massurius ait, qd' de-
prehendit dū sit, cuius faciendi finis est, ut Gell.
libro XI. refert, quū perlatū est, quō ferri cepe-
rat, & ideo bñ dixit Vlpianus manifestū esse fur-
rē, qui cū furto deprehēdit. Hinc qd' sit nec mani-
festū furtū, satis Caij iudicio apparet, nā qd' ma-
nifestū nō est, hoc scilicet nec manifestū est. Hæc
præmissi, quo hanc XII. ta. legē utpote generaliē
scriptā, in omni furto intelligeremus, ut res furto
qualicūq; furtiua nō usucaperent. harū etiā rerū
lex Attilia usucapionē inhihet, ut à Iustiano re-
latū est. planē si huiusmodi res furtiua in potesta-
tē eius cui surrepta est, hoc est in dñi potestatē re-
uertatur, ex lege Attilia usucapi poterit, sicut
apud Paulū libro. ff. 41. reperitur. De successione
libertorū post hanc XII. tab. legē prator aliē suo
edicto cavit, & disposuit. nā partem bonorū, &
hereditatis liberti, q̄ aut liberos naturales, uel e-
mancipatos nō habebat, aut si habebat, ex hære-
dauerat, patron⁹ edicto pratoris sēp̄ capiebat.
Postea uero plus lege Papij ipsi patrono cessum
est, ut etiā æqualiter cū filijs liberti decedenti fa-
cto testamēto, uel ab intestato succederet, nisi ip-
se liberrus tris aut plures liberos haberet, uel pa-
trimoniū centum aureorū nō relinqueret. Tan-

dem ex constitutiōe Iustiniāni imperatoris hūic rei modus fuit impossitus, ut liberto testanti, & centū in bonis non habenti, patronus nullo modo succederet, sed ab intestato nullis extantibus liberis tota liberti h. hereditas patrono deferretur quod hac lege XII. tab. cauebatur. Si uero supra centū aureos libertus relinquebat, patronum à liberis excludi Iustiniānus uoluit. sed his non extantibus idem Iustiniānus ab intestato totā h. hereditatem, & factō testamento tertiam bonorū partem debere per bonorum possessionē contra tabulas patronum assequi cōstituit. Alia deinde lege ne conubia inter Patres & plebeios essent p̄miscua, constitutum est, & hoc ideo, ut Genucius & Curiatius consules longe post XII. tabu. interroganti tribuno responderunt, ne incerta prole auspiciā turbarentur, cum plebei, si cut patres auspiciā nō haberēt, & ne ex huiusmodi matrimonio nati cuius sanguinis, quorū uē sacrorū essent ignorarent, cum dimidijs patrum, dimidijs plebis essent ne secū quidem ipsi concordēs. Hac ratione quod posse auspiciari, tāquā inuisi dijs immortalibus plebei negarentur, plebs usque adeo secundum Liuium. 4. libro exarsit, ut non prius contendere desierit, quā consensu patrū legem, ius XII. tabu. tollentem, Canuleio tribuno auctore tulerit, ut scilicet cōnubium patribus cum plebe esset. Nec consulum ratio obstare debuit, q̄a ut Canuleius plebis Tribunus dicebat, patrem liberi sequuntur. Sed post similis p̄næ obseruātia lege Papia & Muliā in matrimonijs inducta ac repetita est, quibus ut Iulianus & Paulus lib. ff. tertio & uigesimo scribūt, cautum est, ne Senatores, eorum uē liberi scientes dolo malo libertas, aut eam quæ ipsa, cuius uē pater uel mater ara

ter artem ludicram facit, uxores habent. ne uē senatoris filia, neptis uē libertino, aut artem ludicram facienti nuberet. sed & hoc ab Iustiniāno tandem emendatum est cum sanxit, ut nulla distimoniū prohiberet. Nostri tamen Allobroges patricij legem XII. tabu. exacte custodiunt, nam apud eos patricius patriciā, & plebeius plebeiā uxorem ducit. quod si qua puella nobili genere nata plebeio homini alioquin diuiti & ornato nubat, ab alijs negligitur. malunt enim ut mulieres inopi marito nobili genere nato nubant, quā plebeio locupleti & ornato, quorum an sententiā probanda sit, alius dijudicet. nam horum morē secutus sum, dum quandam uirginem nobili genere ortam me arctissimo gradu contingentem matrimonio iam pridē collocauimus, quare equus arbiter, ut pote eiusdem sententiæ conscius esse non possē. Deinde alia lex XII. tab. castransem puerum in quadruplum punit, posse etiā ex hoc facto actione iniuriarū, aut ex edicto adiliū agi Vlpianus de lege Aquilia dicit. Domitianus quoq; castrari mares uertuit, sed & qui hominem libidinis uel commercij gratia castrabat ē Senatusconsulto, ut Marcellus libro. ff. duo de quinquagesimo auctor est, postea p̄nā legis Corneliæ puniri cepit. Hoc deinde & Adriani edicto additum est. ut bona castrantis fisco applicarentur. ut Serui huius criminis rei ultimo supplicio afficerentur. ne quis liber seruus uel inuitus aut uolens castraretur. & ut sponte se castrandū prębenti, & medico excidenti capitale esset. Cōstantius postmodum debere eunuchos facientē capite puniri constituit, factos autem non posse in quęquam alienari Leo imperator mandauit.

150 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Non omittam, quod seruum castrandū tradentē
pœnam dimidiæ partis bonorum senatus consul-
tum Neratio & Antonio consulibus factum im-
posuit. de his si plura intelligere cupias, ex li-
bris iureconsultorum plenam cognitionem ha-
bebis. Alia lex eos capiti obnoxios facit, qui alia-
enas segetes excantassent, aut ullis ueneficijs &
carminibus alienas pellicere segetes auderent.
nā magicis quibusdā artibus posse segetes trans-
ferri Virg. hoc carmine in Buc. ostendit. Has her-
bas atq; hæc ponto mihi lecta uenena Ipse dedit
Mœris, nascuntur plurima ponto. His ego sæpe
lupum fieri & se condere syluis Mœrim, sæpe as-
nimas imis excire sepulchris. Atq; fatas aliō uidi
traducere messes. & hæc. XII. tabu. legem Serui
illum locum enarrans citauit. Ex hac XII. tabu.
lege ut octauo & uigesimo lib. Plinius ait, uerba
& incantamenta carminum ualere aliquid osten-
ditur, aliās inanis horum prohibitio esset. Et So-
linus quædam in Africa fuisse hoim familias uo-
ce & lingua effascinantentes dicit, quæ si pulchras
arbores, lætioresq; segetes, aut amœnos infan-
tes, egregios uē equos, uel pecudes cultu atq; pa-
stu optimas forte impensius laudassent, repente
emoriebant. & ideo Virg. dicit. Nescio q̄s tenes
ros oculus mihi fascinat agnos. Et cū C. Furnius
Crafinus è seruitute liberat⁹, multo plures fruct⁹
in paruo admodū agello q̄ ex amplissimis agris
uicinitas perciperet, seu fruges alienas ueneficijs
pelliceret, in magnā uicinorū inuidiā deuenit. &
ppter id à Sp. Albino Curuli dies ei dicta est. sed
cū Tribus sup hac re in suffragiū irent, Furnius
damnationē timens omne instrumentū rusticū,
ferramenta egregie facta, grauis ligōes, ponde-
rosos uomerēs, bouesq; faturos in foro attulit, si-
liamq;

LIBER SECVNDVS. 151
liamq; ualidā, & bene uestitā in eundē locū ad-
duxit. postea hæc sua esse ueneficia Quiritibus
dixit, nec posse lucubratiōes, uigilias & sudores
q̄s in excolendo agro conceperat ostendere, aut
in forū adducere affirmauit. itaq; ex hoc omniū
sentētijs absolutus est. Verba aut̄ aliquid ualere
Plinius alijs argumentis probat, non enim rite
ut ait, dñ sine precatione apud Romanos consu-
lebantur, & alia erant uerba impetrantis, alia de
pulsoris, & alia cōmendationis, & ne qd uerborū
præpostere diceret, de scripto præibat aliqs. Idē
Deciorū patr⁹, filijq; q̄ se deuouere, carmē. & Tu-
ciæ Vestalis in cestæ precationē, q̄ usa aquā in cri-
bro tulit. alia quoq; id gen⁹ plurima extare dicit,
ut uim carminū fateri sit necesse. Horū etiā pote-
statē Damō & Alphefibeus apud Virg. in Bucu.
enūerant. sed licet magica ars medicinā authore
Plinio amplexa fuerit, uerū tamē in cātationē aut
exorcizationē, non esse medicinæ genera Vipi-
anus de uarijs cognitionib⁹ tradit. tametsi ut ipse
ait, quidā reperiant, qui hac arte utentes sibi p-
fuisse cū magna prædicatiōe affirmēt. ut cūq; iu-
erit, has incantationes lex XII. ta. phiber. Planē
licet Romani, ut Seruius docet, plura sacra susce-
perint, magica tamē semp̄ dānarūt, qd Virg. sic
per Didone ostēdit, Testor chara deos, & te gers-
mana tuūq; Dulce caput, magicas inuitā accin-
gier artes. Aduersus magicas quoq; artes fuisse le-
gem XII. tab. scriptā, Augustinus de ciuitate dei
testis est. hæc ars posteriori iure etiā pōrificio in-
hibita est, ut supra retuli. Quod si q̄s huius ma-
gicæ artis originē speciesq; postulet, Plinius cū
alijs locis, tū libro trigesimo ostendit & explicat
atq; dānat. Insuper alia lex frugib⁹ nocētes punit.
nam fruge aratro quæsita noctu furtim pauisse,
K 4 acsecus

152 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ac secuisse puberi XII. tabulis secundū Plin. lib.
duo de uigesimo capitale erat, suspensumq; gra-
uius necari quā homicidio conuictū iubebāt.
impuberem uero in hac re delinquentē XII. tab.
prætoris arbitrato uerberare, noxam uē, aut du-
plum decernere cogebant. Hodie is qui segetem
ante lucem secat & contractat, eius quod secat,
Ulpiani responso fur manifestus, & nec mani-
festus est. Frugum appellatione, ut Iulianus scri-
bit, generaliter uenit redditus, qui ex frumento,
leguminibus, uino, siluis cædis, cretifodinis &
lapidicinis capitur. Duplio quoq; uerbū quo hæc
lex utitur, antiquum est uocabulum, nam teste
Festo duplum hodie dicimus. sic ipsus, ut author
est Priscianus, à uetustissimis Terentio & alijs
prolatum inuenitur, quo uocabulo ut retuli lex
XII. tabu. utitur. ex hoc loco satis patet, prætores
tēpore XII. ta. fuisse. Quod postea de terminis se-
quitur, post Numam excogitatum est. ante X.
uiros enim Numa rex terminos inuenit, & ut eos
transferens interficeretur cōstituit. post XII. tab.
de hac re consules, iureconsulti, & imperatores
multa constituerunt. nam agraria lege ab Iulio
Cæsare lata pro singulis terminis quos aliqui ex-
iecerint, locouē mouerint, quinquaginta aureos
publico dare iubet, reseruata actiōe ei qui uos
let. Alia quoq; agraria lege, quā Diuus Nerua
tulit, cauetur, ut aduersus seruum, seruam uē hæc
res capitalis sit, nisi dominus dominauē qui in-
scij erant, multā susterre maluerint. Sed & Adri-
anus rescripsit eos, qui terminos finitū causa pos-
sitos protulerint pro conditione psonæ, & mēte
faciētis debere puniri. ut si splendidiōres homines
finitū occupandorū causa id admisisse cōuincant
ad tempus ut cuiusq; patietur ætas (uerbi gratia
iunior

LIBER SECVNDVS 153
iunior in longius, senior in breuius) relegarētur.
Quod si alijs negociū gesserint, & ministerio futu-
cti sint castigari, & ad opus publicū biennio dari
Adriani rescripto possunt. sed si per ignorantiam
aut fortuito aliqui lapides furati sunt, eos uerbis
ribus cedere sufficit. Hæc & alia iurecōsulti ex-
actius discutunt, proinde eos adeas, si plura de
his requisieris, aliam enim legem XII. tabularū
referre uolo.

Glandem in alienum fundum proci-
dentem colligere fas esto.

Hanc legem XII. tabu. Plinius lib. 16. nobis tradi-
dit, cum ea cautum fuisse dicit, ut colligere glan-
dem in alienum fundum prociidentem liceret. Præ-
tor deinde suo edicto præcepit, ut tertio quoq; die
aliquis glandem quæ ex fundo suo in agrum alte-
rius caderet, legere & auferre posset. Glandis au-
tem nomine omnes fructus cōtinentur, sicut post
Iabolenum Caius de uerbo. signifi. dicit, & sub ti-
tulo de glande legenda Ulpianus tradit. alia le-
ges XII. tab. sic scriptæ erant.

Ioue tonante, fulgurante ne Comitia
sunto. Si tibi furtim arbores casæ sint
agito. Hæreditates in testamēto iure fa-
cto datæ ratæ sunt. Si iudex uel alter-
uter ex litigatoribus morbo fontico im-
pediatur, dies iudicij diffusus esto. Si a-
qua pluuia nocet, arcesto.

In augurum disciplina diligēti cura psum est,
ne quid cum populo agerētur, si conitrua, aut ful-
K 5 gura

154 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
gura extitissent, eo quod illa omnia, quæ tunc se-
natus populuscq; Romanus decerneret, dijs supe-
ris displicere uiderentur. Et quod hæc lex longe
post X. uiros illius scriptores seruata fuerit, multa
tis comprobatur exemplis. Nam Pompeius cupi-
ens comitia quædam dissoluere, ne Cato prætor
crearetur, se per mendacium audiuisse tonitrua
dicendo, ea autore Plutarcho dissoluit. quinimmo
Marcellus comitijs iam COS. designatus ob crea-
ta tonitrua, quæ augurum iudicio tristitia signifi-
cabant & portendebat, se magistratu abdicauit.
Ipsa quoq; Flaminica audiens tonitrua tantisper
ferias celebrabat, & nihil agebat, dum rite deos
placasset, ut apud Macrobiū legimus. Tiberius
uero Cæsar tonitrua præter modum expauescens
turbatiore cælo coronam lauream ceruice gestaba-
bat, quod fulmine id genus frondis afflari neget.
Sed Augustus pro remedio fulgurum & tonitru-
um pellem uituli marini semper, & ubiq; circūse-
rebat, atq; ad omnem maioris tempestatis suspi-
tionem in abdium & concameratū locum se reser-
cipiebat. Pro arboribus autem furtim cæsis, &
ex lege Aquilia, & ex lege XII. tab. dandam esse
actionē Labeo existimauit, cui Trebatius assensit,
quādo iudex in posteriori actione deducit qd
expriori agens consecutus est, & ex reliquo con-
demnet. Furtim autem cæsa arbores secundum
Vlpianum dicuntur, quæ ignorante domino,
eiusq; celādi causa cæduntur. quod si quis arbor-
rem cæciderit, & lucri faciendi gratia contractas
uerit, Pauli responso etiam furti tenebitur, & con-
demnatio quæ fit ex hac actione, duplum contia-
net. hanc legem XII. tab. referunt, & in titulo ar-
borum furtim cæsarum interpretantur iure cons-
ulti. Legem uero quæ sequit Vlpianus de uerbo
signifi

LIBER SECVNDVS. 155
signifi. comprobatur, tradens nō improprie ab ali-
quo dici lege eā obuenire hæreditatē, quæ etiam è
testamēto deferit, quia lege XII. tab. secundū eius
sententiā testamētaria hæreditatis cōfirmantur.
Sed & Iustiniani testimonio sui, & necessarij hæ-
redes instituti uelint, nolint tūc, sicut ab intestato è
lege XII. tab. hæredes fiunt, & sic lex hoc casu hæ-
reditates è testamēto delatas cōfirmat. Porro in
alia lege quæ segitur, & in alijs locis morbū fontis
cum Iulianus, Modestinus, Cassius, & Venuleius
ut in Pandectis habet, p morbo ppetuo, & cui-
cunq; rei agendæ nocētī acceperit. & ideo æqua
ratione, cū iudex uel alteruter litigatorib; mor-
bo fontico laborat & impedit, ipsa lex XII. tabu-
diem iudicij differt, siue in iure iudicādo, ut Iulia-
nus lib. Pandectarū altero & .40. scribit, siue cū
quis in iudicio se sistere pmisserit, ut apud Vlp. de
cautionibus in iudicio sistendi causa factis scri-
ptum inuenim;. Paulus tamē de iudicij ait, mor-
bū fonticum iudicandi necessitatem remittere,
& ideo iudicem mutari debere nō simpliciter esse
diem iudicij differendum. Vltima lex quā reuli-
de aqua pluuia disponit, & eam post ueteres Pō-
ponius de statuliberis hoc modo interpretatur.
Si aqua pluuia nocet, id est nocere poterit. nam
ut Vlpianus scribit, p aquæ pluuia arcedæ actio-
nem auertitur aqua, quæ nocitura est, & in dāno
nondum factō, dummodo opus iam factum sit,
hæc actio locū habet, hoc est de eo opere, ex quo
damnū timetur. hæc actio competit, totiensq; lo-
cum habet, quotiens manufacto opere aqua agro
nocitura est, & cū q; manu facit, quo aliter aqua
fluat quā natura fluere soleret. ut si forte immittē-
do eā, aut maiorē, aut citiorē, aut uehemētiorē
fecerit, aut si cōprimēdo eandē redūdare effecerit
porro

156 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
porro si natura aquæ noceat, hæc actio locum nõ
habet. Aquam pluuiam iure consulti eam appel-
lant, quæ de cælo cadit, atq; imbre excrescit, siue
per se hæc aqua caelestis noceat, ut Tubero ait, si-
ue cum aliâ mixta sit. de hac re ipsi iure consulti in-
tegrum habent titulum, & ideo quia in huiusmo-
di aqua incassum ultra, p̄grederer, alias XII. tab.
leges referam.

Si status dies sit cū hoste, uenito. Item
aduersus hostem æterna autoritas esto.
Qui erit testatõr, libri pensue fuerit, si
graui crimine damnetur, in testimoniũ
feriatur, improbus intestabilisq; esto.

Hæ leges quia mancæ sunt, uix sanum recipiunt
intellectum, nihilominus sic eas ueterum scripta
contemplati seriatim intelligimus & interpretamur,
ut qui in iudicio sisti promiserit, secundum
suam promissionem sistat. Iustiniano enim auto-
re cõuentus accepto libello, quod in iudicio uisq;
ad terminũ litis permaneat nudam dare promissio-
nem, uel pro qualitate personæ suæ satisfactio-
nem præstare compellitur, aut in iudicio sisti ius
reiurando promittere cogitur. Hæc XII. tab. lex
parere huic promissioni iubet. unde Plautus ait,
oportet ire, dies est status cum hoste. alioquin si
status non sit, adiectam pœnã reus, aut si deius-
sor præstat, aut si certa pœna in promissione non
accesserit, incerti cum altero eorũ in id qd inters-
est, agendum esse Cassius & Vlpianus libro. ff. 2.
crediderunt, & scripserunt. Et tanta huiusce legis
XII. tabu, autoritas erat, ut etiam milites dum in
uerba ducis exercitus iurarent, hanc legem acci-
perent

LIBER SECVNDVS 157
perent. Militibus enim scriptis dies quo adessent,
& citati consuli responderent, præfiniebatur. de-
inde ut adessent, iusurandum concipiebatur, nisi
funus familiare, aut ferix uindemiales essent. &
nisi morbo fontico, auspiciõue, quod sine piaculo
præterire non liceret, detinerentur. & nisi sacri-
ficium anniuersarium haberent, quod eis absenti-
bus recte fieri non posset. aut ius, hostisue status,
condictusue dies cum hoste foret. postridie autẽ
quàm per eas causas liceret, se ueturos deinde, p̄-
mittebant milites. Si quis tamen ad testimonium
desideratus, aut sine dolo malo suo municipalis
muneris causa impeditus, aut ualitudine, uisus
minis tempestate, domesticoq; funere, aut alijs id
genus impedimentis prohibitus in iudicio secun-
dum suam promissionem non steterit, exceptione
adiuandus, atq; excusandus est, ut Paulus, Vlpianus,
& alij plures iure consulti dicunt. nam &
ipsa XII. tabu, lex iudice, uel alterutro ð ligatoris
bus morbo fontico impedito, diẽ iudicij, ut pau-
lo ante retulimus, diffusum esse iubebat. Quod si
nostri iuris obseruandi adeo cupidus existas, ut
plura de hac re exigas, nostras Pandectas adi, &
in eis aliquot de iudicio sisti titulos inuenies, qui
mea opinione tuo satisficient desiderio. Lex quæ
deinde sequitur, perpetuam in aduersarium dat
actionẽ. nam actiones quæ ex lege, senatusue cõ-
sulto, siue ð sacris constitutionibus proficisce-
bantur, perpetuo cõpetere antiquitus, id est hac
XII. tab. lege solebant, ut Iustinianus ait. Aeternã
enim autoritatẽ aduersus hostem habere, est per-
petuo posse contra aduersariũ experiri. & ex At-
tina lege ostenditur, quæ autore Gell. rei subre-
præ æternam esse autoritatem uolebat, quod ni-
hil aliud est, ut iure consulti interpretantur, quàm
nunquã

158 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
nunquam posse rem furtivam usucapere, sed posse
eam semper uendicare. His postmodum actioni-
bus sacrae imperatorum constitut. XXX. annos
tantum dederunt. realibus uero ad rem mobilem
triennium. sed pro re immobili inter praesentes. X.
annos, & inter absentes. XX. constituerunt. Et qua-
annale praetoris imperium erat, actiones ex pro-
pria eius iurisdictione pendentes, nisi in furem ma-
nifestum, aut honorum possessori competere, et
anno extinguiebantur, sicut a nostris iuris peritis
didici. Hostis in praedictis XII. tab. legibus teste
in officijs Cicerone peregrinum significat, hoc enim
uero maiores, ut a Tullio & Varrone traditum
est peregrinum, qui suis ueretur legibus, dicebant.
postea Romani ut lenitate uerbi tristitiam rei mi-
tigarent, per duelles hosteis uocarunt, ut post Tul-
lium & Varronem Caius quoque de uerborum &
rerum significatione tradit. Ultima lege aliqui se-
re testimonium prohibentur. quidam certe pro-
pter reuerentiam, ut libertus. quidam ob lubricum
consilium sui, ut impubes. alij propter notam &
uitae suae infamiam, ut publico iudicio damnati,
cum bestijs mercede pugnantes, & palam quae-
stum facientes, non sunt ad testimonium fidei lege
Iulia admittendi, ut apud Callistratum inuenitur.
sed haec lex graui crimine damnatum improbum,
intestabilemque reddit, quae ob uerbum intestabi-
lis hunc sensum, ut quaeuis alia lex hoc uocabulo
utens, secundum Caij interpretationem recipit,
ut eius damnati testimonium non recipiatur, neue
ipsi damnato testimonium dicatur. unde cum ob
carmen famosum damnatus est senatus consulto in-
testabilis fiat, nec testamentum facere, nec ad tes-
tamentum adhiberi testis Vlpiani, Archadijue
responsio poterit, nec est mirum, quonia uerbum
testor,

LIBER SECVNDVS. 159
testor, a quo intestabilis fuit, sicut confiteor, &
quaedam alia autore Gell. & Prisciano commu-
ne erat, ea propter in alia lege XII. tab. aedis cons-
fessi passiuue legimus. Et Aulum, Tiberiumque filio-
s duorum praediorum haeredes, Seruius Oppi-
dus moriens his uerbis apud Horatium intesta-
biles reddebat. Praeterea ne uostitillet gloria, ius-
re, iurando astringam ambos uter edilis fuerit, uel
Vestrum praetor, is intestabilis, & sacer esto. Li-
bripens, cuius haec lex meminit, in testamento ad-
hibeatur, quod per familiae mancipationem fie-
bat. Tria enim fuisse testamentorum genera Gellio
& Iustiano accepimus. unum quo Romani
in pace & otio utebantur, & calatis comitijs in con-
tione populi fiebat. alterum cum uiri ad praelium
faciendum in aciem uocabantur, in prociectu fie-
bat. tertium genus testamentorum per emancipa-
tionem, id est imaginariam quandam uenditionem
quinque testibus & libripede ciuibus Romanis pu-
beribus, & familiae emptore praesentibus com-
ponebatur. & ideo per aes & libram id testameti ge-
nus dicebatur. Sed duo prima testamentorum gene-
ra dissuetudine sublata sunt. id uero quod per aes
& libram fiebat partim remansit, & partim in usu
esse desijt, ut praecclare Iustinianus explicat. Sed ne
in occulto habeatur, quod unum testamenti genus
fuisse aliquando calatis comitijs factum diximus,
scire oportet comitia quae pro collegio pontifi-
cum aut regis sacrorum, aut flaminum inaugurando-
rum causa habebantur, Labeonis testimonio
calata fuisse appellata, & iisdem comitijs sacro-
rum detestatio, & testamenta fieri solebant, ut
de primo testamentorum genere relatum est. alia
certe quaedam comitia erant, quae curiata, & cen-
turiata dicebantur, & ut Gellius eleganter tradit,
Curiata

160 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Curiata per lictorem curiatim calabantur, id est
contocabantur, & in eis è generibus omnium fe-
rebatur suffragium. Centuriata uero non in forū
ut Curiata, sed in campum Martium per Corni-
cinem conuocabantur, & in eis ex censu & ætate
suffragium ferebatur. quod si è regionibus & lo-
cis suffragia ferebatur, Tributa comitia diceban-
tur. Et comitia uniuerso conuocato populo dice-
bantur, alioquin consilium erat. & ideo quæ tri-
buni ad plebem tulerunt non leges proprie, sed
plebiscita appellantur, quia ad id nequæ aduo-
cabatur patricij, nequæ ad eos ulla gestorū fiebat rela-
tio. Alia lex XII. tabu. erat.

Via latitudo in porrectum octo pe-
des, in anfractum, id est ubi flexum est,
sedecim habet. Venditæ res & traditæ
post pretium solutum, aut si alio modo
satisfactum existat, emptori acquirun-
tor. Vendendi statuliberos ius potestasque
est. Quodcumque postremum populus ius
ferit, id ius ratumque est.

Via cuius prima lex meminit, actum & iter in se
continet, & ius eundi, agendi, & ambulandi à iu-
re consultis dicitur, & hanc legem sic ut descripta
est Caius lib. Pandectæ. 8. retulit. Via tamē secun-
dum Pauli responsum uel latior octo pedibus, uel
angustior constitui potest, ut tamen eam latitudi-
nem habeat qua uehiculū ire possit, alioquin non
uia sed iter esset. Legi deinde relatæ accommodatur,
quod Iustinianus ait, ut uenditæ res & traditæ non
aliter emptori acquirant, quam si uenditori pretium
soluerit.

soluerit, aut alio modo promissione uel pignore
dato satisfecerit. quod quidem licet hac lege XII.
tab. caueatur, tamen etiā iure gentium, id est natu-
rali iure, Iustiniano auctore, id effici recte dicit
Aliud ipse Iustinianus addit, quod hac lege ex-
pressim non cauetur, ut si uendens fidem emptor-
is secutus rem tradiderit, statim res ipsa empto-
ris fiat. Et statuliberos uentūdari posse leges XII.
tab. etiā putauerunt. duris tamen conditionibus
ut Modestinus ait, in uenditione minime onerā-
di sunt, ueluti ne intra certa loca seruiant, aut ne
unquam manumittantur. Sunt autē statuliberi,
ut eleganter Paulus diffinit, qui in tempus uel cō-
ditionem, statutam uel destinatam habent liber-
tatem. Emptionis quoque uerbo legem XII. tabu-
la. omnem complecti alienationem Pomponius
credidit. Postremo non ineleganter una XII. tab.
lege cautum est, ut ultimo loco constitutum à po-
pulo ratum haberetur, quod hodie seruamus ad
unguem. non enim est nouum Pauli testimonio
ut priores leges ad posteriores trahantur, sed &
posteriores leges ad priores pertinent, nisi con-
trariæ sint, quo casu antiquæ noua abrogat, ut
apud Li. huius legis autoritate P. Sempro. ple-
bis tribunus affirmat. Illud quoque, ut Iulianus
scribit, receptum est, ut non solum legislatoris sus-
sfragio, sed etiam tacito populi consensu leges
per disuetudinē abrogentur. Olim tamē Roma-
seditionibus hæc lex XII. tab. interdum neglecta
fuit. nam cum ambo consules iuxta uetus institus-
tum è patricijs aliquando crearentur, Tribunis
intercedentibus, Fabius interrex huiusce legis au-
thoritate Plebiscitum à Licinio de altero consule
ex plebe creando nouissime latum tueri uoluit, ut
Li. refert. sed non obtinuit quin C. Potitus, & M.
L. Valerius

162 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Valerius Publicola patricij ambo secundum ue-
rus institutum crearentur consules. Præterea cū
lex Aemylia, utpote ultima, in tempore Censu-
ræ antiquam abrogasset, nihilominus Appius
Caudius secundum legis antiquæ dispositionem
censuram gessit, & hanc XII. tabu. legem aliter
quàm dixerimus interpretabatur, quod P. Sem-
pronio plebis tribuno summopere displicuit, ut
in nono Liviij libro abunde legitur. Complures
aliæ in XII. tab. leges fuerunt, sed omnis enume-
rare infinitum esset. Et has leges XII. tabularum
pueri ut carmen necessarium discebant, sicut Ci-
cero testis est. sed iam ipsius Ciceronis tempore
eas nemò discebat. Ad harum autem legum de-
scriptionem rursus mutata fuit Romanæ ciuitas
tis forma à COSS. ad uiros X. anno secundum
Livi. trecentesimo altero quàm condita fuerat,
quæ mutatio repetitis paulo post consulibus ne-
quaquam diuturna fuit. Etenim ut leges à Postu-
humio, Sulpitio, & Manlio legatis è Græcia al-
lata transferrentur & describerentur, X. uiri sine
prouocatione creati sunt, & ne quis eo anno alius
esset magistratus, & ex patribus hac conditione
ne lex Iulia de Auentino, aliæq; secretæ leges ab-
rogarentur. Decem uiri hi fuere. Ap. Claudius,
T. Genutius consules in eum annum designati,
P. Sestius anni prioris consul alter. & SP. Pos-
thumius, P. Sulpitius, & A. Manlius, p. legatio-
nis præmio creati, L. q; Verurius C. Iulius, P. Cu-
riatius, T. Romulius ætate graues, q; leges trans-
latas X. tabulis exposuerunt. mox cum satis cor-
rectæ uiderentur, centuriatis comitijs eas pertu-
lerunt, ac simul se magistratu abdicarunt. Sed
cum his tabulis ius Roma. minime absolueretur
anno sequenti X. uiri iterum creati fuerunt Ap-
pius

LIBER SECVNVDVS. 163
pius Claudius, M. Cornelius Maluginensis, M.
Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, M.
Robuleius, T. Antonius Merenda, & tres ple-
beij Q. siue ut alij uolunt, T. Petilius, Cæso duil-
lius, & S. P. Oppius Cornicen, qui duas adiecer-
runt tabulas, dictæq; sunt leges XII. tabularum.
Quibus additis, cum pacto dominationis hi uiri
magistratum sibi prorogarent, nec eo magistra-
tu respublica alterius indigeret, unusq; ex ipsis
Appius Claudius Virginij filiam uirginem inge-
nuâ per uim libidinis gratia in seruitutē asserere
conaretur, milites primū auctore Virginio, mox
plebs urbana Auentinum montē occupauit, X.
uiros abdicare se magistratu præcepit, eosq; ois
aut morte, aut exilio in urbē reuersa puniuit. Ap-
pius uero Claudius mortē in carcere sibi conscis-
uit. & ita respublica creatis cōsulibus rursus sta-
tū suū recepit. At cum his XII. ta. legibus aliqua
duricies cōtineretur, ut apud Gell. Phauorinus
philosophus contra Cæciliū iureconsultum
multis rationibus ostendit, nec ulla lex Iuliano
auctore ad omnia sufficienter ab initio promul-
gata uideatur, cū ut Cæcilius respondēs Phauo-
rino, & Valerius apud Liviū in bello Macedoni-
co dicebant, legū oportunitates, & medelæ pro-
tēporū moribus, & pro rerū publicarū generi-
bus, & p. utilitatū præsentū rationibus, proq; ui-
torū feruoribus, quibus medendum est, muten-
tur & flectent, ideo populus Ro. angustare, &
ampliare ius XII. tabu. postea cepit, leges sicuti
ante X. uirorū creationē solebat, interrogate Se-
natorio magistratu, ueluti cōsule, constituendo.
Vnde apud Gel. lib. X. Arteius Capito iuris perit-
legem esse dicit, iussum populi, rogante magi-
stratu, cuius caput, & origo, & quasi fōs sicut &
plebisciti

164 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
plebisciti, rogatio est. Ista enim uocabula rogati
onis principali genere & nomine continentur.
nam nisi plebs aut populus rogatur, nullum ple
bis, aut populi iussum fieri potest. Nec ab re legē
rogante magistratu fuisse à populo constitutam
Capito dixit, quoniam uarij magistratus, ut in
lege magistratuū dictum est, leges à populo ro
garunt, frequentius tamē rogante consule leges
à populo fiebant. quapropter tuemur iurisperi
tos nostros qui legē esse dicūt, quod Po. Roma
nus senatorio magistratu interrogante, ueluti cō
sule cōstituebat. Quod autem populus suis legis
bus ius XII. tab. angustauerit, in lege Aelia Sētia
constat & apparet. nam cum una lex XII. tabu.
authore Pomponio de uerborum significatione
sic scripta esset. uti q̄s legasset, ita suæ rei ius esto
& illis uerbis latissima potestas hæredes institui
endi, legata & libertates dandi, tutelas quoq; cō
stituendi tributa uideretur, huic legi in hæredis
incriptione, & libertatis datione Aelia Sētia de
rogauit. qua cautum fuisse Celsus de hæredibus
instituendis tradit, ut si duo, plures uē serui ex ea
dem causa hæredes ab eo qui non est soluendo
scripti essent, uti quisq; primus scriptus esset, hæ
res esset. non autem omnes, sicut legi XII. tabu.
placuit, lex Aelia Sētia hæredes esse uoluit. Præ
terea cum eadem lex XII. tab. liberam dandæ li
bertatis facultatē ut dictum est præberet, Aelia
Sētia ita demū seruo qui in fraudem creditorū
hæres institutus esset, libertatem conseruat, si ne
mo alius ex eo testamento hæres esse possit, ut
loco eodem Paulus scriptum reliquit. E contra
rio populum suis constitutionibus XII. tab. am
pliasse, & suppleuisse testis lex Iulia maiestatis
erit, quæ eū teneri præcepit, qui in bello cesserit,
aut

LIBER SECVNDVS. 165
aut arcem tenuerit, castrauē concesserit, & qui in
iussu principis bellū gesserit, aliteruē maiestatē
publicam læserit, licet eum duntaxat qui hostis
cōcitasset, qui uē opem hosti tradidisset, lex XII.
tabu. capite puniri disposuerit. & horum similia
in iure ciuili lectitabis. Modum certe leges po
pulo rogādi hūc fuisse legimus, ut trimo promul
garentur nundino, id est ut Valla lib. elegantia. 3.
opinatur, tribus in locis uno die, aut tribus die
bus uno in loco celebrarētur, nec alio modo iure
latæ esse dicebantur. Nā cum uno quoq; die, ut
Macrobius ait, rustico opere, rureq; intermissio
populus ad mercatum, legesq; audiendas Ro
mam ueniret, lex primo foro, & secundo legeba
tur. at tertio foro, cum turba ex agris uenisset, ro
gatio fiebat, & præco subiiciente scriba uerba le
gis populo referēbat. deinde consul an lex place
ret, populum interrogabat. demum respondens
do populus sanciebat. Sed hæc deinde, ut idem
Macrobius refert negligentius obseruata, & po
stremo abolita fuerunt. Lex præterea in æs inci
sa in ærarium cōdebatur, nec posthac utè Tran
quillo in uita Iulij didicimus, eam corrigere lice
bat. præterea quod ubi duæ sunt contrariæ leges,
antiquæ noua abrogat, ut apud Liuium li
bro nono reperitur. Nec suscipiente postea sena
tu reipublicæ curam, populi omnino circa ius
cōstituendum potestas exoleuit, ut leges aliquot
latæ, senatu reipublicæ curam habente, probār.
Pompeia de paricidijs, Cornelia de falsis, &
Cornelia de sicarijs, omnes paulo ante Iulium la
tæ, qui harum constitutionum authores Pom
peium & Syllam uidit. Cæsar quoq; consulatum
cum Bibulo gerens postea legem Agrariam tu
lit. Quin immo Octauiani imperatoris tempo
L 3 ribus

166 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ribus suffecti consules Papius & Pompeius legem Papiam & Pompeiam secundum Gracianum tulerunt. & Falcidiam Falcidius plebis tribunus. Sed ut primam civilis disciplinae speciem absoluamus, memorare consules, & alios magistratus convenit, qui post XII. tab. leges ad populum tulerunt. Dicemus igitur post Livium, Nespotem, Gell. & Macrobiū Satur III. Blondumq; in Roma triumphante, & iureconsultos, Philephum & alios, quas leges post XII. tab. populus Ro. consule & alio magistratu interrogante constituerit. Nō omnes leges tamen enumerare conponimus, sed eas tantum, quarum vetusti scriptores crebrius meminerunt.

L Ex Valeria & Horatia. Post sublatam X. uirorum potestatem L. Valerius, & M. Horatius COSS. creati, cum uelut in controversia esset, an patres plebiscitis tenerentur, legem Centuriatis comitijs tulere, ut quod Tribuni plebiscitis iussissent, populus teneret. & ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet. quod si aliquis creasset, eum occidi ius factum esset, neue ea caedes capitali noxae haberet. Sanxerunt etiam, ut caput eius qui tribunis plebis, edilibus, iudicibus, X. uiris nocuisset, lous sacrum esset, & familia ad aedem Cereris, liberi, liberæq; uenirent. Duas leges tamen nouissimas ipsi consules non inuenerunt, sed alteram de prouocatione decenualis potestate euersam, alteram quæ iam memoria aboleuerat renouarunt, & etiam in posterum munierunt. & uariam ultimæ legis interpretationem apud Livium libro tertio uidebis. Institutum etiam ab iisdem consulibus fuit, ut S. C. in aedem Cereris ad aediles plebis

Bis deferrentur, quæ ante arbitrio consulum supremebantur, & nunciabantur. Postea autem Senatus consulta ad ærarium deferri institutum est ut ex M. Cicerone Philip. quinta, & Tranquillo in uita Augusti colligitur. Idem consules contra hostis profecturi priusquam urbem egredierentur XII. tabulas in æs incisas in publico proposuerunt, quod iussu tribunorum fuisse ab aedilibus factum aliqui tradunt.

L Ex Aemylia. Mamercus Aemilius dictator propter belli suspicionem quam hostes præbebant, dictus est. sed eis pacatis materia quærendæ bello gloriae adempta, in pace aliquid operis edere cupiens, & quod momentum esset Dictaturæ legem tulit, ne plusquam annua ac semestris Censura esset. cum uetere instituto, seu malueris lege XII. tab. magistratus quinquennio duraret. & huius Aemylia legis interpretationem Livius libro nono ponit. Post centesimum tamen annum quam lata est Ap. Claudius supra duo de uiginti menses inuitis aliquot tribunis, summæq; omnium ordinum inuidia solus Censuram gessit. Augustus uero momentum, id est Censuram perpetuam sicut Cæsar recepit, & ter censum populi primum ac tertium dum collega, medium solus peregit. Et causam huius legis ferendæ apud Livium lib. 4. repies. Indignum enim Aemilius esse credidit, cum alij magistratus annui esset, ut Censura magnus magistratus quinquennalis esset.

L Ex Papyria. L. Papyrius Crassus, & L. Iulius COSS. legem de mulctarum estimatione ualde populo gratam ferre præ-

168 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
occupauerunt, cū eam ab Tribunis parari unius
ex collegio prodicione excepissent.

L Ex Manlia. Cn. Manlius consul legem de
uice sima eorum qui manu mitteretur, no-
uo exemplo ad Sutrium in castris tribu-
tim tulit. & quia ea lege magnum uectigal inopi-
arario additum esset, patres fuerunt authores.
Cæterum Tribuni plebis non tam lege quàm
exemplo moti, leges in castris ferre deinceps pro-
hibuerunt.

L Ex Sacrata militaris, quæ & Valeria. Cū
milites Claudio Martio Rutilio, & Q. Ser-
uilio COSS. adimendæ Cāpanis Capuæ
consilia inissent, atq; secessisset, ut reconciliarent
M. Valerius Coruinus Dictat. legem Sacratam
militarem tulit, ne alicuius militis scripti nomē,
nisi ipso uolente, deleteretur, & ne quis ubi tribu-
nus militum fuisset, postea ordinū ductor esset.
alij omnē rem actam nō per dictatorem, sed per
consulem ferunt, quod non refert.

L Eges Publicæ. P. Philo dictator tris leges
secundissimas plebi, aduersas nobilitati
tulit. Vnam ut plebiscita omnes Quirites
tenerent. alteram ut ante initum suffragium pas-
tres legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur,
authores fierent, quod ante non erat, ut è L. Livio
libro primo ab urbe condita intelligere licet. nā
post initum suffragium, & leges à populo roga-
tas patres, si dignas leges populus sanxisset, au-
thores fiebant. Tertiam legem tulit, ut utrumq;
Censorem plebeium fieri liceret, quoniam licet
censura patricius esset magistratus, eò tamē iam
uentum erat, ut alter censor utiq; ex plebe crea-
retur.

L Ex Petilia. C. Petilius, & L. Papyrius Mu-
gillanus siue Curfor COSS. legem ad po-
pulum tulerunt, ut nullus (nisi qui noxam
meruisset, donec pœnam lueret) in compedibus
aut in neruo teneretur, neq; in posterū aliquis ob
æsalienum neceretur, sed pecuniæ creditæ bona
debitoris, non corpus obnoxium esset, itaq; nexi
soluti fuerunt. Hac lege iuri XII. tabu. & senatus
consulto, quo debitores neci, & creditoribus tra-
di poterant, ob L. Papyrij sceneratoris libidinem
simul & crudelitatem abrogatum est. Iuuenem enī
forma & ætate præclarum ob æsalienum pater
num is nexum habebat, quem uerberibus la cera-
uit, propterea quod sibi prostertere pudicitiam
aspernabatur. Hæc ratio fuit, quare ruptū est in-
gens fidei uinculum, ferreq; legē prædictam con-
sules iussi fuerunt.

L Ex Valeria & Portia. M. Valerius COS.
legem de prouocatione tulit, qua cum qui
prouocasset uirgis cædi, securiq; necari ue-
luit, si quis aduersus ea fecisset, nihil ultra, quàm
improbe factū adiecit. id ob pudorem hominū
(qui tunc erant) satis ualidum huiusce legis uin-
culum uisum est, nunc uix seruo suo ita minatur
quisquā. Sed Portia lex deinde lata uehementior
fuit. nam cum qui Romanum ciuem uerberasset,
necassetue, graui pœna afficiebat. Hæc lex Vale-
ria tertio post Reges exactos lata est, semper à fa-
milia eadem. primū à P. Valerio Publicola, secū-
do à L. Valerio statim post XII. tabu. tertio à M.
Valerio de quo hic loquimur. & causam huius le-
gis renouandæ sæpius hanc fuisse L. Livius lib. 10.
credit, quod plus paucorum opes, quàm libertas
plebis poterant.

L s Lex Pom

L Ex Pompeia. Cn. Pompeius Strabo Magni Pompeij pater, ueteribus incolis Transpadanis lege ius Latij dedit, quod cetera Coloniae Latinae habebant, id est, ut petendi magistratus, & ciuitatis Romae ius adipiscerentur.

L Ex Fabia. Fabius poenam his adiecit, qui non certo numero, ut ante fuerat, definiti deducerent, & sectarentur candidatos in campum comitorum tempore.

L Ex Annaria. Ea lex autore Festo annos finit, quibus magistratus capiendi potestas sit. Venia huius legis impetrata, Antoninus Commodus COS. ante V. & XX. annum factus est. Sed Augustus ad motus hostiliter ad urbem legionibus, missisque qui sibi nomine exercitus primū consulatum deposcerent, ipsum consulatum uigesimo aetatis anno contra hanc legem inuasit, nam cunctante Senatu Cornelius centurio princeps legationis reiecto sagulo ostendens gladii capulum in curia dicere non dubitauit, hic faciet, si non feceritis uos. Scipioni autem Africano primū aedilitatem, deinde consulatum Pop. Rom. ob insignem eius uirtutem ante tempus legitimum detulit. At nostrae aetatis homines non uirtus aut doctrina, sed uis ac pecunia ingens, scelus ab obseruatione legis annariae soluit, ut ante aetate, tempus, honores, magistratus & sacerdotia capere possint. Scipionis etiam filium Scipionem Aemilianum Romani in primo consulatu hac lege soluerunt, ut ante annos COS. fieret. & T. Quinctium Flaminiū nondum XXX. annos natum consulam cum Sexto Aelio designarunt. Marius quoque filius VII. & XX. aetatis anno consulatum

tum Sertorio inuito contra leges occupauit, quem honorem tam immaturū mater desineuit, ut de Cornelio Nepote didici. Sed & Germanicus Caesaris Caligulae pater, Quaesturam quinquennium antequam per leges liceret, & post eam statim consulatum gessit. Didicius uero Iulianus ante annum quam legitima aetas sineret, praetor Marci suffragio fuit.

L Ex Aterina. Cum ob numerorum penuriam autore Plutarcho in uita Publicolae mos priscus irrogandae multae per magistratus ouis aut bouis nomine fuisset, Lex Aterina constituit, ut ouis aere deno, bos aere centeno definiti intelligatur. & cur lata fuerit, Gell. capite primo libri undecimi ostendit.

L Ex Cintia. Cintius legem tulit, ne quis ob causam orandam donum, pecuniam uel acciperet. huius legis Q. Max. ut Cicero de senectute refert, suator fuit. & hanc legem ipse Marcus Cicero neque dona, neque mercedem ex patrocinijs ab ullo recipiens diligenter obseruauit.

L Ex Acilia. M. Acilius Glabrio legem de pecunijs repetundis seuerissimam tulit, qua ne comperdinari quidem reum finit. post de eadem re Iulius legem Iuliam repetundarum tulit, quae multa complectitur capita. & ea facinorosi partim exilio, partim durius, prout admiserint, extra ordinem puniuntur.

L Ex Papia. Papius COS. & ciuis Romanus, ne urbe Roma peregrini uterentur, lege uetuit.

L Ex Latoria. Q. Latorius cum adulescentes in contractibus circumueniri solent, poenam eorum deceptorum adiecit. Hodie praes

172 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tor eis per in integrū restitutionē subuenit. Alia
lege Latoria cautum est, ut si quispiam pupillorū
bona diriperet, pœnas lueret acerrimas.

L Ex Licinia & Mutia. Cum summa cupiditate
urbis Romæ populi Italici teneretur, & ob id magna pars eorū pro ciuibus Ro-
manis se gereret, P. Licinius Crassus orator, et Q.
Mutius Scæuola Pont. Max. orator, & iuris cons-
ultus, sapientissimi COSS. legem de ciuibus res-
gendis in eorum consulatu tulerunt, ut in suæ ciui-
tatis ius quisq; redigeretur.

L Ex Papia. Papia lege cautum est, ut Ponti-
ficis Max. arbitratu uirgines à populo XX
legerentur, sortitoq; in contione ex eo num-
mero Vestalis fieret. Sed ea sortitio postea à lege
Papia non necessaria uisa est, cum cuilibet hone-
sti generis filiam ad sacerdotiū P. M. offerre per-
mitteretur. & ideo Augusti temporibus quum in-
demortuæ Vestalis locum capi aliam oporteret,
multiq; ambirent, ne filias in sortem darent, adiu-
rauit ipse Augustus, si cuiquā neptium suarum
competeret ætas, oblaturum se fuisse eam. Et mis-
ror quod in quinquaginta. ff. libris nulla Vestalis
um mentio habeatur, cum sicut apud Gell. & Fe-
nestellam legimus, prætor eas ad iusiurādum edi-
cto suo non admiserit, neq; hæredes cuiquam in-
testato, neq; intestatis quisquam esset, sed bona
earum in publicum redigerentur, ut in cōmenta-
rijs Labeonis, quæ ad XII. tab. composuit, scri-
ptum erat. Ipsæ etiam pōtificibus traditæ, patris
statim potestatem sine emācipatione siue capitis
minutione exhibant. & uiuo etiam patre ius testa-
menti faciendi adipisciebantur, ac cætera sine cu-
ratore gerebant, ut Plutarchus in uita Numæ scri-
bit

LIBER SECVNDVS. 173
bit. Plura quoq; alia antiquis legibus de Vestali-
bus cauebant, quæ ex Labeonis Antistij, & Atteij
Capitonis uoluminibus qui diligentissime de Ves-
talibus scripserunt, bonus ille Tribunianus ff.
inserere debuit, quorum aliqui non ab re subie-
cero, utpote quia nihil eorum in. ff. legitimus. In-
ter alia minorem uirginem sex annis, maiorem
decem negauerunt capi fas esse, & quæ nō sit pa-
trima, & matrima. Item quæ ligua debili, sensuue
aurium diminuta, aliaue qua corporis labe insi-
gnita sit, aut cuius parentes alter, amouē seru-
tute seruiuerunt, uel in negocijs sordidis diuersan-
tur. Emancipata quoq; aut quæ emācipatum pa-
trem habebat, licet uiuo eo in aui potestate esset
Vestalis esse non poterat. alia insuper ueteres ius-
reconfulti de Vestalibus scripserunt, quæ apud
Gell. reperiuntur. Nostra autem ætas tantum ab
hac ueterum sancta obseruatione abest, ut semp
contrarium ferè custodiat. nam minores sex an-
nis, & maiores decem. item quæ non sunt matris
mæ, & patris mæ capiuntur hodie, & Vestæ dedi-
cantur. Et si sit aliqua uirgo gibbosa, aut altero
oculo capta, claudicans loripesuē, seu alia corpo-
ris deformitate laborās, quare sine magna pecu-
niam summa nubere nequaquam ualeat, Deo
protinus offertur & dedicatur. necha et tempesta-
te nisi raro inquiritur, si parentes seruiuerint, aut
in negocijs sordidis diuersati sint, sed nobili igno-
biliue genere uirgines natæ contra quorundam
cœnobiorum institutum absq; discrimine capi-
untur. Emancipationis autem in Vestalem capi-
endæ, aut patris eius, nulla sit hodie mentio.

L Ex Hortensia. Q. Hortensius dictator, cum
patricij plebiscitis nequaquā tenerentur, le-
gem tulit, ut eo iure quod plebs statuisset,

174 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
& patricij, & omnes Quirites tenerentur. Apud
Plutarchum lege quadam fuisse prohibitum in-
uenio, ne dictatori equitare fas esset, tum quod
maiores uires sic inesse, ac pedes manumq; sic di-
ctatore conferere creditum est, tum quod hoc
medio in phalange Dictator permanere, & locū
non deserere cogeretur, quod Cæsar strenuus ob-
seruauit. nam ancipiti prælio equos & imprimis
suum dimittebat, quo maior permanendi neces-
tas auxilio fugæ erepto, imponeretur. Fabius ta-
men Dictator senatus permissione hac lege solu-
tus, equo usus est. Sed equi loco magnis priuile-
gijs Romani dictatores donarūt. & hanc legem
nostro tempore hi regulariter seruant qui pediti-
bus præfunt.

L Ex Satyra est, quæ uno rogatu multa simul
& uaria comprehendit, ut uultisne, tibe-
tisne ut cum Iugurtha bellum componatur,
elephantos tradat omnīs, transfugas uniuersos
reddat.

L Ex Scantinia. P. Scantinus legem tulit, qua
puerorum concubitores graui supplicio af-
ficerentur. Variè tamen eos fuisse punitos
Valerius scribit. nam Cornelius ob id delictum
in carcere mori coactus est. & C. Scantinus uno
teste Marcelli filio, quem solum de stupro tenta-
uerat, damnatus est. Lectorius quoq; accusatus,
quod Corniculariū stupri causa appellasset, ante
iudicij tempus se fuga primum, deinde morte
puniuit, nihilominus uniuersæ plebis sententia
crimine impudicitiae damnatus est. C. etiam Lu-
cius tribunus militum à Plotio quæ stuprare uo-
lebat, fuit occisus. Mariusq; imperator C. Lu-
cium

LIBER SECVNDVS.

175

cum Nepotem iure cæsum pronunciauit. & Cor-
nelius Gallus pratorius, Aetheriusq; Roma-
nus eques stuprando puerum extincti sunt. ali-
quotque ciuitates cum hominibus ob id deli-
ctum perierunt. Hoc uitio Tiberius, Caligula,
Nero, Traianus, & alij plures imperatores etiam
laborarunt. Cæsar uero Curio pater in quas-
dam oratione omnium mulierum uirum, & omnis
um uirorum mulierem appellauit, ut Tranquil-
lus refert. Sed ut Claudius sceminas adamauit,
ita marium expers omnino fuit. A Domitiano au-
tem alioquin malo, quidam ex utroq; ordine hac
lege Scantinia cõdemnati sunt. De hac re fuit pos-
tea uno capite legis Iuliae de adulterijs cautum.
& cum nihilominus hoc uitio laboraretur, ferre
legem Alexander imperator in animo habuit, ne
exoleri forent, ut Lampridius scribit. Bonus des-
inde Constantinus leges infurgere, armariq; iū-
ra gladio ultore iussit, ut exquisitis poenis subde-
rentur, qui rei essent huiusmodi sceleris. Mitius
tamen puniri hos homines pueris abutentes Alex-
ander pontifex maximus in titulo de excessibus
prælatorum uoluit. nam sacerdotes hoc uitio la-
borantes, ut poenitentiam agerent in cœnobium
detrudi, alios homines excommunicari iussit. Et
cum Arcefilaus philosophus quædam diuitem, *Non est in*
capillum arte compositum, & oculos uoluptatis *uultu uir*
plenos habentem, castum tamē & integrū uidi-
set, nihil interessedit. quibus mēbris posteriorib; *gemitus*
an prioribus aliquis Cinædus existat. quod uer-
bum pensitent, qui tanta cura corpus exornant,
nec aliquem incomptum, suiq; negligentem irris-
deant. Sed & quod Vespasianus cuidā adolescen-
tulo sibi pro impetrata præfectura gratias agen-
ti dixisse fertur, oculis subijciant, nam cū is un-
guento

guento flagraret, se maluisse ut aliū oboleret. *Vespasianus* dixit, & ad magistratū eundem nō admisit. sed & comptos iuvenes foeminarum instar *Ovidius* à se procul esse deprecatur. *procul*

*ait enim
et fanna
p. 11*
L Ex Apuleia. Apuleius legem tulit, ut publicam maiestatem minuens, capitis poenam subiret. & circa lēsam maiestatem ante Apuleiam lex XII. tab. & post Apuleiam lex Iulia maiestatis disposuerat, ut in titulo de lege Julia maiestatis legitur.

L Ex Calphurnia. C. Calphurnius Piso legē de ambitu suo consulatu tulit, quā prāter alias poenas pecuniaria etiam poena adiecta fuit. Ambiens deinde lege Iulia de ambitu punitus est. unde qui in municipio contra hanc legē magistratum aut sacerdotium petebat, cum infamia in centum aureis per S. C. puniebatur. Et per legem Iuliam iudiciariā, aureos centum reus vel accusator domū iudicis ingressus fisco inferre iubebatur, quia & in legem ambitus cōmittebatur. Et non immerito poenam in municipio duntaxat ambientis retuli, quoniam post aduentum principum, ut *Modestinus* ait, hāc lex in urbe cessauit. quia ad curam principis non populi fauorem tūc magistratuum creatio pertinuit. Aliqui tamē imperatores, ut *Heliogabalus*, magistratus uendiderunt. is enim tam per se quā per omnis aulicos praesertim libidinum ministros, honores, dignitatesque, & potestates uēdidit. Complures nostrae tempestatis principes *Heliogabalum* insequuntur, nam suarum meretricum precibus, aut nummo, magistratus, & sacerdotia in doctissimo cuiusque, & uirtute carenti conferunt, & tribuunt. nec *Theodosij* praecceptum custodiunt, qui uiros non ambia

ambitione, uel pretio, sed probatae uita, & disciplina testimonio ad honoris insignia debere promoueri dicebat. Ast nec *Alexandri* imperatoris dictum huiusmodi principes considerant, qui ideo se nolle dignitates & magistratus uendere praedicabat, quia qui emunt, ut uendat necesse est, & ut pecunias in emptione honoris expositas recuperēt, subditos torquere & uexare hiementes magistratus coguntur.

L Ex Fannia. Cum respublica à luxuria cōuiuiorum maiora quā credi poterat, detrimenta pateretur, bonorum consilio & sententia legem Fanniam COSS. tulerūt, quae ludis Romanis, item ludis plebeis, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos aris cōsumi concessit, decem uero alijs diebus in singulis mensibus tricenos. ceteris autem omnibus diebus denos. Et lata est secundum *Macrobij* opinionem Fannia lex, anno post Romam conditam quingentesimo octogesimo octauo, & post annū uicesimū secundū legis Orchiae, quae numerum tantūmodo cōnantium cohibebat, ut statim in plebis citis dicem^o. licebatque secundum eam unicuique bona sua inter paucos consumere. Fannia uero sumptum cohibebat.

L Ex Didia. Fanniam legem post duodeuiginti annos *Didia* lex cōsecuta est. quae cautum fuit, ut uniuersa Italia, non sola urbs lege sumptuaria teneret. unde hac lege Italicis qui Fanniam solos ciuis urbanos comprehendere aestimabant, dubitatio sublata est. Insuper eadem cautum est, ut non soli poena legis tenerent qui prandia maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad ea uocati essent, atque omnino interfuissent.

L Ex Licinia. P. Licinius COS. diues legē post Didiam tulit, ut calēdis, nonis, nundis Roma. cuiq; in dies singulos XXX. duntaxat asses edūdi causa consumere liceret, nuptijs ducentos indulset. Cæteris uero diebus, qui excepti non essent, statuit ne amplius apponeretur, quā carnis aridæ pondo tria, & salsa mentorum pondo libra, quod è terra, uite, arboruē natum sit. In hac lege ferenda probandaq; tantū ab optimatibus impensum est studiū, quā cōsulto senatus mandatū est, ut lege tantū modo promulgata, prius quā trinundino confirmaretur, ab omnibus ita obseruaretur, ac si iam populi sententia comprobata fuisset. Imperatū est etiam ut patentibus ianuis, & in propatulo pranderet, & cœnaretur, ut sic oculis ciuium testibus factis, luxuriæ modus auctore Macrobio libro Satur. III. fieret. Valerius tamen libro secundo istud antiquorum humanitati & continentiaē ascribit, quum nullas haberent epulas, quas populi oculis subire erubescerent. erant enim inquit, adeo continentiaē attenti, ut frequentius pulite quā pane uterentur. Postea cum istis legibus situ, atq; senio oblitteratis pleriq; familia & pecuniam suā prandiorū gurgitibus proluisent, L. Sylla dictator legem ad populum tulit, ut calēdis, idibus, nonisq; diebusq; ludorum, & feriis quibusdam solennibus festertios tricenos in cœnam consumere ius potestatisq; esset, cæteris uero diebus omnibus non amplius quā ternos, suę legis tamen modum Sylla interdum excessit. Aemylia quoq; lege ab Aemylia Scauro consule lata non sumptus cœnarum, sed ciborum genus & modus præfinitus fuit. Lex deinde Antia præter

Præter sumptum æris id etiam sanxit, ut qui magistratus esset, magistratum uē capturus esset, ne quo ad cœnam nisi ad certas personas itaret. Vt nam hanc legem iudices nostri obseruarent, qui apud quoscunq; comedunt, & ideo interdum sententias uendunt, & perperam iudicāt. Postremo lex lulia ad populum peruenit, Cæfare Augusto imperante, qua profectis quidem diebus ducenti finiuntur. Calēdis, idibus, nonis, & alijs quibusdam festiuis trecenti, nuptijs autem & repositijs. HS. milies esse. Quinimmo Augustus seu Tiberius Cæsar, utq; fuerit incertum est, edicto permissit, ut per uarias dierum solēnitates à CCC. HS. usq; ad duo milia sumptus cœnarum propagaretur. ut his saltē finibus luxuriæ efferuētis æstus coerceretur. Senatus quoq; decretū uetus apud Gell. de parsimonia inuenies ex Capitonis Atteij iureconsulti commentarijs. Am. Marcellinus scribit, sumptuarias leges è Rebus Lycurgi, id est a Ionibus Romā translatas diu obseruatas fuisse, deinde eas paulatim senescentes Syllam dictatorem reparasse, cū ex dictis Democriti reputaret, quod ambitiosam mensā fortuna partem uictus apponit. & quod secundum Catonem Censoriū magna cura cibi, magna uirtutis incuria esset. Has de sūptibus leges retuli, ut sciret nostræ ætatis homines priuscos leges unam quancq; uirtutem tulisse, maxime in sancta & tertia reipublicæ specie. Has enim sanctiones ad temperantiæ custodiam excogitauerunt parsimonia, uictus atq; cœnarum tenuitas, non domestica solum obseruatione ac disciplina, sed publica animaduersione, legumq; complurium sanctionibus custodiretur. Sed prohdos

proh dolor disuetudine oblitteratae sunt. hinc est quod rustici nostrates centum dotis nomine recipientes, supra mediam dotis partem in nuptiis conuiuando consumunt, quod non fieret, si praedictae leges nunc seruarentur. Solent tamen praesides & magistratus ut scribit Vlpianus, bonis interdicerent lege XII. tab. prodigis curatores dando, qui neque tempus, nec finem expensarum habent, sed bona sua dilacerando & dissipando profundunt.

Leges Corneliae. Cornelius consul legem tulit, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expensam ferret, quoniam pecunia eis mutuo data, usura, turpiaque, & famosa ex eo lucra fiebant. Idem & aliam legem Ciceronis tempore tulit, ut Asconio placet, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi senatores ducti adessent. ne quis cum absolutus esset, cum ea de re ad populum ferretur, intercederet. alij tamen in rebus exemplum pertinentibus centum senatoribus, sed non pauciores senatusconsultum facere poterant, ut est Liuius lib. nono. bel. Maced. de Bacchanalibus loquente intelligere licet. Tertia legem Cornelius tulit, ut praetores edictis suis perpetuis ius dicerent. Fuit insuper quaedam lex Corneliae, quae Iuliano auctore de testamentis, perinde eorum qui hostium potestate decesserunt, testamenta confirmat, ac si hi qui ea fecissent in hostium potestatem non peruenissent, & haereditas ex his eodem modo ad unumquemque pertinet.

Leges Cassiae. Cassius Longinus L. filius legem C. Mario, & C. Flacco cons. tulit, quae populum per tabellam suffragium ferret. haec fuit una de quatuor tabellarijs legibus, quas Cicero

Cicero de legibus refert. Idem alteram legem ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, ut ille quem populus damnasset, cuius imperium abrogasset, in senatu non esset.

Lex Cornelia. Cornelius legem in eum tulit, qui sciens dolo malo testamentum, uel alias tabulas falsas scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, qui uel signum adulterinum fecerit, sculpsit, expresserit, & ob testimonia falsa pecuniam acceperit. seruos quidem ultimos supplicio, liberi rosant de portatione, oim quoque honorum publicatione afficit. Sed le. XII. tab. qui falsum testimonium dixisse convictus erat, de saxo Tarpeio deieciatur, ut Gell. lib. XX. retulit, quae poena in omni crimine perijt. nemo enim sic hodie damnari potest, auctore Modesto. de pœnis, ut de saxo praecipitur. Est altera lex Corne. de sica. quae homicidas ultore ferro persequitur, ut eos qui hominis occidendi causa cum telo ambulat. continet & alia capita, ut de ff. apparet.

Lex Pueritia. Cum Sylla ad diminuendam plebis potentiam multos ei magistratus ademit, Aurelius Cotta praetor eo tempore quo Verres a Cice. accusatus est, legem tulit, ut plebi interceptos magistratus reassumere liceret & comunicata per eam sunt iudicia senatorum, equitibus Romanis, & Tribu. aërijs, ut ex his tribus ordinibus iudices lecti res iudicarent, unde & lex Iudiciaria dicta est. Caesar postmodum ad duo genera iudicium equestris ordinis, ac senatorij iudicia redegit, & tribunos aërijs, quod erat tertium genus, sustulit.

Lex Roscia. L. Roscius Otho consul legem tulit, ut in theatro equitibus Romanis equites

182 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tes XXIII. spectandi gratia darentur, quod ple-
bi displicuit, nā se per hanc legē ignominia affi-
existinauit, cū hactenus in theatris equites plebs
cōmixti ludos spectassent, quare tantisper adue-
sus Othonē in spectaculū prodeuntē equitibus
læto plausu eū suscipientib⁹ plebs contumeliosas
sibila dedit, cum Marcus Cicero COS. hanc plebs
bis insolentiam in fano Bellonæ increpuerit.

LEges Pompeiæ. CN. Pompeius Magnus
legem tulit, ut Quæstor ex his qui cōsules
fuerant, suffragio populi crearetur. Alter
de iure magistratum renouavit, ne absentis ratio
in comitijs haberetur, & ut à petitione hono-
rum absentes summouerent. Marij tamē abse-
ntis ratio habita est, nam populus eum absentem
propter Cimbrōs & Theutones secundo consu-
lem designauit. Et Lucullus sua in Marcū fratrem
humanitate usque adeo populi gratiam tenuit,
ut cum eo absens ædilis declaratus fuerit. Pro-
pter hanc legem Marcellus consul ad senatum re-
tulit, ne absentī Cæsari petitio secundi consulatus
daretur, quoniam plebiscito, quo ei petitio
data fuerat, Pompeius hac lege postea generali-
tate abrogauerat. Aliam legem idem Pompeius
tulit, ut si quis parētis, aut filiū fata clam palam
uē præparauerit, insutus culeo cum cane, gale
logallinaceo, uipera, & simia in mare proximū,
uel in anem projiceretur, ut inter ferales angu-
stias comprehensus omnium elementorum uis
uius carere incipiat, & ei cælum superstiti, terra
mortuo auferatur. hac pœna tamen non nisi
confessi afficiebantur, ut Sueto. in uita Augusti
scribit. alios autem necans cognatione & affinitate
attingentes pœnam legis Cornelie de sicarijs
sustinet. Hoc supplicij genere M. Tullij dicitur
uirum

uirum Tarquinius rex primum condemnauit,
propterea quod librum secreta ciuiliū sacro-
rum continentem suæ commissum custodia cor-
ruptus Petronio scribendum dedisset, quod ius-
tissime postea anno sexcentesimo ab urbe cōdis-
ta lege Pompeia paricidis irrogatum est, quia ut
Valerius libro. I. asseuerat, pari uindicta parens
tum ac deorum uiolatio expianda est. & ut ait,
P. Malleolus hanc pœnam primus omnium pa-
ricidarum sustinuit, eo quod matrem occidisset.
Iuuenalis quoq; sententia ob matrem & affines
occisos Nero hoc supplicij genere, uerū non una
duntaxat parata simia, aut uno serpente, aut uno
culeo, sed pluribus paratis affici debuit.

LEx Iulia. C. Iulius Cæsar lege sanxit, ne ad-
dulteri forent, sed deprehensi ut supplitio
dederentur. Ulpianus tamē de adulterijs
à diuo Augusto hanc legem fuisse latam scribit,
cui Trāquillus in uita Augusti astipulatur. Hac
lex plura habet capita, ut sub titulo ad legē Iuliā
de adulterijs iurisconsulti docent, & Gellius lib.
secundo ca. 15. uerba. 7. capituli legis Iuliæ refert.
Et cum Romæ Iuuenalis tēporibus magnā adul-
terarum multitudo foret, & quidam ubi tunc lex
Iulia dormiret, clamando peteret & conqueret,
Lauronia pro defensione mulierū ante alias oēs
in uiros legem Scātiniam debere citari dixit.

LEx Papia Pompeia. Sub Octauiano Cæ-
sare Papius & Pōpeius iuffici cōsules le-
gē tulerunt, quæ à nominibus eorū Papia
& Pōpeia appellat. & patrū præmia p̄ suscipien-
dis liberis continet. Multa hanc legem capita ha-
uisse legimus, ut circa caducōrum obseruatio-
nē, & de iure quod in bonis libertorum patroni
habent

184 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
habent, & ne inter senatores & libertas matrimonia fierent. Tiberius quoque Cæsar nouum casum legis Papiae edidit, si Trāquillo in uita Claudij credimus, ne sexagenarij uxorem ducerent, quasi generare non possent. cui Claudius primus, deinde Iustinianus abrogarunt, cum post id tempus generare possit aliquis. Aliquæ de relictis legibus uetustate atque incuria in totum euanuerunt, quarum & si iam nullus est usus, noticia tamen necessaria uidebatur, quo facilius & clarius ueterum oratorum atque historicorum, ipsorum quoque ius recõsult. scripta locis suis comprehendantur. Et quidam lex Licinia, & Fania, aliaque leges sumptuariæ iam temporibus Cæcilij iuris consulti oblitteratæ erant, ut idem apud Gell. lib. xx. testatur. Aliquæ in nouos legum latorum transitum fecerunt, nam ut Macrobius lib. Saturnaliũ tertio scribit, pereuntibus uetustate legibus, solo legislatoris mutato nomine, iterum latæ in eandem sententiã fuerunt, sic euenisse in XII. tab. legibus dicit, quæ à X. iuris in nouos transierunt legum latorum. Sic itaque de relictis legibus perpauca admodum in usu remanserunt. Sunt præterea complures aliaque leges, ut lex Iulia de ui publica, & de ui priuata, quarum hæc uim sine armis committentes tertia parte bonorum punit, & illa in ui armata deprehensos deportat. Item Iulia de annona poenam aduersus eum statuit, qui ut annona carior esset, aliquid fecerit & Iulia peculatus, reo peculatus aqua & igni interdicit. Sed M. Cato in quadam oratione illis tribus uerbis de impunitate peculatus atque licentia conqueritur, dum fures priuatorum furum in compedibus, & fures publicos in auro atque purpura etatem agere dicit. Has leges ultimas con-

LIBER SECVNDVS. 185
mas consulto perstringimus, eo quod iuris perit illas diligenter commemorant.

PLEBISCITA.

Isdem ferè temporibus, uel paulo post quã leges XII. tabu. conscriptæ fuerunt, plebs cum patribus in discordiam perueniens anno sexagesimo post libertatem inceptam rursum secessit, & ex Algido monte, & Sabinis, ubi tunc belli gerendi causa legiones erant, in montem profecta est Auentinum, mox in Sacrum montem ex Auentino secundum Liuium transiit, omnisque plebs urbana eodem se contulit. Autor autem & initium huius secessionis Virginius traditur, contumelia ab Appio Claudio affectus, qui Xuir iterum legis scribendis creatus, filiam huius uirginem in genuam per uim libidinis gratia in seruitutem asserere conabatur, ob quam rem Virginius pater filiam interfecit, & raptam ad commilitones confugit, eosque ac plebem urbanam ut a patribus secederent, commouit. Mox tamen sublata Xuirorum potestate, plebs in urbem rediens patribus reconciliata fuit. Sed in secessione post reuocationem quoque ipsa plebs sicuti ante Xuirorum creationem solebat iura, rogante plebeio magistratu ueluti Tribuno, sibi constituit, quæ legibus XII. tabu. etiam derogarunt, aut eas dilatarunt. Hæc autem iura Plebiscita uocantur, quod & Capitonis uerbis intelligere promptum est dicentis apud Gell. lib. 10. Plebiscitum esse generale iussum plebis rogante magistratu. qui tamen legem unam & plebiscitum diffinit. Huius etiam caput & origo, & quasi fons rogatio est, ut paulo ante diximus. nam nisi plebs rogatur, nullum plebis iussum fieri potest.

186 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ri potest, quod Vlp. lib. 9. ff. de lege Aquilia ostēdit, quæ secundum eum omnibus legibus, quæ ante de damno iniuriæ locutæ sunt, derogavit. siue XII. tabu. siue alia qua fuit, & Plebiscitum est, cum eam Aquilius plebis tribunus à plebe rogauerit. Linius quoque lib. 6. secundi belli punici Artilium tribunū plebis legem rogasse scribit, quid fieri uellet de his rebus quas Campani, Attellani Calatini, Sabbatini in arbitrium, deditionemque Pop. Ro. dederant. Paulus etiam id libro quinto & trigésimo ostendit, duo capita Falcidiae legis ad uerbum referens, quæ utroque capite secundum eum rogata fuit, & liberam legandi facultatem ciuibus Romanis usque ad dodrantem dedit, id est ita demum ualere legata uoluit, si hæredes non minus quam partem quartam hæreditatis ex testamento caperent. Et hac plebis lege angustata fuit una lex XII. tabu. quam sic scriptam fuisse Pomponius de uerbo. significat. dicit, Vt quis legis legandi potestas tributa uidebatur, sed hanc legandi facultatem ad dodrantem usque Falcidia restrinxit. Et Iunia lege tribunus ad plebem rogandam plebeius tantum in principio esse poterat. sed postea alia lege lata, & patricij plebis tribuni creati cœperunt. unde Duronium patricium M. Antonius, & L. Flaccus cœsares senatu mouerunt, quod legem de coerendis conuiuiorum sumptibus latam Tribunus plebis abrogauerat, ut apud Valerium legimus. Designato quoque Dictatore omnes magistratus, excepto Tribunatu, suam autoritatem amittebant, ut Plutarchus ait, & ideo cum Fabius dictator in Minutium magistrum equitum, qui iniussu suo cum parte exercitus Hannibalis pugnauerat, animaduertere uellet,

LIBER SECVNDVS. 187
let, Metellus Tribun. plebis commoto oratione populo Minutium non modo defendit, sed etiam Fabij collegam eum fieri curauit, licet alij timore affectu silentium agerent. Plebiscitis in initio patricij nequaquam tenebantur, donec ut Gell. lib. 15. refert, Q. Hortensius dictator eam legem tulisset, ut eoiure quod plebs statuisset omnes Quiritēs teneretur, quam post reuocationem plebis extincta Xuirorum potestate fuisse latam Pomponius scribit, eo quod multæ de his plebiscitis discordiæ nascerentur. Et ita inter legem & plebiscita discrimen in constituendi specie tantum, non in potestate fuit. unde quia eadem plebisciti & legis potestas fuit, his nominibus autores boni, ut lib. 10. Gellius asserit, promiscue uisunt. Inuenimus tamen Trib. plebis potestatem à Sylula dictatore fuisse minutam, qui & omne ius legum ferendarum eis ademit, sed potestas illa tribunitia tandem Cæsaris auxilio restituta est. Ius quoque tribunitiæ potestatis fortius ad impediendum quam ad agendum erat. nam ut Plutarchus scribit, cæteris omnibus collegis uolentibus unus tribunus nolens, & se opponens plus poterat, & præferebatur. proinde Cato iunior tribunatum aliquando petijt, ut solus Metelli & aliorum tribunorum conatus contra Rempublicam impediret, & refringeret. Leges itaque plebis, siue plebiscita post XII. tabulas lata, quæ ueteres scriptores crebrius commemorant à Liuiō, Macrobio lib. Saturna. 3. Plutarcho, Pomponioque Lato, & alijs nunc referre existimaui, propterea quod secundam ciuilem disciplinam speciem faciunt, & paucae admodum Plebis leges apud iurisconsultos legantur.

Lex Icilia

L Ex Icilia & Duillia. Paulo postquā Xuiris se magistratu abdicassent, plebs X. tribunos creauit, de quibus Icilius extemplo plebē rogauit, & plebs sciuit, ne cui secessio à Xuiris facta fraudi esset. Et de COSS. creandis cum prouocatione M. Duillius rogationem pertulit. hic L. Valerius, & M. Hora. creati fuerunt COSS. deinde idem M. Duillius tribu. ple. legem tulit, ut qui plebem sine tribunis reliquisset, quicq; magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Et cum triumphus aestimatio arbitriumq; semper penes senatum fuisset, ingenuiq; consensu patrum triumphus COSS. negaretur, Icilius Tribu. pleb. de triumpho consulum pro quadam uictoria rogationem ad populum tulit, & populus eā accepit. tuncq; primū sine autoritate Senatus populi iussu triumphatum est, & ita uetus obseruatio ut alia quaedam imminuta est. Sic in dictatura euenit, quae prius patricijs dabatur, post etiam ad plebem deuenit, primusq; de plebe dictator aduersus Tarquinienses & Faliscos C. Martius Rutilius dictus est, qui etiam uictis hostibus sine autoritate patrum populi iussu triumphauit. Magister quoq; equitum e patricijs in initio creabatur, postmodum ad hunc honorem plebs admittis facta est, & Licinius Stolo primus e plebe Magister equitum factus est. alij C. Plautium à M. Rutilio primū e plebe ad hūc honorem fuisse admissum tradunt.

L Ex Canuleia. C. Canuleius Tribu. pleb. legem tulit, ut cōnubium plebi cum patribus esset, & hoc plebiscito abrogatū est ius XII. tabu. quo contrarium cauebatur, ne cōnubium patribus cum plebe esset, sed cum magna cōtentione

tionē patriciorum & plebis istud finem accepit. Et cum alij nouem plebis tribuni rogationē promulgassent, ut populo potestas esset COSS. faciendi seu de plebe, seu de patribus uellet, summaq; ui post uictoriā à Canuleio de patribus habitā, pro sua rogatione pugnarent, ut sedaretur, eō deducta res est, ut tribuni militum cōsulari potestates promiscue ex patribus ac plebe crearentur, de COSS. creandis nihil immutaretur. quare anno CCCX. quā urbs Romana cōdita erat, primū Tribu. milit. creati sequentes patricij A. Sempronius, L. Attilius, T. Cæcilius magistratū, secundum Liui. pro COSS. inierunt. & creati fuerunt sæpius tribu. milit. p cōsulari potestate, uarioq; numero, interdum seni autore Pomponio fuerūt aliquando plures, nonnunquā pauciores.

L Ex Licinia. C. Licinius Stolo Trib. pleb. cū collega legem tulit, ne quis plus quinquaginta agri iugera possideret. Alteram idem Licinius tulit, ne tribunorū militum comitia fierent, & ut alter cōsul e plebe crearetur. Hæc lex cum patribus displiceret hac cōditione eam accipere contenti fuerunt, si à plebe nobilitati prætor, qui ius in urbe diceret, e patribus creandus concederetur, quod factum est, primusq; COS. e plebe Licinius siue Sextius eius collega factus est. patres autem præturam SP. Furio M. filio Casmillo dederūt. Sed huic legi post nonnum annum creatis duobus patricijs COSS. C. Potito, & M. Valerio abrogatum est. post id tempus per uices seruata, & abrogata fuit, ut apud Liuiū inuenio. Lex quoq; de ambitu autoribus patribus à C. Petilio tribu. pleb. primum, C. Fabio, & C. Plautio COSS. lata est, qua lege nouorū maxime hominum

190 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
num ambitio, qui nundinas & conciliabula ob-
sire solebant, compressa est. Fuit tãdem de eadem
re lex Iulia lata.

L Ex Genutia. Apud quosdam Livijs inuenit,
L. Genutium pleb. trib. ne fœnerare liceret,
tulisse ad populum. Item fuisse alijs Plebisci-
tis cautum, ne quis eundem magistratum intra
X. annos caperet, nec duos COSS. plebeios creari
liceret. Secunda ex his constitutionibus unã XII
tabu. legem renouauit, qua ut post Ciceronẽ sus-
pra retulimus, idem cauebat. Sed innouatio usq;
adeo non ualuit quin interdum necessario, sapi-
us absq; caussa, & ui aliquando hæc lex abrogas-
retur. Marius enim ut Cimbro & Theutonas de-
bellaret, quinq; consulatus cõtinuos gessit, cum
alijs ad id bellum conficiendum magis idoneus
non inueniretur. Et C. Licinius Stolo, & L. Sexti-
us decimũ tribuni, ut pro legibus à se latis cõtra
patres pugnarent, refecti sunt. Cæsar uero conti-
num i consulatum, perpetuam dictaturam, præ-
fecturamq; morum arripuit. & Augustus tribu-
nitiam potestatem perpetuam recepit. Sylla etiã
am ad centum & uiginti annos dictaturam sum-
psit, eam tamen repub. ordinata deposuit. Sic de
Caio Graccho legimus, cui secundum tribuna-
tum absq; temporis inter capedine plebs Roma-
na contulit. Cumq; uicio ducum Bellum Numani-
tinum non sine publico pudore duraret, Scipio-
nem Aemilianum Pauli filium hac lege necessitas
Romani soluerunt, ut ad Numantiam debel-
landam secundum habere consulatum intra X.
annos posset.

Lex Attilia. L. Attilius, & Claudius Marti-
us

LIBER SECVNDVS. 191

us Trib. pleb. rogationem tulerunt, ut tribuni
militum senideni in quatuor legiones à populo
crearentur, quæ antea (perquã paucis suffragio
populi relictis locis) dictatorum & consulum
fermẽ beneficia fuerant. Eodem anno M. Decius
tribu. pleb. alterum plebiscitum tulit, ut duuni-
ros nauales classis ordinandæ, rescindendq; cau-
sa populus iuberet. quod autem primũ plebisci-
tum ut aliquot tribuni militum suffragio populi
crearetur à Romanis neglectum nõ fuerit, in Ca-
tone, Iulio, & alijs ostenditur, qui suffragio popu-
li militum tribuni fuerunt.

L Ex Claudia. Q. Claudius trib. pleb. uno pa-
trum adiuuante C. Flaminio, legem aduersus
senatum tulit, ne Senator, qui uẽ senato-
ris pater fuisset maritimã nauim, quæ plus quàm
trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis
esse ad fructus ex agris uectandos creditum est,
nam quæstus omnis patribus uisus est indecorus.

L Ex Voconia. Voconius legem tulit, ne quis
census, hoc est pecuniosus heredem unicam
filiam relinqueret. Erat autem census ille,
qui centum milia sestertium in professione detu-
lisset. sed hoc plebiscitum ut Cæcilius apud Gel-
lib. 20. refert, in usu esse desijt. Q. Volumnius Sa-
xa tribunus plebis legem etiam tulit, ne quis hæ-
redem mulierẽ institueret, & M. Cato leges istas
oratione luculenta suasit. Sed sicut hi tribuni ple-
bis mulierum successiones diminuerunt, ita sa-
cratissimus imperator Iustinianus eas auxit. nã
maribus fœminas in successione ab intestato æ-
quauit, & maximũ reputauit uitium discrimen
inter mares & fœminas etiam testamento indus-
tere.

Lex Oppia

L Ex Oppia. M. Oppius, & T. Romuleius tribu pleb. legem Q. Fabio, T. Sempronio COSS. in medio ardore belli punici tulerunt, ne qua mulier ueste uarij coloris uteretur, nec plus semuncia auri haberet, nec iuncto uehiculo in urbe oppidoue, aut pprius inde mille passus, nisi sacrificij publici gratia ueheretur. neu suoperfluo ornatu uteretur, aut plus uncia in auribus appenderet. fuit tandem hæc lex post XX. annos quam lata fuerat, à tribunis abrogata. M. tamen Portius Cato alter COS. luculentissimã orationem pro Oppia lege habuit, sed nõ obtinuit quin magno uirorum detrimento abrogaretur. nam inde usq; adeo sceminarũ luxuria processit & uicta est, quod bona uiri quantumcunq; diuitis superfluo earum ornatu nõ sufficiant. unde maritus rapere, furari, & iniique acquirere coguntur, uel frenatę mulierum libidini obsequantur, quod nõ evenisset, si in ipso introitu ruenti luxurię obstitissent.

L Ex Plotia. M. Plotius Sillanus cū esset pleb. tribu. Cn. Pompeio Strabone, & L. Portio Catone COSS. legem tulit, ut tribus singulorum quinos denos qui eo anno iudicarent ex eo numero suffragio crearent, ex quo factum est, ut Senatores quoq; & quidam etiam ex ipsa plebe eo numero essent suffragio.

L Ex Orchia. C. Orchius tribu. pleb. tertio anno quã Cato censor fuerat, de senatus sententia legem tulit, quę numerum conuictorum præscribebat fieri, & ut patētibus ianuis conuictarum obseruatio uideri posset, ne plures quã præscripto eius cauebatur, ad cœnam uocaretur.

L Ex Horatia. Cū. C. Tarratia Vestalis cã po Tyberino siue Martio Pop. Ro. donasset, Horatius munificentię & beneficij gratia legem ad populum tulit, ut una omnium sceminarum testabilis esset. & si XL. annos nata sacerdotio abire & nubere uoluisset, ut exaugurandi atq; nubendi ius potestatemq; haberet. Hac lege Tarratię Vestalius dicendi in testamento testimonij non in alijs rebus ultra alias mulieres datum est. nam testimonij dicere mulier in testamento non potest. Alias autem posse testem esse mulierem argumento est secundum Paul. & Vlp. lex Iulia de adulterijs, quę adulteri tantum damnatam testem produci, uel dicere testimonium uetat. Porro quod XL. ætatis anno abire sacerdotio, & nubere possit, priuilegium non est, quoniam inter sextum & decimũ ætatis omnes Vestales capiebant, & ex Numę Pompiliij instituto triginta annis castitatem seruabant, & penes Veitię sacra uersabantur. Illis deinde post id tempus sacerdotio relicto nubere permittebatur, quare apparet populum Ro. Tarratię dedisse quod iure communi omnium ei cõpetebat.

L Ex Atinia. Lege Atinia fuisse dispositum cõperimus, ut eius rei quę subrepta erit, æterna esset autoritas, nisi in potestatem eius cui subrepta fuerit reuerteretur. Hac lege ut Paulus & Iustinianus referunt, furtiue res usucapi prohibentur, nisi in domini potestatem reuersę fuerint. Sed qualiter hoc casu res in potestatem domini redire dicatur Paulus Labeonis, Pompeijq; autoritate primo & quadragesimo. ff. lib. enarrat, quod pro olixitatis cui tãdę gratia nõ

refero, praesertim quia omnes etiā iuris penitus
 insciji nostras Pandectas comparant & emunt.
 recte quidem meo iudicio, cum summo opere las-
 tinas litteras habere cupientibus suffragari poss-
 sint. Sed Gel. patrē Q. Scæuolæ, Brutūq; & Man-
 liū uiros eruditos quæsisse atq; dubitasse refert,
 quia hæc legis uerba, subrepta erit, tã præteritū
 quàm futurum tēpus ostendere uidentur, utrum
 ne in post facta, an etiam in antefacta furta lex
 ualeret. Quorum dubitationē hac P. Nigidij res-
 gula idē Gell. tollit, ut uerbū est, & erit, per se po-
 sita tēpus suū habeant, & retineant, ac præterito
 iuncta uim sui tēporis amittant, & in præteritū
 trahātur. nam si dico in campo est, uel in campo
 erit, secundum Nigidij regulam tempus instans,
 & futurū significo. at cum dicitur, factū est, uel
 scriptum erit, hæc uerba cū præterito cōfundun-
 tur, & præsentis aut futuri tantū tēporis esse desi-
 nunt. Itaq; inquit Gell. si hæc duo uerba, subrep-
 ta erit, sic diuidantur, subrepta, & erit, tunc lex
 in futuro furto loqui uidebitur. si uero permista
 sint hæc duo uocabula, ut subrepta erit, unū uer-
 bū sit, non minus in præteritū quàm in futurū tem-
 pus hæc lex trahit. Hæc sequi sententiā Pompo-
 de uerb. & rerū signi. uidetur, quum uerbum est,
 & erit, interdum etiam præteritum, nec solū præ-
 sens, uel futurum tēpus demonstrare dicit. quod
 cōprobatur si quis, Troia capta est, dixerit, non
 enim ad præsentis facti demonstrationē, sed ad
 præteritum is sermo refertur. pariter si quis eos
 dicillos fecerit, deinde his uerbis eos testamēto cō-
 firmauerit, quod in codicillis scriptū erit, seruari
 uolo, de præteritis non futuris codicillis eū sensisse
 credendum est. Hæc lex & huius similes, quicq;
 post Nigidij Gel. dixerit, in tēpus dūtaxat futu-
 rum

rum trahunt. cū potificū atq; imperatorum præ-
 ceptis leges, & constitutiones quibuscunq; uer-
 bis cōceptæ futuris dent formam negocijs, non
 ad præterita facta, nisi cautū sit nominatim, reuo-
 cent. cumq; Theodosij, & Valētiniani sanctione
 leges uerbis etiā præteriti tēporis, præsentis aut
 futuri cōceptæ, semper pro uiridi obseruātia ua-
 leant. Antelegē tamen Atiniam furtiuarū rerum
 usucapionem lex XII. tab. inhibuit. usucapionem
 quoq; quæ seruitutem constituēbat, Lex Scribo-
 nia sustulit, nō autem eam quæ sublata seruitute
 libertatem præstat. sed & ui possessarum rerum
 lex Iulia, & Plaucia usucapionem tollunt, ut di-
 re ciuili magis apparet.

Gracchorū leges. Ut intelligi possit, quæ
 res Gracchum ferre legē Agrariam mos-
 uerit, non absolum uidebitur si hęc rem
 post Plur. & Appianum altius repetierimus. Ro-
 mani quādo uicinis agri aliquid hostibus adime-
 bant, partim uendere, partim in publicum redi-
 gere, ac egenis ciuibus pro modica pensione tra-
 dere consueuerunt. Deinde quia diuites eas pen-
 siones augere, & pauperes excludere incipiebāt,
 lata est lex, quæ supra quingenta agri iugera ci-
 uem Romanum habere prohibebat, & centum
 maiorum armentorum capita, minorum duntaxat
 quingenta obtinere permittebat. Sed hæc
 lex paulo post neglecta fuit. Quare cōsilio Cras-
 si Pont. Max. & Mutij Scæuolæ consulis & ius
 reconsulti, Appijq; Claudij soceri legem denuo
 Tiberius Gracchus tribunus plebis post lōgas
 altercationes tulit, ut nemini ultra quingenta
 telluris iugera habere liceret, & ut agros contra
 legem tenētes cum fructibus eos accepto pretio
 dimitterent, & egenis ciuibus traderent. Ad res

196 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
liquos uero agros diuidendos qui in publicum
redigebantur, ut tres uiri praestantes crearen-
tur, qui per singulos annos immutati eos pau-
peribus impenderent, quod factum est. nam Ti-
berius ipse, Appius focer, & Caius Tiberij fra-
ter ad agros diuidendos lecti fuerunt. Sed Ti-
berius ob hanc legem diuitibus infestus, cum si-
bi tribunatum prorogare uellet, opera Scipio-
nis Nasicæ occisus est, post cuius mortem ut ge-
mentis plebis dolor leniretur, Senatus diuisionem
agrorum impugnare destitit, & loco Ti-
berij ad agros diuidendos P. Crassum Grachor-
um affinem eligi permisit. Longe post Ca. Grac-
chus Tiberij frater Tribunatum obtinuit, & le-
ges sequentes tulit. Vt qui magistratu per popu-
lum remorus esset, facultatem alterius magistra-
tus ineundi non haberet. Et si in magistratu con-
stitutus ciuē Romanum sine iudicio necasset, ut
in eum populi animaduersio foret. Praeterea ad-
uersus potentiam senatus leges populares tulit,
ueluti de colonijs deducendis, de uestibus sine sti-
pendiorum diminutione publice militibus dan-
dis, de minoribus decem & septem annis ad mi-
litiā non cogendis. Lege etiam pares in suffra-
gijs Italos & ciues constituit. Frumētariā quoque
legem de annona pauperibus assignanda, & Caliā
de iudicibus eligendis tulit. nam cum soli antea
senatores iudicaret, ob eamque rem a plebe time-
rentur, trecentos ex equestri ordine iudices pa-
rem Senatoribus numerum statuens adiecit. De-
mum cū Opimius COS. multas ex ipsius Caij
legibus abrogaret, contracta multitudine ut res-
sisteret, primo in Capitolium uenit, mox Attilio
pracone Opimij ibi in turba occiso Auentinum
occupauit, ubi ab Opimio uictus in sacrum deos
rum

LIBER SECVNVDVS. 197
rum nemus peruenit, ibique manu Philocratis ser-
ui occisus est. Ab hoc tēpore lex agraria per sin-
gulos ferè annos tribunitijs furoribus, & summis
contentionibus agitata tantisper patres & ple-
bem assidue collisit, dum per Ciceronis consulis
prudentiam & eloquentiam facile sopita fuerit.
L Ex Helia & Fusia. Helius & Fusius tribu-
ni plebis sua autoritate legem tulerunt
ne quis per eos dies, quibus cum populo
agiliceret, nisi de caelo seruasset, quippiam age-
ret. haec sanctio unam XII. tab. legem innouauit
per quam supra retulimus.
L Ex Clodia. P. Clodius plebis tribunus le-
gem perniciosam L. Pisone, & Gabino
COSS. tulit, ne quis per eos dies quibus
cum populo agiliceret, id est populus quid roga-
ri posset, de caelo contra legem Fusiam & Heliam
seruaret. Clodius idem alteram legē de annona
tulit. ut frumentū quod antea senis denarijs, ac
trienubus in singulos modios populo dabatur,
gratis daretur. Tertiam idem tulit, ne quē Cen-
sores in senatu legendo praetirent, neue qua ig-
nominia afficerent, nisi apud eos accusatus, & u-
triusque censoris sententia damnatus esset.
L Eges Triumphandi. Vt quibusdam impe-
ratoribus occurreretur, qui ob leuia praes-
tia sibi decerni triumphos desiderabant,
Valerius Maximus libro secundo de iure trium-
phandi, lege cautum fuisse scribit, ne quis Impe-
rator triumpharet, nisi quing. millia hostiū una
acie caecidisset. Nō enim numero, sed gloria triū-
phorum excelsius urbis Romae futurū decus Ro-
mani existimabant. Caeterū ne tā clara lex praes-
dicta cupiditate laurae obliteraretur, adiutorio
N 3 Plebis

198 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Plebisciti L. Mario, & M. Catone tribunis ple-
bis lati fulta est. quod pœnam imperatoribus mi-
nabatur, qui aut hostium occisorum in prælio,
aut amissorum ciuium falsum numerum litte-
ris senatui ausi essent referre. & iubebat eos ur-
bem ingressos protinus apud Quæstores urba-
nos iurare se uera ad Senatum de utroq; nume-
ro scripsisse. Alia lex, triumphandi erat, qua pro
aucto imperio, non pro recuperatis quæ reipub-
licæ aliquando fuissent, triumphus decernebas-
tur. Sed & parte ciuitatis lachrimante, & de ciui-
li bello decernere supplicationes, ouare, uel tri-
umphare nefas erat. unde Q. Ful. L. Optimio tri-
umphus minime decretus est, quia Capuam, &
Fregellanos solum recuperauerant. Et Nasica,
Catulus, C. Antoni^o, L. Cinna, C. Marius & Sylla
la ex ciuili bello, & de ciuibus uictis non trium-
pharunt. Camillus tamen recuperata ex Gallis
hostibus patria triumphauit. Hæ leges etiam po-
stea non usq; quaq; obtinuerunt. nam Vespasia-
nus de Iudæis recuperatis, & Iulius Cæsar de
Pompeio & alijs ciuibus Romanis triumphum
egerunt. Nec mirum sit tãdem has leges perijisse
cum multæ aliæ leges stante sub consulibus res
publica castè seruari solitæ, sub principibus ex
usu abierint, ut præclare Blondus triumphantis
Romæ lib. X. scribit. ubi etiam post Liuium Ma-
bro nono Bel. Maced. alia lege cautum fuisse di-
cit, ne quis triumpharet, qui exercitum non des-
portasset, & prouinciam in qua res gesserat pœ-
catam, perdomitamq; successori non tradi disset
& ideo iuste L. Manlio & Marcello triumphus
denegatus est, nam de Hispania, & Sicilia quas
non perdomuerunt, triumphare uolebant, ouas
tamen

LIBER SECVNDVS. 199
tio tamen utriq; pro gestis concessa est. Alia triū-
phandi lege cautum fuisse Plutarthus in uita Pō-
peij refert, ne dux ante triumphum urbem ingre-
geretur. Hæc lex usq; adeo Romæ seruata est,
quod cum Cæsarem triumphaturum urbem in-
gredi ante triumphum prohiberet, & altera abs-
tenti consulatum editis iam comitijs consulari-
bus denegaret, omisso triumpho priuatus, ut cō-
sulatum peteret, urbem ingredi maluit, & con-
sul cum Bibulo creatus est. nam si triumphans
urbem introire uoluisset, consulatu lapsis comi-
tijs exclusus fuisset. Pompeio quoq; priuato tri-
umphum petenti, quod consuli, aut duci trium-
phus lege tantum permitteretur, Sylla obiecit.
Vnde etiam Scipio cum in Hispania neq; consul
neq; suis auspicijs Carthaginenses superasset, tri-
umphum propter hanc legem nō postulauit, &
in signi Pœnorum classe deleta Luctatio Catulo
consul, non Q. Valerio pratori triumphum ses-
natus decreuit, licet ea pugna bonam operā Va-
lerius nauasset.

L Ex Manilia. Manilius plebis Tribun^o legē
tulit, ut quando res à nobilibus aduersæ
gestæ fuisset, etiam hi ad magistratus ge-
rendos admitterentur, quorū Maiores in Roma-
na republica magistratus nō exercuissent. huius
modi autem homines noui appellant. Romani
enim, authore Plutarcho, eos qui generis gloria
carentes, à seipsis nominis sui initium capiebāt,
nouos homines è more uocabant. unde ipse Ca-
to senior, & cōplures alij obscuri & ignotis nati
parentibus, noui appellati sunt.

L Ex Othonia. Otho tribunus plebis legē tu-
lit, ne quis cum ordine equestri in specta-
culis

200 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
culis federet, nisi sesterium quadraginta milia
possideret, quod si cotingeret, quisquis esset siue
ingenuus, siue libertus inter equites in gradu
XIII. spectare ei liceret. Sed cum plerique equitū
ut Trāquillus scribit, attrito bellis civilibus pa-
trimonio spectare ludos à XIII. gradu metu pœ-
næ theatralis non auderēt, Augustus deinde hac
lege eos quibus ipsis, parentibus uē equester cen-
sus unquam fuisset, non teneri pronunciauit. Per
quingentos quoq; & quinquaginta octo annos
Senatus populo mixtus spectaculo ludorum in-
terfuit, ut apud Valerium de institutis antiquis
legitur. sed hunc morem Attilius Seranus, & L.
Scribonius ædiles, ludos patri deum facientes,
Scipionis Africani sententiam secuti discretis ses-
natus, & populi locis soluerunt. Postea Augusti
temporibus primus subselliorum ordo senato-
ribus decreto patrum uacauit, militem etiā Au-
gustus à populo secreuit,

LEges Apuleiæ. L. Apuleius Saturninus. ple-
bis Tribunus legem tulit, ut nemini præ-
ter decretum populi in regione esse liceret
quatuor enim regiōes, id est maiores in urbe par-
tes erant, ut Varro & alij tradunt. è quibus pri-
ma regio suburbana dicebatur, secunda Esquili-
na nominabatur, tertia Collina, & quarta Pala-
tina appellata fuit. Et licet hoc plebiscitum non
haberet necessitatem, tamen Senatores id iureiu-
rando confirmare Saturninus coegit. Solum Me-
tellus Numidicus aqua, igni, tectoq; interdicitus
exulare, quam iurare maluit. Idem Tribunus ut
sibi gratiam Marianorum militum pararet, le-
gem alteram tulit, ut ueteranis in Africa centena
agri iugera diuiderentur.

Lex

LIBER SECVNDVS. 201

LEx Sulpitia. Sulpitius tribunus plebis, ut ad-
uersus Mithridatem Marius bellum gere-
ret, legem tulit. sed hæc lex nullum habuit
effectum, nam Sylla uicto Mario, & caeso Sulpi-
tio in Mithridatem profectus est. Is etiam Sulpi-
tius lege promulgata, ne quis ordinis senatorij ul-
tra duo millia dragmarum æs alienum conflare
posset. cum uita excessit, trecetas miriadas, sicut
apud Plutarchum in Sylla legimus, debiti nomi-
ne reliquit.

LEx Oguinia. Quum apud Romanos iam ed-
deuentū esset, ut Præturam, cōsulatum, cen-
suram, dictaturā, & alios magistratus ple-
bei gerere possent, neq; adhuc sacerdotia essent
promiscua, nec ad ea plebei admitterentur, Q. et
Cn. Oguinij tribu. pleb. rogationem promulga-
runt, ut cum quatuor augures, & quatuor pōtifi-
ces ea tempestate essent, augurij horum sacerdo-
tum numerum placeret, quinque augures, quatuor-
orq; pontifices (de plebe omnes) allegerentur.
de hac lege suadenda dissuadendaq; inter App.
Claud. patricium, & P. Decium Murem plebeiū
certatum est. Sed optimates tādē plebeijs cede-
re coacti fuerūt, & lex ingēti cōsensu accepta est,
ac sic duo sacerdotia inter patres, & plebem hac
lege effecta sunt promiscua. suasorq; legis P. De-
cius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Ru-
tilius, M. Lilius Dentur plebeijs pontifices creati
fuerunt. Item quinque alij C. Genutius, Aelius Pe-
tus, M. Minutius, Cl. Martius, & T. Pub. aus-
gures etiam è plebe designati sunt. Pontifices Nu-
ma inuenit, unūq; alijs præerat, & Max. Pont.
dicebatur, quod in Vestalibus seruatuū fuit. nam
uirgo alijs imperans, Max. uirgo dicebatur,
N s qualis

202 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
qualis fuit Aemylia Vestalis, & Cornelia, & aliae
plures Vestales. quatuor enim Vestales Gegania
am, Bereniam, Camiliam, & Tarpeiam Numa
Pompilius legit, deinde Seruius alias duas addi-
dit, isq; Vestaliū numerus postea à Romanis cus-
toditus est. Ex his una reliquis præerat, & uirgo
Max. dicebatur, ut de Aemylia & Cornelia dixi-
mus. Primus autem qui Pontificat. Max. gessit
rit, Martius Martij patricij filius fuit, & eum Nu-
ma creauit. post hunc illustres uiri hoc sacerdoti-
um obtinuerunt P. Licinius, Scauola, Metellus,
Cæsar, Augustus, Titusq; & alij complures. Ho-
die magnas huiusce antiquitatis reliquias serua-
mus. summū enim habemus Pont. cui minores
pontifices, & Christiani parent, & cōstituendi,
ligandiq; potestatem à deo habet. Inter nostras
quoq; Vestales Max. uirgo, quam abbatissam di-
cimus, alijs præest. Inter Augures impar nume-
rus autore Liusio esse debebat, ut tres Romanæ
tribus Ramnenses, Titienses, & Lucerēs suum
quinq; augurē haberent, sic enim Romulum insti-
tuisse collegium augurū Dionys. tradit. Quod si
pluribus opus erat, pari inter se numero sacerdo-
tes multiplicabant. unde quinq; prioribus à die-
ctis, ut terni in singulas tribus essent, Tribuni nu-
merum nouem augurum expleuerunt. itaq; non
inuenit Liusius, quemadmodum ad quatuor au-
gurum numerum, nisi morte duorum, redigi id
collegium potuerit. Ex hoc loco patet, nō hodie
initium sumi, quod nobili duntaxat genere nati
ad quædam sacerdotia admittantur, sed & non
hodie exordium sumitur, quod plebeij hunc mo-
rem reprobent, & conquerantur, ut in hac lege
ostenditur. Gregorij tandem Pont. constitutione
discrimen in sacerdotijs habēdis inter patricos
&

LIBER SECVNDVS. 203

& plebeios sublatū est. certis tamē in rebus ratios
ne nobilitatis iura aliquid patricijs concedunt,
qđ & plebs improba ferre equo anio nō potest.

L Ex Manlia. Caius Manlius tribu. pleb. legē
tulit, ut Cn. Pompeius Magnus bellum ad-
uersus regem Ponti Mithridatem gereret,
quinocturno prælio uictus in regnum confugit.
ubi dum Pompeius eum persequendo occurren-
tes sibi regiones subigeret, Pharnacis filij seditio-
ne in turri obsessus, mortē sibi consciiuit. Fuit ta-
men hæc lex magna patrum indignatione lata,
ut Plutarch. scribit, eo quod Lucullus rerū gesta-
rum gloria hac rogatione priuaretur, & quod
Pompeius magis triumphī, quā belli successor
ei darei. Nam Mithridatē iam sæpe Lucullus su-
derat, & tamen huius copię cū prouincijs ex hac
lege Pompeio ad Mithridatem debellādum ob-
ueniebant, de quo tandem Pompeius triumphas-
uit. Sed si plebisciti definitio probe intelligatur,
hæc lex plebiscitum uocari nequaquā poterit, si-
cut neq; de imperio Cn. Pompei, neq; de ritu M.
Ciceronis, neq; de cæde P. Clodij quæstio, neq;
alia in genus populi, plebis uē iusta, leges, plebis
scitac; uocari possunt. non sunt enī generalia ius-
sa, neq; de uniuersis ciuibus, quod legis, plebsci-
tiq; definitio exigit. Quocirca priuilegia secundū
Gellij opinionē lib. 10. potius uocari debent, cū
de singulis concipiuntur, singulosq; concernant.
Doctissimi tamen aliquando his uocabulis pro
miscueuntur, & ne externos quæramus auto-
res, Pomponius iureconsultus pro teste in titulo
de legatio. se exhibet, dum priuilegium latum, ut
Hostilius Mancinus ciuis Romanus maneret, les-
gem appellat.

Lex Fal-

LEx Falcidia. Hanc legem Augusti tempore fuisse latam Eusebius scribit. in cuius relatione à Paulo lib. ff. quinto & trigésimo aliquòtulum discrepat. Dicit enim C. Falcidium plebis tribunū legem tulisse, ne quis plus testamento legaret, quàm ut quarta pars hæredibus super esset, si quatuor aut pauciores essent. si autè plus res quatuor essent, ut medietas eo tenore hæredibus ipsis relinqueretur, ut sine liberis, sine, ppin- quis idem exteris sua pater legaret. illa pars quæ Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fructibus, & iisdem carentibus, æquanimiter partiretur. At Paulus ut supra ostēdimus, aliter hanc legem fuisse constitutam refert. sed certe prædicta Falcidiæ legis cōmemoratio (nisi falsior) stare non potest. nam licet legatum uni ex hæredibus factum non impediatur quominus partem quartæ per legem Falcidiam debitè habeat, nec in quartam (nisi testator dixerit) imputetur ut Caius, & Martianus de lege Falcidia crediderunt, tamen Falcidia lex hæredum numerum nō consideravit, sed liberam legandi facultatem dedit, modo apud hæredem unū, siue plures quarta pars Iustiniano Pauloq; autoribus remaneat, nisi omnium hæreditas nominatim sit exhausta legatis, quo casu in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. Nec de quarta filijs debita Eusebius intelligere potuit, licet patris mentionem fecerit, quia per Falcidiam legem non debetur. Præterea Iustinianus liberorū distinctionem inuenit, non lex Falcidia, quæ Augusti temporibus lata est.

LEx Aquilia. Aquilius pleb. tribu. à plebero gavit. & primo eius capite occidēs iniuriam feruum

feruum alienum, quadrupedē, uel pecudem, tantum æs quanti plurimi res eo anno erit, domino dare tenetur. in omni autem alio damno in tantum tertio eius capite quis domino obligatur, quanti res in XXX. proximis diebus fuerit. Secundum caput huius legis in dissuetudinem abiit. de hac lege in. ff. plura leguntur, quare ultra non progredior.

LIBRI SECVNDI HISTORIAE IURIS CIVILIS FINIS.

AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS HISTORIAE IURIS CIVILIS LIBER TERTIVS.

SENATVSCONSVLTA.

TERTIO loco Romanæ Reipublicæ curam Senatus accepit, eo quod aucta civium multitudine populus difficulter totiens conuenire poterat, ut civitatem regeret, & sic tertia Reipublicæ species optimorum potestas græco Aristocratia nomine apud Romanos fuit. quæ est, cum studiosos & optimos civitas gubernatur. Et quia ad Reipub. gubernationem legum

206. HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tionem legum sanctio supra alias res per necessa-
ria uidebatur, ius quo ampliatae sunt leges prius
latae, & interdum abrogatae, Senatus constituere
cepit, idque ius eo quod ad senatus fieret consulta-
tionem, Senatusconsultum fuit appellatum. Est enim
Senatusconsultum, ut iure consulti definiunt, quod
senatus rogante consule iubet, atque constituit. Et
frequenter ab consulibus interrogatis nomine ipsa
Senatus decreta dicebantur, sic à Trebellio con-
sule, Senatusconsultum Trebellianum, à Pegaso
Pegasianum, à Velleio Velleianum, ab Orficio
Orficianum, à Symiamira Heliogabali matre,
Symiamirana senatusconsulta appellata fuerunt.
Pariter rogationes, leges scilicet & plebiscita, ut
sanctio Iulia, Cornelia, Cassia, Pompeia, Aquis-
lia, Falcidia, & aliae complures leges ab rogan-
tis nomine appellantur, ut lib. 2. ostendimus. Ple-
bis tamen Tribuni ante ualvas curiae (quam in-
trare illis non licebat) positus subsellijs senatus de-
creta examinabant, sicut in secundo Valerij lib-
scriptum habeo, ut si qua ex eis improbassent, ra-
ta esse non sinerent. itaque inquit, ueteribus S. C.
T. littera subscribi solebat, eaque nota Tribunos
eadem censuisse significabatur. Neque senatus iuris
constituendi potestatem lex deinde regia in prin-
cipis transferens imperium abstulit, ut argumē-
to sunt multa. Neronis enim temporibus Sena-
tusconsultum Trebellianum. 8. calendas Septem-
bris A. Seneca, & Trebellio Maximo COSS. con-
stitutum fuit. Alterum Domitiani temporibus fu-
isse factum Caius libro. ff. unde quadragesimo de
collusione detegenda scribit. Quinimmo oratio-
ne in senatu habita, auctores aliquot fuisse impera-
tores senatus de aliqua re censendi, & Senatuscon-
sultum faciendi, unde à Diuo Marco oratione ha-
bita

LIBER TERTIVS. 207
bita ne aliter transactio alimentorum rata esset,
quam si auctore praetore fieret, senatus constituit,
ut apud iuriconsultos de transactio. lego. Vlpia-
nus etiam lib. ff. septimo & uigesimo scribit cura-
tores & tutores praedia rustica & suburbana dis-
strahere prohibitos, oratione imperatoris Seue-
ri in Senatu Idibus Iunijs, Theophilo & Clemen-
te COSS. recitata. Et ante huius imperatoris ex-
cessum, ut idem Vlpianus de donatio. inter uirum
& uxorem refert, filius Antoninus imperator oras-
tione in senatu habita auctor senatus fuit censendi
Aemiliano & Nummio Albino COSS. ut alia
quid è iuris rigore circa donationes inter uirum
& uxorem laxaretur. Vespasianus quoque si Tra-
quillo credimus, auctor senatus fuit decernendi, &
senatusconsultum faciendi, ne filiorum familias for-
neratoribus exigendi crediti ius unquam, hoc est ne
post patrum quidem mortem esset. hoc autem sen-
atusconsultum Vlpianus lib. ff. 14. Macedonianum
à Macedone iniquo forneratore appellat. Sic legem
Scantiniam à C. Scantino plebis Tribuno, ob
appellatum de stupro Marcelli filium damnato
dictam fuisse aliqui putant. Et quia praecedente
imperatorum oratione haec Senatusconsulta fie-
bant, iuriconsulti in quinquaginta ff. libris, & etiam
imperatores in eorum sanctioibus huiusmodi
decreta modo orationes, modo senatusconsultum
ta uocant, quod interpretes plerique nequaquam
intellexerunt. Haec exempli gratia retulisse suffi-
ciat. nam ferè quaecumque senatusconsulta in libris di-
gestorum quinquaginta leguntur, Imperatorum
temporibus facta fuerunt, quod magna est pro-
batio aduentum Augustorum senatus potestatem
non extinxisse. Antiquiora certe extant pauca,
saltem quae ius civile concernant, cum instrumentum
ueterissimum

208 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
vetustissimum desideretur, in quod Vespasianus
pene ab exordio urbis Senatusconsulta, & Plebiscita de societate, & foedere, ac privilegio cuiuscumque concessis redegit. Vnum tamē hodie Senatus decretum vetus apud Rubiconem fluvium in columna marmorea adhuc videtur, cuius verba me non parum huiuscemodi antiquitatibus oblectans, libenter subiecero.

Iussu mandatuē P. R. commilito, armate quisquis es, manipularis iūe, Centurio iūe, Turma iūe Legionarie hic sistito, vexillum iūe finito, nec citra hunc amnem Rubiconem signa, ductum, commeatuē traducito. Si quis huiusce iussionis ergo aduersus praecepta ierit, fuerit iūe, adiudicatus esto P. R. H. ac si contra patriam arma tulerit, penatesque sacros penetralibus asportauerit. S. P. Q. R. Sanctio Plebisciti. S. iūe C.

Quinetiam in portu Arimini alterum est adhuc eiusdem sententiae SENAT. CONSULT.

Imp. Mil. Tiro. armate quisquis es, hic sistito, vexillum finito, arma deponito, nec citra hunc amnem Rubiconem signa, arma, exercitum iūe traducito. Si quis ergo aduersus praecepta ierit, fuerit iūe, adiudicatus esto Hostis P. R. ac si contra

contra patriam arma tulerit, sacros penetralibus asportauerit. Sanctio plebisciti, senatusconsulti, ultra hos fines arma proferre liceat nemini.

Quibus Senatusconsultis Caesar fortassis tertius cum de Gallia rediens ad Rubiconem usque peruenisset, & aduersus Pompeium, populumque Romanum bellum gesturus esset, militibus dixisse fertur, & etiam nunc regredi possumus, quod si pondusculum transferimus, omnia armis agenda erunt. De his quoque senatus decretis Lucanus libro primo intellexit. Iuris insuper condendi potestatem senatui legem regiam nequaquam ademisse numismata imperatorum temporibus percussa ostendunt. nam complura sunt literis S. C. cum eorum effigie inscripta, quibus significari senatusconsulti Probus de literis antiquis, & Passius lib. 3. dicunt. Primum enim Seruius, deinde Tarquinius Superbus a se sua auctoritate signauit, mox Populus nummum percussit Leges, ut de Papyriana & Clodia in Seruio retulimus, super hoc faciendo. Signandi etiam nummi potestas ad ipsos Tribunos XII. tab. legibus delata est, ut ex Cicrone de legibus apparet. Postremo si cut rebus in caeteris, sic in nummo percutiendo, qui sola auctoritate publica fabricari potest, Reipublicae curam senatus accepit, unde S. C. literae percussum senatus auctoritate nummum ipsidem literis inscriptum demonstrant. facto senatusconsulto, ut illa nota quae uisa erit, nummus percuteretur. Ulpianus quoque de legibus suo tempore non fuisse ambiguum dicit, senatum ius facere potuisse qui tamē Alexandri temporibus fuit. Referente quoque

210 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
quoque ad senatum consule, id est consulente senatum consule, fiebat Senatusconsultum. quod de M. Cicerone cognitum est facile, dum libro epistolarum primo unum senatusconsultum Lentulo referente factum aliquando fuisse scribit. Quinimmo id nos Vlpianus de petitione hereditatis expressit, cum pridie idus Martias Q. Iulium Balbum & P. Iubendum Celsum, T. Aufidium, & Onesrium Seuerianum COSS. de his uerba fecisse tradit, quae imperator Caesar Traiani Parthici ad optium filium, diui Neruae nepos, Adrianus Augustus imperator maximusque princeps, quinto nonas Martias quae proximae fuerant in senatu posuerat, postea refert, quid de illa referri senatores omnes censuerint. Idem ad Velleianum, M. Syllanum & Velleium dudum COSS. de obligat. fœminarum, quae pro alijs reae fieret, uerba fecisse tradit, & quid de ea re fieri oporteret, eos senatum consuluisse scribit, deinde Senatusconsulti uerba ad consulum relationem facti subiungit. Vnde Varro consulem quod populum & senatum consuleret, nominatum esse de lingua latina tradit. Ad populum etiam referre, ut Valla perhibet, in eadem sententia erat, ex quo Rogatio fiebat, cuius nomine plebiscita & leges generali uocabulo secundum Gellij sententiam dicebantur. Modum autem senatusconsulti faciendi huc apud Romanos fuisse deprehendimus. Consul enim pro ut negotium occurreret ad senatum, ut dixi, primum referebat, deinde patris cuiusque sententiam super relato negotio gradatim rogabat, postremo aucta cuiuslibet opinione, senatus decretum, ut Plinij Caecilij epistolis constat, secundum plurimum sententiam fiebat, quae formam Tullius COS. apud Crispum eleganter obseruauit, qui depre-

hensis

hensis Catilinae socijs ad senatum primo retulit, quid de his fieri placeret qui in custodia traditi erant, quos paulo ante frequens senatus contra R.P. fecisse iudicauerat. Secundo loco D. Iuni Syllanum, quod eo tempore COS. designatus esset primo sententiam rogauit. postea ad Caesarem uenit. demum M. Portius Cato ab eo sententiam rogatus orationem luculentissimam habuit, cui omnes consulares, & magna pars senatus assenserunt. senatus postremo decretum, sicut Cato censuerat, fuit factum. Et sententiam uerbis, senatoris rogati, ut Syllanus, Caesar & Cato, quos retuli, interdum efferebat. Aliquando per discessionem sententiae dicebant, quando omnes aut plerisque idem sentientes in unam partem pedibus aut manibus ibant, sententiam ab aliquo dictam sic approbantes, ut lib. 3. & 14. Gell. testatur. Salustiusque scribens Syllanum postea permotum C. Caesaris oratione pedibus in sententiam Tiberij Neronis iturum se dixisse, caeterosque uerbo, alios uarie Caesaris assensisse. Flavius quoque Vopiscus in Aureliani uita dicit, alijs manum porrigentibus, alijs pedibus in sententiam euntibus, plerisque uerbo consentientibus conditum fuisse S. C. hinc Cicero epistolarum lib. primo ad Lentulum, Senatusconsultum discessionem uocat. Et hic modus efferendi sententiam, nisi fallor inuentus est, ut res fierent expeditiores, quia nonnuquam dum plurimi Senatores essent, aut duo capita sententiarum forent, singulos audire longum erat, quod Quintilianus intelligit, ubi manibus pedibusque ille in sententiam necessitatis dicit. Ordo autem rogandi sententias, ut A. Gellius & Fenestella scribunt, uariis fuit. Alias primus rogabatur qui a CENS. princeps in senatum lectus fuerat. Alias qui de

O 2 signati

212 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
signati COSS. erant, in qua re nobis Sylla
nus testimonio fuit. Quidam è consulibus stu
dio, aut necessitate aliqua adducti, quem uolebāt
honoris gratia extra ordinem primum sententiā
rogabant. nullus tamē cum id fieret, quenquam
ex alio quā è consulari loco sententiam primū
rogabat. Erat quoq; consuetudo secundū Trans
quillum in uita Iulij, ut quem ordinem interro
gandi sententias consul calendis Ianuarijs insti
tuisset, eum toto anno conseruaret. Sed C. Cæsar
in consulari, quem cum M. Bibulo gessit, eum
ordinem non obseruauit. nam collocata Pom
peio Iulia filia Pompeium primum rogare senti
tiam coepit, quum Crassum soleret. Sed cū mul
ti è senatoribus intelligentes secundum hunc or
dinem complures ante se sententiam dicturos,
magis aliorum sequerentur opinionē quā cen
serent. Diuus Augustus postea huic rei subuenit
nā sententias de maiore negotio, non more neq;
ordine, sed pro ut licuisset perrogabat, ut per in
de quisq; animum intenderet, ac si censendū ma
gis quā assentiendū esset. Si hanc Augusti cal
liditatem nostræ tempestatis præsidēs obserua
rent, citius fortassis, & æquius discuterent, nisi
imperitia aliqui senatores aliorū sequi opinionē
cogerentur, quod superioribus mēsi bus euenit.
quidam enim primum sententiam rogatus, se cē
sere dixit quod eius amicus statim dicturus erat.
Insuper apud ueteres in S. C. faciendis præcep
tiones aliquot fuisse, ut per dictatorem, consules
Prætores, Tribunos plebis, interreges, & urbi
præfectum tantum ea fierent, Senatusq; haberetur.
Quod si eodem tempore omnes isti magis
stratus Romæ essent, pro ut quisq; primus erat,
Senatus consulendi ius habebat. unde apud Sue
tonium

LIBER TERTIVS.

213

tonium legimus Senatum in quo Augusti testa
mentum fuit recitatum, iure Tribunitiæ potesta
tis fuisse coactum. Extraordinario tamen iure
Tribuni militares, decenuiri, & triumuiri cau
sa reipublicæ constituendæ creati ius cōsulendi
senatum habuerunt. Præterea senatus decretum
in loco solum per augures constituto fiebat, nec
omnibus diebus, ut ante calēdas Februarij, neq;
toto mense Februarij, neq; perfectis aut reiectis
legationibus, senatus per legem Pupiam, ut Ci
cero in epistolis ait, haberi poterat. Post eādem
quoq; Cæsaris, ne unquā Idib. Martijs Senatus
ageretur, constitutum est. & S. C. ante exortum,
aut post occasum solem factum ratum minime
fuit. De rebus quoq; diuinis prius quā huma
nis ad senatum referendum erat. alia id genus ue
teres in faciendis senatus decretis obseruabant,
de quibus M. Varro librum ad Cn. Pompeium
scripsit, cum ei primus consulatus cum M. Cras
so delatus esset. sed eum desiderari A. Gell. lib.
XIII. scribit. Fenestella etiam tradit post Pa
pyrium prætextatum, minori quinq; & uiginti
annis senatum ingredi non licuisse, quod & Plus
tarchus in uita Pomp. Magni scribit, & iure ci
uili cautum est, & in ipso Pompeio ut in alijs ob
seruatum legimus. nondum enim in quarto &
uigesimo anno, licet præclara bello egisset, in sen
natu admissus fuerat, huic autem edicto causam
Papyrius dedit, ut testis est Macrobius. Fuit etiā
apud maiores senatus consultum tacitum, quod
quale fuerit, aut quare sic dictum fuerit, Capito
linus in uita Gordianorum ostendit, ut si forte
aliqua uis ab hostibus immineret, quæ uel coge
ret humilia captare consilia, uel aliqua constitu
ere quæ non prius dici quā effici oporteret, Sen
nat

214 HISTORIAE IURIS CIVILIS
natus consultum tacitum fieret, ita ut nō scriberet,
non serui publici, non censuales illis actibus intere-
rent, sed senatores exciperent, & omnium
censualiū, scribarūq; officia completerent, ne qd
forte proderetur. Consulta senatus cū essent con-
clusa, corā ipsiſ qui decreuerant scribebantur.
& cum Tribuni plebis de more. T. literam sub-
scripsissent, ad ærarium deferebantur, ubi in li-
bris elephantinis ad id institutis scripta confer-
uabant, ut apud Blondum de Roma triumphan-
te scriptum reperimus, cui in S. C. quæ ad prin-
pes pertinebant Vopiscus assentit. Quod autem
supra diximus senatus consulta prius latis de ro-
gare legibus, Tertullianum Senatus con. & alia
quædam ostendunt, sicut ab eisdem leges fuisse
extensas probat senatus decretum Orficianum,
ab Orficio consule nominatum, & Pegasianum
quod à Pegaso consule nomen accepit, & alia cō-
plura quæ nunc referre non est necesse.

PRAETORVM EDICTA.

Sed cum bellis finitimis consules auocarentur,
& in ciuitate desideraret qui ius diceret
Romanis, ut Pomp. refert, præturam creas-
re placuit, quam qui gessit, Prætor à præuendo
si Varroni credimus, & urbanus quod inter ur-
banos ius redderet, tādē appellatus est. Lilius
tamen aliam creationis præturæ originem com-
memorat, & eius opinioni Fenestella adhæret.
Scribit enim patres post lōgas altercationes per-
misisse consulem alterum è plebe creari, & ideo
plebis uoluntate sibi nouum cōcessum fuisse ma-
gistratum qui è patribus crearetur, prætoremq;
à præuendo populo eum dixerunt qui hunc ma-
gistratū

LIBER TERTIVS. 215
gistratum gerebat, & ut iam retuli, eo quod in
urbe ius diceret, urbanus tādē fuit appellatus.
Sed eo non sufficiente propter aduenientes ex-
teros, & multitudinem peregrinorum Romam
confluentē, deinde post aliquot annos alter præ-
tor creatus est. & quoniam inter peregrinos co-
gnoscebat, peregrinus appellatus est. Subactis
postea quatuor prouincijs Sicilia, Hispania, Sar-
dinia, & Narbonensi, totidem prætores quot p-
uinciarū in ditionem uenerant, partim qui urba-
nis rebus, partim qui prouincialibus præessent,
creati fuerūt. Deinde Cornel. Sylla quæstiones
publicas de falso, de paricidijs, de Sicarijs consti-
tuit, & ideo quatuor prætores adiecit. Post Iuli-
us Cæsar duos prætores constituit. bonus de in-
de Augustus XVI. prætores creauit. duos postea
qui de fidei commissis ius dicerent Claudius ad-
iecit. è quib; unū Titus detraxit. & unū qui inter
fiscum & priuatos ius diceret Nerua adiecit. Pe-
nes hunc uero magistratum omnis publici, pri-
uatiq; iuris potestas fuit, ut Fenestella memoriæ
tradidit, adeo quod iuri ueteri abrogare, & no-
uum condere ei facultas erat. Et ut ciues scirent
qd ius de quaq; re quisq; diciturus esset, seq; præ-
munirent, edicta proponebat, quæ ius Honorari-
um constituerunt. & quia ab honore prætoris
id ius uenerat, ideo honorarium dictum est. tan-
tum enim aucta est prætoris autoritas, ut quod
ipse edixisset, ob ipsius honorem ius honorariū
uocaretur. Idem ius, prætorium etiam dictum
est, eo quod prætoribus, ut Papiniano placuit,
adiuuandis, supplendis, uel corrigendis iuris ciui-
lis gratia propter utilitatem publicam introdu-
ctum foret. Adiuuat enim cū institutis dat bono-
rum possessionem secundū tabulas, qui iure ciui-

si prius hereditatis petitionem habebant. Supplet quando omnes domini dolo fecerint, quominus seruum qui furtum fecerit in potestate haberent, nam iuris civilis actionem praetor substituit, & iudicium honorarium ex hac causa in eum quem actor elegerit, dare pollicetur, ut apud Iulianum de noxalibus actionibus reperitur. Sed & in successione praetor ab iure civili omnissimum suppleuit, nam cum ius civile nullam cognationum mentionem fecisset, eos praetor succedere post suos & legitimos uoluit, sicut Diocletianus, Maximianus, Iustinianusque, & alij imperatores multi post Vlpianum, Caium, & copiosos alios iure consultos retulerunt. Iustiniani postmodum constitutio omnem inter agnatos & cognatos succedendi differentiam sustulit. Ius autem civile praetor corrigat in furto manifesto. X. uiri enim qui post reges exactos leges quibus Porci uteretur in XII. tab. scripserunt, furem qui in manifesto furto prehensus esset, tum demum occidi permiserunt, ut Gell. libro undecimo testatur, si furtum aut noctu faceret, aut inter diu se, cum prederetur, telo defenderet. Ex ceteris autem manifestis furibus liberos uerberari, addicique ei iusserunt, cui factum furtum esset, si modo id luci fecisset, neque se telo defendisset. Seruos item furti manifesti prehensos uerbis affici, & saxo praecipitari, sed pueros impuberes praetoris arbitratu uerberari, noxamque ab his factam sarciri uoluerunt. Postea ab lege illa X. uirali discessum est, nam si quis super manifesto furto iure & ordine experiri uelit, actio in quadruplum auctoritate praetoris datur, ut Iustinian. de perpetuis & temporal. actionibus scriptum reliquit. Copiosiora praetorū edicta in. ff. libris legimus, de his qui notantur

notantur infamia, de dolo, de metu, de in integrum restitutione, de damno infecto, de operis noui nunciatione, de incendio, & alia id genus quibus iuris civilis libri replentur. Plura enim decreta estola praetoris iurisdictione in libris Pandectarum habemus, quam est reliquis omnibus simul civilis disciplinae partibus. Et interdum iurisdictionis perpetuae praetores edicta proponebant, ut de pactis seruandis, de iureiurando, quorum honorum, de tabulis exhibendis, & similia aliquando prout res incidebant, ut de aliquo in ius uocando, & in alio, uel in charta, alia uel materia edicta, proponebantur. Et quod erat iurisdictionis perpetuae corruptum pens, praenam aureorum quinquaginta, secundum Vlpiani sententiam uidebat, & falsi crimine autore Modestino lib. ff. duodequingentesimo tenebatur, qui dolo malo edicta corrupisset. Neque praetores, neque iuris condendi auctoritatem praetoribus aduentus Imperatorum abstulit, quum illorum numerus ab his aliquando auctus fuerit, & nouam (ut paulo ante diximus) praetoribus iurisdictionem principes interdum dederint. Praeterea Diui fratres, cum maritus quidam eorum temporibus praegnantem uxorem, ea inficiante diceret, Vale. Prisciano praetori urbano, quid in hac re faciendum esset, rescripserunt, ut de uentre inspiciendo Vlpianus refert. Praetorem quoque aduersus Campanos, qui metu cuidam illato cautionem pollicitationis extorserant, interlocutum Vlpiano assidente legimus. Paulus insuper praetoriam gessisse de manumissis uindicta scriptum reliquit, qui tamen Alexandri temporibus fuit. Drusus etiam Augusti priuignus, & Galba, & complures alij praeturae honorem imperatorum temporibus nacti sunt. O s peratorū

218 HIST. IV. CI. LIB. TER.
 peratorum temporibus fuisse. Sed non tantæ fortassis autoritatis, ut prius, quod & in alijs magistratibus coniectare licet, quorū potestas aduentu principum diminuta est. unde Decius Seuerus prætor, quia in quadam restitutione dubitabat imperatorem Seuerum apud Vlpianum de minoribus consuluit, ubi aliās propria autoritate statuisse. Prætori regia insignia consularēq; ferme apparatus, lictores uero nō amplius sex, sella curulis & Trabea, cæteraq; huiusmodi tradita fuerunt. Paulus tamē Aemilius prætor in Iberiā belii gratia se conferens, duodecim lictores secundū Plutarchum habuit. Præterea equis albis, & trabea candida prætor utebatur. Primus qui hunc magistratū gesserit Rutilius dictus est, ut in libro duodequadragesimo apud Vlpianum scriptum habeo. Sed Liuius, cui magis crediderim, S. P. Furium, M. filium Camillum primā habuisse præturam lib. 7. ab urbe condita asseuerat. ut cuncti fuerit, hoc magistratu functi sunt uiri illustres Aemilius, Scæurus, Corne. Sylla, L. Lucullus, M. Cicero, C. Cæsar, Brutus & alij complures. nec mirum sit, quin è patribus (ut dixi) prætores crearentur, licet postea immutatum fuerit. nam ex plebe creati cœperūt, Quibus Publius Philo primum de plebe prætor aduersante Sulpitio consule factus est. & prætura, sicut Tribunatus, & ædilitas media dignitas erat, iunioribusq; ut Plutarchus refert dari solebat. His tamen dignitatibus omiſsis, T. Flaminjus in iuuentute summam consularis dignitatem obtinuit.

LIBRI TERTII HISTORIAE IURIS CIVILIS FINIS. AYMARI

Pompey: Mps's copy of a manuscript from the 17th century

219
 AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS HISTORIAE IURIS CIVILIS LIBER QUARTVS.

DECRETA PRINCIPVM.

OSTREMO gens Romana magna iterum uni obtemperare principi cœpit, antequam urbis condita (ut Aurelius tradit) DCC. XXII. ab exactis uero regibus. CCCCLXXX. siue VI. ut alijs probabilius uideatur, quod per unum consuli reipublicæ necessarium foret. nam senatus non perinde provincias omnino regere poterat, cuius tamen potestas, ut supra in senatusconsultis diximus, non omnino exoleuit. nam & Imperatores ipsi non tantum semel atq; iterum, sed aliqui quinquies, & sæpius consulum primam senatus dignitatem gesserunt, ut historici memoriam tradiderunt. Præterea adhuc extant illorum nomina, in quibus exempli gratia III. cos. & VII. cos. i. quartum & septimum COS. legimus. dico autem quartum & septimum COS. tempus ad significatiam, & eundem ter aut sexies consulente factum, non quarto & septimo, quibus locus, & tris, uel sex ante factos è Gellij sententia lib. X. ad significat. Imò Augustus exegisse fert, ut quies sibi consularis daret, binos per singulis collegas haberet. quod non obtinuit, clamantibus cunctis fati maiestatem

220 HISTORIAE IURIS CIVILIS
re eius imminui quod honor eum non solus, sed cum alio
terogeneret. Fuit ergo iterum apud Romanos prima
Reipublice species, & quae praefuit Imperator, uel san-
ctiori nomine Augustus in hac usque aetate dictus
est, propterea quod regium nomen apud Quiriti-
es à Tarquinio exacto odiosum remansit. cuius
lege regia datum est, ut lib. ff. Ulpianus de consti-
tutionibus principum refert, ut quod constituitur
ser, ratum esset, quod ergo imperatori placuit, les-
gis uigorem habet. & siue per epistolam, & sub-
scriptiorem aliquid statuit, uel cognoscens decre-
uit, de plano interlocutus est, uel edicto praecipit,
legem esse constat. haec sunt quae uulgo constitui-
tiones siue decreta principum appellantur. Impe-
ratoris quoque oratione in senatu recitata leges co-
debantur, conditeque seruabantur, sicuti Theodo-
sius, & Valentinianus constituerunt. unde iure con-
sulti (quantum ex scriptis eorum colligimus) mo-
do imperatorum epistolas referunt, ut in Marce-
lo referete lib. ff. 1. Diui Marci & Commodi Scapu-
lae Tertullo rescriptum probatur, & Callistratus
diuum Adrianum Iunio Varro legato prouinciae
Ceciliae rescriptisse in tit. de testi. dicit. Post eius-
dem principis epistolas plures ad uerbum come-
morat. interdum imperatorum sententiam & de-
cretum ipsi iurisconsulti referunt. & ideo Paulus
lib. ff. unde in quagesimo de iure fisci Adriani
sententiam refert. Aliquando principis edictum
iurisperiti commemorant, in qua re Callistratus
Diui Claudij edictum in tit. de falsis referens, tes-
tis est. Marci quoque orationis transactionem ali-
mentorum prohibentis abunde iureconsulti me-
minerunt. Orationem etiam Seueri & Antonini
quosdam Senatorum nuptias inhibentem iurispe-
riti commemorant, sed & ex oratione Adriani

LIBER QUARTVS. 221.
in Senatu circa petitione hereditatis habita, mul-
ta apud iureconsultos legimus. Saepem constituti iu-
ris modum siue formam iurisperiti omittentes ge-
neraliter loquuntur, & uocabulo generali consti-
tutione, uel huius simili utuntur. Quare Africanus
lib. ff. 7. & 30. Diui Pij constitutione ad Tuscium
Fulcianum Numidiae legatum adducit. Nec satis
est constans opinio, in quem primum huiusmodi po-
testas lege regia translata fuerit, quamuis Augu-
stum in retinenda reipublica. Suetonius perseuerasse
dicat, quod illa sine periculo plurius arbitrio com-
mitti non posset, sed & quod sibi priuato timeret.
at legis regiae non meminit. Sed sicuti maxime dus-
bium est, in quem primum lege regia translata
fuerit imperium, ita post deuietum Pompeium an-
no fere VCC. ab urbe condita reipublica à Caio
Iulio Caesare occupata fuisse, & hoc modo cum
imperandi uiam aperuisse certissimum est, quapro-
pter non ab re fuerit, aliquid de Iulio subtexere,
priusquam imperatores, & Augustos commemo-
rem, qui quintam iuris civilis partem Romanis
tradiderunt.

Iulius Caesar stipendia prima Marci Ther-
mii praetoris contubernio in Asia faciens, ab eo in
expugnatione Mitylenarum corona ciuica do-
natus est. Tribunus militum auctores restituit
Tribunitiae potestatis, quam Sylla diminuerat
enixissime iuuuit. Quaestor ulteriorem Hispaniam
administrauit. & Iuliam amitam, uxoremque Cor-
neliam defunctas è more pro rostris laudauit. In
petitione Pontificatus Max. Q. Catulo & Ser-
Isaurico duobus potentissimis competitoribus
praelatus, plura in eorum tribubus suffragia, quam
uterque in omnibus tulit. Consul legem Agrariam
promulgauit, & tam senatus quam populi diurna
acta

222 HISTORIAE IURIS CIVILIS
acta confici instituit. post Crassi & Pompeij ca-
dem, cū quibus orbis diuiserat imperiū, Dicta-
turam perpetuam contra leges populi Romani
recepit, secundum quas nefas fuit, ultra sextū men-
sem hunc retinere magistratum. alioquin de Re-
publica bene meritus est, priuatus enim Galliam
quæ ei pro parte sua obuenerat, in provincia for-
mam rededit, eiq; nomen stipendiū in singulos an-
nos imposuit. Germanos maximis cladibus affe-
cit, Britannos ante eum ignotos superauit, Phars-
nacem Mithridatis filium una acie profligauit.
Pompeium olim generum in Pharsalijs, Scipio-
nem in Africa, Pompeijq; liberos in Hispania de-
uicit. Ciuem maiorem uiginti annis, minorem
uē. X. qui sacramento nō teneretur, plus triēnio
Italia abesse uetuit. Legem sumptuariā exerceit.
Paricidas bonis omnibus, reliquos delinquentes
dimidia bonorum parte multauit. Lecticarū,
conchyliarū uestis, & margaritarum usum adiu-
mens, certis ætatibus & personis, perq; certos die-
es eas concessit. Et suspicio magna fuit eum Cin-
næ tribuno plebis iussisse, ut legem se absente fer-
ret, uti uxores uiris ducere liceret, quas & quoc-
ad procreandam sobolem cuperent. Fastos uiti-
pontificum per intercalandi licentiam turbatos
corrigenes, annum ad cursum solis accommoda-
uit, ut trecentorum sexaginta quinque dierum es-
set, & ut intercalario mense sublato, unus dies
quarto quoq; anno intercalareretur, idq; bissex-
tū nominandum censuit, ut apud Macrob. lib. 1. Sa-
turna. legitur. Quintilem mensē de suo nomine
Iulium uocauit. Ius ciuile ad certum modum re-
digere proposuerat, & ex immensa diffusaq; le-
gū copia optima quæq; & necessaria in paucissi-
mos cōferre libros in animo habuit, sed eū mors
præueni

LIBER QUARTVS. 223
præueniens male cum iuris peritis egit. Ante Cæ-
sarem tamen COS. Pompeius ius redigere tenta-
uit, sed obtractatorum metu nequaquam perseuera-
uit. Sexto & quinquagesimo ætatis anno Cæsar
tribus & uiginti plagis cōfossus perijt, talem exi-
tum de sententia forticus. nam pridie quā occide-
retur, sinem uitæ repentinum alijs prætulera-
t. Et cum ob negotiorum multitudinem, & urbis ma-
gnitudinem uiui urgentiū causarum affatus de-
negarentur, mutua amicorum colloquia primus
per epistolas secundum Plutarchum excogitauit.

Augustus filius Iulij adoptiuus, rem publi-
cam post Cæsarem primū cum M. Antos-
nio, & M. Lepido per X. annos tenuit, hiq;
dicti sunt tres uiri Reipub. constituendæ, de qua
re extant adhuc nūmismata. Deinde relegato in
perpetuum Lepido, cum Antonio tantum duobus
annis præfuit. Postremo cum Antonius uictus
mortē sibi consciuisset, per quatuor annos super
quadraginta solus imperauit. Cassium & Brutū
in Philippicis, L. Antoniū Perusiæ, Sextum Pom-
peium inter Mylas & Naulochum deuicit. M. An-
tonium nauali prælio apud Actium superauit,
& ad mortem eum persecutus adiegit. Bella exte-
ris aliquando per se, sæpius tamē per legatos in-
tulit, & Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam,
Dalmatiā, & omnellyricū, multasq; alias regio-
nes domuit, & in suam potestatem rededit. Forum,
ædem Martis ultoris, & templū Apollinis in pa-
latio, ædemq; Iouis tonantis in capitolio extruxit
Annū ab Iulio ordinatū, sed postea negligentiā cō-
turbatū rursus ad pristinā rationē Pont. Max. re-
degit. Sextilē mensē de suo cognōmine Augustū
nūcupauit. Sextilis enim prius à nūero appellabat,
quod

224 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
quod à Martio sextus esset, à quo annus, ut in Ro-
mulo scripsimus, initiū cœpit. Sic Quintilis ante
Cæsarem quod quintus mensis esset, dicebatur.
his mensium nominibus M. Cicero in epistolis
semper uititur. Sacerdotum & dignitatem, & nus-
merum, commodaq; auxit, patris patriæ cogno-
men sibi à senatu & populo delatum lachrymās
recepit, & dicti sunt posthac reliqui etiam impes-
ratores patres patriæ, ut historiographi docent,
& ferè in omniū numismate etiam sceleratissimi
cuiusc; uidemus. Sed Cicero consul extincta cœ-
iuratione Catilinæ primus omnium Romanorū
pater patriæ merito appellatus est. Orbe pacato
Ianum Quirinum clausit. Anno eius imperij alte-
ro & quadragésimo Christus dei filius è Maria
uirgine natus est, si Eutropio credim⁹. Legem de
adulterijs sanxit, sumptuariamq; & de impudic-
citiā, de ambitu, & de maritandis ordinibus. uer-
ba autē huius sumptuariæ legis lib. 2. post Gell.
retulimus. Tempus spōsas habendi coarctauit,
& diuortijs modum imposuit. Sexto & septuage-
simo ætatis anno, diebus quinq; & triginta mis-
nus, uita leniter & functus est.

Tiberius Augusti priuignus, gener, adopti-
uusq; filius imperium dissimulatiōe diu res-
cusatū tandem senatus precibus assumpsit.
Stipendia prima expeditione Cantabrica Tribu-
nus militum fecit. Illyricum omne quod defecerat,
triennio in ditionem redegit. Bellum gerens Res-
thicum atq; Vindelicum Alpinas gētes domuit.
Pannonico bello Dalmatas, & Breucos subegit.
Ducto ad orientem exercitu regnū Armeniæ Ti-
grani restituit. Patris patriæ cognomen, ciuicam
quoc; coronā sicut imperatoris prænomen re-
cusauit.

LIBER QVARTVS.

225

fauit. Maiestatem pristinam & potestatem usq;
adeo senatui cōseruauit, ut tertia reipublicæ spe-
cies rediisse crederetur. quicquid certe negocij
fuit, ad Patres referebatur, omniac; in repub-
lica occurrentia expediebant. Senatui ut sena-
tor, non ut princeps interfuit. & quum Senatus
consultum per discessionem forte fieret, senten-
tiamq; in alteram partem in qua pauciores erāt,
transcundo diceret, neminem qui eum sequere-
tur habuit, ut à Tranquillo mihi traditū est. Su-
pra alios principes libidine flagrauit, edicto quo
tidiana oscula prohibuit. per senatusconsultum
sanxit, ut cōneratores duas patrimonij partes in
solo collocarent, debitores totidem æris alieni
statim soluerent. Anno eiusdem imperij duode-
uigesimo, ut Eutropius tradit, Christus à Pilato
iudice pro nobis crucifixus est. Artes liberalis
studiosissime coluit. præsidibus onerandas tri-
buto prouincias suadentibus, boni esse pastoris
tondere pecus, non deglubere rescripsit. Et cum
Tiberio Christi sanctitatē, & dogmata Pontius
Pilatus retulisset, eum inter deos haberi decreuit
sed senat⁹ nō admisit. Obijt LXXVIII. ætatis an-
no, Imperij tertio supra uigesimū, decimo sexto
kalēdas Apriles. Et q̄a Pilati incidit mentio, hoc
loco non inuoluere silentio putauit, q̄d Eusebius
scribit Pilatum cum in multas calamitates inci-
deret, propria se manu Caligulæ temporibus in-
terfecisse. Aliq; tamē scripsisse Platina in Chris-
ti uita refert Pilatum sceleris in deum commissi
pœnituisse, ac ueniam à deo habuisse.

Caius Cæsar Drusi fratris Tiberij nepos,
& Germanici & Agrippinæ filius, Caligu-
læ cognomen castrensi loco traxit. nouū
P spectacula

spectaculi genus excogitans, Baijs pūteolanas moles pōte coniunxit, & aduerso habitu per hūc pontem continenti biduo commeauit. Templū Augusti, theatrumq; Pompeij absoluit. Germanicam tantum expeditionem suscepit. Iupanar in palatio constituit. more comiuorum reuocato suffragiū populo reddere tentauit. Inuidia & libidine flagrauit, & ne leges quidem bonas ali quot tulit. uerū quasi omnē sciētiaē usum iuriscō sultorū aboliturus, saepe iactauit se effecturū, ne quid prater æquū respōdere possent. Liberā magistratib; iurisdictionē, & sine sui appellatione cōcessit. cū omnibus fororibus suis stupri cōsuetudinē fecit. Vixit annis VIII. & XX. triennio & decem mensibus, diebusq; octo imperauit, & cū fuisse occisum constat. sed qualiter: duplex fama à Suetonio refertur, quadragesimam summæ de qua litigabatur, exegit, componensq; uel donās negociū, puniebatur.

Claudius è fratre Tiberij nepos, Drusi & Antoniaē filius, Caligulaēq; patruus, quin quaginta annos natus imperiū cepit. Ius dicens non semper præscriptam legum duritiā lenitatem uē multarū securus est. his em̄ qui plus petendo apud priuatos iudices formula exciderant, actiōes restituit, & ediuerso in maiori fraude conuictos poenam transgressus legitimam ad bestias condemnauit. Expeditionem unā aduersus Britanno tumuluātes suscepit. ludos sæcularē ante tempus legitimū ædidit, causatus quot ab Augusto anticipati fuissent. portum Hostiensem fabricauit. Senatuscōsultum Velleianū post eius edictum ne scēminæ pro uiris suis intercederent Marco Syllano & Velleio consulibus factū est

est. Et quum præ pudore ex continentia crepitus uētris periclitatum quendam audiisset, edicto ueniam dare cogitauit flatū crepitumq; uentris in conuiuio emittendi, si in hacre Trāquillo credimus. Tris nouas literas necessarias addidit. Memoria adeo inualidus fuit, quot occisa eius iussu Messalina uxore, paulo post quā in triclinio decubuit, cur ipsa non ueniret, requisierit. Pupillis extra ordinē tutores dari à consulibus sanxit. Iurisdictionem de fideicōmissis in perpetuū, atq; etiā per prouincias potestatibus demādauit, quæ prius quotannis, & in urbe tantū magistratibus delegabatur. pro conditione cuiusq; ciuis uacationē legis Papiæ Popeæ dedit. Latinis ius Quiritum, scēminis ius quatuor liberorū constituit. Capiti legis Papiæ Popeæ à Tiberio Cæsare ædito ne sexagenarij, utpote ad generādū inhabitantes, uxorem ducere tenerentur Claudius abrogauit. Censor effedum argenteum sumptuose fabricatum, ac uenale ad sigillaria redimi concia diq; coram imperauit. & uno die uiginti edicta proposuit, inter quæ hæc duo fuisse apud Suetoniū legimus, ut uberi uinearū prouentu benedolia picarent, & nihil æque ad uiperæ morsum facere, quā taxi arboris succum. Iram & iracūdiā edicto excusauit. ex Herculaniilla uxore Drusum & Claudiam, è Petina Antoniam, ex Messalina Britannicū & Octauiū suscepit. dolens qd Neronem adoptasset, tertio idus Octob. IIII. & LX. ætatis anno, imperij XIII. uita defūctus est.

Nero Claudij pronepos, & filius adoptiuius, annos gerens decem & septem principatū arripuit. Anneo Senecæ in disciplinā traditus, cum ad necē deinde compulit. Ianū

228 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
geminum clausit. Musica & equorum studio mag-
nopere se oblectavit. Eius temporibus S. C. Tre-
bellianum A. Seneca & Trebel. Max. consulibus
factum est. Interdixit ne cocti aliquid in popinis
praeter legumina, aut olera ueniret. Christianos
supplicijs affectit. aduersus falsarios primus repe-
rit ne tabulae nisi pertusa, ac ter lino per forami-
na trajecto obsignarentur. & ne quis alienum scri-
bens testamentum legatum sibi ascriberet. Liti-
gatores pro patrocinijs certam dare mercedem,
sed aerarium gratuita praebere subsellia constituit
Omnes appellationes ab iudicibus ad senatum
fieri iussit, & ut solo testatorum nomine inscripto
duae primae testamentorum cerae signaturis uas-
cuae ostenderentur disposuit. matrem lasciujs ne-
quaquam audientem mori coegit. Aprilem de no-
mine suo Neroneum appellari uoluit. sub eo tri-
ginta hominum milia uno autumno peste occu-
buerunt. Urbem incendens quicquid memora-
bile, atque uisendum ex antiquitate extabat, abo-
leuit. ab eo Gallia, Hispaniaque omnes descuerunt,
domum ut legimus a palacio esquilias usque ex-
citauit. Iuuenales, Cicerones, scenicos ludos, &
gladiatorium munus addidit, consulatus quatuor
gessit. mortem sibi altero & XXX. aetatis anno
consciuit, & cum eo Caesarum progenies extin-
cta est.

G Alba Aquitaniam, Hispaniam Taraco-
nensem, & Africam biennio priuatus ob-
tinuit. iuri inter liberales disciplinas ope-
ram dedit, praetor commissione ludorum Floran-
tium nouum spectaculi genus elephantos funam-
bulos addidit, princeps Iunij Iceli, & Cornelij ar-
bitrio regebatur. crudelitate, simulatque auaricia
laxatus,

LIBER QVARTVS.

229

laxatus, Pisonem Licinianum pro contione ad-
optauit, iura trium liberorum paucis, ac ne his
quidem nisi ad certum, praefinitumque tempus co-
cessit. In mares libidine flagrauit, septimo mense
quam imperium susceperat, annos tris super LXX.
natus, occisus est.

O Thol. Othone, & Albia natus, congrua
entia morum, & consuetudine mutui stu-
pri gratiam Neronis tenuit. Lusitaniam
decem annis singulari abstinenciae Questorius ad-
ministrauit. speras a Galba adoptari, Pisonem pre-
lato spe frustratus, necis Galbae author extitit. ci-
uilia bella mirum in modum detestatus est. Tur-
pi uita adolecens fuisse traditur, apud Bebriacum
a Vitellio fraude superatus, octauo & quinquas-
gesimo aetatis anno, quinto & nonagesimo im-
perij die pugione uitam sibi finiuit.

Avlus Vitellius congruentia morum Caio
primum, Claudio deinde, & postremo
Neroni familiaris, ab eiusdem honoribus
& sacerdotijs auctus est. Germaniam inferiorem
priuatus gubernauit, sed paulo post quam in pro-
uinciam uenit imperator a militibus ibi consa-
lutatus fuit. Tribus praefectijs apud Alpes, circaque
Placentiam, & ad Castoris primo ab Othone re-
pulsus, deum apud Bebriacum fraude eum su-
perauit, saeuus & crudelis fuit. Octauo imperij
mense exercitus Moesiarum, Iudaicus simul & Pan-
nonius ab eo descuerunt, & Vespasiani partes
secuti sunt. Puer, adolecens quoque omnibus pro-
bris contaminatus est. pro consul Africam ad-
ministravit. Comititia in decem annos, saepe pe-
petuum consulem ordinauit. gulae supra modum de-
ditus epulas trifariam semper, quadrifariam in-

P ; terdum

230 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
terdum in ientacula, & prandia, & coenas, com-
mestatione scq; dispertiebat, omnibus uormitandi
cōsuetudine sufficiens. cū fratre & filio septē & qui
quaginta annos gerēs oppressus est. cū octo mē-
sibus, & uno die imperasset, ut scribit Eutropius

Vespasianus è Sabino & Vespasia Polla
ortus. Germanicā expeditionē sub Clau-
dio obiuit. inde in Britanniam translatus
duas ualidissimas gentes, & insulā Vectem Bri-
tannix proximā in deditiōnem redegit. Neronis
auspicis Iudæos, qui coelo eorum præposito res
bellauerant, assumpto inter legatos maiore filio
debellare coepit. Reuersus occiso Vitellio impe-
rium nactus est. templum pacis foro proximum
fecit. amphitheatrum media urbe edificauit. sub
eo SENAT. CO N. Pegasianum Pegaso & Pu-
sione consulibus factum dicitur, quod rogat hæ-
reditatem restituere, perinde quartam partē re-
tinere permisit atq; lex Falcidia è legatis retine-
re concedit. Clemens usq; adeo fuit, quod iustis
supplicis illachrymauerit. notata est tamē in eo
pecuniæ cupiditas. Author senatui fuit decernen-
di ut quæ seruo alieno seiunxisset ancilla habe-
retur. Et ne creditum filiorū familias sceneratos
res unquam etiam post patrū mortem exigerēt.
Facetus & dicacitatis plurimæ erat. neq; locos in
mortis extremo metu abnuuit. Primus è fisco La-
tinis & Græcis Rhetoribus annua centena con-
stituit. nulli fraude excessit anno uitæ unde sep-
tuagesimo, mense ac die septimo postquam no-
uem annis & septem diebus imperasset.

Titus Vespasiani è Domicilla filius, Tribus
nus militum in Germania, & in Britannia
meruit, à patre relicto ut Iudæā p̄domaret.
Hieroso

Hierosolymā natali filix suæ cepit. Recordatus
super coenam quod nihil cuiquam toto die præ-
stitisset, apud amicos se diē perdidisse cōquestus
est. Ex Quæstura honore legioni aliquādo præ-
positus Taricheam, & Gamalam urbes Iudææ
ualidissimas in potestatem redegit. equo quadā
acie sub foeminibus amisso, alterū cuius rector
cōtra se dimicans occubuerat, incendit. Ne de ea
dem re pluribus ageretur legibus constituit. &
inter cetera de statu defūctorū queri ultra certos
annos uetuit. cū patre triumphū de Iudæis egit.
sub eo Veseuus mons in Campania cōflagrauit.
Roma per tris dies incēdium passa est, supra quā
credi posset pestilentia laboratū. Pontificatum
Max. ut puras seruaret manus accepit. & quum
Tiberius beneficia à superioribus concessa prin-
cipibus rata haberi instituisset, si eadē sequentes
dedissent, & oēs dehinc Cæsares id institutū ob-
seruassent, ipse primus præterita oia beneficia
uno edicto cōfirmauit, nec à se peti passus est. Pu-
er, adolescens, sequenti quoq; ætate corporis &
animi dotibus explenduit. morte sua altero im-
perij anno super menses duos, diesq; XX. annos
gerens duos & XL. interiit.

Domitianus Titi frater, ei tamē & patri mo-
ribus ab similibus. Ludos sæculares ædidi,
Capitolino Ioui certamē triplex Musicū,
Equestre, & Gymnicū instituit. Eius temporis
bus S. C. cautū est, ut si quis per collusionē quic-
quā in libertate factū pbasset, & homo de quo
pbaret, seruus esset, eius seruus fieret qui collusio-
nē detexisset. Cattis sponte bellū intulit, in Da-
cos & Sarmatas necessario expeditiones suscepit.
L. Antoniū superioris Germaniæ præsidē p̄lega-
tos superauit, Corneliā uirginē Max. cōmisisse

232 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
incestum conuictam è more defodi imperauit.
Castrari mares uetuit, reuocata cenarum recta-
rum cõsuetudine sportulas publicas sustulit. Ca-
pitolum quod rursus arserat, sub titulo tantum
suo restituit. nouam eadem custodi Ioui, & forum
& Flauiae gentis templum construxit. Dominũ
sefe deumq; appellari iussit. relictas sibi ab his
hæreditates quibus liberi erant non recepit. post
XLV. ætatis annum, & imperij quindecimum
XIII. calend. octobris occisus est.

Cocceius Nerua oppido Narniensi genitus
post Domitianum imperij administrati-
onẽ suscepit, afflictas ciuitates releuauit.
frequens iurgiorum disceptator fuit. huius absti-
nentiam, & moderationem Cornix ante Domi-
tiani exitum. Erũt omnia bene. in Capitolio elo-
cuta, prædixerat. Nec defuit qui ostentum sic in-
terpretaret. Nuper Tarpeio quæ sedit culmine
Cornix, Est bene non potuit dicere, dixit, erit.
Domitianus etiam post se reipublicæ statum be-
atorem fore præsensit, dum gibbam sibi ponẽ
ceruicem auream enatam sõniasset, si his prodii-
gijs fas esset credere. Euentu tamen Neruæ mo-
destia patuit, nihil unquam suo arbitrio statuit,
sed principes uiros in consiliũ semper adhibuit.
& ne serui dominos criminarentur edicto uetuit
Traianum sibi extraneum adoptans, & mox in
curia Cæsare designans, publicæ utilitati cogna-
tos omnis postposuit. Militibus liberam & qui-
dem perpetuo testamenti factionem concessit,
cum anteriores principes ad tempus dedissent.
Mos tamen ante imperatores Romanis erat, si-
cut Plutarchus in Coriolano refert, ut in acie cõ-
stituti priusquam clipeos recipere, togasq;

LIBER QVARTVS. 233
circuncingerent, tribus aut quatuor audienti-
bus unã sine scriptis testamenta confierent, hæ-
redemq; nuncuparent, quod Romani in bello
Volscorum Comminio consule fecerunt. Puel-
las & pueros egenis parentibus natos sumptu
publico ali per Italiae oppida iussit. quito & LX.
ætatis anno, imperij mēse sextodecimo, dieq; no-
no extinctus est. Multas leges tulit cũ de alijs, tum
maxime ne mares castrarentur. neue fratris filiã
uxorem ducere fas esset.

Vlpus Traianus adoptiuus Neruæ filius
apud Agrippinam nobilẽ Gallia colonis-
am imperium suscepit. ob honorem Suræ
lauacra condidit. Iustitiam admodum coluit. ius
ris humani & diuini tam noui repertor, quã uete-
ris custos fuit. Eius temporibus SENAT. CON.
Rubrianum Rubrio Gallo, & Celio Pifone con-
sulibus factum est. & eo cautum, ut si hi à quibus
libertatẽ seruis præstari oporteret, euocati à præ-
tore adesse uoluissent, & caussa cognita prætor li-
bertatẽ his deberi pronũciasset, eodem iure sta-
tus seruaretur, ac si directo manumissi essent. Fi-
nes Romani imperij, quod post Augustũ magis
defensum fuerat quã ampliatur, Iogelateq; dis-
fudit. Dacos subegit, quorum rex mortẽ sibi con-
sciuit. lapideum pontem opus sane mirandum &
memorable in Istro fecit. Armeniã, Assyriam,
Mesopotamiam imperio Romano addidit. sub
eo Tyberis inundãs multas ædes demolitus est,
& multis in prouincijs terræ motus, pestilentia,
fames, & incendia fuere, quibus ad uires exquisi-
tis undiq; remedijs subuenit. Statuens etiã ne do-
morum altitudo sexagita pedes excederet ob rus-
nas faciles, & sumptus, si quãdo talia euenirent,
P s extiuos

234 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
exitiosos. unde merito pater patriæ dictus est. Et
cum homicidia, furta, adulterium, latrocinia, &
id genus maleficia à Christianis uetari audiuisset
Plinio Secundo quid de his facere oporteret, quæ
renti inquirendos non esse, oblatos uero puniri
oportere rescripsit. Gulæ paululū indulgit, in adu-
lescentulos pronus fuit. à senatu Parthicus Dacia-
cus, & optimus appellatus, optimi nomen li-
bètius accepit. Obijt alui profluvio ætatis anno
LXIII. cum annos imperasset unde uiginti, men-
ses sex, & dies XV.

Adrianus Traiani principis cõsobrino ge-
nitus, memoria admodū claruit. Legatus
prætorius Sarmatas compressit. Adeptus
imperium paci operam intendens rebellantes pa-
uicias à Traiano subactas reliquit. Tanti sena-
tum fecit, quod cum Atutinum senatorem face-
ret, nihil se amplius habere quod in eum posset
conferri ostenderit. In eos qui in ciuitate sepul-
chrum faciunt, & in magistratus qui id patiuntur,
pœnam quadraginta aureorum statuit, quam fis-
co inferri iussit, locumq; publicari, & inde cor-
pus transferri uoluit. Gladiatorium munus per
sex dies exhibuit, mille feras natali suo ædidit. In
Britannia murum qui Barbaros, Romanosq; di-
uideret per octoginta milia passuum duxit. Gal-
liam peragrans in honorem Plotinæ Basilicam
apud Nemaussum operè mirabili extruxit. Tar-
racone sumptu suo ædem Augusti restituit. bel-
lum à Parthis motum colloquio repressit. Pan-
theum septa, Basilicam Neptuni, forum Augus-
ti, Lauacrum Agrippæ proprijs & ueterum no-
minibus Romæ instaurauit. Pontem sui nominis
& sepulchrū iuxta Tiberim fecit. Oratione habi-
ta auctor senatui fuit censendi prædic Idus Martias
Q. lu

LIBER QVARTVS. 235
Q. Iulio. Balbo, & P. Iubentio Celso COSS. de
petitione hæreditatis, & de rebus hæreditarijs
distractis, de dolo præterito & fructibus. Suo ar-
bitrio metis impetum gubernauit, interdum sæ-
uitiam & tenacitatem, aliàs clementiam & libe-
ralitatem ostendebat, sic in alijs omnibus eum fu-
isse uarium legimus. Thesaurum in proprio solo
reperit inuentoris esse constituit, quem si in a-
lieno fortuito alijs inuenisset, eum soli dominū
& inuentorem equaliter partiri uoluit. Si quis in
publico, cū fisco æqualiter partiretur. In XI. mē-
se partum edi posse, causa cognita secundū Gel-
lium decreuit. ædes ut ad aliam urbem transferē-
tur, demoliri prohibuit. seruos à dominis occidi
noluit, sed eos per iudices si deliquissent dānari
iussit. liberis proscriptorum duodecimas bono-
rum concessit. primus Cæsarū barbam summit-
tere cœpit, ut Dion in Traiano refert. in Aegypto
urbem cuius Prolemæus meminit, Antinoi no-
mine, condidit, & alteram in Mysia, quam ut pos-
te uenandi studio intētus, uenatica Adriani septa
nominauit. Sanxit ne senator aut ab ipso, aut per
alterum tributo condemnaretur. Ignotorum hæ-
reditates repudians, notorum si filios haberent
non accepit. alterum & sexagesimum ætatis an-
num expleuit, secundo & uigesimo imperij anno
uita functus.

CA SEQVENTIBVS imperatoribus leges
æditas, quia omnes ferme sunt codici Iustiniano
insertæ, satis incuriose cõmemorabo, cõtinet p-
fecto illud uolumen solas imperatorū sanctiones.
& Iustiniano autore hac quita tantū iuris ciuilis
specie confectū est, è diuersos cõtinet imperatorū
constitutiõibus, quæ tribus in codicibus Gregoria-
no, Hermogeniã, atq; Theodosiano cõtinebant
sed

sed & ab hoc codice nouissimo ad sua usq; tēpora sanctiones colligi, & ibi poni Iustinianus uoluit, ut idem in epistola ad senatum de nouo codice faciendo scribit. & quorūlibet imperatorum nomina eorum sanctionibus præmitti mādauit, & prout primus quisq; fuerit. in eodem tamen titulo eiusdem sanctionis præcedit. Præscriptorum autem principum nullæ, aut paucae sunt sanctiones illi inscriptæ uolumini, ideo aliquas ex historicorum libris retuli, Tranquillum maxime secutus & Dionem, quāuis iurisperiti horum si cuti illorum sparsim constitutiones referant. Non absolum tamen fuerit si sequentium imperatorum mentio habeatur, cum ut appareat à quibus species quinta ciuilibus disciplinæ sit introducta, tum quā ingens sæpe de legibus existit disputatio quæ cui abroget. Et istæ hæsitatio facile cessatura fuit post Capitolinum, Spartianum, Lampridium, Herodianum, Aurelium, Eusebiū, Eutropium, Lærum, & alios complures reliquos imperatores, qui quintæ partis ciuilibus scientiæ autores extiterunt, seriatim cōmemorauerimus. quoniam posteriorum principum leges priorum sanctiones contrarias tollunt, & qui prius, quiq; posterius imperauerint, hinc cognoscerur. Hi autē imperatores iuxta autores ferē in Iustiniano conseluduntur, quem propterea non excedam. quamuis sequentiū aliqui extraordinarias aliquot constitutiones ædi derint, ut Lotharius qui fundi alienationem prohibuit, & Federicus pacem iuramento firmari, puberumq; sacramenta custodi constituit. Federicus quoq; secundus p libertate ædium sacrarum, & Henricus contra reos læsa maiestatis, & rebelles multa sanxerūt. Iuris etiā studiosis pulchra haud dubie priuilegia à Federico concessa fuere.

Titus Aurelius Antoninus, Pij cognomen clementia & probitate meruit, successoribus quoq; reliquit. ab Adriano inter quatuor consulares quibus Italia committebatur, electus est. Proconsul Africam gubernauit. hæreditates habētium filios repudiauit. Imperator cōstituit, ne poenæ causa legatum relictum maneret. semper ea Scipionis uerba, malo unum ciuem seruare, quā mille hostes occidere, in ore habuit. Ab Adriano V. calend. Martias in filium adoptatus est. Britannos per Lollium urbicum legatum uicit. Mauros pacem postulare coegit. Germanos & Dacos, atq; Iudæos rebellantes per præfides & legatos contudit. Alanos tumultuantes sæpe refrenauit. in Achaia, atq; Aegypto rebelliones compressit. intra urbes sepeliri mortuos ueruit. Iudæis tantum filios suos circumcidere rescripto permisit. templū Agrippæ, & pontem Sublicium instaurauit. Puer eius tēporibus biceps natus est, & stella crinita apparuit. & uno partu mulieris quinq; pueri æditi sunt. febre post tris atq; uiginti annos imperij inter homines esse desijt, annos septuaginta nauus.

Marcus Antoninus imperium annis duobus de uiginti postea tenuit, & quia philosophiam studiosissime colebat, philosophus appellatus est. Aduersus Britanos bellum gerentes Calpurnum Agricola, cōtra Cathos Auidium Victorinū, & in Parthos Verum fratrem senatu consentiente misit. Leges de mensarijs & auctionibus tulit. Senatum de cognitionibus ad se pertinentibus iudicem dedit. duodeuigesimo ætatis anno à Pio adoptatus, eius filiam duxit. L. Verum Commodum fratrem adoptiuum post mortem

mortem Pij generum statim & consortem imperij fecit, tuncq; primū Romanum imperium duos Augustos (ut Capitolino placet) habere coepit, quos saepenumero Diuos fratres iuriscōsulti appellant. sed Verus carminis studiosus, ingenio asper, atque lascivius decimo imperij anno duos & quadraginta annos gerens interijt. Superstes autem Marcus octo annis cum Commodo filio imperavit. Cassium arripientem tyrannidem susperavit & occidit. de statu defunctorū queri intra quinquennium iussit. Prætores tutelarem fecit, de alimentis publicis multa adinuenit. leges de uicesima hæreditatum addidit, complura de tutelis liberorum, de bonis maternis, de filiorū successionibus, p parte materna excogitavit. uno prægrauabatur, quod multis pudicitiam Faustina uxor prosterneret. & cum è SENAT. CON. Tertulliano Adriani tēporibus factō iam matres filiorum ab intestato morietium hæreditates caperent, sub eo SENAT. CON. Orficiatum Orfitio & Ruffo COSS. factum est, quo liberi matribus intestatis succederent. omīs aduotos posse curatores non redditis causis accipere constituit. ius autem uetus magis restituit, quā nouum fecerit. anno ætatis LXI. uitæ diem ultimū clausit.

Antoninus Comodus uenia legis Annarise impetrata COS. ante ætatem legitimā factus, cum patre ad Germanicū bellum profectus est, patri superuiuēs solus imperium tenuit. Luxuria usq; adeo flagrauit, ut trecetas concubinas, totidemq; exoletos puberes in palatio habuerit. Seruiliū & Dulium Syllanos cum suis interemit. Antium Lupum & Petronios, Mamertinum & Syram, filiumq; Mamertium Antonianū de sorore sua genitū interfecit, alios quoq; complures

complures quos Lampridius in eius uita enumerat, morti tradidit. Mauros & Dacos per legatos superauit. Pannonias composuit. per duces Germanos & Britannos imperiū eius recusantes sedauit. sub eius imperio stella crinita apparuit, cælum arsit, & repentina caligo calendis Ianuarijs in circo oborta est. Ianus Geminus sua sponte apertus est. Pacis & Vestæ tēpla incendio cōsumpta, tunc fames & pestilētia sequijt. Lætus exercitibus præfectus, & Marcia eius cōcubina, Electus q; cubiculi custos, eum anno imperij tercio decimo, uitæ secundo & trigesimo per Narcissum athletam cum quo exerceri solebat, strangularunt. uentriti ne ueneno quod ei Marcia dederat, uomitu eiecto conualesceret, atq; unā sicut proposuerat, omnes cædi imperaret.

Alius Pertinax Læto præfecto præt. autore imperator creatus est. coactus imperiū suscipiens, ut aliqui scribunt, cognomen Pertinacis retinuit. Præfectus cohortis in Syriā profectus est. in Mœsia alam, & in Germania classem gubernauit. Prætor à Marco imperatore factus, & primæ legionis regēdæ impositus Rhætias & Noricū ab hostibus uindicauit. Marci imperatoris studio COS. designatus, & ad Danubij tutelā pfectus, inde Mœsiæ utriusq; mox Daciæ regimē accepit, bene administratis his puincijs Syriā meruit. Proconsul sub Comodo Africam gubernauit. Imperator lege cōstituit, ut testamenta priora non prius essent irrita, quā alia perfecta essent, neue ob hoc fiscus aliquādo succederet. saepe nullius se aditurū hæreditatē pfectus est, quæ aut adulatione alicuius, aut lite pplexæ, ut legitimi heredes & necessarii priuarent, delata esset. Quū Comodus allectiōib; innuēris pcuras miscuisset

senas

240 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
senatusconsulto Pertinax iussit, eos qui præturas
nō gessissent, sed allectione accepissent, post eos
esse qui uere prætoreis fuissent. Auaritiæ suspitio
ne priuatus non caruit, infimi generis, utpote Li
bertino patre genitus fuit. sed profapiam moris
bus, & uirtute illustrauit. Altero imperij mense
quinto die & uigesimo à militibus annos gerens
sexaginta supra menses septem, diesq; sex & uig
inti, occisus est.

Didius Iulianus Sal. Iuliani iurifconsulti p
nepos Clara Aemylia, & Petronio Didio
Seuero genitus, prætore ante annum, quā
legitima ætas lineret Marci suffragio fuit. Quæ
sturam suscepit, Cauclis Germaniæ populis eru
pentibus tumultuarijs prouincialium auxilijs re
stitit. Catos debellauit. Dalmatiæ regimen susci
piens eam à confinibus uindicauit. consulatum
cum Pertinace gessit, Germaniā inferiorem, &
Bithyniam rexuit. & cum præter alia militibus pe
cuniam, & se Commodi memoriam restitutum
promississet, ab eis imperator appellatus est, &
patris patriæ cognomen recepit. Deinde Pescen
nius Niger in Syria, Septimius Seuerus in Illyri
co imperatores declarati, cū exercitibus quibus
præsidebant, ab eo desciuere, & extemplo Seue
rus Romam contendit eadem Pertinacis ulturus
& Romam ipsam imperij larem occupaturus,
qui appropinquans imperator à senatu declara
tus est. Et Iulianus imperio priuatus, senatus au
toritate in palatio per unum è Tribunis occisus
est anno uitæ sexto quinquagesimo, mēseq; quar
to, post menses duos, & dies quinq; quæ
um assumpserat.

Septimius

Septimius Seuerus Lepi ciuitate Africæ ge
nitus, Quæsturā diligēter egit. Tribunatū
plebis sub Marco imperatore seuerissime
gessit. præturā annos gerens duos & triginta sus
cepit. Lugdunensem prouinciam legatus obti
nuit. proconsul Siciliam & Pannoniam guberna
uit, consulatum cum Apuleio Ruffino primū ges
sit, deinde Læto suffragante à Pertinace exerci
tui Germano præpositus. ab eodem ubi auditū
est Pertinacem occisum, Iulianum autem cū odio
cunctorum imperare, apud Carnuntum Idibus
August. imperator appellatus est. Fieri Senatus
cōsultum uoluit ne imperatori in cōsulto senatu
senatorem occidere liceret. accusatos à prouinci
alibus iudices probatis rebus grauer puniuit.
Aemylianum Nigri exercitus ducem apud Cyzi
cum, mox ipsum Nigrum in Iffico sinu superauit
cui in suburbano quodam Antiochiæ latenti cas
put ab equitibus ipsius Seueri amputatum est.
Filium suum maiorem Bassianum apposito Au
relij Antonini nomine apud Viminatium Cæsar
rem declarauit. Clodium tamen Albinum qui
exercitibus Britannicis præerat, Cæsarē primū
appellauit, ne dum Nigrum prosequeretur, im
perium arriperet. sed post Nigri exitum eū apud
Lugdunum uicit & occidit, ut sibi liberisq; suis
Romanum imperium adiudicaret. sub eo priua
tarum rerum procuratio primū constituta est.
Parthorum rege fugato Parthicum nomen me
ruit, ob hoc etiam filium eius Bassianum Anto
ninū, qui Cæsar appellatus iam fuerat, anno æta
tis XIII. participem imperij milites fecerunt. Sal
uū Iuliani decreta aboleri iussit, sed non obtinuit
Persarum regem Abagarum subegit, Arabes in
de ditionem

Q

deditionē accepit. Britannā muro per transfuer-
sam insulā ducto utrinq; ad finē oceani munitit
Eboraci Britanniae oppido anno imperij duode-
uigesimo, uitae nono & octogesimo mortē obiit
Bassianū & Getā filios successores relinquens.

Antoninus Bassian⁹ patri Severo superstes
tanta libidine flagrauit, quod Iuliam no-
uercam suam uxorē duxerit. Alexandrū
Magnum æmulari, & eius memoriam omnibus
modis renouare studuit, ut solus imperaret. Ge-
tam fratrem supra matris pectus in palatio inter-
fecit. Deinde Papinianum quod parricidium ex-
cusare noluisse, & alios complures occidit. Ro-
mę Thermas nominis sui eximias reliquit. portū
cum quæ gesta patris, & triumphos, & bella cō-
tineret, extuxit. A uestimento quod populo dede-
rat usq; ad talos præter morem demisso, Carac-
allæ nomē accepit. simulans uelle Artabani Par-
thorum regis filiam ducere, Parthos inermes ni-
hilq; suspicantes mali maximis cladibus affecit,
sex annis solus imperauit. occisus inter Carras
& Aedessam tradit, annos tris gerēs supra XL.

Macrinus deinde cū Diadumeno filio qua-
tuordecim mensibus imperium tenuit.
in uico quodā Bithyniæ Heliogabali (ut
creditum est) opera & iussu perijt. Filium in cō-
tione Antoninum appellauit, statimq; nummus
in Antiochia Antonini Diadumeni nomine per-
cussus est. fuit enim tam amabile illis temporib⁹
nomen Antoninorum, ut qui eo nomine nō nite-
retur, imperium mereri nō uideretur. Macrinus
trudelis, & uilissimus fuisse traditur. contra Par-
thos & Armenos, & contra Arabes non min⁹
fortiter quàm feliciter pugnauit. Adulterij reos
semper

semper uiuos iunctis corporibus simul incendit
Delatores, si non probarent capite, si probaret,
delato pecuniæ pramio infamia affecit. Omnia
rescripta ueterum principum, ut iure nō scriptis
ageretur, tollere statuit. Nefas esse dicens leges ui-
deri Commodi & Caracallæ, & hominum im-
peritorum uoluntates, cū Traianus libellis nuns-
quam responderit, ne facta quæ ad gratiam cō-
posita uiderentur, ad alias causas perferrentur.
Postremo eo imperante milites quidam Helio-
gabalum imperatorem salutarunt, moti Mœsæ
eius auiæ pecunijs, & quod Antonini filius dice-
retur. aduersus quem Macrinus exercitum dux-
it. sed timens transfugio suorum militum copijs
exui & capi, dimisso exercitu aufugit in Bithyniā
ubi obruncatus est.

Varius Antoninus Caracallæ de Symiamis
ra stupro cognita creditus filius. Helio-
gabalus sacerdotio dei Heliogabali di-
ctus est. is statim quàm senatum habuit, matrē
suam ad senatum uocatam rogari iussit, solusq;
omnium imperatorum fuit, ut Lampridius scri-
bit, sub quo mulier quasi clarissima loco uiri ses-
natū ingressa est. unde & post eius exitū ante oia
cautū est, ne unq; mulier senatū ingrederet. Pri-
mus mensas & capfas argenteas habuit. Cacas-
bos etiā, uasq; cetenaria argentea sculpta, & ma-
sticatū, & pulcratū primus inuenit. Honores, &
dignitates, & potestates tā per se quā per ois ser-
uos, & libidinū ministros uendidit. In Quirinali
colle senatulū, id est, mulierū senatū fecit, & Sy-
miamirana Senatuscōsulta ridicula de legib⁹ ma-
triarum facta sunt, quæ quo uestitu inceder-
ent, quæ pilento, quæ equo, quæ a sino ueherens

244 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

tur, quæ carpento mulari, quæ bouum, quæ sella ueherentur, & quæ aurum uel gemmam in calca mentis haberent, quæ cui crederet, & quæ ad cuius osculum uenirent. matri in omni facinore audiens tumultu militari cum ea interijt anno uitæ sexto decimo, imperij tertio, remotis quatuor mensibus. Herodianus tamen sex annis eum imperasse scribit. Heliogabalo uero templū Romæ constituit. Amphitheatrum post exustionem instaurauit, & lauacrum quod Antoninus Seueri filius in uico Sulpitio ceperat, perfecit.

Alexander Mammææ filius, Heliogabali confobrinus & adoptiuus filius, cū mortuo Macrino Cæsar fuisset appellatus, Augusti nomen & imperium interfecto Heliogabalo recepit. patris patriæ nomen, & ius proconsulare, Tribunitiamq; potestatem, & ius quintæ relationis deferente senatu uno die assumere coactus est. Christum inter deos recipere, eiq; templum facere uoluit. Artaxerxem Persarum regē potentissimum, qui cū septingentis elephantis, mille & octingentis curribus, centum & uiginti milibus equitum ad bellū uenerat, superauit. De iure tractans doctos ac literatos tantum in consilio adhibuit. si uero de re militari negocium incidisset, senes admittebat milites, maxime qui historiā callerent, disquirens quid in huiusmodi causis ueteres fecissent. Hanc sententiam. quod tibi non uis alteri ne feceris. adeo dilexit, quod & in palatio & publicis operibus per scribi eam iuberet, & eam sæpius in ore haberet, cumq; alio quem emendaret, eam per præconem dici uoluit. Thermas nominis sui iuxta eas, quæ Neronianæ fuerunt dictæ, aqua inducta constituit. Caracallæ Ther

LIBER QVARTVS. 245

le Thermas additis sortionibus perfecit. Alexander habitu plurimos nummos & quidem electros aliquot, sed plures aureos percussit. Statuas summorum uirorum undiq; translatas in foro Traiani collocauit. leges in annos firmauit, easq; diligentius seruauit. innumeras de iure populi & fisci leges constituit. nullam constitutionē sacrā uit sine uiginti iuris peritis, & alijs quinquaginta doctissimis disertissimisque uiris, ut non pauciores in consilio sententiæ essent, quā quæ senatus consultum facerent. & id quidem ita faciebat, ut per sententias singulorum iretur, ac scriberetur quid nam quisq; dixisset, dato tamen spacio ad disquirendum, cogitandumq; priusquam dicerent, ne de rebus arduis ex tempore respondere cogerentur. Occisus est in Gallia post quatuordecim annos quā imperium assumpserat, annos undetriginta, menses tris, & septem dies natus. alij eū sex & uiginti annos duntaxat uixisse scriptum reliquerunt.

Maximinus posthabita Senatus auctoritate imperator Aug. ab exercitū appellatus, patre & matre Barbarus fuit, bellum aduersus Germanos feliciter gessit, filiū Cæsarem fecit. Auaricia & crudelitate flagrauit, unde Gordianus senex imperator cum filio primo in Africa, deinde Romæ à senatu appellatus est, quibus mortuis anno imperij primo, mense sexto Maximino profligando, qui urbē cū seueritate & odio petebat, eo quod à senatu hostis ad iudicatus esset, Cælio Albino, & M. Clodio Pupieno imperiū Patres decreuerunt, Gordianumq; paruulū prædicti Gordiani senis nepotem filia ortū Cæsare fecerunt. Et M. Pupienus

Q 3 grauitate

grauitate ac seueritate uenerabilis contra Maximos patrem & filium copias eduxit, eiusq; auspicijs Maximini anno imperij tercio manu suorum militum apud Aquileiam periere. Balbinus autem nobilitate familia, fortunisque, & clementia satis cognitus, urbis gubernationem suscepit & istius bonitate tumultus inter ciues ac praetorianos in urbe exortus est. ambos altero imperij anno milites occiderunt.

Gordianus tertius collegis superuivens, & Caesar eatenus fuerat, à militibus immo ab uniuersis imperator appellatus fuit. Misithei filiã duxit, cuius consilio & prudentia bello Persico Saporem regem fugauit. Vrbes Nisibin & Carras recuperauit, remq; publicam & imperiũ quãdiu focer uixit, bene administrauit. Post eius mortem Philippus à Gordiano exercitui praeficitur, mox militum acclamationibus, quod fame sub Gordiano laborarent, cum iuue ne imperauit, tandem dolo eius adolescens anno uitae undeuigesimo, imperij sexto sublatu est. Senatus de morte Gordiani certior factus Marcũ quendam imperatorẽ legit, cui subita morte in Palatio decedenti Seuerus Ostilianus etiam patrum lectione successit. Sed medicis male eius uenam soluentibus statim occubuit.

MAr. Iul. Philippus primum ordinis comes, deinde dux, mox praetorio & exercitui praefectus fuit. Postremo post Marci & Ostiliani exitum imperator à senatu confirmatus, percusso cum Persis foedere Mesopotamiam, & Assyriam hostibus reliquit. In Arabia cuius erat, urbem sui nominis Philopolim construi iussit. Philippum filium consortem imperij fecit.

fecit. Saeculares ludos, & munera Circensia addidit, in quibus feræ complures datae fuerunt, quas Blondus secundo Romae triumphantis libro, & Pompo. in Caesaribus enumerant. Contra Scythas qui urbes & agros Romani imperij uastabant Marianum quendam misit, deinde eo militari seditione caeso, Decius belli expeditionem suscepit, quem inuitum milites Illyriciani imperatorem fecerunt. Philippus autem pater aduersus Decium copias educens, à militibus Veronae caesus, & filius Romae à praetorianis occisus. anno imperij septimo, uel ut alijs placet, quinto exspirauit, filio annos duodecim agente, qui ab aliquibus Gallus Iulius Saturnius appellatus est Primus Imperatorum Christiani nominis cultu Philippus suscepit, ut Blondus in decadibus, & Roma triumphante, Eusebius & alij scriptum reliquerunt, alioquin malus, & ex obscuris natus est parentibus.

Decius Bibali inferioris Pannoniae urbe natus, patris patriae cognomen accepit. eligendi censorem senatus potestatem fecit. Valerianum sexaginta sex annorum, qui postea imperauit, exercitui praefecit. & cum repugnans aliquando ab exercitu Illyriciano imperatoris nomẽ accepisset, senatus in cunctis obsecutus, ab eo August. appellatus est. Bonitate Traianũ adaequauit, optimi principis nomẽ iudicio senatus meruit, appellatusq; est Imp. Caes. M. Q. Traianus Decius Aug. sub eo Christiani supplicij afflicti fuerunt. Decium filium cogente senatu Caesarem fecit, cum quo aduersum Scy

248 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Scythas profectus. Galli Treboniani proditiōe
altero imperij anno in uoragine paludis periit,
Decius uero filius bello interiit. apud Lætum ta
men alium inuenies Deciorum exitum.

GAlli Treboniani imperium memoriae tra
didit pestilentia decem annis eius sceleris
bus. ut creditum est, per totum orbē diu
gata. nam Christianū dogma similitate & odio
prosecutus est, & proditiōe imperium arripuit.
cum Scythis fœdus percussit, & eis tributi no
mine his centum drachmas auri exhibuit, unde
sub eo primum libero potentatu Pop. Ro. tribus
ta pependit, si Læto in Cæsaribus credimus. C.
Vib. Volusianum filium consortem imperij fecit.
horum temporibus Hostilianus à senatu im
perator factus statim pestilentia occubuit. Mili
tes etiam Aemilianum sub his principibus im
peratorem in Mœsia fecerunt, contra quem am
bo profecti apud Interannem cæsi altero impe
rij anno fuerunt. Aemilianus quoq; manu suo
rum militum quarto imperij mente, annos ge
rens quadraginta inter homines esse desiit.

Licinius Valerianus splendidissimis natus
parētibus, annis ut Aurelio uisū est, quin
decim imperauit. Gallienū filiū Augustū
& Corneliū Valerianū Gallieni filium Cæsare
fecit. Valerius bellū in Mesopotamia gerens à Sa
pore Persarum rege captus ignobili seruitute cō
senuit. regi enim equū ascendenti incuruatus ser
uiebat. Interea Gallienus rem pub. administrauit
& in Corneliū mortui locum Salonianū alterum
filiū subrogauit. poeta clarissim^{us}, ad libidinē, p
nus, & uoluptati deditus fuit, unde Tyranni nu
mero triginta imperium inuasert, quos uarijs
pro

pro locis creatos Pollio cōmemorat. Contra Au
reolum profectus qui Mediolani imperiū inuas
erat, anno imperij XV. opera militum Aureoli,
annos natus quinquaginta interiit.

Claudius deinde imperium suscepit prelijs,
Cacrerū penuria. Sarmatas, Geras, Scythas,
& Quados superauit. leges optimas dedit.
Antonini pietatem habuit. alter in prouidentia
Augustus fuit, nam & post mortem imperio pui
dere uoluit. Syrmij etenim Pannoniæ ægrotans
prius quā oppeteret, conuocatis Tribunis, ducibus,
& præfectis de eligendo imperatore concio
natus est, longaq; oratione Aurelianum pbauit.
Daciā recuperauit. altero imperij anno sua mor
te interiit, cui frater Aur. Quintilius patrum au
toritate, & omnium iudicio succedens XVII. im
perij die ferro periit. Lætus tamē scribit accepto
nuncio quod exercitus Aurelianū imperatorem
legisset, auditoq; quod militum gratiam idem te
neret, Quintilium uenis solutus occubuisse.

Aurelianus ut quidā scriptum reliquerūt,
modicis ortus parētibus, imperium trien
niū ab inuasoribus receperat. muros ur
bis supra alios principes ampliauit. Vltimus Ro
manorum principum prisco more triumphū spe
ciosissimū egit, ut è Blondo in Roma triumphante
didicimus. clementia quæ principum uirtus pe
culiaris esse debet, caruit. Sub eo apud Dalmatas
Septimius imperator effectus, statim manu suo
rū occubuit. Monetarios uiciatis pecunijs, & Fel
icissimo rationali interfecto in urbe rebellantes
uictos summa crudelitate compescuit. Leges plu
rimas & quidem salutare sanxit, quas in codice
Iustiniano legimus. porcinæ carnis usum populo
instituit.

250 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
instituit. anno imperij sexto supra sex menses in-
terfectus dolo Amanuensis sui, medio itinere quod
Heraclea Bizantium ducit.

P Annius Tacitus uir consularis, & senio in-
signis, sine exercitu à senatu imperator &
Augustus appellatus fuit. sobrietatē præ-
se tulit, lectione librorum se oblectauit, memora-
bile nihil egit. Febre præuentus, qua sexto impe-
rij mense interiit.

M Annius Florianus Taciti frater, uix duo-
bus mensibus imperium tenuit, Tar-
si, ut Pomponius & Vopiscus scribunt, mi-
litari seditione, siue ut Aurelius magis probat, in-
cisis à seipso uenis, effuso sanguine extinctus est
postquam exercitus Probum militiæ peritum im-
peratorem elegeret.

Aurelius Probus cōtubernio Valeriani Gal-
lieni, Aureliani, atque Claudij secundiore
quidē fortuna priuatus stipēdia fecit. Sar-
matas contudit, Tyrānos extinxit, Saturninum
in oriente imperatorem effectum occidit. Procu-
lum & Bonosum qui Agrippinæ pariter imperiū
arripuerant, oppressit. Gallos & Pannonios ui-
neas habere permisit, orbe pacato dicere solebat,
milites minime necessarios fore, cum defun-
ctus, quæ uox plurimū obsuit, Syrmii enim tumul-
tu militari sexto imperij anno, mēseque quarto oc-
census est.

Carus Narbonæ genitus, Carinū & Nume-
rianum filios Cæsares fecit. à Persis Mesos-
potamiam recepit. qui longius cum copijs
progrediens fulminis ictu altero imperij anno per-
iit. cū dico Carū Narbonæ genitū, Eutropiū se-
quor, nam Flauius Vopiscus uarias de eius pat-
ria

tria opiniones refert. Filiorum minor Numerias
nus orator clarus, & poeta nō uulgaris pditione
Apri soceri sui uolētis imperiū occupare occisus
est. Carinus autem frater plurimos innocētes si-
citis criminibus occidit, adulter frequens, & iuue-
tutis corruptor fuit. Sabinum Iulianū inuadentē
imperium in campis Veronensibus peremit. nō
uissime à Diocletiano quē uictor exercitus de Per-
siae rediens imperatorē legerat, post multa præ-
lia uictus ad Murciū occubuit, cū à militibus for-
tissimis quos habebat, desertus fuisset. Aurelius
sui tribuni dextera, cuius uxorem polluisse dice-
batur, cum fuisse occisum scribit.

Dioeletianus utroque parente ignobilis, Salo-
nis Dalmatiæ ortus, p̄ligato & cæso Ca-
rino Augustus appellatus est. ut pacem cis-
tius ubique redderet, Maximianū Augustum fecit
euerlis duabus urbibus quæ Busris & Copos
apud Ptolemæum & Strabonem appellantur, su-
peratoque Achilleo Aegyptū pacauit. Diuinos ho-
nores imperatoribus Augustis dare præcepit, &
adorari uoluit, edicto sanciens uti omnes sine ge-
neris discrimine prostrati pedes exoscularentur.
Maximianus autem ferus natura, flagrans libidi-
ne, ortu agresti, tumultus in Gallijs deleuit, quos
Amandrus & Elianus sub specie tyrannidis ex-
citauerant. Pacatis Gallijs in Africa Gentianos
deuicit. Ex Eutropia Maxentius & Faustam ge-
nuit, & an Maxentius filius Maximiani fuerit, an
ab uxore suppositus aliorū iudicio relinquimus
Pullulantibus per uaria loca nouis bellis Diole-
tianus Galerium Maximinum adoptauit, & ei
desponsata Valeria filia Cæsaris fecit. Maximianus
quoque Constantiū adoprauit, & Cæsarem fecit
eius

eiq; Theodoram priuignam repudiata uxore prima matrimonio iuxit. Postmodum isti seniores Aug. annuente senatu Constantium & Galerium Augustos appellauere, uictores a no impij duodeuigesimo triumphum egerunt. sibi Iouij & Herculi cognomina indiderunt. Eodem die Diocletianus Nicomediae, Maximianus Mediolani anno imperij uigesimo se principatu abdicarunt. Diocletianus duodecoginta annis, & Maximianus LX. uixerunt. orbis tandem inter Constantium & Galerium diuisus est.

Constantio Gallia, Hispania, Italia & Africa obuenerunt, Galerio Illyricum, Graecia & Oriens. Constantius patrem habuit Eutropium Romanum, & matrem Claudiam Claudij Augusti filiam. sexaginta fere Alemanorum milia Caesar adhuc in Gallia extinxit. natura mitissimū diuitiarumq; spreto fuit. gratiam omnium tenens Italiam & Africam Galerio reliquit, ab uno tantum poderis nequaquam sustineri posse existimans. Eboraci undecimo imperij anno morbo periit. Constantinum Anaballianum, Constantium & Constantiam de Theodoro liberos reliquit. Galerius adhuc Caesar amisso fere toto exercitu primum a Persis sub Diocletiano repulsus, post hostis innumerabili strage afflixit, fines imperij longius produxit. Augustus Seuerum & Maximianum adoptauit, & Caesares creauit. hunc orientem, illum Italia, & Africae quas Constantius reliquerat, praefecit. sed dum Seuerus Roma abesset, praetoriani Maxentium non abnuente senatu ibi imperatorem fecerunt, aduersus quem Seuerus in urbem rediit, sed hosti impar aufugit. & cum Galerium peteret qui in Illyricis erat, captus Rauennae, caesus

caesus est. Galerius intellecta morte Seueri Licinium consortem imperij fecit, & eo in Illyrijs relicto Romam contra Maxentium proficiscebatur. Sed superari timens, in Illyrium rediit, postea morbo periit, cum solus biennio, & cum Caesariibus & imperij conforte sexdecim annis regnasset. Licinius collegae superstes primum Illyrijs, deinde oppresso Maximiano, qui contra eum res nouas in oriente moliebatur, orienti praefuit, & Constantiam Constantini sororem duxit.

Constantinus in Britannia natus patre Constantio, matre Helena, qua uir coactus repudiauerat, ut Theodoram Herculi priuignam duceret. Sub Galerio Sarmatas adulescens persequutus & caecidit, eorum ducem catenatum ad Galerium duxit. Gallias, Hispaniasq; & Alpibus Cottias testamento patris relictas accepit, & ibi in eius locum imperator creatus est. Caluarias seuerissimis legibus sedauit, multas enim leges, quasdam de bono & aequo, pluresq; superfluas, nonnullas seueras eum rogasse Eutropius scribit. Maxentium apud pontem Miluuium, & Licinium uecordem & septuagenarum quatuordecimo impij anno superauit. E Fausta Herculei Constantinum, Constantem & Constantium, Helenam & Constantiam suscepit, quum iam de concubina Crispum genuisset, quem cum Constantino, & Licinio iunioris sororis filio Caesarem fecit. sed Faustae infidels Crispus, & Licinius iunior paulo post sublatus fuerunt. Dalmatium Anaualliani fratris filium deinde Caesarem fecit, & unum cum filijs haeredem instituit, sed Constantij factione Dalmatius in orientem a militibus anno imperij tertio occisus est. Constantinus relictum Byzantium de suo

354 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
suo nomine Constantinopolim appellauit. & cū
antea lege Seueri sub iure Perinthiorum esset, eā
titulis & honoribus, ut Romam haberi, lege cen-
suit. Agros, uillas, & oppida quæ ad uictum eme-
ritorum contributa erant, ad hæredes trānsire in
initio imperij sanxit, quum prius ē ueteri consue-
tudine Ducibus, Tribunis, Comitibus, & Præfe-
ctis, qui pro augendo imperio consenuerant, as-
gris, uillæq; darentur, ut suppeterent necessaria,
quo ad uiuerēt. multis prælijs Sarmatas uicit, Go-
thos, & omnem ferè Scythicam gentem superas-
uit. Anno imperij trigésimo altero, detractis duo-
bus mensibus, ætatis sexto supra sexagesimum
mortem obiit. in extremo uitæ tempore ab epi-
scopo Nicomediensi, ut apud aliquos legitur,
baptizatus fuit. orbem hæredibus testamento di-
uisit, quidam filios sorte diuisionē fecisse tradit.

Constantinus siue sorte, siue patris testamē-
to Gallias, Hispanias, Alpes, Cottias, Ori-
chades, Britānias, Hybernā, & Thylen ha-
buit. Constanti Italia, Africa cum insulis Illyrij,
Macedonia, Achaia, Peloponnessus, & Græcia
obuenere. Constantius orienti & Thraciæ præ-
fuit. sed Constantinus parte sua non contentus,
nouam à fratribus diuisionem per legatos petijt,
& cum id obtinere non posset, bellum ciuile mo-
uuit, quem milites à Constante ut eum repellerent
missi anno tertio quàm imperiū susceperat, æta-
tis quinto & uigesimo apud Aquileiam confode-
runt. Constans biennio fratris partem affectus,
Magnentij fraude annos natus triginta, tertio de-
cimo imperij anno occisus est, & coniuuati mo-
lites Magnētium imperatorem saluauerunt. Eo-
dem quasi tempore Britānion ab Illyriciano exa-
ercitu

LIBER QVARTVS. 255

ercitu Mursæ, & Nepotianus Romæ à populo
& Mirmillonibus imperatores creati fuere. ē qui
bus Nepotianus Augustorū sororis filius ab He-
raclide fautore Magnentianæ factionis, duode-
trigesimo imperij die obruncatus est. Britannis
on autem posita purpura Constantium uenientē
contra Magnentiū adiit, ueniēq; ab eo in Thra-
cia impetrauit, ab quo de hoste imperator multa
intelligens, paulopost Magnentiū quinquaginta
annorum, duplici prælio superatum mortem si-
bi consciscere quadragésimo imperij mense coe-
git. Siluanū Bonitij filium, qui Cæsar à militibus
appellatus fuerat, altero imperij mense per legas-
tum occidit. In uictu paratissimus, phasianum, &
sumen conuiujs lata lege inferri uetuit. Iudicia
iuste & moderate tractasset, si secretiores aulicos
non habuisset. Gallum patrualem desponsata ei
Constantia sorore Cæsarem pronunciauit, eum
deinde per Seruianū & Pentadium sustulit, cum
quatuor annis in oriente imperasset, & undeci-
ginti uixisset. Constantium nunquā spuisse legis-
mus. ppter Sorem qui Amydū iam solo æqua-
uerat, siue ut Gallijs subueniret, Iulianū Galli fra-
trem adoptauit, & Cæsarem fecit, & Helenam so-
torem eidem matrimonio iūxit. Iulianus autem
belli expeditionem contra Germanos qui Galli-
as uastabant suscepit, & re prospere gesta primo
imperator, deinde reuens Augustus ab exerci-
tu fuit appellatus. quod imperator Constantius
moleste tulit, & de oriente ubi Parthi cis prælijs
occupatus erat, contra eum ueniens anno ætatis
quarto & sexagesimo, imperij nono atq; trigési-
mo Mopsocrenis uita decessit, uerū Cæsar quin-
decim annis, & Augustus octo annis solus, cum
fratribus atq; Magnentio sexdecim fuit.

Iulias

Iulianus Constantinopoli, patre Constantio Constantinifrate, & matre Basilina genitus, cum quinque annis & quinque mensibus Cæsariam imperasset, imperium omne solus uno anno, & septem mensibus tenuit. Prope Argentoratum urbem Galliarum totum fere Alemanorum exercitum sub Constantio perdidit. Clemens, moderatus, & liberalis fuit. memoria plurimum ualuit, gloriam appetijt, susceptam Christi fidem abnegans librum sicut Blondus in Roma triumphante scribit, impietate & eloquentia redundantem in Christi dogmata composuit, Christianorum tamen sanguine abstinuit. Bellum contra Persas gerens, duos annos supra triginta natus occisus est, in interitu omnes scriptores, quos legerim, discordant. Am. Marcell. eum iura quaedam sublati ambagibus correxisse, & quaedam non molesta condidisse scribit, nisi quod Christianos rhetores & grammatikos docere ueruit.

Iulianus puer non parum liberalibus artibus profecit, insignis corpore, & literarum studio suscipit, milites Iuliani amore eum principem legerunt. nam & una litera immutata idem nomen uterque habuit. Tribus annis & triginta uixit, & septem mensibus imperauit. pacem cum Sapore necessariam quidem, sed ignobilem mutatis finibus, ac nonnulla Romani imperij parte tradita, fecit. quo autem mortis genere occubuerit, uariatum est, ut scribit Eutropius.

Valentinianus imperij curam electione militum suscepit. Primo Valentem fratrem, deinde alterum & filium Gratianum Augustos appellauit. uultu decens, solers ingenio, grauis animo, & sermone cultissimus fuit. Duas uxores

res duxit, & ideo lege omnibus concessit, ut impune duo matrimonia suscipere possent. ex Iuliana uxore Valentinianum, Gratiam, Iustamque & Gallam filios genuit. Saxonas oceanis accolas domuit, Alemannos attriuit, & uictor ad oceanum peruenit. Huius autem Valent. tempore Thirimus apud Mauritaniam regnum inuadens à Theodosio patre eius quod postea imperauit, praesilio uictus extinctus est. Valentinianus legatos Quadorum audiens, subita ira accensus in morbum incidit, quo post undecim annos, mensis octo, diesque uiginti quam imperium assumpsisset, annos quinque & quinquaginta natus interiit. Valens in oriente imperans post fratris obitum possessoribus bene subuenit, iudices raro mutauit, huius & fratris temporibus Procopius Tyrannidem arripiens sublati est. Valens Gothos quod Procopio auxilia miserant, uictos Thracia exegit. Atalaricum Gruitugorum regem in fugam uertit. sed infeliciter cum Gothis dimicans exercitu spoliatus, in casulam sagitta confauciatus au fugit, ubi anno imperij quarto, uel ut alijs placet tertio decimo, mensisque quinto igne absumptus est. Gratianus Syrmij genitus in parte occidentali regnauit. triginta Alemanorum milia apud Argentarium Galliarum oppidum bello exinxit. Scythas siue Tartaros coercuit. fratrem suum Valentinianum Iuliana matre editum consilio Merobaudis Tribuni consortem imperij fecit. & cum bellis ubique imminentibus extremum periculum non mini Romano instare animaduerteret, Theodosium ut orienti praesesset Augustum pronunciauit, eum Gratianopolim Allobrogum ciuitatem edifficasse uocabulum ostendit. Et dum ociosus suos idem negligeret, & Alanos ueteri ac Romanis

R no militi

258 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
no militi anteferet, à Maximo qui apud Britan-
niam tyrannidem arripuerat, anno ætatis unde-
trigesimo interfectus est, quū annos octo, quicq;
& octoginta dies cum Valentiniano patre impe-
rasset, & cum patruo & fratre tris, cum eodē fra-
tre & Theodosio quatuor, & his omnibus acce-
dente Arcadio cū sex menses imperiū tenuisset.

Valentinianus post Gratiani fratris exitū
etiam à Maximo Italia exactus, Theodo-
sium qui Oriētem regebat, petijt, ab quo
in occidentis regnū paruis copijs restitutus, octa-
uo imperij anno fraude Arbogasti Halanorum
præfecti noctu in cubiculo strangulatus apud
Viennam expiravit. Hi duo Theodosius, & Va-
lentinianus simul imperantes, ita demum ualere
constitutionem sanxerunt, si præcedente omnium
procerum & senatus approbatione dictata esset
deinde prædictis iterum cōgregatis recitata, &
approbata, receptaq; foret. Iuris quoq; formu-
las & non impetratæ actionis exceptionem post
Constantinum sustulerunt.

Theodosius patre Theodosio, matre Ther-
mantia natus, genere Hispanus, post quā
cū Gratiano & Valentiniano quatuor de-
cim annis imperasset, ambobus superuiuēs ori-
entis & occidentis imperium solus triennio obti-
nuit, genus à Traiano, cuius moribus & corpore
similis fuit, eum traxisse legimus. Hunos & Got-
thos diuersis prælijs subegit, cum Parthis cæte-
risq; nationibus multis pacem poscentibus fœ-
dus percussit. Maximum qui Gratianum inter-
fecerat, & Valentinianum Italia & Gallijs abes-
gerat, apud Aquileiam occidit. Victore quoq;
à Maximo patre effectum Augustū sustulit, Mi-
nisteria

LIBER QVARTVS.

259

nisteria lasciuia, psaltriaq; cōmestationibus ad-
hiberi lege prohibuit. consobrinarum nuptias
tanquam sororum uetuit, quod Augustus ab An-
thenodoro doctore philosopho acceperat, Theo-
dosius à natura habuit. nam iram commemo-
ratione quatuor & uiginti græcarum literarum
compefcuit. Eugenium qui defuncto Valentiniano
opera Arbogasti factus imperator fuerat
cum Honorio filio superauit & occidit, Arboga-
stus uero de se supplicium sumpsit. Theodosius
annos agens quinquaginta Mediolani excessit.
superstitibus filijs duobus Archadio & Honorio,
quos è Flacilla susceptos confortes imperij
fecerat.

Archadius Cōstātinopoli, Honorius Ro-
mæ imperauit. Ille ex Eudoxa Flacillā,
Martinam, Pulcheriam, & Theodosiū,
quem fecit Cæsarem, suscepit. Caianum bellum
ciuile mouentem auxilio Gotthorum inter Helle-
spontum & Cheroneßum nauali prælio supera-
tum interfecit, tertio decimo imperij anno Theo-
dosiū in imperio orientis relinquēs, uita decessit
Honorius fratri superstes, cum quo imperiū tre-
decim annis tenuerat supra biennium, quo cum
patre imperauerat, cum Theodosio iunior sex-
decim annis orbi præfuit. Rhadagastum Gottho-
rum regem in Hetruria subegit, & eum à fuga re-
tractū in carcere strangulauit, cuius successor Ala-
ricus urbem anno ab VR. CON. mille simo cete-
simo sexagesimo quarto cepit, & Placidia ma-
gni Theodosij è Galla secunda uxore filiam ab-
ducens, eam Athaulfo propinquo suo uxorem
dedit. Athaulfus autē post Alarici mortē copijs
præpositus moribus Placidia uxoris lenitus, cū
R 2 Romanis

260 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Romanis foedus percussit, & ob id à militibus
sublatus est, & Placidia Honorio iubente Con-
stantio nupsit, quem Augustus Cæsarem & con-
fortè imperij fecit. Is ad liberandas Gallias mis-
sus Constantinum hostem ad primos impetus
compressit, post cuius obitum Placidia, & eius
filius Valentinianus, & Honorius iussu imperato-
ris pulsi fuerunt, & ab Theodosio Archadij filio
qui Orienti præerat, hospitaliter excepti fuere.
mox Honorius febre decessit.

Theodosius iunior Honorio superuiuens cū
post patris excessum iam sedecim annis cū
patruo regnasset, duo de quinquaginta ans-
nis Orienti præfuit. huius temporibus Genserius
rex Vuandalorum post cædem multorū Car-
thaginem occupauit. Et cum nouæ leges quæ à
Constantino Cæsare & reliquis succedentibus
primordium acceperant permixtæ, & inordina-
tæ essent, ad similitudinē Gregoriani & Hermo-
geniani in codicem unum Theodosius sub pro-
prio cuiusq; imperatoris titulo eas disposuit, quæ
de suo nomine Theodosianum uocauit. uita des-
functus Constantinopoli cū patre sepulturæ tra-
ditus est.

Valentinianus post Honorij mortem ab
Theodosio iuniore Cæsar factus, & cum
matre Romam missus Ioannem factione
Castini imperatorem factum, & Africā sibi uen-
dicantē oppressit, deinde acclamatōe totius Ita-
liæ Augustus ab Augusto appellatus est. Theo-
dosij filiam in uxorem duxit. huius temporibus
Attila toto potitus Septentrione iterum redi-
ens primo Galliam, deinde Italiam ferociter in-
uasit, & super alias ciuitates Aquileiam euerit
& tunc excitatæ à fugientibus Attilam Venetiæ
fuerunt

LIBER QVARTVS.

261

fuerunt, de qua re Blondus Forliuensis lib. 2. de
cædis primæ, & in eolib. qui de origine & gestis
Venetorum inscribitur multa memorat. Cū hoc
Attila Aetius copijs Romanis præpositus, apud
Tholosam committens, cæsis ex utroq; exercitu
CC. uel ut alij scribunt, centū & sexaginta quinq;
fortissimorum hominum milibus, uictor euasit.
unde huius Aetij successus metuens Valentinia-
nus illum occidit. Non longe post Romæ in cam-
po Martio Transstyla, & Octyla milites Aetij ip-
sum imperatorē confoderūt, cum annis undetri-
ginta cum Theodosio quinq; & uiginti, & quas-
tuor cū Martiano imperasset. Maximinus post
arripiens imperium à populo Romano membra-
tim tertio imperij mēse cæsus est. Eudoxa Valen-
tiniani uxor, ut mariti cædem ulcisceret, Genserio
cum regem ex Africa uocauit, qui urbe spoliata
Eudoxam cum duabus filiabus adduxit, quarū
altera Thrasimundo eius filio nupsit.

Martianus fauente Pulcheria Archadij fi-
lia Orientis imperator post Theodosij ex-
cessum creatus est, super annos quatuor
quibus iam imperium cū Valentiniano tenuerat
collegæ superstes, biennio imperauit. Cum Van-
dalis foedus percussit. quietis amator quietū ha-
bēs orientem. arma nunquam nisi prouocatus
commouit, dicere enim solebat, quādiu in pa-
ce uiuereliceret, non oportere arma sumere. Cō-
stitutiones partim à se, partim ab alijs quibusdā
imperatoribus factas in unū composuit, liberq;
ex iisdem factus Martiani Constitutiones appel-
latus est, quæ interdum in ciuili disciplina refer-
runtur. Ab hominibus ut quidam tradunt, cons-
piratione Asparis sexto imperij anno ereptus
est. Martiani temporibus sequenti mēse, quā-
m

R 3

Genserius

262 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Genfericus ab urbe recesserat, populus Ro. cum
toto senatu Auitum patricium Romæ imperato
rem legit. sed mox interiit.

Leo factione Asparis imperator Orientis
& Augustus appellatus, post cædem Ar
daburij Cæsaris nepotè è filia Zenonis
filium Leontem Cæsarem fecit, quidam filium
scribunt. decimo sexto imperij anno interiit. Leo
secundus anno imperauit, uterq; morū non bel
li studiosus fuit. Hoc tempore occidentis impe
rium à multis laceratum traditur, nam Maioran
nus post Auitū ibi quatuor annis imperauit. Se
uerus Rauennæ imperium arripiens postea toti
dem annis imperiū tenuit, & Biorgum Alanorū
regē superauit. Seuero Anthemius successit, quo
extincto cum Rhicimere genero, Olymbrius à
Leone Cōstantinopoli missus, ut uiuenti Anthe
mio regnum auferret, sine controuersia successit
& septem mensibus occidenti præfuit. mox Ra
uennæ exercitus Glicerium imperatorem saluta
uit, sed à Nepote sororis filio regno pulsus anno
sequenti fuit. Nepos deinde ab Oreste pulsus Sa
lonis cæsus expirauit. demum interfecto Oreste
& Augustulo eius filio, qui iam post patrē Romę
imperabat in exilium misso, Odoacer rex Got
thorum Romæ & in tota Italia XIII. annis re
gnauit.

Zenon Isauris Ciliciæ humilibus natus pa
rentibus, uultu & moribus deformis su
isse tradit. Leone mortuo orientis nactus
est imperium. sub eo ille cum Leontio in oriēte
ciuilem motum fecerunt. Basiliscum qui M. filiū
Cæsarem fecerat rediens è Sytia Zenon ius suū
repetens

repetēs in Cappadociam cum filio relegauit, qui
Lemnis fame consumpti fuerunt. tandem XVII.
imperij anno Zenon excessit. ab eo Theodori
cus rex Ostrogothorum Italiam, si Odoacrem
superaret, impetrauit, qui hostem prælio uictū
interfecit, & ingenti læticia ab obuiō senatu pos
puloq; Romano exceptus est.

A Nastasius Diocorus in diuinis non trinis
tatem, sed quaternitatem esse adorandā
præcepit, quapropter cælesti ira quarto
& uigesimo imperij anno, mense altero, dieq; un
de trigesimo, annos natum supra octoginta ful
minis ictu cum perisse credibile est. Hic ne incur
siones Mysorum, Bulgarorum & Schytharum
cum fierent, obesse possent, à mari ad Zelybriā
longum murum deduxit. Ad eum Priscus Lons
ginum Selymantheum catenis uinctum misit, &
sub eo Athenodorus tyrannus in Cilicia extin
ctus est. grauem motum Vitaliani militiae magi
stri nongentis pondo auri sedauit.

Iustinus Thrax utroq; parente ignobilis, à
teneris annis suum, deinde boum custos fuit
Comes ordinis postea factus, mortuo Ana
stasio emptis caute suffragijs imperator electus
est. Amantium, Andream & Theocritianum in
sidias parentes è medio sustulit, nono imperij
anno calend. Aprilis Iustinianum sororis suæ fi
lium adoptauit, & consortem imperij fecit. qua
to post mense decessit. In occidente Theodori
cus imperans triginta Gallorum milia prælio
interfecit. in carcere Ioannē Pont. Max. mori Ro
mę coegit, inde subita morte periens regnū Ata
larico è filia nepoti tradidit.

Iustinianus animum reparando imperio ad-
 mouens Persas qui se in fines Romanorū effu-
 derant per Belisariū coercuit, Africā ab Van-
 dalis capto Gelimere rege eorum recuperauit.
 & cum in Italia Atalarico defuncto quarto im-
 perij anno Theudatus succedēs militari deinde
 tumultu interijisset, & Vitigitis regnū accepisset,
 Belisarius qui iussu principis contra Theudatū
 ueniebat, successorem hostis profligato exercitu
 Vitigitem fugauit, & ab Ioāne magistro militiæ
 captus primo Romam, deinde à Belisario Con-
 stantinopolim ductus est. Paulopost Gotthi, du-
 ctore Totila, populationibus & incendijs totam
 Italiam infestam reddiderunt. aduersum quos
 Narses mandato Iustiniāni expeditionem susci-
 piens, felici usus uictoria, omnis penē deleuit,
 rexq; gladio transfixus interijt, Totila enim pau-
 lo ante Galliæ Cisalpinæ subueniens à Longo-
 bardis interfectus fuerat, ut Lætus tradit, sed alij
 Narses eum occidisse scribunt. Iustinianus in-
 super usus præcipue opera Triboniani, Theo-
 phili, Dorothei, Ioannis Leontij, Thomæ & ali-
 orum doctissimorum hominum infinitos iures
 consultorum libros in quinquaginta digestorū
 redegit. Imperatorum sanctiones duodecim li-
 bris complexus est. Authentica & quatuor insti-
 tutionum libros ædidit. Et non immerito circa
 iuris ordinationē Iustinianus prædictorū opera
 usus est, quoniā, si Vallæ credimus, nec iura, nec
 forsitan latinæ literas nouit, tū quia semp in Græ-
 cia uixit, tū quia sæpe dominus Iustinianus, ut è nu-
 mismate eius apparet, dici uoluit, ut quidam alij
 Cæsares fecerunt, quod à iure Romano est alie-
 nissimum, & character ipse literarum, figura-
 rumq; illorum temporum numismatis Gothicū
 magis

magis quàm latinum redolet. Dominū dictum
 satis certa probatione tradiderim, nactus numis-
 ma eius aureum iam exolefcentibus literis hoc no-
 mine inscriptum. quinimmo, ut Suidas scriptum
 reliquit, sicut orthodoxus, id est rectæ fidei, ita
 omnium literarum expers, atq; etiam analpha-
 betus Iustinianus fuit, qui ne elementa quidem li-
 terarum nouit. & cum aliorum, tum Triboniani
 doctrina in dictando iure, & redigendo usus est,
 qui fuit natione Græcus, ut apud eūdem Suidam
 legimus, omnis quidem religionis, sed Christianæ
 potissimū spretor, & adeo assentator & uasfer
 fuisse dicitur, ut Iustiniāno persuaserit, ne morte
 timeret, quodq; cælum cum corpore ascenderet.
 Quæsturam apud hunc principem gessit, tantaq;
 ingenij doctrina polluit, ut omnis suæ tempesta-
 tis homines eruditionis nobilitate longe supera-
 uerit. alioquin auaritiæ ita deditus fuit, quod lu-
 cri gratia ius semper uenale habuerit, legesq; p-
 ut amici res postulabat, & latas reuocauit, & nos
 uas tulit. fuit sermone blandus & suauis, auari-
 titæq; notas doctrinæ præstantia facile uelabat.
 summos nactus honores leui tandem morbo de-
 cessit. Augustus ab Augusto, & Cæsar ab Iulio si-
 cut cæteri imperatores Iustinianus dictus est. Au-
 gusti etiam nomine imperator autore Capitoli-
 no, significabatur. sed cū quis Cæsar creabatur,
 tanquam principis filius & designatus Augustus.
 maiestatis hæres creabatur, ut Ael. Spartian. me-
 moriæ tradidit. Sic apud Gallos primus regis fi-
 lius, & patri successurus, à Delphinatu cui præest,
 Delphinus appellatur, unde mihi origo est, & ar-
 mipotens tellus est, foederisq; quod cum aliquo
 semel percussit, tenacissima. Roma olim in cōiura-
 tione L. Catilinae M. Cicerone, & Antonio COSS

266 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
exploravit, & hodie Gallici reges experiuntur,
qui cum nostrorum militum gregariorum opes
ra utuntur, tum Patricios, & nobili genere natos
in omni dimicatione habent. Hinc cognitu est fa-
cile, quidnam in codice A. & C. significant. Augu-
stus enim, & Cæsar illis literis significatur. & quæ
A. erunt & C. tot imperatores illius constitutio-
nis autores fuisse ostenditur, nam & duos, & tres
semel imperasse supra retulimus. Has tamen nos-
tas Tribonianus sibi pro voluntate formavit. nã
si publicas sequi uelimus, de uno impatore Aug.
& Cæs. in pluribus Aug. & Cæs. dicendum foret,
ut apud Probum legitur, & hoc numismata, &
inscriptiones antiquæ probant. Mutata tamen eli-
gendi imperatoris forma, uariata fuit horum uo-
cabulorum significatio, porro ut Platina septem
Germaniæ principibus eligendi imperatorẽ, Gre-
gorius quintus deinde potestatem dedit, qui pri-
us Cæsar ac Romanorum rex appellaretur, ac-
tum demum Imperator & Augustus haberetur,
si eum Ro. Pont. confirmasset. Iustinianus duode-
quadagesimo imperij anno nõ sanus mente de-
cessit. Reliquos imperatores commemorare non
est animus, eo quod ab eis uillas aut paucas con-
stitutiones habeamus, & ut in principio diximus
referre solos iuris civilis autores uoluimus.

HISTORIAE IVRIS CIVILIS
libri quarti finis.

AYMARI

267
AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS HI-
STORIAE IVRIS CIVILIS
LIBER QUINTVS.

RESPONSA PRVDENTVM.

ATA qualibet iuris ciui-
lis parte, interpretatio pru-
dentum necessaria esse coe-
pit. nam ius constare non
potest nisi sit aliquis iuris
peritus per quẽ quotidie
in melius produci possit.
Vnde p̄dicit respõsum pru-
dentum, quod qui p̄fiteñt
Iuriscõsulti nominant. Quod autem hoc ultimũ
sit uelut interpretatio superiorũ, liquido de poste-
rioribus iureconsultis probatur, qui principum
autoritate respõderunt. nam p̄scriptas quinque
iuris civilis partes referunt, & post in. ff. libris qu-
quaginta ex eorũ uoluminibus à Tribuniano cõ-
fectis interpretant. Aliorũ uero iuris peritorũ nihil
extat, quorũ tamẽ plures testimonio Põponij scri-
pserunt. Sed ostendamus quod nouissimi iuriscõsulti
oẽs iuris civilis partes referunt & interpretant, id pri-
mo in leg. XII. tab. Vlp. septimo et. 40. ff. li. demõ-
strat. nam cũ una XII. tab. lex neq; soluere tignũ
furtiuũ ædibus uel uineis iniunctum, neq; uendi-
care permetteret, eam Vlpianus interpretans tignũ
appellatione contineri scribit omnem materiam
ex qua ædificiũ constat, uinearq; necessaria. Aliã
populi legẽ idem de iniurijs interpretatur, cum
elata lege Cornelia, dicit eam ð tribus causis

268 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
dedisse actionem, & paulo post inter uerberatio-
nem & pulsationem legis Corneliae uerba disci-
men assignat. Idem Ulpianus de adulterijs hæc le-
gis sulia uerba, incontinenti filiam occidat, dilis-
genter explicat. De plebiscitorum enodatione iu-
reconsultis facta Caium ad legem Aquilæ audias-
mus, qui relatis Plebisciti uerbis subiicit appa-
re seruis nostris legem Aquilæ exæquare quadru-
pedes. An autem à iureconsultis senatusconsulta
explentur cum alios, tum Ulpianum uide præ-
missa senatus decreti Velleiani uerba decimo sex-
to. ff. lib. subtiliter explanatæ, uerba itaq; sena-
tusconsulti omnia discutit. Prætorum etiam edi-
ta iuris periti interpretantur, in qua re Ulpiani de
dolo sufficit autoritas, qui dolum malum (cuius
Prætor meminerat) Seruium inducit diffinientem,
& quæq; deinceps prætoris uerba ordinatim ex-
ponit. Postremo circa edictum emergentes, quæ
stiones, ut in alijs cõtingit iuris partibus decedit.
Quod etiam principum decreta iuriscõsulti eno-
dent, Martianus autor est, relato Diui Pij rescri-
pto de quæstionibus subiiciens qualiter accipi de-
beret, & Ulpianus de testameto militis præmis-
sa rescripti imperatorum uocabula enarrat. nam
militem appellari dicit à militia, id est duricia, quæ
pro nobis sustinet. Pariter alia rescripti uocabu-
la interpretatur. quinimmo & sua, & antiquorū
scripta iurecõsultorum iuniores legum periti ins-
uicem referunt. Paulus enim de emptione dicit La-
beonem scripsisse obscuritatem pacti nocere pos-
tius debere uenditori qui id dixerit, quam empto-
ri. Idem lib. 5. supra quadragesimū Catonis scri-
pta in probationem & discussionem suæ interpre-
tationis adducit. tu ipse similia perquireres. Sed ne
in occulto habeatur quod paulo ante diximus,
aliquot

aliquot scilicet iureconsultos imperatorū autori-
tate respondisse, alij uero sine illorū autoritate
respõsa dedisse, subiungã quod apud Pomponium
de hac re legimus. Scribit enim iureconsultos omnis
nõ eandem respõdendi potestatem habuisse, nã an-
te tẽpora Augusti publice respondendi ius non à
principib; dabat, sed q; fiduciã studioꝝ suorū ha-
bebãt, consulētibus respondebãt. neq; responsa
utiq; signata dabant, sed plerūq; iudicibus ipsis
scribebãt, aut testabant qui illos consulebãt. Di-
uus postea Augustus, ut maior iuris autoritas ha-
beretur, primus constituit ut ex autoritate eius iu-
reconsulti responderent, & ex illo tempore peti
hoc p; beneficijs cõcepit. & ideo optimus princeps
Adrianus, cum ab eo prætorij iuri peteret ut sibi
respondere liceret, eis rescripsit, hoc non peti sed
præstari solere. & ideo si quis fiduciam sui habe-
ret, & se populo respondere oblectaret, ad respõ-
dendum se præpararet. Et ex horum tantum uo-
luminibus & scriptis confici libros. ff. L. Iustinia-
nus mandauit, ut in epistolis duabus refert, qui-
bus ius uetus enucleatur, & quidem ex immẽsis
eorū libris optima quæq; & necessaria excerpta
sunt, atq; in quinquaginta. ff. libros redacta. un-
de sæpenumero unius iureconsulti uerba de supe-
rioris dicto ibi dependent, & frequenter sequens
absoluit quod præcedens p;mittit, quasi præsen-
tes, & unã, & tempestate eadem responderint,
quod nequaquã uerum est, cum diuersis fuerint
temporibus, & separatim respondendo libros
unusquisq; conscripserit, & interdum antiquio-
ris iureconsulti uerba ab iunioris & posterioris
uerbis dependent, quod è Tribuniani ordinatio-
ne, & sociorum effectum est, quibus huiusce rei
curam Iustinianus hac lege demandauerat, ut ius
recon-

270 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
reconsultorum nomina minime tacerent, nume-
rumq; librorū sine notis scriberent, unde quæli-
bet lex siue magis responsum excerptum fuisset,
ut sciremus quæ uerba cuiusq; iuris prudētis es-
sent, à quibusue eorū libris extracta forent. sic in
epistolis eisdem Iustinianus asserit, & è multis
Pandectarū locis apparet. Politianus enim legē
quartam de uerbo. obligatiōibus ad unguem ex
ipsis Pandectis excriptam ad Bologninū misit,
quæ Pauli lib. 12. ad Sabinū fuit. Legimus quoq;
ex Sceuolæ primo responforū lib. aliquid in titu-
lo, ne quid in loco pub. fiat. Sic passim in. ff. repe-
ries. De his autē tantū iureconsultis attingere est
animus, qui imperatorū autoritate responderūt,
& iuris scientiā in hac ultima reipub. specie pro-
fessi sunt, unde quicquid de iisdem memoriæ tra-
diderunt Pomponius, Iul. Capitolinus. Ael. Spar-
tianus, Lamprid. aliq; historiographi comme-
morabo, & è libris Pandectarū quinquaginta,
& in eas Iustiniani præfatione. Præterea ex Aul.
Gellio & Politiano ad Modestum singulorū ope-
ra referam. Duos tamen præmittā, quos princi-
pum autoritate non respondisse haud leui conie-
ctura existimo, quoniam eorum scripta quæ plus
ra erant, Tribunianus in digesta non conges-
sit. Præterea Massurius Sabinus à Pōponio primus
tradit qui autoritate imperatorū publice scripse-
rit, & is horum alteri successit, ab his tamen duo-
bus cæteri profluxere, quapropter ab iisdem nō
ab re exordium sumetur. Atteius Capito horum
prior est, & Labeo Antistius alter.

Capito Iuris priuati & publici secundū Gell.
peritissimus, Offilium audiuit. consul Aug.
gusti tēporibus fuit. cōmentaria ad XII. ta.
sicut ducentos sexaginta cōiectaneos libros reli-
quit.

LIBER QUINTVS.

271

quit. septem de Pontificio iure, & librum singu-
larem de officio senatorio conscripsit. & de iure
sacrisiorū decem, ut apud Macro. Satur. lib. iij.
reperimus. Cōmentariū de iudicijs publicis cō-
posuit, ex quo sextum libri decimi capitulū Gell.
excepit, cætera in eo scripta desiderantur.

Labeo Antistius Trebatio operā dedit. Ca-
pitanis sententia legum, atq; morum Pop.
Ro. iurisq; ciuilibus doctus apprime fuit, quā
disciplinam, si Gell. lib. 13. credimus, principaliter
studio exercuit, & cōsulentib; de iure publice re-
spōdit, cæterarumq; bonarum artium nō expers
fuit. nam in Grammaticā sese, atq; Dialecticam,
literasq; antiquiores, altioresq; penetrauit. Iati-
narum uocum percallens origines, rationesq; ea
præcipue scientia ad enodandos plerosq; iuris la-
queos utebat. Annū ita diuisit ut Romæ sex mēsi-
bus cū studiosis esset, & sex mēsi-
bus cōscribēdis libris operā daret. Quadringenta (uel ut
alijs magis placet) quadringenta uolumina con-
scripsit. inter quæ cōmentaria ad XII. tab. & 40.
posteriorum libros cōposuit, qui post eius mor-
tem editi fuere. libros triginta ad Prætoris pere-
grini edictum reliquit, & urbani complures, &
octo pithanon, id est credibilium seu uerissimis
um. Hunc hominem usq; eo nimia libertas agita-
uit, ut apud Gellium lib. 13. Capito retulit, quod
Diuo Augusto iam principe, & rempub. obtinē-
te, ratum tamē pensumq; nihil haberet, nisi quod
iustum, sanctūq; esse in Romanis antiquitatibus
legisset. Vna lectione senatus cum triuuirum age-
ret M. Lepidum hostē olim Augusti tūc regnātis
legit, ut est apud Tranquil. in Augusti uita scriptū
interrogantiq; Augusto an essent aliq; digniores,
suum

272 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
suum quæq; iudicium habere respondit. Hi duo
iurecōsulti ut Pomponius scribit, primum duas
sectas fecerunt, nam Arteius Capito in his perse
uerabat, quæ ei tradita fuerant, at Labeo ingenij
facilitate fretus, & fiducia doctrinæ plurima in
nouare instituit. Ang. Politianus ad Modestum è
Labeonis huius scriptis Pandectas etiam conse
ctas esse putauit. Sed magis è Labeonis Demitrij
operibus de quo paulo post dicitur fuisse pro alia
qua parte compositas crediderim. Idem enā in
ter. ff. autores Q. Mut. Scauolam Pont. Max. &
Gallum Aquilium, si Iustiniano credimus, male
enumerat. nam in epistola secunda qua ius uetus
enucleat, Iustinianus Pandectas iussu suo esse cō
positas scribit è iurisconsultorū libris, quibus ex
ponendarum legum autoritatē imperatores præ
buerant. & lōge ante imperatores Augustos Seg
uola & Gallus fuerunt.

MAssurius Sabinus Arteio successit. & cum
in Tiberij Cæsaris familiaritatem deuen
nisset, ab eo ut populo responderet, obtin
uit. hoc tamen illi ab Augusto prius concessum
fuerat. In equestri receptus est ordine, annos qua
si agens quinquaginta maxima laborans inopia
à suis auditoribus sustentatus est. Duodecim me
morabilium libros reliquit, iurisq; civilis tres cō
mentarios de indigenis. & librum cui titulus est de
furtis, composuit. de hoc iurecōsulto Persius me
minit cum in quinta Satyra ait, Vindicta postq;
meus à prætore recessit, Cur mihi non liceat iussit
quodcunq; uoluntas, Excepto si quid Masluri ru
brica uetauit.

Nerua Labeonem secutus est, & Tiberij Cæ
saris familiarissimus fuit. hi duo adhuc Cæ
pionis & Antistij discordias auxerunt.
Caius

LIBER QUINTVS.

273

CAius Cassius Longinus Sabino successit,
Tiberonis filia Seruij Sulpitij nepte geni
tus est. consulatum cum Quartino tēporis
bus Tiberij gessit. Plurimum in ciuitate autori
tatis habuit. de ciuitate expulsus à Cæsare in Sar
diniam fuit. postea reuocatus à Vespasiano uita
defunctus est.

Proculus Neruæ successit, autoritate supra
pōēs sui temporis ualuit, ideo appellati sunt
partim Cæsariani, partim Proculiani, qui in
discordijs à Capitone ceptis & Antistio perseue
rarunt. horum tamen dissensionem iuris periti se
quentes terminarunt, ut ex eorū scriptis in libris
Pandectarum adhuc uidere possumus. nam alte
ram opinionem penitus interdum abijciunt, &
mediā aliquādo uiam eligūt. Paulus enim Sabin
ni & Cassij reprobata opinione, ueriorē esse Ner
uæ & Proculi sententiam lib. ff. duodeuigesimo
affirmat, ut sine nummis dici uenditio nō possit.
Et Caius mediā eligendo uia, de acquirendo rerū
dominio scribit uerius esse qd' Sabin' & Cassius
senserūt, ut species ex aliena materia facta sit ma
terix domini, si ad eādē materiam reuerti possit.
quod si non possit reuerti, uerius esse dicit quod
Proculo & Neruæ placuit, ut facientis sit illa spes
cies, cū utriq; indistincte loquerent. horū similia
passim in civili disciplina inuenies.

Nerua filius Proculi tēporibus fuit. libros
de usucapionibus conscripsit. & Vlpia
no authore annum agens decimum septi
mum publice de iure respondit.

Cassius alter Longinus ex equestri ordine
ad Præturam usq; peruenit, huic orbatō
luminibus Nero obiecit, ut apud Suetō
nium reperimus, quod in uetere gentili stemma

S te C.

te C. Cassij percussoris Caesaris imagines recte
nuisset, & hac ratione eum interemit.

Caelius Sabinus Cassij auditor, plurimū
temporibus Vespasiani potuit. librū de
edicto ædiliū curulium conscripsit.

Neratius Priscus cum Antonio consulatū
gessit, patri Celso operam dedit. Traia-
nus princeps amicorum consensu eū suc-
cessorem usq; eo fertur destinasse, ut Spartianus
in uita Adriani scripsit, ut ei aliquando provin-
cias commendauerit si quid fatale sibi contigis-
set. mox Neratius in Adriani consilio fuit, cuius
plura aliquādo extabant uolumina. Membra-
narum libri septem, quæstionum tres, quinque
responsorum. è Plautio decem, & quatuor epis-
tolarum. regularum quoq; quindecim libros
& unum de nuptijs composuit.

Iulius Iubentius Celsus filius, consul cum Ne-
ratio Marcello, & iterū cū Iulio Balbo Diui
Adriani temporibus fuit. undequadrage-
nta digestorum libros, & institutionum uiginti con-
scripsit, tredecimq; libros epistolarum ædidi.

Domitius Labeo, & Aristo eodem tem-
pore fuerunt, quorum prior librum epi-
tomarum, & complures epistolarum li-
bros composuit. Aristo autem uolumina de De-
cretis Frontianis scripsit, fuitq; iur ecōsultus Gel-
lij sententia nequaquam indoctus, in cuius libro
furta omnia apud ueteres Aegyptios fuisse licita
& impunita idē Cell. libro XI. se legisse scribit.

Arrianus insignis iureconsultus complu-
res libros præsertim de re militari reli-
quit, & sunt qui putant hunc Adriani &
Antonini fuisse temporibus, & eū esse Arrianū
qui gesta Alexandri regis scripsit, quod nullus
ideo

ideo improbare potest, quod iureconsulti nō
historiam scribant, si aliud nō afferat. nam Gell.
Antipater, & plures alij iureconsulti historias cō-
scripserunt, sed & carmina Modestinus ædidi.

Caius Cassius etiam diui Adriani temporis
fuit, ad quem sua ætate mulierem cum
quinque liberis, quos uno foetu enixa erat
perductā fuisse dicit. Decem iuris ciuilibus libros
scripsit.

Tertullianus quatuor libros quæstionū, &
singularem de castrensi peculio composuit
consul fuit, & ab eo senatusconsultum Ter-
tullianū, quod Adriani temporibus factum est
nisi fallor, uomen habuit.

Saluius Iulianus iuriconsultus, urbis præfes-
turam, & bis consulatum gessit. Didij Iuli-
ani qui post Pertinacem imperium adeptus
est, proauus fuit. Sub Adriano perpetuū (ut Eu-
sebius & Eutropius scribunt) edictum compos-
uit, & adeo prætoris edictum diligenter ordina-
uit, quod secundum Marcellum caput, siue no-
uam clausulam introduxit, quæ ad perfectionē
edicti prætoris, quo liberi emancipato patri cō-
iunguntur, desiderabat. Adrianus princeps cū
iudicaret, Saluium in consilio habuit. eum deus
de Antoninus Pius, postremo Diui fratres in ma-
gna ueneratione habuerunt. huius apud Pom-
pon. illa extat memorabilis sententia. Et si alte-
rum pedem in sepulcho haberem, adhuc quidē
addiscere uellem. Nonaginta digesto. libros, de
ambiguitatibus unum, ad Minutium sex, & qua-
tuor ad Vrseum reliquit.

Volusius Matianus iuris ciuilibus sciētia An-
tonini Pij temporibus professus est. huic
imperator Mar. Antonius philosophus in
S 2 ciuili

276 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
civilis disciplina operam dedit. librum quæstio-
num, fideicommissorum sexdecim, & publico-
rum quatuordecim conscripsit. Sed Martianum
pro Martiano sæpe vitio librariorum legimus.

v Alens his temporibus claruit, & septem
fideicommissorum libros composuit.

I Abolenus Iuriscōsultus fuit celeberrimus, &
leo in iure Antoninus Pius usus est. E Cassio
quinq; libros, epistolarū quatuordecim, &
quinq; ad Plautium reliquit.

M Arcellus hoc tempore, nec non sub Seve-
ro floruit. octo sup triginta digest. libros
responsorum unum, quæstionum duos
detriginta composuit. duos de iure conscripsit
militari, sex ad leges, & quinq; de officio consu-
lis. Fuerunt & Antonini Pij temporibus alij iuri-
speriti Vindius, Verus, & Vlpianus, non leues iu-
ris authores, sed qualiter eorum libri inscriban-
tur non satis constat.

M Auricianus sex libros ad leges, & Tarrū-
tius Paternus militarium quatuor com-
posuit.

S Erbidius Scævola iuris peritissimus fuit, eo
M. Antonius philosophus imperator usus
est, præcipue cum iura dicit. Papinianū
& Severum qui post Iulianum præfuit imperio
docuit. Viginti libros quæstionum, responsorū
sex, quadraginta digesto, & regularum quatuor
scripsit. de quæstione familiæ unum, & unum li-
brū quæstionū publice tractatarū reliquit. dis-
cere solebat ius civile uigilantibus scriptū esse.

T erentius Clemenes, & Menander per hæc
tempora florere. hic 1 brosus militarium
quatuor, ille uiginti ad leges reliquit.
Martianus

M artianus duos libros de appellationi-
bus, & sexdecim institutorum scripsit.
eiusdem esse quinq; alij libri ferunt, qui
regularum inscribuntur. libros etiam singulares
tris composuit, quibus est titulus de delatoribus
Hypothecariæ, & ad S. C. Turpilianum. Marti-
anus à Didio Iuliano imperatore occidi iustus
est. Sed euadēs, postea de cōsilio Alexandri prin-
cipis fuit. duos libros publicorum iudiciorum
etiam reliquit.

A Emylius Papinianus Prætorio præfectus
Imperatori Severo amicissimus, & ut ali-
qui tradunt affinis etiam per secundam
uxorem fuit. eum iuris asylū & doctrinæ legalis
Thesaurum Spartianus uocauit. unde uiginti li-
bros responsorum, quæstionum sex & triginta
composuit. duos definitionum libros, & de adul-
terijs, ædiliū quoq; curulium singularem librū
& duodeuiginti digestorum reliquit. eum occi-
di, eo quod parricidium excusare nolisset impe-
rator Antoninus iussit. multi enim dicunt Bassi-
anum Antoninum occiso fratre illi mandasse, ut
& in senatu per se, & apud populum facinus di-
lueret, Papinianum autem non tam facile parrici-
dium posse excusari, quàm fieri respondisse. Six-
ti pontificis temporibus urna argentea his uer-
bis inscripta Romæ à quodā rustico inuenta est,
Aemilij Papiniani iureconsulti, & præfecti præ-
torio reuiescunt hic ossa, cui infelix pater & ma-
ter sacrum fecerunt mortuo anno suæ ætatis
XXXVIII. Alij antiquorum marmorum inscri-
ptiones secuti sic dicunt, Aemilio Paulo Papini-
ano præfecto prætorio Iurifconsulto, qui uixit
annis triginta sex, diebus decē, mensibus tribus.
Papinianus Hostilius, Eugenia Gracilis turbas

ordine in senio heu parentes fecerunt filio optimo. Dum hæc contempler, & iure consulti istius opera cogitabundus perspicio, exemplo Cæsaris apud Magni Alexandri imaginem ingemisco, quasi ingenij, qualitatem pertelus, quod in ætate quam iam Papinianus magnam, ut eius uitæ breuitas docet, suorum librorum partem conscripsisset, nihil in iuris disciplina memorabile egerim. annu enim quintum & uigesimum gero, & consultores nullos adhuc admisi, prohdolor nec respo-

Macer duos libros militarium composuit. publicorum duos. de officio præsidis duos. Icastron duos, & duos libros de appellationibus scripsit. Archadius unum de testibus, & Ruffinus duodecim libros regularum composuit.

Papyrius Fronto quatuor responsorum libros reliquit. Publius Furius Anthianus patet quinque libros edicti composuit. & Maximus ad legem Falcidiam libros ædedit.

Caius duos & triginta libros ad edictum præuinciale scripsit. ad leges quindecim, ad edictum publicum quindecim, aureorum septem. huius etiam dodecadelti, hoc est XII. tabularum sex libri erant, & tres institutionum. de manumissionibus tres, fideicommissorum duo. & quatuor singulares, quorum primus regularum inscribitur, alteri de casibus est titulus, tertium dotalitiorum, & quarum Hypothecarum uocauit. Inter homines Bassiani Antonini temporibus fuit. libros septem de origine uocabulorum etiam reliquit.

Sext. Cæcilius in disciplina iuris atque legibus populi Romani noscendis, interpretandi scientia, usu, & auctoritate illustris fuit. huius & Phauorini philosophi elegans de legibus XII. tab.

tab. disceptatio apud Gell. libro uigesimo legitur. libros de significatione uerborum quæ ad ius civile pertinere, scripsit, & Hadriani tempore floruit.

Iulius Paulus Iaboleno & Papiniano operam dedit. Præturam primum nactus, deinde consulatum gessit. Præfectus ab Heliogabalo, siue ut alijs placet, ab Alexandro factus, apud eum in magna ueneratione fuit. Tris & uiginti responsorum libros conscripsit. quaestionum sex supra uiginti. ad edictum octoginta. tris & uiginti breuium. ad Plautium duodeuiginti. ad Sabinum sexdecim, decem ad leges. Regularum septem, sententiarum uel factorum sex. sententiarum rursus quinque. ad Vitellium quatuor, ad Neratium quatuor, fideicommissorum tres, de adulterijs tres, decretorum tres. Manualium tres. de officio proconsulis duos. ad legem Iuliam duos, Institutionum duos, de iure fisci duos, ad legem Aeliam Sentiam tres. libros præterea singulares reliquit. regularum rursus, regularum tertio. de officio præfecti uigilum. de poenis paganorum. de officio præfecti urbi. de poenis militum. de usuris, de iure codicillorum. de officio prætoris tutelaris de poenis omnium legum. de gradibus & affinibus, de excusationibus tutelarum, ad S. C. Orficiantum. ad S. C. Tertullianum, ad S. C. Velleianum, ad S. C. Libonianum, seu Claudianum, ad S. C. Syllanianum. ad Regulam Catonianam. de extraordinarijs criminibus. de hypothecaria, ad municipalem de publicis iudicijs. ad orationem diui Seueri. de inofficioso testamento. de secumdis tabulis ad orationem diui Marci. de tacito fideicommissio de septenuarijs iudicijs. de iuris & facti ignorantia. de iure singulari. ad legem Falcidiam, ad legem

280 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
gem Velleiam, ad legem Cinciam. de portio-
nibus quæ liberis damnatorum conceduntur, de
adulterijs, de iure libellorum. de iure patronatus
de testamentis. de instructo & instrumento. de
appellationibus. de iure patronatus quod ex le-
ge Iulia & Papia uenit. de actionibus. de inter-
cessionibus foeminarum, de cõcurrentibus acti-
onibus. de legibus. de libertatibus dandis. de do-
nationibus inter uirum & uxorem. de legitimis
hæreditatibus, & de S. C. Librum etiam singula-
rem cui est titulus, de uarijs actionibus, & octo
digestorum libros composuit. Patauinus fuit,
eiusq; statua, ut audio, adhuc extat in patria, quã
ranti uiri doctrina & amore captus uiserem, nisi
Cæsaris & Gallici regis milites Patauium ob-
sederent.

Hermogenianus sub Alexandro principe
iuris scientiam professus. sex iuris epito-
marum libros reliquit. Iustus autem uiginti
constitutionum libros conscripsit.

Pomponij cõplura extabant aliquando uo-
lumina. uiginti epistolarum libri, ad eadem
octoginta. ad edictum quatuor & octoginta.
insuper undequadrageinta libros lectionum
ad Q. Mutium scripsit. ad Sabinũ quinq; supra
triginta. uariarum lectionum XV. librum sin-
gularem regularum etiam reliquit. quadrageinta
digesto. de stipulationibus decem & septẽ. Sena-
tusconsultorum quinq;. ad Plautium septem. en-
chiridij duos. & quinq; fideicommissorum. Dis-
scendi cupiditatem solam uiuendi rationem op-
timam existimauit, eamq; in octauum super sep-
tuagesimum ætatis annum per duxit. in terris A-
lexandri temporibus agens, eius familiaris &
seruè socius fuit.

Africanus

Affricanus nõ leuis in ciuili professione au-
thor, Alexandro imperatore familiaris
ter usus est. Instructus à Papiniano, nouẽ
libros quæstionum reliquit.

Fabius Sabinus patrem Sabinum insignem
uirum & consularem habuit, ad quem Vlp-
ianus, Paulus & Pomponius libros scripse-
re. Papinianum audiuit, de consilio Alexandri
principis fuit, tris responsorũ libros reliquit, ad
Vitelliũ uiginti digesto. & ad edictum pratoris
urbani quinq;. tres libros præterea iuris ciuili
scripsit. epistolarum octo, & ex Proculo singu-
larem.

Celsus non minorem auctoritatem quàm
Sabinus apud Alexandrum habuit, & si-
militer operam Papiniano dedit. ad Sabin-
num tris & triginta digestorum libros, quæstio-
num unum supra uiginti conscripsit.

Domitius Vlpianus præfectus prætorio,
Alexandri familiarissimus. tutor & scri-
nij magister fuit. eum uertissim legũ, &
nobilissimum, & egregium Modestinus appella-
uit. decem libros pro tribunali, & totidem de
officio proconsulis reliquit, ad edictum tres &
octoginta, uiginti ad leges, septem regularum
fideicommissorũ sex, eius præterea esse libri quinq;
de adulterijs feruntur, de appellationibus qua-
tuor, ad Sabinum unus & quinquaginta. opinio-
num sex. de officio consulis tres. responsorum
duo. sex de censibus. institutorumq; duo. septem
etiam libros singulares composuit, quos scripsit
de sponsalibus. de officio præfecti uigilũ. de offi-
cio prætoris tutelaris, de officio quæstoris. regu-
larum rursus, de officio præfecti urbi. de officio
curatoris reipublicæ. libros publicarum discep-

S s rationũ

tationum. ad perennem scientiam & memoriā pariter addidit. Tyrriorū colonia originē traxit, que seculorū antiquissima, armipotēs, fœderisq; quod cum Romanis percussit, tenacissima fuit.

Florentinus, his temporibus sicut Tripho-
nianus floruit, quorum alter duodecim li-
bros institutorum, & alter unum & uigin-
ti disputationum composuit.

Venuleius Alexandro gratissimus, & Papi-
niani auditor. decem libros actionum cō-
scripsit. unum de pœnis paganorum, &
publicorum tris. præterea sex libros quibus est
titulus de interdicitis, unde uiginti stipulationū,
& quatuor de officio proconsulis addidit.

Callistratus quatuor libros de iure fisci reli-
quit. de cognitionibus sex. institutorū tris
quæstionum tres, & sex edictorum moni-
toriorum. hunc sicut alios complures Alexāder
in magno honore habuit.

Herennius Modestinus Papiniani discipu-
lus, consulatū Alexandri tēporibus gessit
Maximinum iuniorem docuit. librum uti-
lissimū qui de excusatione tutelæ & curæ inscri-
bitur, è græco in latinum sermonem transtulit, &
ubi aliqua ad transferendū inepta cognouit, ipsa
legum uerba apposuit. quare hæc Tribunianus
ex illo Modestini libro ad conficiendam ma-
gnā tituli partem de excusationibus tutorum ex-
cepit, multi imperitia græci sermonis perpe-
ram intelligunt. Politianus tamen non modo
Modestinum illius tituli partem transtulisse in-
ficiatur, uerum etiam indocto cuiuspiam totius ti-
tuli translationē ascribit, quā esse ineptā affirmat
& uideri. Modestinus etiā decē libros regularū
composuit, excusationū sex, duodecim Pandectæ
diffe

differentiarum nouem. eius præterea esse unde-
uiginti responsor uilibri dicunt, de pœnis quat-
tuor singulares, de præscriptionibus, de legatis
& fideicommissis, de testamentis, de ritu nuptiarū,
de enucleatis casibus, de differentia dotis, de ma-
numissionibus, de inofficioso testamento. & de
eurematicis. metricè argumenta, quæ hæcenus
Ouidio Nasoni ascriptimus in libros Virgilij se-
cit, si Benedicto Philologo Florentino ad probas-
tionem citanti codice Maronis uetustissimū, cre-
dimus. Fuere & Alexandri temporibus Hermo-
genes, Alphenus iunior, Martianus, Proculus, &
Iulius Frontinus, qui omnes splendidissimo Pa-
piniano operam dederunt. & Alexandri impera-
toris familiares, & socij fuerunt, & plurimos in
iure ciuili libros conscripserunt, sed qualiter eos in-
scripserint, adhuc in occulto est apud me. Te ad-
monere uelim præmissos ferè omnis iure consul-
tos, qui sub imperatore Alexādro inter homines
fuerunt, Seueri & Antonini tēporibus etiam cla-
ruisse, ut ex eorum scriptis liquet. Sed cuius tem-
poribus sequētes iuris periti ius ciuile, p̄fessi sunt,
non satis constans est opinio.

Quint. Saturninus decē libros ad edictum
reliquit. & Suphus duos quæstionū libros
conscripsit. Adrianus uero duos libros
de interdicitis composuit. ast Puteolani extabant
aliquando assessorum libri.

Sextus Pedius de stipulationibus libros cō-
scripsit. & ad edictum quinque & uiginti, in
quorū ultimo, ut Paulus refert de honorum
possessionibus, notas nō esse literas nostras scri-
bit, quo argumētō scribētes syllabas, aut dictio-
nes compendiaris notis confutantur, cum è li-
S 6

284 HIST. IV. CI. LIB. QVINTVS.
 ris syllabæ, è syllabis dictiones fiant, sicut oratio
 ex dictionibus conficitur. Sed hæ notæ non sunt
 literæ, ergo ex eis syllaba nõ dicitio fieri possunt
 Hoc uero cum in alijs uocabulis, tñ his in tribus,
 quod, quæ, quã, quãdo non inflectuntur, nostræ
 ætatis homines laborant, de quo in nostris de or
 thographia libris quos adolescens adhuc confici
 pli abunde diximus. Et memini patrẽ meum Gui
 gonem Riuallium iureconsultum (dum allata à
 tabellione quorundam iuris peritorum frequen
 ter notis utentiũ responsa præses Marcellino Po
 litanus legeret) subridendo dixisse, notas multo
 rum imperitiã excusare, qui in Barbarismũ aut
 solœcismũ cum alijs modis, tum si promiscue lit
 teris aut casibus uterentur, incidere dubitantes
 notas libenter usurpant. Et apud ueteres usus no
 tarum nullus erat. sed ut celeriter comprehendere
 rent, quædam uerba atq; nomina è cõmuni consensu
 primis literis notabant, ut Probus tradit,
 & monumenta antiqua, historiarum libri & num
 mismata docet. De altera parte iuris ciuilibus, quæ
 ius non scriptum appellatur, dicere non est ani
 mus, propterea quod in origine parum difficul
 tatis habeat. nam diuturni mores consensu uten
 tium cõprobatũ id ius constituunt, legesq; imitã
 tur, tollunt aut interpretant. Et nõ immerito in duas
 species ius ciuile Romanorũ sicut in principio li
 belli nostri diximus distributũ est, quoniam eius
 origo ab Atheniensibus & Lacedæmonijs auto
 re Iustiniano fluxisse uidet, & Athenienses legibus
 scriptis Rempub. magis gubernabant. Lacedæ
 monij autẽ tantũ ab usu iuris scripti abfuerũt, ut
 Lycurgus eorũ legislator sanctione cõstituerit, si
 Plutarcho credimus, ne scriptis uterent legibus.
 Finis lib. quinti.

AYMARI

285
 AYMARI
 RIVALI ALLOBROGIS HI
 STORIAE IURIS PONT.
 LIBER SINGVLARIS.

OSTREMO sciendum
 est, Constitutiones etiam
 Põtificibus fuisse relictas
 quæ sub nulla iuris ciuilibus
 parte continentur, sed per
 se ius separatum constitu
 unt, quod Pontificiũ à cõ
 ditoribus appellatur. de q̃
 aliquid dicendum est, quũ
 ciuilem sanctionẽ sapius
 ius tollat, restringatq; & eo ad ius unicuiq; red
 dendum frequenter utamur. Pauca tamẽ de hoc
 iure Pontificio referam, quia nõ sex partis, ut ius
 ciuile, sed unam tantum habet. paucis enim di
 uorum patrum constitutionibus exceptis, è quibus
 pars Decreti facta est, solas pontificum san
 ctiones continet. præterea in secundo iuris ciuilibus
 historię libro multa ex hoc iure explicuimus.
 Ante omnes ergo Numa Pompilius Pont. Max.
 creauit, quem omibus præesse alijs pontificibus
 constitutis uoluit, & ei omnia exscripta exigna
 taq; attribuit, ut in primo Liiij libro legit. & quibus
 hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra
 fierent, cæteraq; omnia publica, priuataq; sacra
 idem rex põtificijs scitis subiecit, ut esset q̃ plebs
 consultum ueniret, ne quid diuini iuris negligens
 do, & peregrinos asciscendo turbaretur. Voluit
 quoq; Numa Pompilius, ut non solum cælestes
 cerimonis

cerimonias, sed iusta etiam funebria, placadosque manes idem pontifex edoceret, & quae prodigia fulminibus, aliouequouis modo missa susciperetur, atque curarentur, in pontificis cura posuit. Ius etiam civile, & interpretandi scientia, & actiones populo danda tantisper apud collegium pontificum inter sacra, cerimoniasque deorum fuerunt, ut Pomponius iuriscōsultus, Lilius, Valeriusque, & alij scribunt, dum has actiones ab App. Claudio in formam redactas Cn. Flavius scriba, & libertino patre genitus, populo tradiderit, & ius civile uulgauerit, ut deinceps in iure civili autoritate pontificum opus non fuerit. Sed postea de religione quasdam constitutiones ipsi pontifices fecerunt, pontificalesque libros, & pleraque alia habuerunt, ut abunde satis post Ciceronem in secundo iuris civilis historiae lib. retulimus. Hunc pontificatum Max. suffragiis populi etiam gesserunt imperatores, & qui uxores habebant, ut Caesar, Mutius Scruola iuriscōsultus, Augustus, Titus & alij complures sic historia ubique docet. Et cum quatuor pontifices ab initio essent, & hi quidem patricij omnes, postmodum Oguinio plebiscito alij quattuor de plebe additi sunt, ut in plebiscitis diximus. Ius etiam pontificum subrogandorum collegio ipsorum competebat, sed postea istud ius pontificum ac aliorum sacerdotum subrogandorum a collegiis ad populum translatum est per Cn. Domitium plebistrunum, ut Tranquillus in Nerone auctor est, propterea quod alium quam se in patris sui locum pontifices coaptassent. Primus autem qui Pont. Max. gesserit, Martius Martij patricij filius fuit, huncque Numa creauit. Ast longe post alium sanctiorem Pontificatum Christus imperante Augusto natus instituit, & Petrum ore suo sacrati-

mo

mo primum Pontificem, & suae religionis Christianae pastorem atque patrem constituit, eique claves regni caelestis dedit. ac secundum Matthaeum fidei nostrae scriptorem & historicum ligandi, soluendique potestatem, ut quod in terris ligaret solueretur, in caelis ligatum uel solutum foret. Aliqui post Petrum anustites populi & sacerdotum suffragiis habita imperatoris confirmatione creati fuerunt. sed postea Constantinus imperator sanctitate Benedicti secundi primus constituit, ut in eligendo Pontifice necessaria non esset imperatoris autoritas. idem post Constantinum Adrianus tertius antistes magnus instituit. Sed deinde cum pulso Ioanne clerus populisque Ro. Leonem octauum creassent, & adhuc mutata sententia Benedictum abrogato Leone suffecissent, Otho imperator Romanorum in constantia pertesus omnem eligendi pontificis autoritatem a clero Populoque Ro. ad imperatorem transtulit, & reiecto Benedicto suscipere Leonem coegit, ut apud Platinam in Leone. 8. legitur. Postremo Nicolaus secundus legem in Lateranenensi concilio tulit, ut si quis pecunia, uel gratia humana aut populari, militariue tumultu sine concordia & canonica electione Cardinalium esset in sede Petri collocatus, is non apostolicus sed apostaticus. id est non de deficiente merito uocaretur. sacerdotibusque, populo, & Cardinalibus deum colentibus liceret illum ut praedone anathematizare, & quem huiusmodi auxilio a sede apostolica procellere, atque quis in loco si in urbe non liceret, Christianos huiusce rei causa congregare. Sub diuo Petro primo anust. Max. & suis in hoc sacerdotio successoribus complures alij minores pontifices in diuersis mundi regionibus fuerunt, quibus alij sacerdotes minimi paruuerunt, & adhuc obtemperant. A Petro ultra alia instituta partem ordinatiois missae habemus. nam post consecrationem

tionē à Christo introductā, oratiōe illa Pater noster usus est, quā nostri sacerdotes hodie seruat. at missę introitū Celestinus dedit. Grego. Kyrie eleison inuenit. Gloria in excelsis deo à Telephoro. Corallationes à Gelasio primo. & epistola, Euāgeliumq; à Hieronymo missę addita sunt. Alleluia uero ex ecclesia Hierosolymitana, & Symbolum in concilio Niceno sumpta fuerunt. Mortuo rum autem commemorationē Pelagius, & thus Leo tertius inuenit. Ex Innocentio primo osculū pacis in missa habemus. Sed cantationem agnus dei Sergius pontifex instituit. Et ut in missa Sanctus deus sabbaoth cantaretur, & ut soli sacrorū ministri sacra uasa tangerent, utq; corporale ex lineo panno purissimo fieret, Sixtus primus mandauit. Petrum ergo primū Pont. Max. alij deinde Antistites ordinati secuti sunt, qui autoritate defungentes, & ab eo potestatem habentes multas pro salute hominum, & Christiana religione cōstitutiones dederunt, fecerunt, excogitaruntq; quas postmodū ē diuersis uoluminib; in quinque Decretaliū libros Gregor. nonus per Raymundum sub congruis titulis redegit. suas quoq; constitutiones illi uolumini adiecit, ut ipse testis est in epistola quā iureconsultis Bononię cōmorantibus scripsit. Præstat autem hæc reductio cæteris quæ Gregorius antistes Max. in uita peregerit. licet Franciscum autorem minorum, & Dominicum prædicatorum principem in deos reuenerit, & licet Federicum imperatorem sæpius mouerit ut Hierosolymas recuperaret, fideiq; Christianæ hostes aggrediretur. Sed tãdem inter Gregorium & ipsum Federicum ortum est dissidiū, Pontificiq; fauentes Guelphi, & qui imperatoris partes sequebantur Gebellini tunc primū appellati

lati sunt. nec lōge post Gregorius quartodecimo sui pōtificatus anno, mēseq; tertio mortuus est, ut apud Platinā legimus. Sane post libros decretalium à Gregorio factos, nōnullę sanctiones ab eo, & alijs Romanis pōtificibus eidem succedentibus compositæ sunt. ē quibus, suis additis, Bonifacius octa. opera Guilielmi, Berengarij, & Richardi usus, sextum decretaliū librum cōfecit, & quinque libris à Gregorio iam ordinatis coniunxit. Hi omnes libri inter manus nostras uersantur. quare frustra cōstitutiones ibi positas referrem.

FVit autem hic Bonifacius octauus, si Platinæ credimus, natione Hænicus, qui per omnnes sacerdotiorum gradus ad Pont. cum ambitionis crimine peruenit. Ludouicum Gallici regis sanguine natum, in diuorum numerū retulit. Gebellinos maximo odio persecutus est. Fugubium quoq; urbem quæ Gebellinorū auspicijs ab eo descuerat, statim recuperauit. & cum die cinerum Prochetus Genuensis antistes ad ipsius Bonifacij pedes uenisset, memento homo ait, quia Gebellinus es, & cum Gebellinis in cinerem reuerteris, neq; ē more in caput, sed in antistitis oculos cinerē coniecit. Centesimo quoq; anno Iubileum quo plenam omnium delictorum remissionem uisitantes Romam consequerentur, obseruari mandauit. Sed cum hominū ætas centum annor; spacium attingere non posset, Iubileum Clemens sextus haberi postea quinquagesimo quinto anno uoluit. At tãdem Bonifacius in tantam discordiam cum Philippo Gallorum rege peruenit, ut suos proficisci Romam, aut illum mittere pecuniam primū rex prohibuerit. dein de conuocatis sacerdotibus & Patricijs iniurias à Bo

à Bonifacio acceptas, eiusq; ambitionē & artis quibus occupauerat pontificatū commemorauerit, & ad sedem apostolicā tunc sua opinione uacantem, futuramq; appellauerit. qua re pontifex dolens habito generali cōcilio Philippi regnum Alberto imperatori subiecit. Tum Philippus pre-textu suæ appellationis publicandæ Sarram Columnensem timore pontificis latentē cum Noga-retio Gallo equite fidelissimo Romā misit, quorū Bonifacius studio captus est, quintoq; & trigesima die post dolore animi confectus, octauo pontificatus anno, ac mense nono, decimoq; septimo die periit.

Rursus quia mederi caussis postea dolo, & iniquitate hominū emergētibus, iura iam lata non poterant, Clemens quintus antistes magnus unum sanctionū librum cōposuit, quē Ioannes uigesimus eidem succedens ædidi-t, cum morte præuentus eum Clemens emittere in lucem non potuisset, liberq; à condentis nomine dictus est Clementinæ. Et cum Vasco Clemens natione esset, eumq; Burdegalæ existentem Cardinalē Perusij antistitem magnū creassent, Burdegala cuius antehac episcopus erat Lugdunum præfectus, conuocatisq; illuc Cardinalibus, pontificatus sedem in quattuor & septuaginta annos in Gallias transtulit, tris cardinales qui urbē & Italiā gubernarent cū senatoria potestate Romā misit. Huius pontificis tēpore Templarij qui prius Christi milites erāt, à nostra religione ad unā superstitionem defecerunt, ea propter quæ ex eis cōprehendi poterant, interfecti fuerunt, ipsorūq; bona partim Hierosolymitanis militibus q; paulo ante insulā Rhodum occupauerāt, partim nostris religionibus à Clemēte attributa fuere, ut Plati-

tina autor est. Celestinū quintū approbatis eius miraculis in sanctos retulit. ut motus Italicī com-primerentur, Henricum à Germanis imperatorē electum hac lege confirmauit, si intra bienniū Italiā ingrederetur, & Romā captum coronā iret, quod imperator & pollicitus est, & fecit. octauo pontificatus anno, mense decimo, ac quintodecimo die Clemens mortem obiuit. Adhuc sanctionibus prædictis non sufficientibus post sextū Decretalium librum, alij quoq; Pontifices Maximi ut Ioannes uigesimus secundus, Bonifacius octauus, Benedictus undecimus, & plures alij extraordinarias aliquot constitutiones ædiderūt. Sed & hodie unusquisq; Max. antistes post suam creationem nos ligat præceptis & constitutionibus, quæ omnia habemus, seruamus, & tenemus. Inter Pontificales libros est etiam unus quod Decretū à nostris iurisperitis appellatur, & præclara sanctorū aliorumq; dicta præceptaue continet. Hæc sunt quæ deo optimo maximo suffragāte suscep-turus eram de historia ciuilibus ac pontificij iuris.

LIBRI SINGVLARIS
de Pont. iure finis.

MAGVNTIAE APVD IOANNEM
SCHOEFFER MENSE MAR-
TIO, ANNO POST NA-
TVM CHRISTVM
M. D. XXVII.

